

Akademia Medyczna w Łodzi
Biblioteka Główna

215000032780

Le Journal de l'Empire Chinois rapporte, que l'an
de Notre Ère 1728 La femme que l'Empereur
Yontchin, declara Imperatrice, fit à cette oc-
casion, selon une ancienne coutume, des
liberalités aux pauvres femmes de toute la
chine, qui passaient soixante et dix ans.
Le Journal compte dans la seule Province de
Kanton, Quatre vingt, dix-huit mille.
deux cents vingt femmes de soixante et
dix ans, qui reçurent ce Présent. 40843 qui
passaient 80 ans, et 34513 qui approchaient
de cent années. Combien de femmes ne
reçurent pas ce Présent?

Le Revenu de la chine.
se monte à 1,250,000,000 Livr. —
La Population de la chine, monte au moins à
150,000,000. Habitans —

AKADEMIA MEDYCZNA W ŁODZI
Wydział Farmaceutyczny
Zakład Farmakognozji i Uprawy
Roślin Leczniczych

No. inv. 605.

DYKCYNARZ

183

ROŚLINNY,

W KTÓRYM

PODŁUG UKŁADU LINNEUSZA SĄ OPISANE

ROSLINY NIETYLKO KRAIOWE DZIKIE, POZYTECZNE, ALBO SZKODLIWE: NA ROLI, W OGRODACH, ORANZERYACH, UTRZYMYWANE:

ALÉ ORAZ Y CUDZOZIEMSKIE, KTOREBY W KRAIU POŻYTECZNE BYĆ MOGŁY: ALBO Z KTORYCH MAMY LEKARSTWA, KORZENIE, FARBY, &c. ALBO KTÓRE JAKO WĄ NADZWYCZAYNOŚĆ W SOBIE MAIĄ:

ICH ZDATNOŚCI LEKARSKIE, EKONOMICZNE, DLA LUDZI, KONI, BYDŁA, OWIEC, PSZCZOŁ, &c. UTRZYMYWANIE, &c.

Z poprzedzającym wykładem słów Botanicznych, y kilkorakim na końcu Regestrem;

T O M I.

A. — E.

U Ł O Ź O N Y

Przez

X. KRZYSZTOFA KLUKA

KANONIKA KAT: INFANT: DZIEKANA DROHICKIEGO, PROBOSZCZA CIECHANOWIECKIEGO.

w WARSZAWIE 1786.

W Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey
u XX. Scholarum Piarum.

N. Makowiecki
Z BIBLIOTEKI
STEFANA MAKOWIECKIEGO

5594

60.

5594

ВЕРТОЛЕТ
СЕРИЯ 1000

OK 10/9/40

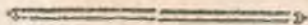
60.

W S T E P

D O

DYKCYONARZA ROŚLINNEGO.

Rośliny, (*Planta*) są to Ciała, które rosną: mają skład pewny y stateczny cząstek, albo organiczny: żyją z niejakim podobieństwem czułości, przynajmniej niektóre: nie mają mocy dobrowolnego poruszania się. Słowem mówiąc: są to Ciała organiczne, ale bezduszne. Żywią się: rosną przez czas nieiaki: wydaiają nasienie, z którego im podobne rodzą się Ciała: nakoniec umieraiają, y w ziemię się obracaiają. Pod imieniem więc Roślin, zawieraiają się te wszystkie Ciała, lubo co do kształtu ro-

żne, które z ziemi rosną: a za tym Roślinami są wszystkie Drzewa, Krzewy, Zioła, Mchy, Bdły, y tym podobne.

Nauka nauczaiąca z pewnych y statecznych znakow dzielić porządnie Rośliny, y każdą w szczególności poznawać, nazywa się Botanika. Ta lubo nie w tey ścisłości, iak wieku terażniejszego, zawsze przecięż y iak naydawniej musiała być ludziom upodobana. Same Pismo S. namienia w *Księdze III. Królów*, Rozdz. 4. że Salomon rozmawiał o Drzewach, od Cedru który,

który iest na Libanie, aż do Jzopu. Y słuszenie ta Nauka była upodobana około Roślin, od których życie, zdrowie, y wygodą ludzi zawisły, iako się daley pokaże.

Niemozna wątpić, że o tey rzeczy iak naydawnieyszy musieli być Pisarze: lecz ich Dzieła podobne pewnie spotkało nieszczęście, iakie Pisma innych dawnych Nuk: że wielu wieków wielkie przypadki, iedne ze wszystkim zagubiły, drugich nam tylko nieiakié ułomki zostawiły.

Z pomiędzy naydawniejszych, mainy ieszcze w tey mierze Pisma *Dioscorydesa y Pliniusza*. Od Wieku zaś XVI. począwszy, obfitsze liczymy Dzieła, między któremi sławniejsze są: *Marthiola, Tabernamontana, Casalpina, Kameraryusza, Gesnera, Bauhinow, Rywina, Tournefortyusza, &c.* Nie godzi się oraz zapominać y o naszych Polakach, iednym *Syreniuszu*, drugim *Marcinie z Urzędowa*, którzy w teyże materyi u nas oyczystym pisali ięzykiem.

Jako zaś Wiek terażniejszy chlubić się tym może, że w każdej nauce ma doskonałych ludzi, którzy do bardzo wysokiego wyprowadzili ją stopnia: tak w Historyi Naturalney, której częścią iest Botanika, Rośliny opisująca, wiele winniśmy *Linneuszowi* w Szwecyi, który wkradając się w skrytości przyrodzenia, wiele odkrył, podał pochop bardzo ważny Układu, (*Systema*) powszechnie przyjętego: a ieżeli którzy na nim nie

przestają, zawsze przecięż to przyznać muszą, że ich budowy fundamenta założył *Linneusz*.

Wymienić wszystkich Pisarzy wieku tego, dla wielkiej ich liczby, rzecz iest trudna: namienie niektórych tylko porządkiem Alfabetu. *Bradley, Crantz, Du Hamel, Dietrich, Dalibart, Erxleben, Gleditsch, Gmelin, Gouan, Haller, Hill, Jaquin, Jussieu, Ludwig, Martin, Oeder, Plumier, Sauvage, Scopoli, Scheuchzer, Schreber, Vaillant, Van Royen, &c.*

Żywa chęć przysłużenia się Kraiowi, pobudziła mię do uczynienia ofiary z miareczki sposobności moiey, y pisania Dykcyonarza Roślinnego, w którym co się zawiera, okazuje Tytuł Dzieła. Abym zaś y pożytek okazał, y zażycie tego Dzieła ułatwił, za rzecz powinną osądziłem w dwóch Częściach tego Wstępu, o niektórych rzeczach uwiadomić Czytelnika.

C Z Ę Ś Ć I.

O Porządku Dzieła, y zażyciu Roślin w nim opisanych.

JEżeli potrzeby y wygodę życia ludzkiego uważemy, zdawać się nam w prawdzie będzie, że nam tę przysługę nie same tylko czynią Rośliny, ale y Zwierzęta: lecz ieżeli ściśle wniydzimy, przyznać musimy, że czyli bezpośrednie, czyli pośrednie, z Roślin wszystko mamy.

my. Bezpośrednie, Zbożem, Ogrodowinami, Owocami, iako pokarmem żyjemy: z różnych części Roślin mamy najszkodliwsze lekarstwa na poratowanie nadwątłego zdrowia: z Drzewa budujemy sobie pomieszkania, y nim się przeciw przykrości zimy opalamy: z Konopi, Lnu, Bawełny, &c. mamy część odzienia, które farbami z podobnychże Roślin przyjemniejsze czyniemy. Chleb, Piwo, Wino, Oliwa, Cukier, &c. wszystko to iest z Roślin.

Cokolwiek zaś mamy z Zwierząt, to mamy pośrednie przez Rośliny. Konie, Woły, Owce, y tym podobne Zwierzęta, czymże się żywią, albo żywione bywają, jeżeli nie roślinami? Pomówię o tym wszystkim, dawszy pierwey sprawę z sposobu pisania mego.

ROZDZIAŁ I.

O Porządku tego Dzieła.

Opowiem tu myśl y sposób pisania mego: wyjawię zażycie Pisarzow w tey Materii: y wyłożę znaki w tym dziele zażyte.

§. 1.

Myśl, y sposób pisania.

Od Lat kilku pobudzony chęcią pisania o Roślinach, ile mogłem przyłożyłem starania poznać iak naywięcey Roślin krajowych, podług znakow Układu Linneuszowego. Dlatego, kie-

dykolwiek mi tylko sposobność gdzie pozwoła, nie opuścilem przeyrzeć Lasy, Łąki, Pola, Ogrody, &c. Każdy się zaś łatwo domysli, że nie mnie iednemu obiegać cały Kray można, ale moich uwag mieyscem było Woiwodztwo Podlaskie, Mazowieckie, y poblizsze części Litwy. Przydałem prawda y Rośliny w dalszych tylko stronach Kraiu się naydujące, ale te, o których od niemałego iuż czasu pewny iestem, że się naydują. Niesłuszniebym czynił, gdybym się nad samemi dzikimi tylko zastanowił, a o tych zamilczał, które Gospodarze utrzymują na Roli y w Ogrodach gospodarskich; albo możniejsi w Oranżeryach y Ogrodach zabawnych. Dlaczego zaś pomieściłem niektóre nieznałome cudzoziemskie? powiem w Rozdziale ostatnim.

Ufam, pozna y to każdy, że y naypilniejszemu niepodobna, aby przynajmniej drobniejszey iakiey nie opuścił Rośliny: będę szukał to nagrodzić, a w następujących latach postrzeżone podać do Druku, iako Przydatki do tego Dykcyonarza. O! iakżebym się miał za szczęśliwego, gdyby w innych stronach osoby podobnież się w tym kochające, powiększyć raczyły to Dzieło, przez opisanie układowe Roślin tych, które się w tym Dykcyonarzu nie znajdują! Podam sposoby w drugiej Części Wstępu.

Dlatego zaś pisałem Dykcyonarz nie innym iakimi porządkiem? Chciałem to Dzieło

uczynić przynajmniej nieodrażające, ani dla tych, którzy jeszcze być mogą Nieprzyjaciłami, iak mówią, nowości; ani dla tych, którzyby słusznie pogardzali dla porządku iakiego pisania sposobem dawniejszym. Zdać mi się, że Dykcyonarz utrzymaie środek nieprzeszkadzający Układowi, w czymby inny iaki obrany sposób nie mało podobno zatrudniał. Do tego jeszcze przydam, że w Dykcyonarzu łatwiej każdemu rzecz naleść przychodzi.

Ile więc w Dykcyonarzu obszernych opisań spodziewać się nie można: w krotkości wszystko wyrażone iest, ale dobrze uważającemu dostatecznie; osobliwie który się w Układowych wyrazach cokolwiek oswoi. Rozszerzać się zbytnie w opisanu, Dziełoby dla Czytelnika bardzo powiększyło, a mnie uieło sposobności podobno skończyć, nimbym ia życie skończył.

W opisanu Roślin wzięłem sobie za fundament Linneusza, ktorego Układ iest pospolicie wzięty, y do ktorego zwyczajnie stosują się Pisarze: a tak łatwo każdemu będzie dopełnić to sobie z Dzieł innych, co mu się w tym Dykcyonarzu niedostatecznego będzie zdawało. Imiona więc łacińskie są Linneuszowe, ale przydałem y innych, gdzie znaczna różność zachodziła: osobliwie ile mogłem, przydałem Opisy Royena, z tey przyczyny, że podobno Prześw. Kommiss. Edukac. iego Układ Szkołom Kraiowym przepisała.

Imiona Polskie po większej części są wzięte z Polskiego Zielnika Syreniusza: lubo w niektórych mieyscach dla niedostateczności dawniejszego opisywania nie można być bardzo pewnym, czyli tę lub owę pod tym imieniem pokrywa Roślina. Które się zaś w Syreniuszu nie naydują, tym albo dałem imiona, iak pospolicie nazywają; albo iezeli dowiedzieć się nie mogłem, przepolszczyłem z innego ięzyka.

Sposob szukania w tym Dykcyonarzu iakiey Rośliny podług imion układowych Linneusza, podaie sam porządek Alfabetywy. Na końcu zaś Dzieła podam kilkorakie Regestra: w pierwszym będą imiona dawne łacińskie, a terażniejsze gatunkowe: w drugim imiona Polskie: w trzecim różne Roślin zażyte: w czwartym różne części Roślin cudzych, które kupujemy. Nakoniec ułożę opisane Rośliny, podług Układu Linneusza.

§. 2.

Dzieła do tego Dykcyonarza zażyte

Abym pokazał, iakim sposobem, y których dzieł pomocy zażywałem: oraz podał Czytelnikowi memu, gdzie się ma udać do obfitszego źródła, tak się rzecz ma. Ostrzegam zaś, że lubo Dzieła Pisarzow po Polsku wyrażam, są przecież pisane w innych ięzykach.

Każdą widzianą Roślina roztrząsałem podług znakow Linneusza-

neuszowych ; na fundamencie tych znakow, szukałem imienia y opisu w Dziele iego: *Układ Roślin, &c. Linnei systema vegetabilium secundum Classes, ordines, genera, species, cum characteribus & differentiis. Editio XIII a J. A. Murray. 8. Gotting. 1774.* Podług imienia znalezione, udawałem się do Dykcyonarza Botanicznego: *Onomatologia Botanica completa.* Z obu stron upewniony, zapisałem ją sobie w Regestr alfabetyowy. Co się zaś tyczy Roślin, które u nas nie rosną, te prosto wypisywałem.

A lubo już w tych dziełach co do zażycia, &c. dość znaydowałem powszechnie: nieprzetawiając przecięż na tym, szukałem w źródłach obfitszych. Jeżeli chodziło o skutki lekarskie, te znaydowałem w Dykcyonarzu lekarskim, *Onomatologia medica completa.* Jeżeli o pożywienie dla ludzi, szukałem w Dziele Zuckerta o pokarmach z Roślin: *Zuckert von den Speisen aus den Pflanzesreich. 8. Berlin 1778.* Jeżeli chodziło o te, które ludziom są szkodliwe y trucizną: patrzyłem w Gmelinie o truciznach roślinnych: *Gmelin Allgemeine Geschichte der Pflanzengifte. 8. Nürnberg. 1777.*

Podobnym sposobem działo się około zażycia różnego ekonomicznego, z Dzieł następujących.

a. W powszechności, Dykcyonarz ekonomiczny. *Onomatologia aconomica practica. 8. w Lipsku. 1763.*

b. O Zbożach. Dzieło Hallera.

c. O Lasach. Dzieło Du Hamela.

d. O Drzewach owocowych. Tegoż.

e. O Ogrodowinach. Dzieło Reicharta

f. O Paszy dla Zwierząt. Części różnych Dzieł.

g. O Roślinach farbiarskich. *Kentnis der Pflantzen die Malblern und Farbern zum Nutzen. 8. Leipzig. 1776.*

h. O Roślinach dla Garbarzow zdalnych. Dzieło Gleditscha.

i. O Roślinach dla Pszczoł zdalnych. Tegoż. &c. &c.

§. 3.

Wykład Znakow w tym Dykcyonarzu zażytych.

Rodzaje Roślin mają nad sobą pospolicie te dwie Litery *L. G.* z przydaną iaką Liczbą: znaczy to *Linnei Genus*, to jest: Rodzay u Linneusza pod tą liczbą: aby chcący widzieć opisanie tej Rośliny u Linneusza, mógł wiedzieć pod którą liczbą Rodzaiu iey ma szukać, osobliwie w Dziele: *Genera Plantarum, &c.* Kiedy zaś nie wszystkie Rodzaie w tym Dziele są pomieszczone, ale daley a daley poznawane Linneusz opisywał w przydatkach pod imieniem *Mantissa*: w niektórych więc miejscach nad Rodzaiami znaydują się Litery *L. M.* co znaczy *Linnei Mantissa*: przy których liczba Rzymska pokazuje Przydatek pierwszy, drugi, &c.

Nad Gatunkami dzikimi krajowymi,

ioveimi, albo w Kraiu znaiomemi, albo któreby w Kraiu pożytecznie utrzymywane być mogły, idzie liczba porządkiem po sobie następująca, która dla tego jest położona, aby iezeliby w czasie, mogącym na to czynić nakłady, y uznaiącym potrzebę sztychomanych Figur: została sposobność oznaczania Figury temi liczbami.

Dla prędkiego zaraz w razie poznania, czyli ta lub owa Roślina jest dzika w Kraiu, czyli utrzymywana, czyli też pożytecznie utrzymywać się nie może: zażywam gwiazdek na znaki. A tak liczba gatunkowa bez gwiazdki, znaczy Roślinę dziką krajową. Liczba gatunkowa z iedną tylko gwiazdką, (*) znaczy Roślinę cudzą w Kraiu utrzymowaną, albo pożyteczną być mogącą. Dwie gwiazdki bez liczby, (**) znaczy Roślinę, która u nas pożytecznie utrzymywać się nie może.

ROZDZIAŁ II.

Zażyte Roślin Ekonomiczne.

Potrzeba Roślin ekonomiczna, wielorako uważana być może: dla ludzi właściwie, dla Zwierząt chowanych: Budowa, Opał, Rękodzieła, &c.

§. I.

Zażyte ekonomiczne dla ludzi.

Pożywienie, Budowa, Odzienie, y różne Rękodzieła tu na-

leżeć będą. A nayprzod co się tyczy pożywienia: nie samą tylko pięknoscią Roślin zabawia się Człowiek, ale nad to musi ieszcze uznawać dobroczynną Opatrzność Boską, y poczuwać się do nieskończonych Dzięków, która tyle stworzyła Roślin na pokarm dla ludzi zdatnych, którzy dla utrzymania życia koniecznie jest potrzebny. Iubo bowiem ludzie żywią się y mięsem Zwierząt, iednakże bez pożywienia z Roślin zdaie się, że się obyć nie mogą. Narody naydziksze, w naynieurodzajniejszym położeniu będące, Zwierzęta obficie mające, a przecież bez Roślin się nie obeydą: z nich przynajmniey co podobnego czynią do chleba: z nich robią iakikolwiek napoy.

Od naypierwszych czasów przykfadali się ludzie, ile tylko można, na pokarm między Roślinami uczynić wybor. Wiele z pomiędzy nich uznano za właściwie żywiące, iako te, które nazywamy Zbożem, Pszenica, Zyto, &c. Drugie za zdadne na napoy, napr: Wino, Jęczmień na Piwo, &c. W innych dała się widzieć przyjemność albo zdrowiu pomagająca, albo przynajmniey nieszkodząca, napr: w Owocach, Ogrodowinach, Zieleninach, &c. W innych postrzeżono, że przydane do innych Pokarmów, czynią w nich iakowąś przyjemność: iako te, które nazywamy Korzeniami, napr: Pieprz, Jmbier, Cynamon, Cukier, &c. Innym wzięcie powszechne ziednafo szacunek:

nek : *napr.* Kawa, &c. Naostatek w czasie nieurodzaiów przymuszeni bywają ludzie zastępować potrzebę innemi Roślinami, y pokazało się, które w takim przypadku zażywane być mogą.

Znajdzie się to wszystko wymienione w tym Dykcyonarzu, y jeszcze pokażą się coraz świeższe w tym względzie wynalazki. Nadto, nie każdy Kray ma wszystko: tu się więc pokaże, iak u nas być może, co z daleka sprowadzamy: albo iak nasze Rośliny potrzebę, lub wygodę dalekich kosztownych zastąpić mogą.

Są Rośliny potrzebne y wygodne, ale są y takie, które ludziom y Zwierzętom są truciźną. Natura one dość znacznie naznaczyła. Ludzie dzicy, y nierozumne Zwierzęta, które posłuszniejsze są skinieniu Natury, y jeszcze zmysły swoje utrzymują w pierwiastkowej mocy: znają z niezepowanego powodu naturę do nich mówiącą, y głosu tey słuchają. Ale Ludzie obyczajni dalekiemi są od tey prostoty, y muszą przez starania, uwagi, doświadczenia, dochodzić tego wszystkiego.

Mają Rośliny szkodliwe swoje znaki, po których poznane być mogą. Widok nieprzyjemny: Kwiat niewesoły, brudny: powierzchność kleiowatą lipkością powleczone: sok ostry, gryzący: smród odrażający: już niewątpliwemi tego mogą być znakami. Dotego jeszcze same nas ostrzegają Zwierzęta, kiedy osobliwie zgłodniałe, a przecież

na Pastwisku iakiey Rośliny, albo w daney paszy nietykają.

Z tym wszystkim jeszcze te znaki nie są dostarczające do poznania wszystkich: przypadki doświadczone na iednych muszą uczuć drugich, y uciekać się trzeba do dokładnego opisania. Dlatego też przy Roślinach szkodliwych nieco więcej się zatrzymywałem, y najmnieysze ich odrobinę opisując, im bardziej przez błąd z pożytecznemi Roślinami pomieszane być mogą. Nie można prawda przeczyć, aby y szkodliwe z iedney strony, nie miały z drugiej strony iakim sposobem być pożyteczne, ale w tym trzeba ostrożności.

Jeżeli Rośliny są pożyteczne, staranie ludzi one rozmnaża y utrzymuje: jeżeli są szkodliwe, szukamy wygubić. Jak iedno, tak drugie wypada z natury Rośliny, na którym fundamencie namieniam o sposobach w krotkości, ile że się zbytnie rozszerzać nie można, a cokolwiek się zastanawiający, daley łatwo postąpić potrafi.

§. 2.

Zażycie Roślin na Paszę dla Zwierząt.

Wszystkie Rośliny, które zwyczajnie w Gospodarstwie chowanym Zwierzętom dają przyjemne y żywiące pożywienie, mogą się nazwać Paszą: ściśle zaś biorąc, rozumieją się tylko te, które się na łąkach zbierają. Z tych iedne rosną dziko, dru-

gie umyślnie się zasiewają: ztąd są łąki naturalne y sztuczne.

Pożytek z łąk naturalnych naywięcej zawisł na trawach, które koszą się na Siano: a tu się uważa wybor takich, które już to przez obfitość, już przez dobre własności mogą mieć zaletę. Te, które są miękkie y soczyste, które świeże y ususzone na siano, dobrze żywią, zwać się mogą Trawami słodkimi: te zaś, które są suche, twarde, złe dają pożywienie, zowią się Trawami kwaśnemi, y tylko w niedostatku zażywać się muszą.

Na Łąki sztuczne zażywiają się te miejsca, które samey Naturze zostawione, nie wiele czynią pożytku: do zasiewania na nie obierają się Rośliny na Paszę najlepsze y nayobfitsze. Poznawamy już w Kraiu y potrzebę, y pożyteczność takowych łąk; ale jeszcze przywiązani do rzeczy cudzych, mniemamy, że bez zagranicznych Roślin obejść się nie możemy; a ztąd nasiona sprowadzone, kosztownie przepłacamy.

Nie przeczę ja temu, że w innych Kraiach niektóre Rośliny osobliwszy pożytek okazują: ani temu, ażeby u nas utrzymywane nie miały być pożyteczne: ale pytam się, co tego za potrzeba? Cudzoziemcy przez staranie swoje, dzikie swoje Rośliny przerobili na utrzymywane, y te nam teraz przedają: my też u siebie mamy dzikie, na coż gdzie indziej kupować mamy? owszem nasze dzikie już są do Kraiu przyzwyczajone, nie

potrzebują tyle pieśszot: lud nawet chętniey koło nich chodzić będzie, iako koło tych, których Natura mu jest znajoma.

Daymy to, żebyśmy nie mieli tych Roślin, które zasiewają za granicą: ieszcze ztąd nie następuje, abyśmy zagranicznych potrzebowali. Każdy Kray ma co swego. Polskich Koni nie ganią za granicą: Wołów z Polski niemało wychodzi: czym się żywią? tylko kraiowemi Roślinami, z pomiędzy których, gdyby niektóre umyślnie były utrzymywane, wcaleby nam zagraniczne Rośliny uczyniły niepotrzebne, y Zwierzętom naszym nieprzyzwyczajonym nie byłyby niebezpieczne. Znajdziesz Czytelniku w tym Dykcyonarzu niemało kraiowych Roślin w tym względzie pożytecznych.

Są, którzy ieszcze na Paszę zalecają: *naprz.* Wykę, Soczewicę, y inne Rośliny z Kwiatami Motylkowemi. Prawda, że co do obfitości bardzo wiele wydają, dobrą przecięż paszą są tylko świeże, ususzone są twarde. Jako zaś różne są chowane Zwierzęta, tak y różne części Roślin isć mogą na ich pożywienie. Liścia z różnych Drzew, Owoce, Korzenie różnych Zioł, a osobliwie Zboża, Ziarnem, Słomą, Pławą, &c. wielką czynią przysługę. Znajdzie się to wszystko w tym Dziele.

Nie opuściłem oraz w tym Dziele namienić o Roślinach Pszczołom pożytecznych. Jak się to komu nadaremnie zdawać mo-

że,

że, tak spodziewam się, Gospodarzom będzie przyjemno. Z obfitości tych lub owych Roślin, wnosić mogą o obfitości Miodu, Wosku: albo z uważenia rosnących Roślin poznać mogą, iak pożytecznie Pasieka założona, lub utrzymywana być może.

§. 3.

Lasy, Budowa, Opał, Roboty różne z Drzew.

Miejsca, na których są Lasy, są to iedne z naypożyteczniejszych: z nich mamy Drzewo do różney budowy, do różney roboty dla Rzemieślników y w Gospodarstwie: z nich mamy Drwa na koniecznie potrzebny opał.

Prawda, w niektórych stronach Kraiu obfitość Lasów nie wiele czyni względu: ale przeciwnym sposobem w niektórych miejscach niedostatek potrzebuje w tey mierze gospodarstwa: nawet gdzie lasów iest wielka obfitość, nierząd w czasie może uczynić niedostatek, iako to: niektóre miejsca niegdyś obfite już okazywać poczynają. Trzeba więc w iednych miejscach zażyć rządu cudzoziemskiego przez podział Lasów na roczne wręby: trzeba w drugich przynajmniey dla potomności szukać oddalić niedostatek, y przez zasianie Lasów maieństwo uczynić szacowniejszą.

Jak zaś różne są Drzewa, y różne ich przyrodzenie; tak różnego dla siebie wyciągaiają względu. Różny mają wymiar wieku,

w którym mogą być nayzdatniejsze: różny mają czas y sposób do zasiewania, stosuiąc się do natury: przy każdym więc Gattunku Drzewa w tym Dykcjonarzu; znajdą się lata do podziału Wrębów; czas y sposób zasiewania.

Budowa rozmaita między naypierwszemi naszymi iest potrzebami, ale też nieiednakowe potrzebuią się Drzewa: inne na miejscu suchym, iak na pomieszkania: inne na miejscu mokrym, iak na Młyny, &c. inne w wodzie, iak na pale, mosty, &c. Coż, gdy się ieszcze przyda, że w niedostatku y niezdatne Drzewa różnie przysposobione, zdatnemi stać się mogą. Nie omieszkało się to wszystko wyrazić na swoich miejscach.

Opał podobnież do naypierwszych należy potrzeb. Dwoiaki być może w Drewnie y w Węglach. Wyraziło się y to na swoim miejscu, które Drzewa, y iak na opał są zdatne; z których Węgle iaki mogą mieć szacunek.

Gospodarz w Domu y około Roli, wielorakiego potrzebuje naczynia: wiadomo zaś, że nie wszystkie z iednakowego Drzewa być mogą: że podług okoliczności niektóre mają swoją osobliwszą zaletę. Różni Rzemieślnicy z Drzewa robiący, Stolarze, Tokarze, Kołodzieie, Sztelmachy, y podobni, iak różne robią roboty, iak ich roboty w różnym względzie są potrzebne, tak na lada jakim Drzewie przedstawiać nie mogą: iedno twardsze, drugie

drugie miększe: iedno kruche, drugie gibkie: iedno szczepkie, drugie się nie szczepa: iedno gęste, drugie rzadkie. Przydaymy ieszcze y to: podobaią się nam do niektórych robot Drzewa dalekie, dlatego, że albo iaki piękny maią kolor, albo się gładko polerować daią: obaczemy w tym Dykcyonarzu, że te przymioty y na naszych niektórych Drzewach naleść możemy.

Prócz wymienionych głowniejszych pożytków z lasów, mamy ieszcze y wielorakie pomniejsze. Drzewa szpilkowe, *na przykład*: Sosna, Jodła, Modrzew, Jałowiec, daią nam Terpentynę, Żywicę, Sandarakę, Smołę, Sadze, Malarzom y Drukarzom potrzebne. Drzewa liściowe daią Gummę, Soki, Owoco przynajmniej Zwierzętom potrzebne.

Kora, Gałęzie, Kwiaty, Liście, &c. nie są próżne. Kory potrzebuia Garbarze do garbowania skór: z wielu robią się farby: wiele drze się na fyka, z tych się robią Powrozy, Maty, &c. Gałązki z niektórych idą w gospodarstwie na Pułkoszki do Wozow, na Kosze, Koszyki, y Koszyczki. Gałęziami niektórych grodzą się martwe płoty. Liście po większey części są zdadne na Paszę dla różnego Bydła. Kwiaty, nietylko Pszczom daią robotę, ale nad inne części większą skuteczność lekarską posiadaią. Są tedy Rośliny y z tych względów pożyteczne: y Dykcyonarz ten pożyteczny być powinien, który

te użyteczności kraiovych Roślin wymienia.

§. 4.

Różne inne z Roślin pożytki.

Nie wspominaiąc tu ieszcze o pożytkach lekarskich, y innych, które do następujących należą Rozdziałów: ekonomiczne tylko kończę, iakie są Farbowanie różnych rzeczy, Garbowanie skor, Oleie, y podobnie.

Nie ma w tym wątpliwości, że Rośliny naywięcey daią farb do upiękczenia rzeczy włnianych, bawełnianych, płociennych, iedwabnych, &c. Gdzie są Rękodzieła znaczne, tam niektóre Rośliny do Farb pożyteczniejsze, umyślnie się utrzymuią. Jak wiele mamy w Kraiu Roślin, które na to zażyte być mogą. Daymy to, nie mamy ieszcze tyle Rękodzieł, w którychby obficie potrzebowane były: alboż iednak małe z nich Wieśniacy nasi mieć mogą pożytki, z małym kosztem, owszem tylko małą pracą nazbierawszy Roślin zdatnych, onemi farbować swoje domowe sukna, płotna, nicie, pończochy, chustki, y rzeczy podobne. Z niektórych ieszcze umiejętnie postępując, iako się na swoich miejscach opisuie, mogą być Farby dla Malarzów, osobliwie do malowania kleiem zdadne, iakie albo drogo za granicą w potrzebie kupuujemy, albo które innym zagranicznym równaiąc się,

się, miejsce ich zastępować mogą.

Skóry różnych Zwierząt iak są ludziom potrzebne, każdy widzi z różnego ich zażyicia. Surowe się zażywać nie mogą, ale się przez różnych Rzemieślników ręce pierwej przysposabiają. Garbarze naywięcey tu mają do czynienia: ci dawniey mnie mali, że im nic nie może dać zdatniejszego co do garbowania skor nad Dębinę. O! iak wiele Dębów dlatego umierać musiało, bez czego by się obeszło, y które by na nierównie większy pożytek rosnąć obrocone być mogły.

Skąpść lasów w innych Kraiach, a bardziey gospodarność Cudzoziemców, obróciła ich myśl do szukania innych Roślin podobnie zdatnych, któremiby Dęby życie swoje odkupowały. *Gleditsch* naywiększą w tey mierze gospodarstwu uczynił przysługę. O iak wiele pokazuje się Roślin podobnie zdatnych: o wszem ktoby się spodziewał, że niektóre ieszcze są zdatniejsze, napr. Bagno, (*Ledum palustre*) obficie w lasach rosnące.

Nierównie by się więcey ieszcze zdatnych okazało, gdyby przyszło do doświadczenia. Kiedy bowiem Rośliny do tego zdadne muszą być mniej lub więcey ściągające, łatwo się ta własność w nich odkryje, odgotowawszy w wodzie, y Koperwasu wrzuciwszy, od którego mniej więcey czernieją.

Oley nie iest tak małym pożytkiem, iak się zdawać może.

Miałam ia to, że go lud pospolicity zażywa na okrasę pokarmow swoich postnych: ale czyli go mało, lubo nie każdego, wypotrzebują Malarze na Pokosty? Za granicą nie mało go wychodzi na lampy, w Rękodzielach, Kopalniach, y Domach gospodarskich, gdzie Czeladź zimowych wieczorów przy lampach roboty swoje odprawnie. Trzeba zaś wiedzieć, że Oleie nierównie dłużey się palą, iak takąż miara Łoju.

Nie każda Roślina zdalna iest do Oleju. Ta, która się w tym względzie ma zażywać, powinna wydawać wiele nasienia mającego w sobie wiele tłuściości olejney. Pospolicie nam są tylko znaiome, Len, Konopie, y Rzepak: ale iak wiele iest Roślin, które do Oleju nierównie są obfitsze? iak wiele między samemi dzikimi, z którychbyśmy Oley mieć mogli, albo Oliwie się równaiący, albo do innego iakiego zażyicia wszystkie inne przechodzący?

Te, y inne ieszcze pożytki z Roślin kraiowych tyczące się gospodarstwa, wyraziły się na swoich miejscach w tym Dykcjonarzu: o iak wiele ieszcze być może w Roślinach własności pożytecznych ukrytych, dotąd nieuważanych! iak wiele ieszcze być może Roślin dotąd niewiadomych, a może naypożyteczniejszych!

ROZDZIAŁ III.

Zażycie Roślin Lekarskich.

Wyłożę tu nayprzód, co o skuteczności lekarskich Roślin w tym Dykcyonarzu opisanych rozumieć potrzeba : a potym nieco o zażyciu lekarskim domowym.

§. 1.

Różnica sztuki lekarskiej terazniejszej od dawney, a żąd pewność skutków lekarskich.

Nie można temu przeczyć, że y dawniey byli Lekarze: ale iako wszystkie sztuki coraz się bardziey doskonala, tak y sztuka lekarska. Wybaczyc mi muszą dawni Lekarze, że z dobrze wiadomemi tey rzeczy przyznać muszę, iż prawda wiedzieli nie mało, ale wiele nie wiedzieli: żąd wiele ich przepisów zasadało się na samym tylko mniemaniu wziętym od iakiegoś uroionego mniemania.

Czytając dawnych Lekarzów, zdaie się, że niepotrzebnie tak wiele rzeczy chowaią, kiedy dwie lub trzy Rośliny, osobliwiey zachwalone, ledwie nie wszystkie choroby być mogły choroby do leczenia miały skuteczność, czasem y z przeciwnych sobie przyczyn pochodzące. A iak często krocę leczono naprzykład choroby krwawe Roślinami czerwonymi dlatego, że są czerwone: Żółtaczki Roślinami żółtymi, dlatego, że są żółte: Kolki Roślinami kołącemi, dla tego, że

kołą: y tam daley. Dalekie też y zamorskie, zawsze miały większą skuteczność, dlatego, że były mniej znane, droższe, y do nabycia trudniejsze.

Teraz innym prawidłem rządzi się lekarska sztuka: niedosyć terazniejszym Lekarzom na tym, że ktoś powiedział: rozumieć przyrodzenie, a przez Chimię poznawszy iey własności, doświadczeniem skutków potwierdzaia.

O iak wiele teraz leczą chorób, które dawnieysi mieliby za nieuleczone: iak wiele teraz pokazało się omyłek w skutkach dawniejszych mniemanych: iak wiele pokazało się Roślin iak najsukuteczniejszych, po których dawni niczego się nie spodziewali: iak wiele pokazało się Roślin w pośród Kraiu, które tak dobrze zastępuia lekarstwa zamorskie, że zażywać zamorskich temu chyba potrzeba, który y w samym sposobie leczenia chce się różnić od innych.

Ta ważna różność rządziła y mną w tym Dykcyonarzu, opisując skutki lekarskie. Położyłem wszędzie różnicę mniemań dawniejszych, od doświadczeń terazniejszych. Ufam Lekarze doskonali nie przygania mi tego, a iako to Dzieło nie dla nich iest pisane, którzy co, iak, zażywać maią, dobrze wiedzą: tak oddalonym od Lekarzów, tym bardziey to Dzieło zalecą, im więcej, co do skutków lekarskich, zasada się na wyrokach sławnych Gmelina, Gledytsha,

dytscha, Sterka, Tyssota, Zuckerta, &c. y podobnych doskonałych Ludzi.

§. 2.

Zażyte Lekarские domowe.

Gdzie w potrzebie Lekarz być może, osobliwie w większych przypadkach, najlepiej jest udać się do niego: ale Lekarz daleki, gwałtowność potrzeby ratunku, choroby mniej niebezpieczeństwa mające, albo się muszą, albo mogą leczyć w Domu. Ztąd powstaje miłość ludu, powinnyby być we Dworach niby Aptecki z zbieranych Roślin Kraiowych pożyteczniejszych, które niby, w czasie ratować można. Mam myśl na końcu Dykcyonnarza osobnym Regestrem wypisać najpożyteczniejsze Rośliny, któreby się w takiej Aptece znajdować powinny: skutki zaś ich znajdą się w Regestrze Lekarским.

Pospolicie iedneyże Rośliny nie wszystkie części iednakowe mają skutki, y nie iednegoż czasu zbierać się mogą. Korzenie wykopują się na wiosnę, dopoki prętów nie wypuszczą; albo w jesieni gdy pręty pousychają. Wykopane ochędożą się z ziemi, pokrają w talerzyki, w cieniu wysuszą.

Jeżeli Ziela całego potrzeba z liśćmi y prętami: zbiera się wkrótce pierwey, aniżeli zakwitnie: zebrane rozciela się w cieniu, aż do wysuszenia. Jeżeli zaś Liści tylko samych potrzeba:

zbierają się po okwitnieniu Kwiatów, lecz pierwey aniżeli nasienie dojrzeie, y podobnież się w cieniu wysuszą.

Kwiaty nayskuteczniejsze są w samym początku rozwinienia się, dopóki się ieszcze pyłek kwiatowy w nich zayduie. Rozesłane podobnież wysuszą się w cieniu. Jeżeli są pachnące, aby zapachu nie utraciły, na którym pospolicie wiele zawisło, suszą się papierami otulone, y chowają się potym w zamkniętych pudełkach.

Owoc się zbiera w samym czasie dojrzałości, nieczekając aż się przestoi, y ku zgniliznie nakłaniać będzie. Szuszony pospolicie odmiienia skutki: a zatym ieden się ususzy w piecu lub na słońcu: drugi świeżo na Konfityury, Powidła, &c. obroci. Jeżeli samych tylko ziarn nasienych potrzeba: te się zbiorą wtedy, gdy z nasienników wypadać zaczynaia, y tylko z zbytniey wilgoci na wietrze wysuszą się do przechowania.

Kora z Drzew zbiera się wtedy, gdy najlepiej odstaie, a drobno pokraiana, także się w cieniu wysusza. Drzewo kraie się drobno, y najlepiej się bierze zimą.

Jak tych części w potrzebie zażywać, wiedzą Lekarze, y gdy zażytemi być mogą, sposób przepiszą. Lecz oddaleni od Lekarzów, muszą przestawać na sposobach im łatwych bez bardzo sztucznego przysposobienia. Namięnię o niektórych.

Proszek. Ususzona część Rośliny

śliny tłucze się iak nymieley. Porcy na raz, naymniey szkrupuś ieden, naywięcey dwa: lecz rozumiem Rośliny takie, które żadnego w sobie nie mają niebezpieczeństwa, podeyrzanych nie należy zażywać bez rady rozumnego Lekarza, a to samo trzeba rozumieć y o dalszych sposobach, które opiszę. Proszek pospolicie zażywa się rozmącony w filiżance wody.

Dekokt. Jest pomieszanie różnych części Roślin, albo różnych Roślin na iedną chorobę równie skutecznych, albo na choroby, które się w chorym pokazują być złączone. Pospolicie bierze się tey mieszaniny dobra łyżka, y gotuje w pułgarca wody: precedziwszy piie się przez dzień zamiast zwyczajnego napoju. Robiąc w potrzebie mieszanie na Dekokt, mieszaia się Części w takiey proporcyi: Korzeni, Kóry, Drzewa, po iedney, dwie, lub trzy Uncyi: Liści, Ziela, dwie, trzy, lub cztery garstek: Kwiatów, trzy, lub cztery szczyptow: nasienia dwie Drachmy, lub nieco więcej.

Herbata. Części Rośliny drobno pokraiane, osobliwie Liście, Kwiaty, rzucaia się w gorącą wrzącą wodę, y nakrywaią, bez dalszego gotowania. Po kilku minutach zlana woda gorąco się piie. Do dwóch Filiżankow wody bierze się szczypta takiey Harbaty. Zażywa się naczczorano, na noc, y pospolicie po proszkach.

Extrakt domowy. Nazywam do-

mowym, że nie iest lekarską sztuką robiony. W Francuzką wódkę naprzykład Kwiatów lub Liści posiekanych nakładzie się podług pomiarkowania: zatkane naczynie latem trzyma się na słońcu, zimą przy ciepłym piecu. Co drugi dzień wyciśnione dobrze części Roślin wyrzucą się, a inne na to miejsce włożą: to się czyni pōty, aż się wódka częściami Roślin dobrze napoi, która się w potrzebie zażywa, iak krople z Apteki.

Óleiek domowy. Jak się dopiero mowiło o Extrakcie, tak się y tu czyni albo w Oliwie, albo w Oleyku Migdałowym. Oleyki mogą się wprawdzie zażywać wewnątrznie, ale się pospolicie zażywaią do smarowania zewnętrznego.

Powidla, Gaszcz. Soku osobliwie z świeżych owoców wygniecionego bierze się części 10. Cukru część iedna, y smaży się do zgęstwienia. Mogą być z Porzeczkw, Berberysu, Bzu, Hebdu, Jarzębiny, &c. W potrzebie rozniąca się nieco w wodzie, w winie, lub w occie do zażycia.

Wody, osobliwie z Kwiatów pachnących, umieia wieyskie Dwory przepędzać przez Alembiki. Do Plastrów na zewnętrzne przykladanie smażą się części Roślin razem z tą tłustością, która do Plastru wchodzi: po wyciśnieniu potym tłustości, części Roślin się wyrzucaia. Często-kroć się tylko same Liście świeże przykladaia, odmieniaiać, gdy pierwsze powiędną. Więcej od Lekarzów nauczyć się trzeba.

ROZDZIAŁ IV.

O Roślinach Cudzoziemskich w tym Dykcyonarzu wymienionych.

Rośliny cudzoziemskie w tym Dykcyonarzu wyrażone, dwoiakie są, znaiome nam y nieznaioime. Osobno o każdym napiszę.

§. 1.

O Roślinach cudzoziemskich znaiomych.

Rośliny właściwie Kraiowe, są tylko te, które w którejkolwiek stronie Kraiu rosną same przez się dziko, bez ludzkiego pielęgnowania. Te zaś, które się za staraniem y pracą na roli, w Ogrodach, utrzymują, chociażby były naypospolitsze, pospolicie początkowo zkaąd inąd pochodzą. Dla poznania prędkiej różnicy, w tym Dykcyonarzu dzikie Kraiowe nie mają nad sobą żadnego znaku: znaiome zaś utrzymywane, są iedną gwiazdką naznaczone.

A tak na Roli Pszenica, Żyto, Jęczmień, &c. W Ogrodach Marchew, Rzepa, Pasternak, &c. W Sadach Grusze, Jabłonie, Sliwy, &c. nie są Kraiowemi; nigdzie bowiem u nas dziko nie rosną: mogą się przecież zwać oswoionemi dla tego, że są pospolicie utrzymywane. Pod takimże znakiem położyły się y powinowate im niektóre Gatunki chociaż dotąd nieznaioime, ale pożyteczne, dlatego, że od

znaiomych różnego pielęgnowania nie-potrzebują.

Tym bardziey nie są Kraiowemi owe Rośliny, które się chowają w Ogrodach zabawnych, naprzykład Kwiatowych, y więcey potrzebują pielęgnowania iak oswoione. Opisałem y takie, częścią dla tych, którzy w nich mają upodobanie, częścią, że gdy się w Ogrodach znaydują, mogą być iakożkolwiek pożyteczne.

Są ieszcze y inne Rośliny w Kraiu niepospolicie znaiome, tylko bowiem w Oranżeryach, na Jnspektach kosztownie utrzymywane: te się nazwać mogą przymuszonymi. Gdy przecież są w Kraiu, nie mogłem y tych opuścić, iuż to dla wymienienia, iak im dogadzać: iuż to dla iakowegoś użycia: iuż dlatego, że częstokroć nad niektórymi bardziey się dusiemy, niżeli potrzeba wyciąga.

§. 2.

O Roślinach cudzoziemskich nieznaiomych.

Troiakie Rośliny nieznaioime nam, znaydą się tu opisane: albo takie, któreby pożytecznie w Kraiu utrzymywane być mogły: albo takie, których iakie części do stołu, lekarstw, farb, &c. zażywamy: albo nakoniec takie, które nadpospolitą iaką osobliwość w sobie mają.

Nie można temu przeczyć, że nie każdy Kray ma wszystko: ale iako ręka rękę umywa, tak
Kray

Kray Kraiowi swoimi wzajemnie produktami przysługując się. Szczęśliwy, który swemi szafować może, a cudzych mało potrzebuje. Nie można y temu przeczyć, że przemysł ludzki stosując się do przyrodzenia rzeczy, wiele wprowadzić może, czego dawniej z daleka zprowadzać musiał. Gdyby to nie było prawdą, nie mielibyśmy dziś tyle Roślin pożytecznych na roli, w Ogrodach: wszakże musiał być czas, kiedy były jeszcze nieznaione, y początkowo zprowadzone.

Wiek terazniejszy bardzo gospodarny, szuka iak naywięcej w Kraiu swoim oswoić, aby mniej potrzebować z cudzego. Niemcy pułnocne, których Kraie nie ciepleysze, Anglicy, u których mało co ciepley: Szwedzi, u których zimniej iak u nas, iak wielu użytecznemi Roślinami pozasiewali swoje lasy, pola, zprowadzonemi z podobnychże zimnych Kraiow, Ameryki, Syberyi, &c. a tak zostawiają potomności obowiązek wdzięczności, że to będzie w Domu, co Przodkowie kosztownie z daleka zprowadzali.

Nad któremi Roślinami doświadczenia pokazały, że w zimnych Kraiach utrzymywać się dają, te tylko w tym Dykcyonarzy wymieniłem. O! gdyby możniejszy ten Nakład, który czynią na mniej użyteczne Oranżerye, obrocili na zamnożenie w Kraiu takowych Roślin, stali by się użytecznemi Kraiowi, y swoim włościom,

więceyby przydali szacunku, iak przez Oranżerye.

Daymy to, że pułnocna strona Kraiu nie byłaby do tego sposobna, dla zbytniego zimna: ale czegożby nie mogło mieć Podole, albo Ukraina? Może powiemy, że się u nas nie uda? doświadczymy: zda się nam nie być tak przednie iak dalekie; przynajmniej będzie tak dobre, że się na pospolitą potrzebę bez nakładow dalekiego zprowadzania obeydziemy.

Drugie Rośliny nieznaione w Kraiu, a w tym Dykcyonarzy wyrażone są te, których iakowe części zprowadzamy, a u nas utrzymywane być nie mogą: takie są naznaczone dwoma gwiazdkami.

Niepiękna iest rzecz zażywać co pospolicie, iak Pieprzu y Cukru, a nie wiedzieć z czego, iak, y z kąd iest: jeszcze niepiękniey iest mówić o tym na pośmiech wiadomym ludziom. Szczypie to wiadomych w uszy, słuchać naprzykład: że Sago iest nasieniem, że Kawa rośnie w strąkach, y tak daley.

Trzecie Rośliny nieznaione tu wyrażone są te, które iaką nadzwyczajną osobliwość w sobie mają. Pisanie o nich miałem tę przyczynę, abym rozumnie ciekawym, rozumną uczynił zabawę.

§. 1.

CZĘŚĆ II.

Co to jest Układ? y jego potrzeba.

O Układzie y Wyrazach Botanicznych.

Poznawszy wieloraką potrzebę Roślin, potrzebna ieszcze rzecz iest, mieć sposob niezawodnego poznania każdej Rośliny, y poznania różnicy od bliskiej iey podobnej.

Jeżeli się opisanom w dawnych dziełach przypatrzymy, nic nie znajdziemy statecznego, coby nieodmienną było Cechą do poznania Rośliny: ztąd zawsze była wątpliwość, y często-kroć iedna Roślina brała się za drugą, czasem z niemałą szkodą.

Teraz zapobiegając tey niepewności, są poczynione Układy, (*Systema:*) są ustatecznione wyrazy, (*Termini:*) o których w następujących napiszę Rozdziałach.

ROZDZIAŁ I.

O potrzebie Układu, o Układzie w tym Dykcyonarzu zażytem, y podług niego poznawania Roślin.

Tu obaczemy, iak się przez Układ ułatwia poznanie Roślin: iaki iest porządek Układu Linneuszowego, ktorego w tym Dziele zażyłem: y iakim sposobem podług tego Układu poznawać się mają Rośliny.

Układ, (*Systema*) iest to po pewnych, statecznych znakach, tak porządne po sobie następujące rozłożenie Roślin, że każda między innemi w pośrodku będąca, ledwie czym się różni od poprzedzającej y następującej.

Ciągłość ta porządku musi mieć swoje Podziały. Znak stateczny tak powszechny, że pod sobą zawiera Rośliny, prócz powszechnego znaku, w innych odmienne: czyni *Gromadę*, (*Classis*) w Gromadach znowu się iakie Gromadki zbierać mogą, które nietylko mają znak gromadowy, ale nad to ieszcze w szczególnym znaku z sobą się zgadzają: takowe Gromadki nazywają się *Rzędami*, (*Ordines.*) Rzędy znowu mogą mieć Gromadeczki, nietylko w gromadowych y rzędowych znakach się zgadzające, ale tak blisko sobie podobne, że się ieszcze w szczególniejszych znakach z sobą kupią: takowe Gromadeczki są *Rodzaje*, (*Genera.*) W Rodzaiach już są *Gatunki*, (*Species,*) które sobie są bardzo bliskie. *Odmiany* zaś, (*Varietates,*) są to Gatunki przypadkową tylko odmianę mające.

Każdy przyznać musi, że Układ doskonały tym porządkiem uczyniony, wiele się dokłada do niewątpliwego poznania Roślin. Z tym wszystkim ieszcze się tym pochlubić nie można, aby Układ zupełnie doskonały był wynaleziony,

ziony, y podobno nigdy nie będzie.

Naydoskonalszyby był Układ, któryby szedł porządkiem przyrodzenia: ale to podobno nie ludzkie Dzieło. Zebrali wprawdzie niektorzy Gromadki przyrodzone, ale to tylko są okruszyny od tak wielkiej liczby Roślin. W niedostatku więc Układu przyrodzonego, na sztucznym przestawać musimy. Sztuczne zaś Układy różni różnie układali: iedni od Kwiatów, drudzy od Owocu, inni od Liści, y tak daley.

Niech zaś będzie Układ wzięty, od czego się Pisarzowi podobowało, byleby tylko prawdziwym był Układem: zawsze łatwiej przychodzi po iego znakach poznać Roślinę, albo ją innemu tak opisać, żeby ją poznać: aniżeli przedtym, kiedy opisanie od mniemania Pisarza zawisły, które poznać ciężko było.

§. 2.

O Układzie Linneuszowym, w tym Dykcyonarzu zażytym.

W opisanie Roślin zażyłem Układu Linneuszowego, dla tego, że jest pospolicie wzięty, że Dzieła Botaniczne pospolicie do niego się stosują: a ztąd Czytelnikowi wypada łatwość czytania o tychże Roślinach w Dziełach innych Pisarzy. Pierwey, niżeli do iego porządku przystąpię, muszę niektórych wyrazów uczynić objaśnienie.

Już to jest rzecz niewątpliwa, że y Rośliny Płcią się różnią, a znaki Płci są w Kwiatach; Nitki pyłkowe są znakami Samców: Słupki owocowe są znakami Samic.

Nitki pyłkowe, (*Stamina*) są to różne niteczki w Kwiatach, mające na sobie główeczki. *Fig. 1. e.e.e. są nitki*, (*filamenta*) *a.a.a. są główki pyłkowe*, (*Anthera*) Liczba y ułożenie Nitek różna jest. Główki też kształt wieloraki jest: w główkach zaś jest pyłek, (*Pollen antherarum*) bez którego przyłożenia się w nasienniku ziarna nasienne rodzące być nie mogą.

Słupek owocowy, (*Pistillum*) jest ta część w Kwiecie, w której zawieszają się ziarna nasienne. Składa się z trzech części, *Fig. 1. d.* jest guzik owocowy, (*Germen*) miejsce właściwe nasienia. *c. Szyika*, (*Stylus*) *b. Blizna*, (*Stigma*) przez którą pyłek główkowy dostaje się do guzika owocowego. Wiele jest Kwiatów, które szyiki nie mają, ale blizna jest bezpośrednie na guziku owocowym: *napr.* u Tulipanów. *Fig. 2. b.*

Otwór do przyięcia pyłku główkowego, jest to droga, którą idzie do guzika owocowego. Jeżeli Blizna jest bezpośrednie na guziku, iako *Fig. 2. b.* albo na szyicy niedzieloney *Fig. 1. b.* po czyta się za otwór ieden, chociażby Blizna wielokrotnie była podzielona: Blizna zaś taka podług Liczby swoich podziałów, zowie się *dwu*, *trzy*, &c. *dzielna*, (*Stigma bi, tri, &c. partitum.*)

A chociażby y Szyika była podzielona *Fig. 3. b. b.* iednakże gdyby się jeszcze nad guzikiem owocowym *c.* iednoczyła, jeszcze otwor poczyta się za ieden, y zowie się *Blizną dwa, trzy razy przeciętą*, (*Stigma bi, trifidum.*) Jeżeli zaś Szyika iest zupełnie przedzielona aż do Guzika, *Fig. 4. b. b. b.* tyle iest otworów, ile podziałów.

Kwiat Samiec iest ten, w którym same tylko są nitki pyłkowe. *Kwiat Samica* iest ten, w którym tylko sam iest Guzik owocowy. *Kwiat dwupłciowy* iest ten, w którym razem są y nitki pyłkowe, y Guzik owocowy: a takich iest najwięcej.

Z tego, co się napisało, y niektórych ztąd okoliczności, Linneusz ułożył Układ Roślin następują y.

GROMADA I. Jednonitkowa, (Monandria) ma tylko iedną Nitkę pyłkową. Rzędów iest dwa. 1. *Jednootworowy* o iednym otworze, (*Monogynia*) nap. *Canna indica.* 2. *Dwuotworowy*, o dwóch otworach, (*Digynia*) nap. *Callitriche.* Będę wszędzie przytaczał pospolitsze Rośliny, dla łatwiejszego obaczenia w przykładzie.

GROMADA II. Dwunitkowa, (Diandria.) Ma dwie Nitki pyłkowe. Rząd 1. *Jednootworowy*, nap. *Ligustrum.* 2. *Dwuotworowy*, nap. *Anthoxanthum odoratum.* 3. *Trzyotworowy*: u nas w Kraiu nie ma przykładu.

GROMADA III. Trzynitkowa, (Triandria.) Ma trzy Nitki pyłkowe. Rząd 1. *Jednootworowy*, nap. *Gladiolus communis.* 2. *Dwu-*

otworowy, nap. *Triticum.* 3. *Trzyotworowy*: przykładu Kraiowego pospolitego nie widzę.

GROMADA IV. Czternitkowa, (Tetrandria) Ma cztery Nitki pyłkowe sobie równe. Rząd 1. *Jednootworowy*, naprz. *Cornus.* 2. *Dwuotworowy*, napr. *Cuscuta europaea.* 3. *Trzyotworowy*: przykładu pospolitego nie widzę. 4. *Czternootworowy*, przykładu nie widzę.

GROMADA V. Pięcionitkowa, (Pentandria) Ma pięć Nitek pyłkowych. Rząd 1. *Jednootworowy*, nap. *Convolvulus arvensis.* 3. *Dwuotworowy*, nap. *Daucus Carota.* 3. *Trzyotworowy*, nap. *Viburnum Opulus.* 4. *Czteryotworowy*, nie widzę przykładu. 5. *Pięcnootworowy*, nap. *Linum usitatissimum.* 6. *Wielootworowy*: nie widzę w Kraiu przykładu.

GROMADA VI. Sześcionitkowa, (Hexandria.) Ma sześć Nitek pyłkowych sobie równych. Rząd 1. *Jednootworowy*, napr. *Tulipa.* 2. *Dwuotworowy*: nie widzę przykładu. 3. *Trzyotworowy*, nap. *Colchicum autumnale.* 4. *Czteryotworowy*, nie widzę przykładu. 5. *Wielootworowy*, nap. *Alisma Plantago aquatica.*

GROMADA VII. Siedmionitkowa, (Heptandria.) Ma siedm Nitek pyłkowych. Rząd 1. *Jednootworowy*, naprz. *Æsculus Hippocastanum.* 2. *Dwuotworowy*: nie widzę Kraiowego przykładu. 3. *Trzyotworowy*: nie wiem przykładu. 4. *Siedmionootworowy*: nie wiem przykładu.

GROMADA VIII. Ośmionitkowa, (Octandria.) Ma Nitek pyłkowych ośm, nigdzie z sobą nie-

niezrosłych. Rząd 1. *Jednootworowy*, napr. *Vaccinium myrtillus*. 2. *Dwuotworowy*: przykładu nie wiem. 3. *Trzyotworowy*, przykładu pospolitego nie wiem. 4. *Czterotworowy*, napr. *Paris*.

GROMADA IX. *Dziesięcownikowa*, (*Enneandria*.) Ma Nitek pyłkowych dziewięć. Rząd 1. *Jednootworowy*, napr. *Laurus nobilis*. 2. *Dwuotworowy*: przykładu nie wiem. 3. *Trzyotworowy*. 4. *Sześciotworowy*.

GROMADA X. *Dziesięcownikowa*, (*Decandria*.) Ma Nitek pyłkowych dziesięć. Rząd 1. *Jednootworowy*, naprz. *Pyrola*. 2. *Dwuotworowy*, naprz. *Dianthus*. 3. *Trzyotworowy*, naprz. *Cucubalus*. 4. *Pięćotworowy*, naprz. *Agrostema Githago*. 5. *Dziesięciotworowy*, nap: *Phytolacca*.

GROMADA XI. *Wielonitkowa*, (*Dodecandria*.) Ma Nitek pyłkowych od 11. do 19. Rząd 1. *Jednootworowy*, napr. *Asarum europaeum*. 2. *Dwuotworowy*, naprz. *Agrimonia Eupatoria*. 3. *Trzyotworowy*, naprz. *Reseda Luteola*. 4. *Pięćotworowy*, przykładu nie wiem. 5. *Dwunastotworowy*, nap. *Sempervivum tectorum*.

GROMADA XII. *Kielichonitkowa*, (*Tcosandria*.) Ma wiele Nitek pyłkowych, a pospolicie najmniej 20. na Kielichu wokoło osadzonych. Rząd 1. *Jednootworowy*, naprz. *Prunus*. 2. *Dwuotworowy*, naprz. *Crataegus oxyacantha*. 3. *Trzyotworowy*, nap: *Sorbus aucuparia*. 4. *Pięćotworowy*, naprz. *Pyrus*. 5. *Wielotworowy*, napr: *Rosa*.

GROMADA XIII. *Denkonit-*

zkowa, (*Polyandria*.) Ma wiele Nitek pyłkowych nie na boku, ale na dnie owocowym osadzonych. Rząd 1. *Jednootworowy*, naprz. *Papaver somniferum*. 2. *Dwuotworowy*, napr: *Paeonia officinalis*. 3. *Trzyotworowy*, napr: *Delphinium consolida*. 4. *Czterotworowy*, przykładu nie wiem. 5. *Pięćotworowy*, nap: *Aquilegia vulgaris*. 6. *Sześciotworowy*, przykładu nie wiem. 7. *Wielotworowy*, nap: *Anemone pulsatilla*.

GROMADA XIV. *Nierówno Czterytnitkowa*, (*Diodynamia*.) Ma Nitek pyłkowych cztery, z których dwie krótsze są. Kwiat pospolicie ma nieiaki podobieństwo do Paszczki zwierzęcej. Rzędy tu takie mają znaki. 1. *Nagoziarnowy*, ma ziarna nasienne nieokryte, napr: *Petonica officinalis*. 2. *Okrytoziarnowy*, ma ziarna nasiennikiem okryte, nap: *Antirrhinum Linaria*.

GROMADA XV. *Nierówno Sześcinitkowa*, (*Tetradynamia*.) Ma Nitek pyłkowych sześć, z których cztery dłuższe są. Rzędy te mają znaki. 1. *Strączkowy*, ma strączki dojrzałe, długością tylko się Kwiatom równające, albo mało co przechodzące: nap: *Cochlearia Armoracia*. 2. *Strąkowy*, ma strąki nierównie dłuższe od Kwiatów, nap: *Brassica oleracea*. Kwiaty tej Gromady mają po 4. listki na krzyż osadzone.

GROMADA XVI. *Zrosłonitkowa w jedną kupkę*, (*Monadelphica*.) Ma Nitki pyłkowe w jedną kupkę zrosłe. Rzędy tu idą od liczby Nitek. 1. *Pięcinitkowy*, przy-

przykładu nie wiem. 2. *Dziewiętnikowy*, przykładu nie wiem. 3. *Dziesiętnikowy*, napr: *Geranium*. 4. Od 11. do 19. *nitkowy*, przykładu nie wiem. 5. *Wielonikowy*, nap: *Malva*.

GROMADA XVII. *Zrosłownikowa*, na dwie Kupki, (*Dia-delfia*.) Ma nitki pyłkowe na dwie kupki zrosłe. Kwiaty tu są Motylkowe. Rzędy idą od liczby Nitek. 1. *Pięćnikowy*, przykładu nie wiem. 2. *Sześćnikowy*, nap: *Fumaria officinalis*. 3. *Ośmnikowy*, naprz: *Polygala vulgaris*. 4. *Dziesiętnikowy*, nap: *Pisum*.

GROMADA XVIII. *Zrosłownikowa* na wiele kupek, (*Polyadelfia*.) Ma nitki pyłkowe na wiele kupek zrosłe. Rzędy są: 1. *Pięćnikowy*, przykładu nie wiem. 2. *Dwunastonikowy*, przykładu nie wiem. 3. *Kielichonikowy*, mający nitki na Kielichu; napr: *Citrus*. 4. *Denkonikowy*, mający nitki na dnie owocowym, napr: *Hypericum perforatum*.

GROMADA XIX. *Zrosłogłównikowa*, (*Syngenesia*.) Ma główki pyłkowe zrosłe. Kwiaty tu pospolicie składane, to jest wiele Kwiateczkow iest na jednym dnie osadzonych. Rzędy tak idą. 1. *Rowny*: ma same dwupłciowe Kwiatki, wszystkie rodzajne: nap: *Lactuca*. 2. *Zbytni*: ma Kwiatki dwupłciowe y Samiczki, iak te, tak owe rodzajne: nap: *Bellis perennis*. 3. *Nadaremny*: ma Kwiatki dwupłciowe rodzajne, drugie bezpłciowe: nap: *Helianthus annuus*. 4. *Po-*

trzebny: ma Kwiatki dwupłciowe nierodząyne, a Samiczki rodzajne: nap: *Calendula*. 5. *Odzielony*: ma Kwiatki z osobnymi y powszechnymi Kielichami: nap: *Dipsacus*, *Szczec*. 6. *Poiedynczy*: ma tylko Kwiat jeden: nap: *Viola odorata*.

GROMADA XX. *Nitka z Słupkiem* zrosła: (*Gynandria*.) Ma Nitki pyłkowe z słupkami przerosłe, albo na miejscu słupkow stojące. Rzędy idą od liczby Nitek. 1. *Dwunikowy*, nap: *Orchis*. 2. *Trzynikowy*, przykładu nie wiem. 3. *Czternikowy*, przykładu nie wiem. 4. *Pięcionikowy*, nap: *Passiflora cerulea*. 5. *Sześciornikowy*, nap: *Aristolochia*. 6. *Dziesięcionikowy*: przykładu nie wiem. 7. Od 11. do 19. *nitkowy*: przykładu nie wiem. 8. *Wielonikowy*, nap: *Arum maculatum*.

GROMADA XXI. *Dzielno-płcipwa* na iedneyże Roślinie: (*Monoecea*.) Ma osobne Kwiaty Samce y Samice, przecięż na iedneyże Roślinie. Rzędy idą od Nitek. 1. *Jednonikowy*: przykładu pospolitego nie wiem. 2. *Dwunikowy*, naprz: *Lemna*. 3. *Trzynikowy*, nap: *Zea*. 4. *Czternikowy*, nap: *Urtica*. 5. *Pięcionikowy*, nap: *Xanthium strumarium*. 6. *Sześciornikowy*: przykładu nie wiem. 7. *Siedmornikowy*: przykładu nie wiem. 8. *Wielonikowy*, nap: *Quercus*. 9. *Zrosłownikowy*, nap: *Pinus*. 10. *Zrosłogłównikowy*, napr: *Cucumis*. 11. *Nitko z Skupkiem* przerosły: przykładu nie wiem.

GROMADA XXII. Dzielnopłciowa na dwu Roślinach: (*Diacia*) Na iedney Roślinie są tylko Samce, na drugiey tylko Samice. Rząd 1. Jednonitkowy: przykładu nie wiem. 2. Dwunitkowy, nap: *Salix fragilis*. 3. Trzynitkowy: przykładu nie wiem. 4. Czternitkowy: naprz: *Viscum*. 5. Pięcnitkowy, naprz: *Humulus*. 6. Sześćnitkowy, przykładu nie wiem. 7. Ośmnitkowy, naprz: *Populus*. 8. Dziewięcionitkowy, naprz: *Mercurialis*. 9. Dziesięcionitkowy. 10. Od 11. do 19. nitkowy: przykładu nie wiem. 11. Denkonitkowa: przykładu nie wiem. 12. Zrosłonitkowa, nap: *Juniperus*. 13. Zrosłogłównowa. 14. Nitko y z Słupkiem zrosła, przykładu nie wiem.

GROMADA XXIII. Pomieśzanopłciowa, (*Polygamia*.) Ma Kwiaty co do Płci różnie pomieśzane. Rzędy tak idą: 1. Płci na puł oddzieloney: na iedneyże Roślinie są oddzielone Dwupłciowe, Samice, albo Samce, nap: *Acer*. 2. Płci podwoynie podzieloney: kiedy takoweż Kwiaty są na dwóch Roślinach pomieśzane: naprz: *Fraxinus*. 3. Płci potroynie podzieloney: kiedy takież Kwiaty są na trzech Roślinach pomieśzane: przykładu w Kraiu nie wiem.

GROMADA XXIV. y ostatnia, Kryptopłciowa, (*Cryptogamia*.) Ma znaki Płci albo nieznaczne, albo niewiadome. Rząd 1. Paprocie, naprz: *Polypodium filix*. 2. Mchy, nap: *Lycopodium clavatum*. 3. Porosty, nap: *Lichen*. 4. Bdły: nap: *Agaricus*.

Y ta to iest treść Układu Linneuszowego. Rodzaje w Rzędach są wzięte od Kielicha, Korony, &c. Gatunki zaś w Rodzajach od Liści, lub innych szczególnych okoliczności, iako się w opisanii kaźdey Rośliny pokazuje.

Jako zaś rzadko ktore powszechności być mogą bez szczególnych wyłączeń: tak nie iest bez nich y Układ Linneusza. Wymienić wszystkie, osobnegoby na to trzeba Dzieła, niektórych jednak opuścić nie mogę.

Rzecz prawdziwa, że Linneusz Gromady swoje budował na nitkach pyłkowych: iednakże od tego w niektórych okolicznościach odstępować musiał. Nayprzod: gdy znalazł iakie nitki prożne niepłodne, bez główek pyłkowych: tak nap: Rodzay *Salvia*, ma cztery nitki pyłkowe, dwie dłuższe, a dwie krótsze, powinienby więc należeć do Gromady XIV. ale że dwie Nitki krótsze są prożne, bez główek pyłkowych: dla dwu więc tylko główek płodnych, policzył go do Gromady II. dwunitkowej.

Powtore odstępował y wtedy od powszechnych znakow układowych, kiedy Roślina z Rośliną tak się w przyrodzonych składzie (*habitus*) zgadzała, że lubo układowe znaki nie wszystkie były iednakowe, iednakowoż ią od swoich towarzyszek odłączyć nie można było. Takim dał przydatkowe gatunkowe imię różnicę znaczące: nap: *Urtica dioica*: *Salix pentandra*, &c.

Potrzenie, są niektóre Rośliny, których Kwiat najpierwszy wierzchołkowy różny jest od dalszych pobocznych: w takim przypadku oglądał się na Kwiat wierzchołkowy, nap: *Ruta*: ma Kwiat wierzchołkowy dziesiętnikowy; poboczne zaś wszystkie ośmnikowe: dla Kwiatu więc wierzchołkowego mieści się w Gromadzie X.

§. 3.

Sposob poznawania Roślin w tym Dykcyonarzy opisanych.

Nalazłszy Roślinę, która z pierwszego weyrzenia здаie się być podobną do tej, której szukam: uważam najpierwey, jeżeli się zgadza z znakami pod Rodzaiem opisanemi. Gdy się te zgodzą, dopiero uważam, czyli są na niey znaki gatunkowe. Przy każdym zaś Rodzaiu położyłem zawsze Znaki y Gromadowe, y Rzędowe, aby przez odsyłanie na iedno miejsce, albo niewyraźne ich napisanie, szukającemu nie przyczynić trudności.

Tak nap: chcę wiedzieć, czyli ta Lilia żółta w Ogrodzie, jest ta sama, która w tym Dykcyonarzy jest opisana pod imieniem *Lilium bulbiferum*. Uważam najprzod Znaki Gromadowe, Rzędowe, y Rodzaiowe, pod Artykułem Rodzaiu *Lilium*: te się wszystkie znajdują: Nitek pyłkowych sześć, Otwor ieden, Korona dzwonkowa sześciolistkowa: na każdym listku Kwiatow-

wym jest kreska miódowa podłużna: części torebki nasienney, są kratkowo powiązane. Jdę do Gatunku *Lilium bulbiferum*, y tam się zgadza, bo Liście na przecie są bez porządku osadzone: Korona stoi do gory, y jest wewnątrz kosmata.

Jeżeli bym zaś znalazł Roślinę nieznaną, y radbym wiedzieć, czyli się w tym Dykcyonarzy znajduje? iak się zowie? &c. na to potrzebny będzie Układ Kraiowych Roślin podług Układu Linneusza, który podam na końcu Dykcyonarzy.

Najprzod tedy uważam znaki Gromady, do której należeć może: potym znaki Rzędu: a w którym Rzędzie mi przypadnie, szukam w Dykcyonarzy pod imionami Rodzaiów tego Rzędu: jeżeli z żadnym Rodzaiem się nie zgadza, widzę, że iey niemasz w tym Dykcyonarzy: jeżeli się zgadza, szukam jeszcze między Gatunkami. Prawda, że naywygodnieyby było poszukać w Dziele Linneusza, a potym pod iego imieniem w Dykcyonarzy: lecz nie u każdego znajduje się Linneusz. A jeżeli by wcale nowa była Roślina, ktoraby się y w Linneuszu nie znalazła: łatwo się rozumnemu pokaże, gdzie się podług swoich znaków mieścić powinna, czyli między Gatunkami już wiadomego Rodzaiu: czyli z swoim nowym Rodzaiem między dwoma dawniejszemi.

Czyli to zaś do tego, czyli do owego szukania, potrzeba najprzod, aby ile możności obie-

rac Rośliny dzikie : ogrodowe bowiem przez pielęgnowanie częstokroć się odmieniałą. Powtore, nie obierać tylko Kwiaty pojedyncze : pełne bowiem albo wcale nie mają znaków, albo niezupełne. Potrzebie potrzeba mieć Szkło powiększające (*Microscopium*) do rozpatrzenia się w Kwiatkach drobnych : Nożyk mały do ostrożnego rozbierania części : Kleszczyki małe, kończate, szczelno się zchodzące, do utrzymywania y rozbierania cząstek.

ROZDZIAŁ II.

O *Wyrazach Botanicznych około Korzeni, Pnia, y Gałęzi.*

Gdy to piszę, jeszcze Xiążka Elementarna Botaniczna na publiczny nie wyszła widok, a zatym ustatecznionych tam wyrazów zażyć nie mogłem : ieżeliby się więc iaka znalazła odmiana, łatwo ją pozna Czytelnik z przydanego wyrazu łacińskiego. Dotego, ieżeliby to Dzieło znalazło wzięcie : przy powtornym jego wydaniu, y odmianyby się poprawiły.

§. I.

O *Korzeniach.*

Pierwey, aniżeli do wyrazów Korzeni przystąpię, nie widząc na to innego sposobnego miejsca, muszę opisać, co się rozumie pod imieniem Drzewa, Krzewu, Podkrzewiny, y Ziela.

Drzewo, (*Arbor.*) Jest taka Roślina, która tylko ieden pień drzewny z Korzenia wypuszcza: nap: Sosna. *Krzew*, (*Frutex*) puszcza z korzenia więcey pniów drzewnych iak ieden : nap: Leszczyna. *Podkrzewina*, (*Suffrutex*) jest taka Roślina, która ma pręty twarde podobne do Drzewnych, ale corocznie nowe wypuszcza, stare giną : nap: Malina. *Ziele*, (*Herba*) ma Pręty soczyste, po okwitnieniu usychające, naprz: Pokrzywa.

Zioła znowu troiakię są. *Trwałe*, (*Perennes*) które przez wiele lat z korzenia odrastają. *Dwu-ltnie*, (*biennes*) kwitną dopiero w drugim roku, y gina. *Roczne*, (*Annua*) w iednym roku y kwitną, y gina.

Linneusz unikając obszernego opisanja, zażył w Dziele swoim Kalendarskich znaków : h znaczy Krzewy : z znaczy Rośliny trwałe : g znaczy dwuletnie : r znaczy roczne.

Teraz przystępuję do Korzeni. *Korzeń*, (*Radix*) jest ta część Rośliny, która w ziemi utkwioną stoi, y która ciągnąc pożywienie, caley Roślinie go podaje. Są niektóre Rośliny, które korzeni nie mają w ziemi, ale się tylko czepiają innych Roślin, nap: Jemioła : takie zowią się *Podszewnicami*, (*Parasitici*.)

Nie myślę każdą rzecz obiaśniać figurą, ale tylko te, które z samego czytania niełatwo pojęte być mogą : abym mniej potrzebnego nakładu na to Dzieło nie przyłożył.

Korzeń

Korzeń z tych składa się części. *Czupryna*, (*Hibernaculum*) jest ta część, która się z ziemi nieco wystawia, y z której się pień nad ziemią wynosi. *Macica*, (*Caudex descendens*) jest korzeń główny. *Ramiona*, (*Rami*) są korzenie znaczne od Macicy się rozchodzące. *Nitki*, (*Fibrilla*) są drobniauchne, cienkie korzoneczki na znaczniejszych będące.

Korzeń uważa się względem swego *Podziału*, *Kształtu*, *Położenia*, y *Trwałości*: ztąd różne o nim wypadają wyrazy.

Względem *Podziału*, Korzeń może być *Poiedyniczny*, (*Simplex*) który się nie dzieli na ramiona żadne, nap: *Marchew*, *Rzepa*. *Gałęzisty*, (*Ramosa*) przeciwnym sposobem dzieli się na ramiona, iak pospolicie u Drzew. *Nitkowy*, (*Fibrosa*) nie ma grubych korzeni, ale cienkie, iak pospolicie u Traw rocznych. *Kolanowy*, (*Articulata*) ma w niektórych miejscach odsadzenia: nap: *Convallaria Polygonatum*. *Zębaty*, (*Dentata*) ma podobieństwo iakoby z iakich Zębów był złożony. *Więzkowy*, (*Fascicularis*) ma korzonki w kupkę iak *Snopek* zakupione. *Dłoniasty*, (*Palmata*) ma nieiaki podobieństwo do ręki ludzkiej z palcami.

Z tych znowu niektóre podzielone być mogą. Tak Korzeń nitkowy może być *Mięsisty*, (*Carnosa*) mający nitki grubsze. *Włoskowy*, (*Filamentosa*) mający nitki cieniuchne. Korzeń Dłoniasty może być *Dwu-Trzypalcowy*, &c.

Względem kształtu iest Korzeń *Wrzecionowaty*, (*Fusiformis*) coraz się ku końcowi zcieśniający, nap: *Marchew*. *Ugryziony*, (*Pramorsa*) iakoby był ucięty. *Okrągły*, (*Globosa*) iak *Kula*. *Główkowy*, (*Tuberosa*) w sztuce iakiegokolwiek kształtu, wyiawszy *Nitki*. *Ziarnisty*, (*Granulata*) iakoby z ziarn był złożony. *Cebulowy*, (*Bulbosa*) nap: u pospolitey *Cebuli*.

Te kształty znowu się dzielić mogą: tak Korzeń główkowy może być *Podprętowy* (*Sessilis*) gdy prosto z niego pręt wyrasta. *Wiszący*, (*Pendula*) kiedy sztuczki wiszą na cieńszych nitkach. *Cebulowy* może być *Gęsty*, (*Solida*) nic się nie dzielący. *Skorkowy*, (*Tunicata*) na części iak skorki się dzielący, nap: *Cebula*. *Łuskowy*, (*Squamosa*) z łusek złożony, nap: *Lilia żółta*.

Względem położenia albo utkwienia w ziemi, iest Korzeń *Perpendykularny*, (*Perpendicularis*) który prosto idzie wgłębsz ziemi. *Horyzontalny*, (*Horizontalis*) który idzie w poprzecz ziemi. *Ukośny*, (*Inclinata*) ani idzie prosto, ani w poprzecz, ale ukośnie w ziemię. *Łazący*, (*Repens*) rozłazi się na strony.

Względem trwałości, iest *Roczny*, (*Annua*) w iednym roku rośnie y ginie. *Dwuletni*, (*Bien-nis*) ginie na końcu drugiego lata. *Trwały*, (*Perennis*) bez przypadku wiele lat trwać może.

§. 2.

O Pniu.

Pień, (*Caulis*, *Truncus*) jest ta część Rośliny nad ziemią, która wyrastając z Czupryny korzenia, wszystkie nadziemne iey części na sobie dźwiga, y wziętym z korzenia pożywieniem żywi. A różnych Roślin różne się zowie. U drzewnych jest **Pień** (*Truncus*) u innych Roślin, iezeli na nim są Liście y Kwiaty, zowie się **Głęb**, (*Caulis*) iezeli tylko Kwiaty bez liści, **Pręt**, (*Scapus*.) U Traw nap: **Zyta**, zowie się **Zdźbło**, (*Culmus*.) U Błków **Trzon**, (*Stipes*.) Ja nie chcąc Czytelnikowi czynić w różności zatrudnienia, pospolicie **Pieńki** zielne nazywam **Prętami** z przydatkiem potrzebnym, nap: **Pręt** kwiatowy: owe zaś, które się wciąż albo czepiają do gory, nazywam **wiciami**.

Pień, **Pręt**, &c. uważa się co do **Trwałości**, **Wewnętrznego Składu**, **Położenia**, **Kształtu**, **Okrycia**, **Powierzchności**, y **Zewnętrznego złożenia**.

Względem trwałości, jest **Pręt Zielny**, (*Herbaceus*) który po okwitnieniu usycha. **Podkrzewny**, (*Suffruticosus*) jest na Ziołach kilka lat trwałych. **Krzewny**, (*Fruticosus*) jest u Krzewiow. **Drzewny**, (*Arboreus*) jest u Drzew.

Względem wewnętrznego Składu, jest **Gęsty**, (*Solidus*) niemający znacznych dętości. **Rzadki**, (*Inanis*) ma znaczną dętość. **Rurkowaty**, (*Fistulosus*) jest czczy wewnątrz.

Względem Położenia, albo iak stoi: jest **Podniesiony**, (*Erectus*) kiedy nie leży wpradzie na ziemi, ale tak przecięż ukośnie stoi, że ledwie ziemi nie-tyka. **Prosty**, (*Strictus*) stoi prosto w górę. **Nakrzywiony**, (*Obliquus*) stoi prosto, ale wierzcho-iego w poprzecz się zawraca. **Podnoszący się**, (*Ascendens*) kiedy leży, a wierzchołki w górę podnosi. **Wiszący**, (*Nutans*) kiedy się wietki wierzchołek przegina. **Leżący**, (*Procumbens*) gdy wcale leży na ziemi. **Włóczący się**, (*Repens*) gdy się włoczy po ziemi. **Wiciowy**, (*Sarmentosus*) gibki, wiciący się, czepiający. **Korzenie puszczający**, (*Radicans*) kiedy włócząc się po ziemi tu y owdzie, z siebie wypuszcza korzonki. **Kolankowy**, (*Geniculatus*) ma na sobie odsadzenia, kolanka. **Wspinający się**, (*Scandens*) czepia się w górę. **Wiągcy się**, (*Volubilis*) okręca się o inne rzeczy w górę.

Względem kształtu, jest **Okrągły**, (*Teres*) iak pospolicie. **Półokrągły**, (*Semiteres*) gdy z iedney strony jest okrągły, z drugiej spłaszczony. **Spłaszczony**, (*Compressus*) kiedy okrągłość będzie niby zgniciona. **Rogaty**, (*Angulatus*) gdy ma rogi. **Trzyboczny**, (*Triqueter*) gdy ma trzy rogi. **Dwuostrzy**, (*Anceps*) gdy będzie tak zpłaszczony, że się na dwu bokach stają ostrza.

Względem okrycia, jest **Nagi**, (*Nudus*) niemając nic na sobie. **Bezlistny**, (*Aphyllus*) niemający liści. **Listny**, (*Foliatus*) mający liście. **Łuskowaty**, (*Squamosus*)

ma łuski. *Pokryty*, (*Imbricatus*) nap: łuskami iak Dachowka za siebie zachodzącemi.

Względem powierzchni, iest *Korkowy*, (*Suberosus*) pulchny, miękki, nabrzmiały. *Popękany*, (*Rimosus*) ma szpary. *Równy*, (*Laevis*) nie ma żadnych wypukłości. *Bruzdowany*, (*Sulcatus*) ma ciągnące się roweczki. *Gładki*, (*Glaber*) nie ma żadney chropowatości. *Węlnisty*, (*Lanatus*) iest iak drobną wełną pokryty. *Kosmaty*, (*Villosus*) iest znacznie iak wełną okryty. *Kudłaty*, (*Hirsutus*) iest niby wiążącą wełną okryty. *Ciernisty*, (*Aeuleatus*) ma ciernie. *Kolczysty* (*Spinatus*) ma kolce. *Włosisty*, (*Spinatus*) ma włoski miękkie. *Szczotkowaty*, (*Hispidus*) ma włoski twarde. *Palący*, (*Urens*) parzy iak Pokrzywa.

Nakoniec, względem zewnętrznego złożenia, iest *Bezknotowy*, (*Enodis*) niemający żadnych odśladzeń. *Poiedynczy*, (*Simplex*) nic się niedzielący. *Dwudzielny*, (*Dichotomus*) gdy się na dwoie dzieli, nawet y w gałęziach. *Rozsochaty*, (*Divaricatus*) gdy się nieztulno, ale szeroko rozdziela. *Małogałęzisty*, (*Subramosus*) gdy poiedyncze ma gałęzie. *Gałęzisty*, (*Ramosus*) gdy Gałęzie puszczaia gałązki. *Bardzo gałęzisty*, (*Ramosissimus*) gdy iest gęsto gałęziami y gałązkami odziany.

§. 3.

O Gałęziach.

Gałęzie, (*Rami*) są ramiona Pniow lub Prętow: uważaia się tylko względem położenia ku Pniowi, y ku sobie wzajemnie.

Ztąd są Gałęzie *Na przemiany stoiące*, (*Alterni*) gdy nie wyrastaia z Pnia naprzeciw siebie, ale się miiiaia. *Naprzeciw siebie stoiące*, (*Oppositi*) kiedy ieden naprzeciwko drugiemu wyrasta. *Dwurzędowe*, (*Distichi*) dwolistym tylko rzędem na pniu w górę osadzone. *Rozproszzone*, (*Sparsi*) stoia bez porządku. *Sciśnione*, (*Conserti*) są zagęszczone. *Okręgowate*, (*Verticillati*) wyrastaia w iednym położeniu z pnia na około.

Daley są ieszcze Gałęzie *w górę stoiące*, (*Erecti*) gdy mało ukośnie w górę wyrastaia. *Oddalające się*, (*Divergentes*) gdy się od pnia oddalaia. *Odłożyste*, (*Divaricati*) gdy się znacznie od pnia oddalaia; iednoż co ramieniste. *Odgięte*, (*Deflexi*) gdy się od Pnia odginaia. *Wgięte*, (*Reflexi*) gdy się do Pnia nagiinaia. *Pogięte*, (*Retroflexi*) gdy są roźnie pogięte.

ROZDZIAŁ III.

O *Wyrazach Botanicznych około Liści, y części do nich należących.*

Co są Liście, każdemu wiadomo. Są to owe części Roślin, pospolicie różney zieloności, pospolicie

spolicie z gałązkow rosnące, łatwo się powiewające: służące osobliwiey do potrzebnego parowania Roślin. Między Liśćmi bardzo wielka iest różność, uważając ich *Mieysce, Kształt, Trwałość*, y *Skład*: opisze się to w następujących Paragrafach, z przydatkiem o ogonkach liściowych, Przysadkach, Wąsach, &c.

§. 1.

O mieyscu rosnących Liści.

Tu się uważa: *zkąd wyrastają, iak stoją względem siebie, iak są osadzone.*

W Względzie mieysca, zkąd wyrastają, mają Liście pospolicie odmianę. *Korzeniowy*, (*Folium Radicale*) wyrasta bezpośrednie z Czupryny Korzenia. *Prętowy*, (*Caulinum*) stoi na pręcie. *Gałęziowy*, (*Rameum*) stoi na gałęzi. *Ramionowy*, (*Axillare*) stoi w kątach między gałązkami. *Kwiatowy*, (*Florale*) iest pod Kwiatem.

Uważając iak stoją względem siebie. *Przemianowe*, (*Alterna*) kiedy nie stoją naprzeciw siebie, ale się na przemiany miiają. *Dwoisto przemianowe*, (*Disticha*) gdy przemiana iest podwoyna. *Dwurzędne*, (*Bisaria*) gdy są dwostym rzędem osadzone. *Rozproszone*, (*Sparsa*) gdy stoją bez porządku. *Sciśnione*, (*Conserta*) gdy są gęste. *Oddalone*, (*Remota*) gdy są rzadkie. *Dachowkowe*, (*Imbricata*) kiedy ieden za drugiego zachodzi. *Kupkowe*, (*Fasciculata*) kiedy z iednego punktu wiele li-

ści razem wyrasta. *Zchodzące się*, (*Confluentia*) kiedy liść z liściem iest zrosnięty. *Naprzeciw stojące*, (*Opposita*) gdy ieden stoi na przeciwko drugiemu. *Krzyżowe*, (*Decussata*) gdy stoją na krzyż. *Gwiazdowe*, (*Stellata*) gdy stoją w gwiazdę.

W Względzie iak są osadzone. *Wzniesione*, (*Erecta*) stoją ledwie co nie ze wszystkim prosto w górę. *Proste*, (*Stricta*) stoją prosto w górę. *Przyciśnione*, (*Adpressa*) są do gałęzi przytulone. *Horyzontalne*, (*Horizontalia*) gdy stoją horyzontalnie. *Podnoszące się*, (*Assurgentia*) gdy nieco na doł nakłoniłone, wierzchołek do góry podnoszą. *Wgięte*, (*Inflexa*) mają wierzchołki ku gałązkom nagięte. *Odkrzywione* (*Reclinata*) są na doł zagięte. *Zakrzywione*, (*Recurvata*) są w górę zagięte.

Daley ieszcze w tymże względzie Liście są. *Na doł wiszący*, (*Dependens*) gdy prosto stoi na doł. *Na doł biegnący*, (*Decurrens*) gdy nie zupełnie prosto ku ziemi wisi. *Ogonkowy*, (*Petiolatum*) ma ogonek. *Bezogonkowy*, (*Sessile*) nie ma ogonka. *Otulający*, (*Amplexicaule*) gdy częścią swoją otacza gałązkę. *Przebity*, (*Perfoliatum*) gdy gałązki przez niego przerastają. *Zrosłe*, (*Connata*) gdy dwa liście naprzeciw siebie stojące są z sobą zrosłe. *Pochewkowy*, (*Vaginant*) gdy dolną swoją częścią, iak pochewką, gałązkę lub Pręt okrywa. *Tarczowy*, (*Peltatum*) ma ogonek nie na brzegu, ale w poszrodku.

§. 2.

O Kształcie Liści.

Co do Kształtu, uważa się *Figura całej płaszczyzny*, *Obwódka*, *Rogi*, *Bucht*y, *Ostrze*, *Dno płaszczyzny*, *Puklastość*, *y Mięsi-
stość*.

Figura całego liścia różna jest. *Okrągławy*, (*Subrotundum*) gdy do zupełnej okrągłości nieco większa szerokość przeszkadza: *Fig. 5.* *Okrągły*, (*Orbiculatum*) zupełnie okrągły. *Jajowy*, (*Ovatum*) jest dłuższy jak szeroki, spod ucinków okrągłemu równy, wierzch węższy: *Fig. 6.* *Owalny*, (*Ovale*) jest dłuższy jak szeroki, wierzch y spod równe ucin-ki. *Fig. 7.* *Podłużny* (*Oblongum*) jest więcej jak raz dłuższy od szerokości, wierzch y spod wąskie ucin-ki: *Fig. 8.* *Paraboliczny* (*Parabolicum*) ma wierzch do przedłużonego iaja podobny: *Fig. 9.* *Klinowaty*, (*Cuneiforme*) ma podobieństwo do Klina: *Fig. 10.* *Rydłowaty*, (*Spathulatum*) jak Rydelek grabarski: *Fig. 11.* *Lancetowy*, albo *dzidowy*, (*Lanceolatum*) zwęża się u wierzchu y u spodu: *Fig. 12.* *Elipsydzny*, (*Ellipticum*) jak lancetowy, ale u wierzchu y spodu okrążony. *Równoszeroki*, (*Lineare*) w znacznej części równo szeroki, chociaż się u wierzchu nieco zwęża: *Fig. 13.* *Szpilkowy*, (*Acerosum*) jak na Sosnlinie, Iodle.

Co do Rogów znowu liście różne być mogą. *Niedzielony* (*Integrum*) nie ma żadnych rogów. *Trzyrogaty*, (*Triangulare*) ma trzy

rogi. *Rombowy*, (*Rhombeum*) ma podobieństwo do czworobocza ukośnego. *Trapezowy*, (*Trapeziforme*) ma podobieństwo do ukośnego czworobocza dłuższego od szerokości.

Co do Buchtów, liście takie być mogą: *Bucht*y zaś, są to wycinania w liść wpadające. *Serduszkowy* (*Cordatum*) ma podobieństwo do Serca. *Fig. 14.* *Nerkowy* (*Reniforme*) ma podobieństwo do Nerki. *Fig. 15.* *Mięsacowy* (*Lunatum*) ma podobieństwo do Miesiąca po nowiu. *Fig. 16.* *Strzałkowy* (*Sagittatum*) *Fig. 17.* brodki dolne rozpięzione. *Halabardowy* (*Hastatum*) *Fig. 18.* brodki dolne ku sobie nachylone. *Skrzypcowy*, (*Panduriforme*) we środku nieco węższy, na wierzchołku się nieco zwęża, *Fig. 19.* *Łapkowy* (*Lobatum*) na łapki podzielony. *Ręczny*, (*Palmatum*) ma podobieństwo do ręki z palcami, *Fig. 20.* *Lirowy*, (*Lyratum*) od spodu w poprzecz dzielony, od wierzchu ciągły: *Fig. 21.* *Na poprzeczne części podzielony*, (*Pinnatifidum*) *Fig. 22.* *Wydrążony*, (*Sinuatum*) ma około wcinania albo wyrzynania znaczne, wielkie, lecz niegłębokie, *Fig. 23.* *Rozpięzony*, (*Laciniatum*) przez różne wcinania podzielony: *Fig. 24.*

Co do Obwódki brzegowej na około liścia, jest cały (*Integerrimum*) niezębowany, niewcinany, &c. *Karbowany* (*Crenatum*) ma Ząbki tępe. *Zębko-
wany*, (*Serratum*) ma Ząbki ostrze. *Włoskowy*, (*Ciliatum*) ma

na około drobne włoski. *Kolczysty*, (*Spinosum*) ma na około Kolce. *Wycinany*, (*Repandum*) iest na okrągłe łapeczki wyrzynany. *Podarty*, (*Lacerum*) iest na około niejednakowo wcinany: *Fig. 25.* *Pogryziony*, (*Erosum*) ma tępe różne ucinania. *Fig. 26.*

Co do ostrza, albo wierzchołku Liści, iest *Tępy*, (*Obtusum*) gdy nie ma żadnego ostrza, *a. Fig. 7.* y iest okrążony właściwie. *Wyrznięty*, (*Emarginatum*) *a. Fig. 23.* *Ostry*, (*Acutum*) ma ostrze mierne, *a. Fig. 12.* *Bar-dzo Ostry*, (*Acuminatum*) ktorego ostrze znacznie wybiega *a. Fig. 18.*

Co do Płaszczyny: *zwierzchna* iest do gory, *dolna* do ziemi obrocona. *Nagi*, (*Nudum*) nie ma włoskow. *Łc.* *Gładki*, (*Glabrum*) *Łśniący*, (*Nitidum*) co znaczy, można się domysleć. *Farbowany*, (*Coloratum*) ma inny Kolor od zielonego. *Zyłowaty*, (*Nervosum*) gdy żyły na nim znacznie wystają. *Brozdowany*, (*Sulcatum*) ma roweczki znaczne. *Wklęsły*, (*Lacunosum*) *Kropkowany*, (*Punctatum*) łatwo wiedzieć. *Brodawkowaty*, (*Papillosum*) ma brodaweczki. *Lipki*, (*Viscidum*) ma lipkość. *Kosmaty*, (*Villosum*) iest Kosmaty. *Włosisty*, (*Pilosum*) ma Włoski. *Ostry*, (*Hispidum*) *Ko-le.* *Pałący* (*Urens*) parzy.

Co do Puklastości na płaszczyźnie, co iest *Płaski*, (*Planum*) *Rynienkowaty*, (*Canaliculatum*) *Dęty*, (*Concavum*) *Wypukły*, (*Convexum*) domysleć się można.

Obłóczkowany, (*Undatum*) marszczy się tylko po brzegach. *Kędzierzawy*, (*Crispum*) marszczy się od brzegow aż nieco w głębsz liścia. *Fałdowany*, (*Plicatum*) marszczy się od brzegow, aż do Ogonka.

Nakoniec co do mięsistości, iest: *Suchy*, (*Scariosum*) iakoby nie miał w sobie wilgoci. *Mięsisty* (*Carnosum*) gruby, wilgotny. *Gęsty*, (*Compactum*) nie ma dętości. *Rurkowaty*, (*Fistulosum*) iest dęty u Cebuli. *Okrągły*, (*Teres*) nap: u Cebuli. *Sciśniony*, (*Compressum*) z okrągłości nieco zpłaszczony. *Dwu-sieczny*, (*Anceps*) z dwóch bokow ostry. *Trzyboczny*, (*Triquetrum*) ma trzy boki. *Łęzykowaty*, (*Lingulatum*) *Hebelkowy*, (*Dolabri-forme*) mają podobieństwo do łęzyka, do Hebelka stolarskiego. *Mieczkowy*, (*Ensiforme*) ma kształt miecza z bokow ostrego. *Szydłowaty*, (*Subulatum*) iest wązki, coraz się zcieśniający, długi, y zaostrozony.

Tu mi przestrzedz należy, że w opisanii niektórych liści częstokroć dwoiaki nazwisko łączyć się musi: nap: *Serdu-szkowato-iajowe*: w takim razie znaczy, że ma w prawdzie kształt iajowy, ale do Serdu-szkowatego przechodzący.

§. 3.

O Trwałości, y Liściach składanych

Co do Trwałości, Liść iest *Odpadający*, (*Deciduum*) który odpada.

odpada. *Persistens* (*Trwały*) który y po uschnięciu nie zaraz opada. *Zawsze Trwały* (*Perenne*) który zawsze zostaje na Roślinie. *Zawsze zielony* (*Semper vi-reus*) który nie traci swojej zieloności.

Ostatni Wzgląd Liści jest co do *Składu* Są bowiem Liście z mniejszych listków na powszechnym *Ogonku* osadzonych złożone: *nap:* na Iarzębinie, Kasztanie gorzkim, Pietruszce, Marchwi, &c. takowe złożenie listków nazywa się *Liściem składanym*, (*Folium compositum.*) Y w takim Względzie uważa się na *osadzenie listków*, y *podział powszechnego ogonka*.

Co do osadzenia listków. *Składany*, (*Compositum*) gdy się ogonek nie rozdziela. *Członkowany*, (*Articulatum*) gdy jeden Liść z wierzchołka drugiego wyrasta. *Palcowy*, (*Digitatum*) gdy na jednym ogonku więcej iak czterech listków w nieiaki okrąg stoi. *Dwu palcowy*, (*Binatum*) o takich dwu listkach: daley *Trzy palcowy* &c. *Pierzasty*, (*Pinnatum*) gdy na powszechnym ogonku listki stoją dwoistym rzędem: *Fig. 27.* *Parowy pierzasty*, (*Conjugatum*) gdy tylko jedna para listków tak będzie osadzonych. *Nie do pary pierzasty* (*Pinnatum cum impari*) gdy pierzastego wierzchołek jednym tylko kończy się listkiem. *Wąsowy*, (*Cirrhatum*) gdy wierzchołek ogonka wąs wypuszcza, *ad. Fig. 27.* Listeczki zaś uważają się co do kształtu, osadzenia, iak się o Liściach napisało

w Paragrafach poprzedzających.

Co do *Podziału* powszechnego *Ogonka*, iest: *Podwoynie składany*, (*Decompositum*) gdy się ogonek podwoynie dzieli pierwey, nim listki zaczynają: *Fig. 28.* *Potroynie składany*, (*Supradecompositum*) gdy się ogonek więcej iak podwoynie dzieli, nim listki zaczynają: *Fig. 29.* *Podwoynie podwoyny*, (*Bigeminum*) gdy ogonek na dwoie podzielony, na każdym wierzchołku ma po dwa listki: *Fig. 30.* Dwa razy *potroyny*, (*Duplicato ternatum*) u poprzedzającego są po dwa listki, tu zaś po trzy. *Podwoynie pierzasty* (*Bipinnatum*) iest pierzasty, ktorego listki znowu są pierzaste: *Fig. 28.* Trzy razy *potroyny*, (*Triternatum*) gdy się ogonek powszechny na trzy mnieysze dzieli; każdy mnieyszy na trzy ieszcze mnieysze, a z tych każdy ma po trzy listki: *Fig. 31.* Trzy razy *pierzasty*, (*Tripinnatum*) iest, kiedy Liść pierzasty dzieli się na mnieysze listki pierzaste, a te ieszcze na mnieysze także pierzaste.

§. 4.

O *Ogonkach y Przysadkach liściowych*, oraz *liściowych Pokrywkach*:

Ogonek liściowy, (*Petiolus*) *a.* *Fig. 5.* iest owa wązka część liścia, na ktorey liść stoi, albo wisi. Uważa się co do *kształtu*, *wielkości*, *osadzenia*, y *plaszczyny*.

Co do kształtu, jest *Równoszeroki*, (*Linearis*) ma jednakową wszędzie szerokość. *Obwodzony*, (*Alatus*) ma Obwódkę. *Klinowaty*, (*Clavatus*) jest z iednego końca grubszy. *Okrągły*, (*Teres*) nie jest zpłaszczony. *Półokrągły*, (*Semiteres*) z iedney strony płaskowaty, z drugiey okrągły. *Trzyboczny*, (*Triquetter*) ma trzy boki.

Co do wielkości, jest *Krotki*, (*Brevis*) gdy się iego długość nie równa połowie długości liścia. *Bardzo krotki*, (*Brevissimus*) jeszcze krotszy od poprzedzającego. *Srzedni* (*Mediocris*) gdy dochodzi połowy liścia. *Długi*, (*Longus*) gdy się równa z liściem. *Bardzo długi*, (*Longissimus*) gdy przechodzi długość liścia.

Co do osadzenia: jest *Prosto osadzony*, (*Insertus*) nigdzie nie nachylony y właśnie iak wsadzony w gałązkę. *Przyrosły*, (*Adnatus*) iakoby był tylko przyczepiony. Co znaczą *Zbiegający*, (*Decurrens*) *Gałązkę otulający*. (*Amplexicaulis*) *Podniesiony*. (*Erectus*) *Odstawiający*, (*Patens*) *Podnoszący się*, (*Assurgens*) &c. poznać można z wyrazów o Liściach. Podobnież co do Płaszczyzny, *Gładki*, (*Glaber*) *Ciernisty*, (*Acutatus*) *Nagi*, (*Nudus*) &c. łatwo się poznają.

Przysadka liściowa (*Stipula*) b. Fig. 12. jest łupina listkowata nayduiąca się przy ogonku liściowym w tym mieyscu, gdzie jest w gałązce osadzony. Jest *Poiedynczy*, (*Solitarius*)

tylko ieden. *Podwoyne*, (*Gemina*) po dwa. *Poboczne* (*Laterales*) na bokach ogonka. *Podliściowe* (*Extrastriaceae*) pod ogonkiem liściowym. *Nadliściowe*, (*Introstriaceae*) w kątach między ogonkiem y gałązką. *Przeciwoliściowe*, (*Oppositifolia*) na drugiey stronie gałązki na przeciw ogonka. Co zaś znaczy, *odpadający*, (*Deciduus*) *Trwały*, (*Persistens*) *Bezogonkowy*, (*Sessilis*) *Zbiegający* (*Decurrens*) *Pochowkowy*, (*Vaginans*) *Mieściakowy*, *Strzałkowy*, *Zębowany*, &c. iuż jest o liściach wyrażono.

Pokrywki liściowe (*Bractea*) c. Fig. 32. Są to liście pospolicie co do kształtu y koloru odmienne, które między sobą y Prętem Kwiat otulają, albo osobno z Szypułką kwiatową rosną, iako na lipie, gdy kwitnie, widzieć można. Jeżeli takowe Pokrywki są na wierzchołku Pręta, y znaczne, czynią *Warkocz*, (*Coma*) Odmiany ich są: *Odpadająca*, (*Decidua*) *Trwała*, (*Persistens*.)

§. 5.

O *Wąsach*, *Kolcach*, *Gierniach* &c.

Wąs, (*Cirrhus*) jest to nitczka na Roślinach niektórych, którą się bliskich rzeczy czepiają: d. Fig. 27. Jest *Ramienny*, (*Axillaris*) gdy wyrasta w kątach między gałązkami. *Liściowy*, (*Foliaris*) wyrasta z liścia. *Ogonkowy*, (*Petiolaris*) z ogonka liściowego.

liściowego. *Szypułkowy*, (*Peduncularis*) z Szypułki kwiatowej. *Poiedynczy*, (*Simplex*) gdy się nie dzieli. *Trzydzielny*, (*Trifidus*) dzieli się na troje. &c.

Kolec, (*Aculeus*) jest ostrze kolące tylko z kory wyrastające, tak, że z korą zdjęte być może. *Prosty*, (*Rectus*) nigdzie niezgięty. *Zakrzywiony*, (*Incurvus*) do gałęzi zgięty. *Odkrzywiony*, (*Recurvus*) od gałęzi odgięty.

Cień, (*Spina*) jest ostrze z Drzewa przez korę rosnące. *Wierzchołkowa*, (*Terminalis*) stoi na wierzchołkach gałązkow. *Ramienna*, (*Axillaris*) stoi w kątach. *Kielichowa*, jest na Kielichu. *Liściowa*, na liściu. *Poiedyncza*, nie dzieli się. *Podzielona*, dzieli się.

Inne pokrycia Liści, Pniów, Prętów, &c. mogą być takowe. *Włoski*, (*Pili*) są włoski znaczne. *Włna*, (*Lana*) ma podobieństwo do nieśakiej wełny. *Pilsn*, (*Tomentum*) niby kosmato tkana wełna. *Otrętki*, (*Striga*) *Szczeciny*, *Gruczołki*, *Pęcherzyzki*, *Lipkość*, &c. &c.

ROZDZIAŁ IV.

Wyrazy Botaniczne około Kwiatów.

Poprzedzające Rozdziały zawierały imiona tych Części Roślin, które są Częściami rośnięcia, (*Partes vegetativae*) teraz następują Części rodzące, (*Partes fructificationis*) Kwiat, y Owoc. Co do Kwiatu, (*Flos*) który jest pospolicie najpiękniejszą częścią Rośliny, te wielo-

rako uważają się, względem Szypułkow, Osadzenia, Korony, y Kształtu iey, Kielicha, Niodownika, Dna, Nitek pyłkowych, y Słupkow. Rozbiorę to na Paragrafy.

§. I.

O Szypułkach, y osadzeniu Kwiatów.

Szypułka, (*Pedunculus*) a. Fig. 33. jest ta część Kwiatu, na której stoi, albo wisi: różni się od Pręta kwiatowego, który jest znaczny, y miejsce Głabia zastępuje. Uważa się względem miejsca, położenia, podziału, osadzenia, y kształtu.

Co do miejsca, jest *Korzeniowa*, (*Radicalis*) wyrasta z korzenia. *Prętowa*, (*Caulinus*) z Pręta. *Gałązkowa*, (*Rameus*) z gałązki. *Ogonkowa*, (*Petiolaris*) z ogonka liściowego. *Wierzchołkowa*, (*Terminalis*) z wierzchołka gałązki. *Ramienna*, (*Axillaris*) z kątów między gałązkami. *Przeciwnołściowa*, (*Oppositifolius*) naprzeciwko liściom. *Nadliściowa*, (*Intrafoliaceus*) między liściem y gałązką. *Podliściowa*, (*Extrafoliaceus*) pod liściem.

Co do położenia, jest *Przemianowa*, (*Alternus*) *Przeciwkościoga*, (*Oppositus*) *Rozproszona*, (*Sparsus*) *Okrągowa*, (*Verticillatus*) które wyrazy już się na innych miejscach objaśniły.

Co do podziału, jest *Poiedyncza*, (*Partialis*) ieden Kwiat mająca. *Powszechna*, (*Communis*)

ma wiele Kwiatow. *Szczegulna*, (*Sclitarius*) nie dzieli się. *Podwojna*, (*Geminatus*) dzieli się na dwoie. *Okołkowa*, (*Umbellula sessilis*) dzieli się na pojedynczy okółczek.

Co do osadzenia, co znaczy *Adpressus*, *Patens*, *erectus*, *cernuus*, *resupinatus*, *declinatus*, *nurans*, *adscendens*, *strictus*, *flexuosus*, &c. inż jest na innych miejscach objaśnione.

Naostatek co do kształtu, co znaczy *Teres*, *Triquetus*, *Clavatus*, *Nudus*, *Squamosus*, *Geniculatus*, *Articulatus*, &c. z wyrazow na innych miejscach domysleć się można.

Z różnego położenia Szypułek, różne wypadają kształty osadzenia Kwiatow: osadzenie to Kwiatow nazwać się może *Stanem Kwiatow*, (*Inflorescentia*) Stan Kwiatow albo jest *Pojedynczy*, (*Simplex*) gdy dno Kwiatowe ieden tylko ma Kwiat, napr. Tulipan: albo *Zkupiony*, (*Aggregata*) gdy dno iedne wiele zakupionych ma *Kwiateczkow*, (*Flosculi*) napr. Słonecznik. Dalej potym Stan Kwiatow być może *Okołkowy*, *Okręgowy*, *Główkowy*, *Kłosowy*, *Wiechowy*, *Podokołkowy*, *Kupkowy*, *Gronowy*, &c.

Okołek, (*Umbella*) jest wtedy, gdy wszystkie Szypułki z iednego miejsca wyrastają, a Kwiaty się w iedną płaszczyznę zchodzą, wypukłą, wpukłą, lub płaską: *Fig. 34.* *Okołek* zaś takowy albo jest *Pojedynczy*, (*Simplex*) gdy się nie dzieli na mniejsze: *Fig. 34.* albo *Składany*,

(*Composita*) gdy się dzieli na mniejsze *Okołeczki*: *Fig. 35.* wtedy zaś *a.* jest *Okołkiem powszechnym*, (*Umbella universalis*) *b.* zaś *Szczegulnym*, (*Partialis.*)

Pod-okółek, (*Cyma*) jest wtedy, gdy pierwsze Szypułki z iednego miejsca wyrastają, ale ich gałązki różnie wytryskają: Kwiaty iednak zchodzą się w płaszczyznę. Widzieć to można na *Bzie pospolitym czarnym*.

Okrąg, (*Verticillus*) jest wtedy, gdy Kwiaty bez znacznych Szypułek stoją na około gałązki w okrąg: *Fig. 36.* Pospolicie *Okrąg* ku wierzchołkowi kończy się kłosem. *Okrąg* zaś jest *Bezszypułkowy*, (*Sessilis*) kiedy Kwiaty nie mają Szypułek. *Szypułkowy*, (*Pedunculatus*) gdy mają szypułki. *Nagi*, (*Nudus*) gdy niczym nieokryty. *Pokrywowy*, (*Bracteatus*) gdy ma pokrywki liściowe. *Ścisniony*, (*Confertus*) gdy Kwiaty są gęste. *Rzadki*, (*Distans*) gdy Kwiaty są rzadkie.

Główka, (*Capitulum*) jest wtedy, gdy Kwiaty są gęsto w okrągłą głowę zakupione: *Fig. 37.* *Główka* zaś może być *Okrągława*, (*Subrotundum*) nie zupełnie okrągła. *Okrągła*, (*Globosum*) nie zupełnie okrągła. *Liściowa*, (*Foliosum*) *Naga*, (*Nudum.*)

Grono, (*Racemus*) jest wtedy, gdy Pręt Kwiatowy, albo Szypułka, wypuszcza poboczne gałązeczki: *Fig. 38.* Grono zaś może być *pojedyncze*, albo *składane*, *liściowe*, albo *nagie*. *Jednoboczne*, (*Unilaterus*) gdy Kwiaty tylko iednym bokiem stoją.

Kłos,

Kłos, (*Spica*) od podobieństwa *Kłosow* trawnych, iest wtedy, gdy Kwiaty na powszechnym pojedynczym prątku stoją na przemiany, albo bez szypułek, albo na bardzo drobnych szypułkach: *Fig. 39.* Iest *Pojedynczy*, (*Simplex*) *Składany*, (*Composita*) z mniejszych *kłoskow*, iak u wielu *Zboż.* *Kupkowy*, (*Glomerata*) z kłepk złożony. Od kształtu *Owalny*, (*Ovata*) *Brzuchasty*, (*Ventricosa*) *Jednoboczny*, *Dwurzędkowy*, &c. *Liściowy*.

Wiecha, (*Panicula*) rozrzuca rozpierzchłe Kwiaty bez porządku na wszystkie strony.

Kupka płaska, (*Corymbus*) ma wszystkie Kwiaty w iedną płaszczyznę zakupione, iak *Okołek*, y *Pod-okolek*, ale Szypułki ich z różnych miejsc wyrastają.

Kupka zaostrowana, (*Thyrus*) gdy Kwiaty będą zakupione w kształt iaja.

Wiązka, (*Fasciculus*) iest wtedy, gdy Kwiaty zakupione stoją prosto w górę, a lubo ich szypułki mogą być iednakowey długości, nie z iednego przecięż punktu wyrastają: *Fig. 40.*

§. 2.

O Kielichu, y Miodowniku.

Kielich, (*Calix*) iest ta część Kwiatu, w ktorey się wszystkie inne części przed rozwinięciem ukrywają, dopoki ieszcze są pączkami. Wielorako uważany bywa.

Nayprzod od różności Kwia-

tow, ktore otula, różnie się nazywa. *Kielich* naypospolitszy, (*Perianthium*) iest ten, ktory nayscisley inne części Kwiatu otula: *Fig. 33. b.* a ten albo iest szczególny, (*proprium*) albo powszechny, (*commune*.)

Kielich szczególny iest ten, ktory tylko ieden Kwiat otula. Ten iest *Jednoliściowy*, (*Monophyllum*) kiedy lubo od wierzchu się dzieli, iednak u spodu iest iednostayny. *Wieloliściowy*, (*Polyphyllum*) gdy iego części zupełnie są przedzielone. *Raz*, *dwa*, *trzy*, &c. *rozdarty*, (*fidum*) gdy przedziały głęboko idą. *Raz*, &c. *dzielny*, (*partitum*) gdy działy nie głęboko idą. Co zaś znaczy *rukowaty*, *niedzielony*, *odstawiający*, *odgięty*, *tępy*, *zaostrowany*, *ciernisty*, *kolczysty*, &c. łatwo się domysleć można.

Kielich zaś powszechny iest ten, ktory więcej razem Kwiatow otula: *nap:* u *Słonecznika* *ogrodowego*, *Bławatku*, &c. Taki iest *Dachówkowy*, (*Imbricatum*) kiedy iego listki iedne za drugie zachodzą. *Krokiewkowy*, (*Squarrosam*) gdy iego listki nie zchodzą się, ale rozchodzą. *Suchy*, (*Scariosum*) gdy listki zdają się nie mieć wilgoci. *Przydatkowy*, (*Calyculatum*) gdy iego listki mają mnieysze przysadki.

Tu mi wspomnieć potrzeba, że są niektore Kwiaty *Niezupełne*, (*Incompleta*) ktore albo *Kielicha*, albo *Korony*, albo *Oboyga* nie mają. Kiedy zaś nie zawsze *Kielich* iest zielony, ale pospolicie u tych, ktorym *Korony* brakuie, *farbowany*: ten

znak służyć może do poznania czyli Korony, czyli Kielicha niedostaie. Nitki pyłkowe stoią naprzeciwko przedziałom Korony, a naprzeciwko środkom przedziałów Kielicha. Jeżeli zaś Kwiat nie jest dzielony, albo nitki pyłkowe stoią w około, wtedy z grubości, zieloności, poznać się Kielich: z cienkości zaś y innych kolorów, Korona.

Kielich Kwiatów w Okółkach stojących, zowie się *Pokrywą*, (*Involucrum*) są to liście punkt wytryskania sypułek w otaczające. Jest *Powszechna*, (*Universale*) od spodu całego Okółka: *Fig. 35. a.* Częściowa, (*Partiale*) Pokrywka pod częściami powszechnego Okółka: *b Fig. 35.* Szczegulna, (*Proprium*) pod samymi Kwiatkami Okółka. Częstość którekolwiek z tych Pokryw niedostaie.

Płew, (*Gluma*) jest Kielichem Kwiatów trawnych; składa się z listków, które swoją wpukłością otaczają łuski Koronę zastępujące. Jest *jedno*, 2. 3. &c. *Kwiatowa*, (*Flora*) ramykająca tyle Kwiatków *jedno*, 2. 3. &c. *liściowa*, (*valvis*) z tylu listków złożona. Na tych plewkach trawnych bywają czasem *Oście*, (*Arista*) które mogą być *Wierzchołkowe*, (*Terminalis*) na wierzchołkach. *Grzbietowe*, (*Dorsales*) proste, zakrzywione, zakręcone, kolankowate, &c.

Koszulka, (*Spatha*) jest Kielich niektórych Roślin suchy, w podług na boku się otwierający, y Kwiat wypuszczający:

naprz: u Arcyzów w Ogrodach. *Kotka*, (*Amentum*) są łuski niby na wałeczku osadzone: pod każdą łuską jest Kwiat; a zatem łuski tu zastępują miejsce Kielicha. Są na wielu Drzewach.

Czepek, (*Calyptra*) jest Kielichem Mchów. Słoićzek pyłkiem napełniony, nakrywkę mający, jest u nich Kwiatem: część zaś na nakrywce stojąca, jest Czepkiem.

Gatka, (*Volva*) jest Kielichem Błków. Na Trzonie niektórych Błków znajduje się osadka skorkowata, pospolicie rozperzona, y ta jest Gatka. Zowie się *Zbliżona*, (*Approximata*) gdy jest bliska główce. *Oddalona*, (*Remota*) gdy jest bliższa ziemi.

Teraz przystępuję do *Miodownika*, (*Nectarium*) jest to ta część w Kwiatkach, która sok miodowy albo oddziela, albo zachowuje. Jest albo *właściwy*, (*proprium*) osobne gruczołki, łuski, ostrożki, &c. ale trzeba, żeby prawdziwie sok taki w sobie miały: albo *Koronowy*, *Kielichowy*, (*Petalinum*, *Calicinum*) są tylko iak pospolicie dołeczki, kreski, &c. w częściach Korony, lub Kielicha.

§. 3.

O Koronie, y kształtach jej.

Korona, (*Corolla*) jest nappieszczona, y nappięknieszczęść, rodzajne części Kwiatu otulająca: *Fig. 33. c.* Jest pojedyncza, pełna, składana.

Poie-

Poiedyncza, ma tylko jeden Kwiat, okolne listki Korony, y części rodzajne. Pełna ma wiele liści w Koronie, ale bez części rodzajnych, które się przez sztukę w liście obróciły: a zatem lubo u kochających się w Kwiatkach jest osłabłość: u Botaników jednak jest Dwiolągami. *Składana*, (*Flos compositus*) gdy zdawał się jeden Kwiat, jest z wielu Kwiateczków złożony, mających Nitki pyłkowe, Słupki.

Korona *Jednoliściowa*, (*Monopetala*) jest ta, która lubo będzie przedzielona, jednak niezupełnie, y u spodu jest jednolita. Jej części są: *Rurka*, (*Tubus*) *a.* Fig. 41. część dolna wateczkowata. *Lamka*, (*Limbus*) *b.* Fig. 41. część zwierzchnia. Korona taka od działów płatkich zowie się 3. 4. 5. &c. *dzielna*: od głębokich, tyleż rozrozdarta. Korona *Wieloliściowa*, (*Polypetala*) składa się z listków zupełnie przedzielonych, y jest 3. 4. &c. listkowa. Jej części są: *Paznokieć*, (*Unguis*) część dolna: *a.* Fig. 42. y *Płatek*, (*Lamina*) część zwierzchnia: *b.* Fig. 42.

Dalej jeszcze Korona jest *Regularna*, (*Regularis*) które Płatki albo Lamki są jednakowe. *Nierowna*, (*Inaqualis*) gdy też będą nierowne jakim porządkiem, na przemianę. *Nieregularna*, (*Irregularis*) gdy będą nierowne, niejednakowe.

Korona regularna może mieć kształty takowe. *Leykowy*, (*Infundibuliformis*) Spód jest rurka,

wierzch do Leyka podobny: Fig. 41. *Tacowy*, (*Hypocrateriformis*) spod rurki, wierzch płaski: *Figmora Kółkowy*, (*Rotata*) wierzch płaski, spod bez rurki, albo bardzo krótka rurka *Dzwonkowy*, (*Campanulata*) Kwiat brzuchaty, u wierzchu dobrze otworzony: Fig. 43. *Kulowy*, (*Globosa*) okrągły, u wierzchu mało otworzony. *Krzyżowy*, (*Cruciata*) Lamki łapki, lub Płatki, stoją na krzyż.

Korona zaś nieregularna, może mieć kształty takowe. *Paszczekowy*, (*Ringens*) Fig. 44. podobny do Zwierzęcej paszczki. *a.* jest wargę dolną pospolicie dzieloną, (*Labium inferius*) *b.* jest wargę górną, (*Labium superius*), która częstokroć od podobieństwa nazywa się *Hełmem*, (*Galea*) Otwór między wargami jest *Gardzielą* (*Faux*.)

Maszkarowy, (*Personata*) różni się tylko tym od kształtu poprzedzającego, że górna warga jest dłuższa, y gardziel zamknięta.

Motylkowy, (*Papilionacea*) ma podobieństwo do Motyla siedzącego: Fig. 45. *a.* Listek górny jest *Chorągiewką*, (*Vexillum*) *b.* jest *Łódką*, (*Carina*) *c.* Listki poboczne są *Skrzydłkami*, (*Ala*.)

Kwiat składany, z różnych kształtów Kwiatków może być składany. Kwiatki takowe są *Jeżyczkowe*, (*Ligulata*) jednoliściowe płaskie. *Rurkowe*, (*Tubulosa*) są rurczki same. *Promienienia* Kwiatów składanych, (*Radii*) są to Kwiatki na około dłuższe od środkowych.

Nakoniec Mchy , iak się wiele różnią od innych Roślin , tak y Kwiatem. Mieysce bowiem Kwiatu u nich zastępuje *Stoik*, (*Capitulum*) pyłkiem napelniony , który iest nasieniem , y *Pokrywka*, (*Operculum*) nakryty.

§. 4.

O Nitkach pyłkowych, y Słupkach.

Nitki pyłkowe ktore to są , y że są znakiem Samcow u Roślin , napisałem iuż w tey Części , Rozd: I. §. 2. tu tylko opiszę ich części y różność.

Nitka y głowka są dwie części. *Nitka*, (*Filamentum*) może być płaska, okrągła , rogata , równe albo nierówne sobie , zrośte na kupki, &c. a czasem głowka pyłkowa stoi na słupku bez nitki. Trafia się y to , że będą Nitki bez główek pyłkowych , wtedy zowią się *Nitkami nieplodnymi*, (*Stamina castrata*.)

Głowka pyłkowa , (*Anthera*) na nitce będąca , może być podługna , nerkowata , strzałkowata , na wadze leżąca ; żółta , czerwona ; podwoyna , potroyna : &c.

Co iest Słupek , Otwor , Bliźna ; y że Słupek iest znakiem Samiczkow u Roślin , tam się podobnie napisało , gdzie y o Nitkach pyłkowych.

Tu się zostaje namienić , że kiedy Kwiat otula guzik Owocowy , wtedy się zowie *Guzikiem gornym*, (*Germen superum*.) Kiedy zaś iest pod Kwiatem , zowie się *Guzikiem dolnym*, (*Germen inferum*.) A ztąd łatwo przy-

chodzi się domyślać , co znaczy *Flos superus*, *Kwiat gorny*; y *inferus*, *dolny*.

ROZDZIAŁ V.

Wyrazy Botaniczne około Owocow y Nasienia.

Owoc y Ziarna nasienne , są to ostatniemi , y koniecznemi częściami do rozmnożenia Roślin. W dwóch tych ostatnich Wstępu Paragrafach opiszę wyrazy około nich przypadające.

§. 1.

O Owocu, Nasiennikach, y Dnach.

U niektórych Roślin Ziarna nasienne leżą bez wszelkiego okrycia , tak , że zawsze widziane być mogą : zowią się *Nasiona nagie*, (*Semina nuda*) a Rośliny takie nazywają się *Plantae Gymnospermae*.

Czasem Dno owocowe otula Ziarna , iak u Poziomkow : czasem Kielich , iak u *Lachrymaria* : czasem Miodownik , iak u *Mirabilis jalappa* : y tak daley : wtedy zowią się *Nasiona odziane*, (*Semina vestita*.)

Naypospoliciey przecięż iakizkolwiek Owoc okrywa Nasienie , wtedy zowią się *Nasiona okryte*, (*Semina tecta*) a Rośliny takie *Angiospermae*. Owoc , albo Okrywa nasienna , (*Pericardium*) od różnego Kształtu y Składu , różne ma imię.

Torebka nasienna, (*Capsula*) iest

jest dęta, z wierzchu z wielu *Kłapek*, (*Valvula*) złożona, które się łączą przez *Szwę*, (*Sutura*) y pewnym kształtem otwierają: *napr*: u Tulipanow, *Lili*, &c. Wewnątrz dzieli się *Przegrodkami*, (*Dissepimenta*) na *Komórki*, (*Loculamenta*) ztąd od Liczby *Komorek* zowie się *Torebka jedno, dwu, &c.* *Komorkowa*, (*uni, bi, &c. locularis*) *Komórka* zaś od wielości w niej *Ziarn jedno, dwu, &c. ziarnowa*. Czasem przegrodki nie ztykają się w pośrodku: kiedykolwiek się zaś ztykają, wtedy w pośrodku *Torebki* jest *Oś*, (*Columella.*) Czasem *Torebka* ma na wierzchońku dwa guziki, *Dwuguzikowa*, (*Didyma*) czasem trzy, *Trzyguzikowa*, (*Tricocca.*) *Nasiona* zaś w *Torebce* bywają przyczepione albo do osi, albo do kłapkow, albo do dna, albo do wierzchu.

Strąk, (*Siliqua*) jest okrycie tylko z dwóch części złożone, w którym *Nasiona* do obu szwów są przyczepione: *napr*: u *Rzepy*, *Kapusty*, &c. Jeżeli jest znacznie dłuższy iak szerszy, zowie się *Strąkiem*: jeżeli zaś długość równa się szerokości, albo ią nieznacznie tylko przechodzi, wtedy jest *Strączek*, (*Silicula*) *Strąk* od kształtu może być *lancetowy*, *pułokragły*, &c. od powierzchni *kolankowy*, *knotowy*, *garbaty*, &c.

Lupina, (*Legumen*) jest *Strąk* dwuczęściowy, w którym *Nasiona* tylko są do iednego szwu przyczepione: *napr*: u *Grochu*.

Mieszek, (*Folliculus*) jest okry-

cie z iedney sztuki, które się w czasie dojrzałości na boku otwiera, y w którym *Nasiona* wolno leżą: *napr*: u *Ostrożki*.

Owoc pestkowy, (*Drupa*) kiedy mięsistość okrywa *Orzech*: *Orzech* zaś (*Nux*) jest ziarno twarde skorupą pokryte. Mięsistość ta może być *sucha* iak u *Migdałow*, albo *soczysta* iak u *Sliw*, *Wiśni*, &c. *Orzech* może być y wcale bez mięsistości, iak na *Leszczynie*.

Owoc ziarnowy, (*Pomum*) kiedy mięsistość otula *Torebkę* z ziarnami: *napr*: *Gruszka*, *Jabłko*.

Jagoda, (*Bacca*) kiedy w mięsistości bez osobney *Torebki* ziarna są osadzone, *napr*: *Agrest*, *Porzeczk*, &c.

Szyszka, (*Strobilus*) ma *Nasiona* ukryte pod łuskami na walczku osadzonemi: *napr*: na *Sośnie*, *Jodle*, &c.

Zostaie mi jeszcze teraz opisać wyrazy około dna. *Dno*, (*Receptaculum*) jest ta część, na której stoją części owocowania. *Dno własne*, (*proprium*) na którym tylko ieden *Kwiat* stoi. *Powszeckne*, (*commune*) na którym wiele jest *Kwiatow* zakupionych: *napr*: u *Słonecznika* ogrodowego. *Dno powszeckne* uważać się może co do kształtu, y co do naydłuższych się na nim części. Co do pierwszego, może być *płaskie*, *wypukłe*, *okragłe*, *owalne*, *kregielkowate*, &c. Co do drugiego: może być *Nagie*, (*Nudum*) kiedy procz części kwiatowych nie ma więcej nic na sobie. *Kropkowane*, (*Punctatum*) ma kropczki. *Plaster-*
kowe,

kowe, (*Alveolatum*) ma w drobności podobieństwo do plastru Miodu. *Włoskowane*, *listkowe*, (*Pilosum*, *paleaceum*) kiedy między Kwiateczkami będą włoski, łuski.

§. 2.

O Nasieniu.

Nasienie, (*Semen*) jest ostatnią częścią, na ktorej wyprowadzenie wysiła się Roślina. Ziarno nasienne, jest to w iaiu zamknięta przyszła Roślina. Kształt Ziarn nasiennych bardzo różny jest. Każde ziarno okryte jest *Skóreczką* (*Arillus*) ma na sobie *Znaczek*, (*Hylus*) kreskę, albo kropkę odmienną na tym miejscu, którym w Nasienniku było przyczepione, albo którym w czasie Kiełek wypuszcza.

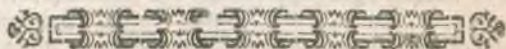
Kiełek, (*Corculum*) jest w ziarnie ukryty zawiązek przyszłej Rośliny: najlepiej go widzieć można na rozłupanym Niemieckim Grochu. Ma dwie części: *Piórko*, (*Plumula*) z którego rosną części Rośliny nad ziemią. *Wężyk*, (*Rostellum*) z którego Korzeń.

Ziarno otulające Kiełek, u różnych różnie się dzieli: naprz:

u Pszenicy pojedyncze, takie nazywają się *Jednorulne*, (*Monocotyledon*); u Grochu podwójne, *Dwutulne*, (*Dicotyledon*) &c. Części takie otulające przy puszczającym Kielku najpierwszemi stają się niby liśćmi, y nazywać się mogą *Liśćmi Kielkowemi*, (*Cotyledon*, albo *Placenta*.)

Dało przyrodzenie niektórym Roślinom sposob, aby Nasiona swoje iak naydaley rozsiewać mogły: już to czepiając się Ptasząt, y innych Zwierząt; już od wiatrow rozrzucone. Ztąd niektóre mają *Koronkę*, (*Coronula*) albo *Włosistą*, (*Pappus*) albo *Piórkową*, (*Plumula*.) *Korzonka* taka albo ma szypułkę, *Szypułkową*, (*Stipitata*) albo nie ma, *Bezszypułkową*, (*Sessilis*.) Inne Nasiona mają różne *Ogonki*, *Skrzydółki*, *Haczki*, *Obwodki*, *Oscie*, &c.

Y na tym kończę. Ktoby chciał więcej y dokładniej czytać o Wyrazach Botanicznych, można bezpiecznie zalecić Dzieło, *Oeder Elementa Botanica*. 8. *Haffnia*. *Pars I.* 1764. *Pars II.* 1766. albo jeszcze lepiej umiejącym język Niemiecki, *Dieterichs Anfangsgründe zur Pflanzentkenntnis*. 8. *Leipzig*. 1775.

REGISTR WSTĘPU.

na karcie

WSTĘP do Dykcyonarza Roślinnego - - - I.

CZĘŚĆ I. O Porządku Dzieła, y zażyciu Roślin w nim opisanych - - - II.

ROZDZIAŁ I. O Porządku tego Dykcyonarza - III.

§. 1. Myśl y sposób pisania - - - *tamże.*

§. 2. Dzieła do tego Dykcyonarza zażyte - IV.

§. 3. Wykład Znakow w tym Dykcyonarzu zażytych - - - V.

ROZDZ. II. Zażyte Roślin Ekonomiczne - - VI.

§. 1. Zażyte dla ludzi *tamże.*

§. 2. Zażyte na Paszę dla Zwierząt - - VII.

§. 3. Lasy, Budowa, Opał, Roboty różne - IX.

§. 4. Różne inne pożytki X.

ROZDZ. III. Zażyte Roślin Lekarskie - - - XII.

§. 1. Różnica Sztuki lekarskiej terazniejszej od dawniejszej - - *tamże.*

§. 2. Zażyte lekarskie domowe - - XIII.

na karcie.

ROZDZ. IV. O Roślinach Cudzoziemskich w tym Dykcyonarzu wymienionych XV.

§. 1. O Roślinach Cudzoziemskich znaiomych *tamże.*

§. 2. O Roślinach Cudzoziemskich nieznaionych *tamże.*

CZĘŚĆ II. O Układzie y Wyrazach Botanicznych XVII.

ROZDZ. I. O Potrzebie Układu, &c. - - *tamże.*

§. 1. Co to jest Układ? &c. *tamże.*

§. 2. O Układzie Linneusza - - XVIII.

§. 3. Sposob poznawania Roślin podług Układu XXIII.

ROZDZ. II. Wyrazy Botaniczne około Korzeni, Pnia, y Gałęzi - - - XXIV.

§. 1. O Korzeniach *tamże.*

§. 2. O Pniu - XXVI.

§. 3. O Gałęziach XXVII.

ROZDZ. III. Wyrazy Botaniczne około Liści, y ich części - - - XXVII.

§. 1.

na karcie

§. 1. O miejscu rosnących
liści - XXVIII.§. 2. O Kształcie liści
XXIX.§. 3. O Trwałości, y liściach
składanych - XXXI.§. 4. O Ogonkach, Przy-
sądkach, Pokrywkach

tamże.

§. 5. O Wąsach, Kołcach,
y Cierniach XXXII.

ROZDZ. IV. Wyrazy Bo- taniczne około Kwiatów XXXIII.

na karcie

§. 1. O Szypułkach, y osa-
dzeniu Kwiatów. tamże.§. 2. O Kielichu y Miodo-
wniku - XXXV.§. 3. O Koronie, y iey
Kształtach - XXXVI.§. 4. O Nitkach pyłkowych,
y Słupkach XXXVIII.

ROZDZ. V. Wyrazy Bota- niczne około Owoców, y Nasienia - XXXVIII.

§. 1. O Owocu, Nasi nni-
kach y Dnach - tamże.

§. 2. O Nasieniu - XL.

A.

A.

L. 9. 1155.

ACER, K L O N: iest Rodzay Roślin, same zawierający Drzewa. Powszechne Rodzaju tego znaki są te. Kwiaty na iedneyże Roślinie są mięszone: iedne są dwupłciowe, drugie osobno tylko samce. Dwupłciowe mają Kielich na pięć części przedzielony: Koronę pięciostkową; Nitek pyłkowych ośm: na Słupku otwor ieden: Torebek nasiennych dwie, lub trzy, z Skrzydełkami na wierzchołkach. Samce są podobneż, tylko słupków nie mają, a zatym y Nasienia nie rodzą. Z pomiędzy wielu gatunkow tego Rodzaju następujące są u nas w Kraiu, albo pożytecznie mogłyby być u nas utrzymywane.

ACER PSEUDOPLATANUS: KLON JAWOROWY. U nas pospolicie zowią Jaworem, ale omylnie: Jawor bowiem właściwy (obacz *Platanus*) nie ma takich skrzydełek na torebkach nasiennych. Prócz znakow pospolitych całemu Rodzajowi, ma liście na pięć łapkow wcięte, z których dwie ostatnie najmniejsze są: od wierzchu ciemnozielone, od spodu zaś białosiwie, drobiuchną wełną pokryte. Kwiaty wiszą w Kupkach groniastych.

Rośnie na Rusi, osobliwie w
Tom I. A

gorach: w innych mniejszych tu y owdzie w Kraiu iest umyślnie sadzony. Korzenie są znaczne, głęboko y szeroko się rozrastające. Pień prosty, do znaczney grubości y wysokości przychodzący. Kora gładka, biaława. Drzewo białe, mocne. Gałęzie, osobliwie wierzchy, gęste, szeroko y pięknie rozrastają. Młode latorosle są iasno-czerwone. Pąki, albo Oczka, w zimie żółtawe. Nasiona z wszystkich Klonowych najdłuższe y nayokazalsze.

Procz tego, że iest Drzewem naypiękniejszym do wysadzania szerokich drog y widokow, wielorakie z niego mieć można pożytki. Drzewa, które iest lekkie, twarde, y pięknie się gładzić daie, na Rusi osobliwież zażywają do Magłow płociennych: zdatne oraz iest do wielu rzeczy w Gospodarstwie, na Talerze, Łyski, Miary, Stołki, Stoły, Stępy, Prasy: zażywa się do osadzania Strzelb. Części, które są pięknie żyłkowane, biorą Stolarze do wykładaney roboty: z desek cienkich mogą być muzyczne instrumenta.

Od Wiosny aż do Jesieni, Drzewo to pełne iest soku, który się tak, iak z Brzozy wytaczać daie, lecz słodszy iest od brzozowego, y który ma mieć moc na leczenie skorbutu. W niektórych miejscach Anglii zbie-

zbierają go, y zamiast wody leją do Słodu, gdy Piwo robią. Z niego Ocet bardzo dobry. Z niego, za świadectwem *Du Hamela*, *Gouna Gautiera*, taki Cukier mieć można, iaki z Klonu cukrowego; o czym obacz w Artykule *Acer saccharinum*. Naostatkiem liście są niezłą paszą dla bydła na zimę.

Rozmnożenie iego czyni się przez Nasienie, ale to ma być nieodwłocznie po zebraniu w Jesieni posiane: przechowawszy go bowiem przez zimę, nie zeydzie, chybaży przez ten czas w piasku było zagrzebane. Posiawszy na pospolitey ziemi, ziarna się tylko na puł cala pulchną ziemią pokryją. Następującej Jesieni można go przesadzić do Szkołki, a ztamtąd w trzecim roku na miejsce, gdzie na zawsze się ma zostać. W rośnieniu wystrzegać się trzeba przynajmniej zbytniego obcinania gałęzi, a wierzchołki zawsze w całości zostawiać należy.

Klon ten Jaworowy, zowie się u Gesn-*ra* *Acer montanum*: u Kluzyusza *Acer latifolia*: u Dalechampa *Acer gallicum*: u Bauhina *Acer candidum*: u Royena *Acer foliis palmatis obtuse serratis, floribus subapetalis racemosis*: u wielu innych *Acer major*.

2.

ACER CAMPESTRE, KLON POSPOLITY. Jest Drzewo le dwie nie w całym Kraju w lasach pospolite. Zowie się u Kluzyusza *Acer latifolium*: u Royena

Acer foliis tripartito - palmatis, laciniis utrinque emarginatis, obtusis, cortice sulcato: u wielu innych *Acer minor*, albo *vulgare*.

Procz znakow pospolitych całemu Rodzaiowi, to go różni w szczególności, że ma łapkowe, tępe, wyrzynane liście, wi szące na długich ogonkach, parzysto na gałązkach rosnące. Kwiatki są w kupkach, a końce kupkow dwupłciowe zbierają.

Udaie się w każdej ziemi. Pospolicie w lasach nie przychodzi do znaczney wysokości, lecz na osobnych miejscach sadzony, daie się widzieć wielkości Klonu Jaworowego.

Zdatność, rozmnożenie, utrzymanie, zupełnie się zgadza z poprzedzającym; wyjąwszy tylko, że Kora iego ma moc ściągającą, y w takich okolicznościach za lekarstwo zażyte być może: że sok iego na Cukier obrocony wprawdzie być nie może, ale przegotowawszy do pewney gęstości, staie się dobrym Syropem. Z teyże robi się Farba, albo Lakka różowa dla Malarzow, takim sposobem.

Włóż w garnek Kory świeżej drobno pokraianey, y podług iey wagi czwartą część Asunu, nalej wody, y gotuj. Gdy się woda znacznie zafarbuie, precedź, Korę wyrzuć. Tymczasem zrob sugu z czystego Potażu, y poty go ley w owę precedzoną, zafarbowawą, a gorącą wodę, ale powoli, y męszając patyczkiem, aż się burzyć przestanie, y cząstki farbowne na dno opadną. Niech postoi

postoi spokojnie 24. godzin : zley lekko czystą wodę , a na męty naley inney czystey , codzień odmieniaiąc , aż dopoki w zlaney wodzie nic sfonego nie uczuiesz. Wtedy wysusz, y schoway.

3.

ACER SACCHARINUM, **KLONCUKROWY**. Jest Drzewo u nas dotąd nieznaione, ktore gdy się zimna nie boi, owszem prędzey się psuie od zbytniego gorąca, z niemającym pożytkiem, iako się daley obaczy. mogłoby w Kraiu być utrzymywane y rozmnożone.

Rośnie w Ameryce w Pensylwanii. Procz znakow pospolitych, ma liście nakształt ręki na pięcioro przedzielone, zaostrozne y zębkowane. Przedziały tych liści są głębokie aż do dolnego końca.

Amerykanie nierownie dawniey od Europeyzykow robili z niego Cukier. Sposob jest ten. Gdy śnieg na wiosnę topnieć zaczyna, Drzewo to pełne jest soku, wtedy go tak zbierają, iak u nas z Brzozy. Poki świeży, gotuie się na ogniu b. z wszelkiego przydatku aż do zagęstwienia: postoiawszy potym w chłodzie nieiaki czas, obraca się w Cukier.

Cukier ten u Francuzow *Sucre d'Erable* zwany, nie rest biały, ale nieco brunatny: pospolicie go w bryfach, lub plackach do Europy przywożą. Trzecią częścią wprawdzie mniej ma słodczy iak biały, y nieprędko

się rozpuszcza, z tym wszystkim do wszystkiego zdalny jest. Ma być w chorobach piersi bardzo pożytecznym.

Chcąc go rozmnożyć, trzeba Nasienie w piasku zprowadzić, posiać na miejscu cienistym, a potym w kilka lat porozsadzać gdzie się podoba: posiawszy bowiem w miejscach Słońcu otwartych, robactwo młodym Roślinkom wieleby szkodziło.

L. G. 971.

ACHILLEA, ZŁOCIEN. Jest Rodzay Roślin, mających główki pyłkowe przerosłe: każdy Kwiat ma Kwiateczki tak Samice, iak y dwupłciowe rodzące, na których powszechnym dnie są plewki, y których promienia są około z sześciu Kwiateczkow złożone: Kielich jest iaiowato okrągły. Ziarna nasienne nie mają Korony. Z pomiędzy wielu gatunkow, te się u nas naydują.

4.

ACHILLEA AGERATUM, ZŁOCIEN ZENISZEK U dawniejszych, y naszego Syreniusza zowie się tylko *Ageratum*, albo *Eupatorium verum* Mesue. Procz znakow rodzajowych, ma liście lancetowate, tępe, ostrozębkowane. Korzeń trwały, w mokrey przecięż zimie psuący się. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu, Kwiatem żółtym, czasem białym. Rośnie osobiwie na Podolu, y w innych stronach gdzie niegdzie na pastwiskach.

Ziele

Ziele y Nasiona mają zapach y smak korzenny, y na tych własnościach zasadzaią się skutki lekarskie. Dawnieysi Lekarze zażywali przeciwko upornym Febram, y zamuleniu Wątroby.

Jeżeliby była potrzeba rozmnożenia, zbiera się nasienie w Wrześniu, w Kwietniu się sieie. Można y Korzonki w Jesieni, lub na Wiosnę rozdzierać y rozsadzać.

5.

ACHILLEA PTARMICA, ZEOCIEN KICHAWIEC. Ma liście lancetowate, zaostrome, drobniuchno zębkowane. Kwiat biały: kwitnie w Lipcu y Sierpniu. Syreniusz zowie go *Sternutatoria*.

Rośnie na ciemnych miejscach na Podolu y Pokuciu. Rozmnaża się obficie przez swoje trwałe korzenie. Korzeń ma ostry, gorzki, y gorący smak: gryziony wiele śliny sprawiaie, y dlatego zażywano go na ból zębów. Kwiat albo liście, świeże lub suche ztarte y w nos wpuszczone, czynią kichanie. Na wiosnę młode wypustki zażywać się mogą na Szałę.

6.

**ACHILLEA MILLEFOLIUM: ZEOCIEN KRWA-
WNIK.** U dawniejszych, y naszego Syreniusza zowie się *Millefolium*; u teraźniejszych wielu *Achillea vulgaris*: u Rovena *Achillea foliis duplicato pinnatis, glabris: laciniis linearibus acutis lacineatis*.

Ma liście podwoyno pierzaste, nagie, których łapki równo-szerokie są y zębkowane. Korzonki trwałe, Kwiaty białe, albo cieliste: kwitnie prawie przez całe lato. Rośnie prawie wszędzie przy drogach, na łąkach, pastwiskach, miedzach. Liście mają smak gorzkawy nieco ściągający, zapach korzenny y przyjemny.

Jest to Roślina iedna z pożyteczniejszych w lekarstwie. Liście zażywać się mogą zewnętrznie y wewnętrznie w ranach, wrzodach, krwie płynieniu, w Suchotach, osłabieniu fibrow, w chorobach Macicy: zażywaią się zaś albo wodą, lub winem odgotowane za napoy, albo sok z nich wyciśniony, albo wódka palona, essencya, ekstrakt, olejek z Kwiatow. Z Korzenia, który ma smak gorący, *Schultz* prawdziwą wyprowadzał Kamforę: a *Grew* okazał, że tenże Korzeń zupełnie zastąpić może miejsce kosztowney *Contrayerva*.

7.

ACHILLEA NOBILIS: ZEOCIEN PRZEDNI. U dawniejszych y naszego Syreniusza zowie tylko *Achillea*, albo *Millefolium nobile*.

Ma liście podwoyno pierzaste, dolne nagie y płaskie, wierzcho-
we tępe, y pilśniowate, pojedyncze lub pułpierzaste y niezębkowane. Korzeń trwały, Kwiaty w kupkach ściśnionych wypukłych białe. Pręty lub Łodygi, okrągławe, rowkowane. Pro-
mienia

mienia Kwiatow za czasem tak się odginają, że ledwie bywają postrzeżone. Dawnieysi Lekarze zażywali tej Rośliny w różnych biegunkach y upławach.

L. G. 682.

ACONITUM, TOIAD.

Jest Rodzay Roslin, mający wiele *nitek pyłkowych*, na dnie owocowym osadzonech, y cztery otwory na słupku. *Kielicha* niedostaie. *Korona* ma pięć listków, z których wierzchowy iest wypukły. Są dwa liści sokowe na ogonku stojące, zakrzywione y odgięte. Nasiona są w 3, 4, lub 5 strączkach. Gatunki te są u nas znajome.

8.

ACONITUM NAPELLUS:

TOLAD MORDOWNIK. U

Syreniusza *Napellus Thora*: u Gesniera *Aconitum caruleum*, albo *Aconitum secundum*: u J. Bauhina *Aconitum magnum*: ma, procz znakow rodzaiovych, *liście* z łapek równo-szerokich, które ku wierz howi szerzey się zchodzą, y kreską są naznaczone. *Korzeń* gruczołowaty, czasem długi, a od tego wiele Korzonkow włosiennikowych. *Pręt* czasem na dwa łokcie wysoki. *Kwiaty* granatowe, kwitną śródkiem lata.

Dziko nie rośnie nigdzie więcej, tylko na gorach Ruskich: lecz nie wiem co w nim upatrzyły Wieśniaczki, że go w wielu mieyscach w ogrodkach swoich umyślnie utrzymują. Roślina bowiem ta, a osobliwie *Korzeń*, iest trucizną nietylko

dla ludzi, ale y dla Bydła, Koz, Owiec, Wilkow, Myszy, y Kotow.

Pokazały doświadczenia Lekarzom, że iakakolwiek część tej Rośliny, czyniła na ięzyku gryzące, palące, kolące bole, które się długo utrzymywały, y wiele śliny zprowadzały: ięzyk puchł, wargi siniały.

Wewnątrznie, połknąwszy, następowały womity, ból straszny w żołądku, biegunka, opuchnienie Żywota, zimno, bole przechodzące, palenie w mozgu, bole w szyi, szczokach, piersi: nakoniec śmierć. Czasem była śmierć nagła, bez poprzedzających tych bolow.

Ratunek w takowym przypadku, zwłaszcza wcześniej postrzeżonym, zawiśł na womitach, przez napoy letniey wody, ieszcze z przasnym miodem nieco zmieszaney. Daie się pić Oliwę, y wiele Mleka. Daią się y Enemny z samey letniey wody z Oliwą.

Z tym wszystkim pokazały y te doświadczenia, że niekażdego czasu tak zbytnią iest trucizną: owszem wielu Lekarzow doskonałych, którym początkiem był P. Störck Lekarz Cesarski, umieli zażyć w wielu chorobach wewnętrznych.

W Ogrodach mniej ostrożnych ludzi, radziłbym wygubić: iężełiby zaś komu wypadła potrzeba utrzymywania y rozmnożenia; może korzenie rozdzierać y rozsadzać, albo posiać nasienie.

9.

ACONITUM ANTHORA: TOIAD MORZYMORD. U

Syreniusza *Anthora*: u Royena *Aconitum foliorum laciniis linearibus distinctis, ubique ejusdem latitudinis*: u wielu innych *Aconitum salutariferum*. Rożni się tylko tym od poprzedzającego, że ma Kwiaty żółte, a na słupku owocowym otworów pięć.

Rośnie tamże, gdzie y poprzedzający. Kwitnie w tymże czasie. Utrzymywanie podobneż. Dawniejsi Lekarze mieli, że jest najskuteczniejszym lekarstwem przeciwko truciznie poprzedzającego Mordownika; ale się to z doświadczeń nowszych nie okazało.

10.

ACONITUM LYCOCTONUM: TOIAD, TOIESC. U

innych *Aconitum luteum*: *Aconitum secundum*: u Royena *Aconitum foliis peltatis multifidis, petalo supremo cylindraceo*. Rożni się tym od Rodzaju, że ma liście iak ręka, kosmate, y wielokrotnie podzielone. Rośnie w gorach. Kwiat żółty pokazuje się w Lipcu y Sierpniu. Skutki ma iednakowe z Mordownikiem.

L. G. 434.

ACORUS: KALMUS. U

innych *Calamus aromaticus officinarum*: jest Rodzaj Roślin mający sześć nitek pyłkowych, otwor na słupku owocowym tylko ieden. Kwiaty są na Kolbie wą-

kowatey osadzone. Korona ma 6 listków. Słupek owocowy nie ma szyki. Torebka nasienna ma 3. Komorki. Cały ten Rodzaj ma tylko ieden Gatunek.

11.

ACORUS CALMUS: TATARSKIE ZIELE. Jest zna-

ioime ledwie nie każdemu, y wszędzie rośnie w wodach Kraiowych. Korzeń rozchodzi się długo w ziemi błotney, jest nieco płaskowaty, tu y owdzie kolanowaty: zewnątrz żółtawo czerwony, wewnątrz biały, pulcany, łatwo się łamiący, y zapach wydający. Liście są długie, mieczkowate, ztarte zapach wydające, z pomiędzy których wyrasta Pręt, a na nim Kolba w Lipcu y Sierpniu kwitnąca.

Wiadomy jest wielu ten Korzeń w Cukrze smażony, albo cukrem powleczoney, na wzmocnienie żołądka, y przeciwko zarażonemu, albo szkodliwemu powietrzu. Procz tego wiele naidziemy przepisow lekarskich, osobliwie dawniejszych, do zażycia tych Korzeni, iako w samym Syreniuszu widzieć można. Ma moc ogrzewającą, suszącą, y otwierającą.

Gdybyśmy zadawnionego odstąpili przesądu, że zamorskie Korzenie coś osobliwszego w sobie mają: porzuciwszy Imbiery y Pieprze &c. należlibyśmy między innemi Kraiowemi y w tym Korzeniu przyjemną y zdrową przyprawę potraw mięsnych y rybnych. Tym końcem potrzeba Korzeń łamać na mierne części,

ści, y posadzić w Ogrodzie: gdzie kwitnąć wprawdzie nie będzie, ale będzie wonniejszy y korzeniwszy.

Czyli to do lekarskich, czyli innych potrzeb, Korzeń kopie się w Maiu, nim Pręty kwiatowe wypuści: ochędaża się z ziemi y włosienkowych korzonków, kraie się w talerzyki, y suszy w cieniu na wolnym powietrzu. Ususzony większy zapach daie iak świeży. Poty dobry jest, poki wewnątrz biały, y od robactwa nieruszony.

Gdzie ta Roślina rośnie, woda ztamtąd do warzenia Piwa brana, smaczne czyni Piwa. W niektórych miejscach warząc Piwo, kładą Kalmusowe Korzenie. Liście w Ulach zawieszane, są bardzo przyjemne Pszczołom. Też same w upały latem w Pokoju rozesełane, chłodzą Pokoy, y czynią w nim zdrowe powietrze.

L. G. 1173.

ACROSTICHUM: PAPROTNIK. Jest Rodzay Roślin, części płciowe nieznaczne mający. Niektóre gatunki mają liście podobne do pospolitey Paproci, niektóre odinienne: wszystkich zaś pospolitym znakiem jest, że plamy od spodu liścia, które u takowych Roślin są Kwiatem, cały liść okrywaią. W Kraiu te się tylko nayduią: a znaczna dalsza liczba jest zagraniczna.

12.

ACROSTICHUM MARANTÆ: PAPROTNIK KAMIENNIK. Rośnie nietylko w Krańskim na Opokach, lecz y w innych miejscach między Kamieniami, osobliwie od dawnych czasow na kupy złożonemi. Głębkie liściowe są na piędź długie, ciemno-czerwone. Liść cały, dwa razy pierzasty, lancetowaty; od spodu otrąbkowatemi szafranowemi łuszczkami gęsto okryty, z których iedne za drugie iak dachowka zachodzą: tenże Liść gdy uschnie, skręca się, y kryie całą wierzchową stronę. Listeczki szczegulne stoią naprzeciw siebie: łapki są iaiowato-okrągłe, tępe, grube, z gładkimi brzegami: bliższe zaś głębia, są po obu stronach zębkowane. Zazwyczaj tey Rośliny, iako y następujących, ieszcze niewiadome.

13.

ACROSTICHUM ILVENSE: PAPROTNIK KARLIK. Rośnie w tychże miejscach, gdzie poprzedzający: lecz tak jest drobny że ledwie nad cal bywa wyższy. Głębeczek ma zielony. Liście dwa razy pierzaste: łapki naprzeciw siebie stojące, ziednoczone, tępe, od spodu kosmate. Plamki na spodzie liścia, są bardzo ściśnione.

14.

ACROSTICHUM THELYPTERIS: PAPROTNIK BŁOTNY. Ma liście pierzaste, y łapki wpoprzecz podzielone; głębką;

gładki ; bardzo ze wszystkim podobny do Pospolitey Paproci. Rośnie ledwie nie wszędzie na błotach.

L. 9. 644.

ACTÆA : CZARNY KORZEN. U dawniejszych zowie się *Christophoriana*. Rodzaj ten ma wiele nitek pyłkowych, na dnie Kwiatowym osadzonych : *otwor* zaś na słupku owocowym tylko ieden. *Kielich* y *Korona* cztery-listkowe. Owocem *Jagoda* iednokomorkowa. *Ziarna* nasienne pułtalerzykowe. U nas tylko iest ieden Gatunek.

15.

ACTÆA SPICATA : CZARNY KORZEN KŁOSOWY. Procz znakow rodzaiowych, ma liście podobne do innych Roślin okółkowych. *Korzen* trwały, drzewiasty, czarny. *Liście* są lśniące, gładkie : dzielą się dwa razy na mniejsze trzygraniaste listeczki, ktore po brzegach są zębkowane. *Kwiaty* zakupione czynią Kłosiowato-okrągły. *Kielich* y *Korona* są krotsze od nitek pyłkowych. *Kielich* opada ieszcze przed zwiędnięciem Korony. Listeczki Korony na obu końcach są zaostrome ; białe, na końcach czerwone : kwitną w Maiu. *Jagoda* gdy dojrzeie, iest sucha y czarna, z wielą ziarnami. Rośnie wszędzie w małych a cienistych lasach.

Ziele to na gołe ciało przyłożone, ciągnie y przyszczy : ztąd w powietrzu byda od wielu

zachwalone iest. Jedną tylko Jagodą iuż się Kura otruć może. Mniemał *Linneusz*, że iest trucizną y dla ludzi : lecz wielu po nim Lekarzom to się nie okazało. Owszem zażywano wewnętrznie na puchlinę głowy, y ciężkość w piersiach.

Jagody dojrzałe z Afunem gotowane, czynią czarny Atrament, nietylko do pisania, lecz y do farbowania nici, płócien, lub wełny zdalny.

Jeżeli by wypadła potrzeba rozmnożenia, posieie się nasienie w miejscu cienistym w Jesieni : drugiey Jesieni przesadzają się *Korzenie* na podobnymże miejscu.

L. 9. 1180.

ADIANTHUM : ŻŁOTOWŁOS. Jest Rodzaj należący do Roślin, których płęć nieznaczna. Szczegulnym znakiem iest, że plamki kwiatowe kryte na spodzie liścia pod brzegami zakrzywionemi. S reniusz pod imieniem *Adiantum* o kilku namienia Gatunkach, właściwie przecięż tylko się ieden w Kraiu pokazuje.

16.

ADIANTHUM CAPILLUS VENERIS : ŻŁOTOWŁOS MUROWY. Ma dwa razy składowane liście : listeczki stoją naprzemiany, a ich łapki są klinowate, na mniejsze łapki podzielone, z ogonkami.

Rośnie w murowanych Studniach, albo na murach starych y cie-

y ciemnych. Ma nieco zapachu y smak gorzki : a lubo w Aptekach liczy się między 5. *Herbas capillares*, y dawnieysi przyznawali własność otwierającą, y poty wzbudzającą ; nowszym przecięż Lekarzom nic się skuteczne-go nie okazało.

L. G. 501.

ADOXA: PIZMOWE ZIELE. Rodzay ten ma ośm *nitek* pyłkowych: *otworow* na Słupku cztery. *Kielich* dwulistkowy iest pod owocem. *Korona* nad owocem, na 4. lub 5. części przedzielona. Owocem *Jagoda* cztery lub pięć - komorkowa, *Kielichem* przerosła. Jeden tylko iest *Gatunek*, y ten u nas *Kraiowy*.

17.

ADOXA MOSCHATELLINA: PIZMOWE ZIELE MUSZKATOŁOWE. Ma *Korzeń* trwały. *Pręt* kwiatowy wyrasta bezpośrednie z korzenia głowkowego zębatego. W śródku *Kwietnia* na wierzchołkach są 4. lub 5. żółto-zielonawe *Kwiatki*. Owoc poki niedożyły iest, ma kwas y ostrość : gdy zaś dożyje w *Maiu*, ma y zapach, y smak *Poziomkow*.

Rośnie wszędzie w małych a cienistych Lasach : rzadko kiedy dorasta pędzi wysokości, y ma zapach piżmowy. Dawnieysi Lekarze zażywali *Korzenia* zewnętrznie na rany. Jeżeliby się podobalo utrzymywać w Ogrodzie : *Korzonki* przesadzają się w *Jesieni*,

gdy liście powiędną, w miejscu cienistym.

L. G. 368.

ÆGOPODIUM: KOZIA STOPA. Jest Rodzay mający *Kwiaty* w *Okółkach Nitek* pyłkowych 5. *Otworow* na Słupku dwa. *Pokrywy* kwiatowej nie ma, ani powszechny, ani szczegulney. *Kwiatki* wszystkie są rodzayne. *Liście* serduszkowate. *Nasienie* łaiowato okrągłe y bruzdowane. Jeden tylko iest *Gatunek*, y ten *Kraiowy*.

18.

ÆGOPODIUM PODAGRARIA: KOZIA STOPA PODAGRYCZNIK. Tymże imieniem nazywa y *Syreniusz*. Ma *Korzonki* drobne, rozpierschłe. *Pręt* wewnątrz czczy, około łokcia wysoki. *Kwiaty* białe. *Liście* prętowe potrojne : wierzchołkowe naprzeciw siebie stojące.

Rośnie w Sadach y Ogrodach trawnych, y bardzo znacznie się rozmnaża. Kwitnie w *Maiu* y *Czerwcu*. Ma zapach y smak nieco podobny do *Dzięglu*.

Lekarze dawnieysi zażywali go na bole w Stawach, *Febry* zgnie, rany : teraznieysi do niczego nie zażywają. Na *Wiosnę* można go zażywać do zieleniny na pokarm ludzki : a daley potym na karmienie *Swin*.

L. 9. 462.

ÆSCULUS: KASZTAN.

Ten Rodzay Roślin ma *Kielich* iednolistkowy, pięcio - zębaty, brzechasty. *Korona* z Kielichem ziednoczona, pięcio - listkowa, nierownie farbowana. *Torba* nasienna ma trzy Komorki. *Nitek* pytkowych 7. lub 8. *Otwor* na Siupku ieden. *Kwiaty* na iednymże Drzewie osobno Samce, osobno dwupłciowe. Gatunkow iest dwa: lecz ieden tylko w Kraiu znaiomy.

19. *

ÆSCULUS HIPPOCASTANUM: KASZTAN GORZKI.

Drzewo w Ogrodach niektórych znaiome, którym wysadzają się Ulice. Ma *Liście* iak Wachlarz rozłożone, z pięciu mniejszych złożone, które od wierzchołkow są szersze, od ogonków węższe. *Kwiaty* mają siedm nitek, y zakupione czynią niby Piramidę. Kwitnie w Maiu. Owoc wielki zieloną grubą łupiną pokryty; pod tą pospolicie w dwu Komorkach, (w trzeciej rzadko się udaie) ziarna wielkie okrągłe, z iednej strony płaskowate, gdy dojrzeją, brunatną skorkowatą łupiną pokryte: bardzo gorzkie.

Drzewo to właściwie pochodzi z północnej Azji: podług mniemania *Linneusza*, Roku 1500. a podług *Du Hamela* Roku 1615. do Europy się dostało. Jego białe, różowo upstrzone Kwiaty czynią piękny widok, a liście dają cień: dlatego wysadzają się nim Ulice w Ogrodach, Zwie-

rzyńcach: &c. Z tym wszystkim gęsto sadzone, albo między innemi Drzewami ukryte, wszystkie przyjemność utracają.

Rozmnażają się z Orzechow, z zwierzchniej zielonej łupiny wyłuszczonych, które przez Zimę przechowane w piasku, sadzą się wcześniej na wiosnę. Przesadzają się potem do Szkołki, a we dwie lecie na miejsce, gdzie zawsze zostać mają: lecz w przesadzaniu strzedz się trzeba kalczenia Korzeni, lub Gałęzi. Wszędzie się udają, najlepiej przecięż w gruncie piaszczystym, y nieco wilgotnym.

Drzewo iest miękkie y nie trwałe, chyba na suchym miejscu: na Stoliki, Skrzyneczki, zdatne być może. Owoc na wiecy się zdadzą. Owocami potłuczonymi, przydawszy nieco mielonego zboża, można karmić Bydło, Owce, Swinie, osobliwie gdy się przyzwyczają: toż samo Gęsi, Kury, y Kaczki. Z potłuczonych y przez chustę wytłuczonych, robią w Francyi, iako świadczy *Du Hamel*, dobry Krochmal. Z tegoż Krochmalu, przydawszy żółci, robi się *Klayster* do przykleiania obicia papierowego, którego Myszy y Robaki nie psują. Zaświadcza *Marcandier*, że Owoc roztarty w wodzie, czyni ią bardzo sposobną do prania y bielenia lnia-nego płotna.

Doświadczano z Owocow wytłaczać Olej, lecz bardzo skąpo wydawały. Czasu drogości można z nich mieć Chleb smaczny, dobry, y zdrowy, podług przepisu

pisu *P. Kurella*, kroremu z tey Mąki Biszkokty nawet udawały się. Na to przerzyna się w kilku miejscach brunatna łupina Kasztanow, kładą się w beczkę warstwami, przesypując niegaszonym wapnem: nalewa się wody, y mokną 24. godzin. Zławszy tę wodę, nalewa się czysta, codzień odmieniałac, aż się Wapno wypłocze. Oblupiają się, y jeszcze w czystey wodzie moczą 24. godzin: potym tłuką się, y w wodzie pławią, w ktorey mąka osiadła wysusza się.

Z łupin zielonych zwierzchnich spalonych na węgiel, jest czarna farba do malowania. Kora w wodzie z Afunem gotowana, farbuje nici y wełnę brunatno-żółto.

W Lekarstwach, Owoc mieniony w obroku dany, jest dobry dla Koni kaszlących y dychawicznych. Korze drzewa *P. Peiper* przyznaje własności zawołaney *Kiny*. Dekokt z gorzkich Owocow, jest nayprzedniejszym Iekarstwem na wypędzenie Robaków, ale przykrym do żażycia.

L. G. 355.

ÆTHUSA: SZALEN.

Jest Rodzay kwitnący w Okółkach. Pokrywy powszechney niedostaie: szczegulna jest trzylistkowa, wisi na doł. Nitek pięć. Otworow na słupku dwa. Owoc rowkowany. Jeden tylko jest Gatunek, y ten Kraiowy.

20.

ÆTHUSA CYNAPIUM:

SZALEN BLEKOT. U dawniejszych zowie się *Cicuta minor*. Roślina ta jest gładka, roczna tylko: ztarta wydaie smrod naksztaft Czosnku. Pręt jest rowkowany, y wydaie wiele gałązkow, iak ramiona rozpiętrzonych. Liście dzielą się potroynie na mase listeczki, ktorych powszechnie ogonki stoia naprzeciw siebie. Okółek kwiatowy powszechny jest wielki, bez Pokrywy: Okółka wielkiego Okółeczki mnieysze, mają Pokrywkę iednoboczną tylko, z trzech długich, zaostzonych, na doł zpuszczonych listeczkow złożoną. Kwiatki wszystkie są rodzajne, białe: kwitną w Czerwcu y Lipcu. Ziarna nasienne nagie okrągłe, o czterech roweczkach.

Korzeń y Ziele są ludziom bardzo szkodliwe: zażyte, sprawiują nudność, szaleństwo, bole w żołądku obrzmienie żywota, ospałość, a częstokroć y śmierć. Rośnie w pośrodku warzywnych ogrodow, y częstokroć trafia się, że się nasze Wieśniaczki nie-szczęśliwie na nim mylają, zażywając go zamiast Pietruszki, Pasternaku, lub Marchwi: trzeba mi więc dokładną iego różnicę okazać.

Od Pietruszki różni się tym, nim zakwitnie; że liście nie mają pietruszczanego zapachu, lśnią się, są czarno-zielone: gdy zaś zakwitnie, że ma pod okółeczkami pokryweczki trzylistkowe, na iedney stronie tylko wieszące, ktorych listeczki odmiennie są od innych liści. Tym samym się różni od *Selerow*.

B 2

Od

Od *Pasternaku* różni się tym: że Korzonki ma cienkie bez znacznego zapachu, y w Jesieni ginie: że liście są gładkie, lśniące, drobniejsze, y potroynie dzielone: że okosieczki mają pokrywkę: wszystkie Kwiaty są białe, y listki mają dzielone: nasiona są okrągłe.

Od *Marchwi* różni się tym. Korzeń cienki, w jesieni ginie: gładkość wszystkich części: liście ciemno-zielone: pokrywki powszechny niedostaje, a szczególna jest tylko z jednej strony: kształt nasienia inny.

Od *Kminu*. Że wyżej rośnie: nie ma korzennego zapachu. Liście nie są tak drobno podzielone: że ma pokryweczki pod okosieczkami: że ziarna są okrągłe.

Od *Kopru*. Że nie ma zapachu ani smaku korzennego: Liście nie są tak drobno dzielone: że ma pokryweczki: Kwiaty są białe, a ziarna okrągłe.

Od *Trzebuli*. Że nie ma zapachu przyjemnego: że nie ma tej drobności: liście są ciemne wszystkie Kwiaty rodzajne: pokryweczka na jedną stronę: ziarna okrągłe.

Nakoniec, od *Koryandru* tym się różni: że nie ma pluskiewnego smrodu: nie ma pokrywki powszechny: listeczki kwiatowe są przedzielone: ziarna niegładkie.

Strutym tą Rośliną, największym ratunkiem jest, wczesne danie na wonity, osobliwie Dryakiew z Octem. A kiedy się tylko z nasienia mnoży: najlepiej

ią z Ogrodów wygubić można, wyrываяć skoro tylko zakwitnie.

L. 9. 1209.

AGARICUS: BEDEKA LISCIOWA. Jest Rodzaj z ukrytymi płci częściami, bez liści właściwych, gałęzi, Kwiatu. Szczególne znaki tego Rodzaju są te: że *głowa* jest horyzontalna, a *spod* iey na *paski* podzielony, które są niby listkami. Jest gatunków w Kraju wiele, lecz nie wszystkie *mi* wiadome; wypiszę niektóre tylko, powszechnie ostrzegając, że zażywać ich trzeba bardzo ostrożnie. Jedne są wprawdzie pokarmem dla ludzi, lecz albo niebezpiecznym, albo zawsze nieużytecznym: drugie, a po większej części, są trucizną.

21.

AGARICUS CANTHARELLUS: BEDEKA PIEPRZNIK. Rośnie na Łakach, w gęstych Łasach y Wrzosach: czasem pojedynczo, a czasem w znacznej liczbie. *Głowa* w początkach okrągła, daley potym wypukła, a częstokroć iak Leiek wpukła, z obwódką na około zagiętą: żółta, a czasem odmienna: pełna, mięsista: *Paski* albo *Listki* pod głową są grube, gałęziste, y nieprędkie do postrzeżenia. *Trzon* albo *Głęb* bez Gatek, y bardzo krotki.

Lubo go w niektórych miejscach na pokarm zażywają, za świadectwem przeciw *Gledytsza*, wielkie w tym jest niebezpieczeń-

czeństwo : częstokroć bowiem czyni wielkie bole w Żóładku, y biegunki.

22.

AGARICUS INTEGER:
BEDŁKA CZARTOPEŁCH.

Rośnie pojedynczo w Lasach, wielorako odmienny. *Głowa* pełna, nieco mięsista: co do kształtu y koloru niestateczna: wklęsła: czasem ciemno - czerwona, brunatna, lub czerwona: czasem żółtawa lub zielonawa. *Paski* pod *głową* białe, wszystkie równe. *Trzon* bez Gatek; niekrotki: już szeroki, już wąski: czasem biały, czasem czerwony; prosty lub zakrzywiony.

Zażyte iego wewnętrzne straszne czyni womity. Lapończykowie zbierają go w jesieni, a zimną kładą w siłwa, któremi łowią Wiewiorki: dla tych bowiem osobliwszym jest przysmakiem.

23.

AGARICUS MUSCARIUS:
BEDŁKA MUCHOMOR. Rośnie w ciemnych Lasach. Jest ieden z najszkodliwszych; trzeba go więc dokładniej opisać.

Widok tej Bedłki jest bardzo odmienny, y oszukującey piękności. Poki młody, *Trzon* iego jest bardzo gruby, krotki; starszy cienieie, od spodu tylko grubowaty, z wielą łuszczkami, lub niteczkami: biały, czasem czerwony, lub bręgowaty: nieco zakrzywiony: twardowaty y gęsty: pod *głową* ma pierścień, a pod tym Gatki na części podzielone.

Głowa, poki młoda, okrągła iak Kula, niby paieczyną w krotce ginącą okryta: czasem kręgielkowata. Po niejakim czasie, bierze kształt Dzwona: dalej staie się płaską z zakrzywioną naokoło obwódką. Wierzch różny bywa: czerwony, po brzegach biało-żółtawy, lub bręgowaty: za czasem żółcieie cały: częstokroć tu y owdzie ma białe brodawki. Czasem wierzch jest brunatny, siwy, zielonawy, czarniawy. Wewnątrz żółtawy, czerwony, lub biały.

Paski pod *głową* są liczne y ściśnione: cienkie, y niby pyłem potrząśnione: z początku białe, potym brunatne lub żółtawe.

Smak iego ostry, zapach przykry. Jest trucizną dla ludzi y bydła: zażyty przynosi utracenie zmysłów, drżenie, szaleństwo y śmierć. Mleko z nim gotowane, stawia się na trucie Much. Ztartym namazawszy do brze szpary, wygubiają się Pluskiwy.

Nietylko temi, ale y innemi Bedłkami strutym, albolu też przez zbytnie zażyte używanych uszkodzonym, największy jest ratunek wczesne danie na womity, y trunek z miodu przasnego z octem.

24.

AGARICUS DELICIOSUS:
BEDŁKA RYDZ. Rośnie w Wrześniu w Sosnowych czy-
stych Lasach. *Głowa* ma z wierzchu w pośrodku wpukłość, brzegi zagięte, kolor czerwono-

żółty, z przebiłającą się białością. *Paski* pod głową czerwono-żółte, w trzonie ginące. *Trzon* równy, grubowaty, krotki. Cała ta *Bedłka* ma swoy własny zapach, y wydaie sok żółtawy.

Jest to iedna pospolicie od ludzi używana y ulubiona: z tym wszystkim do wszystkich zażywanych *Bedłkow*, trzeba bardzo zdrowego. *Żołądka*.

Świeże *Rydze* różnie się przyprawiają: lecz na dłuższe chowanie albo się suszą, albo się marynują. Niebezpieczno iest dla zdrowia marynowanie surowe: lepiej się uczyni, gdy się na roszie przypieką, włożone w faseczkę, Korzeniami y kraianą Cytryną przelażą, Octem winnym przegotowanym y ostudzonym naleją. Ktoby chciał mieć na zimę świeże, niech świeżo zebrane y oczyszczone, rozpuszczonym y przestudzonym Masłem w faseczce ułożone tak obleie, aby się ieden drugiego nie tykał: Masło się ztąd nie psuie, ale zawsze zdatne będzie do Kuchni.

25.

AGARICUS LACTIFLUS: *BEDŁKA CHRZĄSZCZ*. Rośnie prawie wszędzie w Lasach, tylko nie w błotnych. *Głowa* iest płaska, czasem iak *Leiek* wpuszczona: różowego koloru. *Paski* pod głową żółto-gorące. *Trzon* długi cielistego koloru.

Pełny iest soku białego słodkiego. Wieśniacy zażywają go pospolicie na pokarm bez boiaźni.

26.

AGARICUS CAMPESTRIS: *BEDŁKA PIECZARKA*. Rośnie na Pastwiskach, w Ogrodach, Dębniakach, starych Inspektach. Gdy z ziemi wychodzi, iest okrągły iak *Kula*. *Głowa* potym staie się pufokrągłą, gładką, czasem łuszczkowatą: białą. *Paski* czerwone dwoiakiej długości, od trzona ucięte. *Trzon* niedługi, a na nim *Gatka* trwała.

Jest to iedna z ulubionych od ludzi, osobliwie w Kuchni do przypraw. Podają niektórzy sposoby rozmnożenia iey, ale rzadko się udające.

Pieczarki zbierać się powinny poki są młode, a wtedy rozemnać dobrze potrzeba od *Bzduchow* bardzo im podobnych. Różnica zaś ta iest, że *Bzduchy* nie mają *Paskow* od spodu. Na długie chowanie suszą się.

27.

AGARICUS CINNAMOMEUS: *BEDŁKA GOŁĄBEK*. Rośnie w Lasach. Jest pełny: czasem pojedynczy: czasem wiele w kupie. *Głowa* w początkach iest kręgielkowata, potym dzwonowata, czasem zastrzona, po brzegach fałdowana, brudno-żółta. *Paski* żółto-gorące. *Trzon* u spodu nieco grubszy bez *Gatki*.

Bedłki te mają zapach nieco korzenny, y różnie się zażywają.

28.

AGARICUS SCHÆFFERII
esculentus, carnosus, variabilis,
tutus.

totus succo sanguineo turgens, petiolo, cylindraceo nudo, FELONEK. Bdly nietyko od Linneusza, ale y od innych Botanistów ieszcze dotąd nie są wszystkie dokładnie poznane y opisane. Przyłączam tu więc ieszcze niektóre z Szefera.

Ten ma *Głowę* niestateczną: iuż płaską, iuż w śródku wciśnioną, iuż leykowatą: blado-brunatną z czarnemi plamami, lub znakami czarnych kołek; albo zielonawo-czerwoną, lub blado-żółtą y kropkowaną. *Paski* są skorkowato żółte. *Trzon* brunatny lub błękitnawy, nagi, krotki, wałkowaty.

Rośnie w Lasach: iest mięsisty, pełny soku krwawego, od ludzi iest używany.

29.

AGARICUS SCHÆFFERI
lignarius, cavius, carne destitutus, parum varius: petiolo cylindraceo, tenuiori, fragili, nudo: OPIENKA. Rośnie na pniach starych drzew ściętych, albo na drzewach butwiejących: w kupkach. *Głowa* iest niemięsista iak skorka: brudna, gładka: z początku kręglowata, potym albo dzwonkowata, albo płaska, w pośrodku zastrzona: po brzegach bęgowana, albo fałdowana. *Paski* lub listeczki czarniawe. *Trzon* nagi, cienki y kruchy.

Trzeba niemałej śmiałości, aby przychodziło tych skorkowatych Bedlek zażywać z naszymi Wieśniakami.

30.

AGARICUS SCHÆFFERI

lactescens esculentus, farctus, carnosus, varius; pileo lavi, albo levissime lutescente; petiolo nudo, cylindraceo, ad basim tenuiore: CHRZĄSTKA. Rośnie w Lasach pojedynczo: iest pełny, mięsisty. *Głowa* gładka, biała, z przebiegającą się żółtością: z początku okrągła, potym wypukła, nakoniec leykowata. *Paski* brunatne, *Trzon* biało żółtawy, od spodu nieco cieńszy. Nasi wieśniacy pospolicie go używają. Wydaie z siebie sok biały iak Mleko.

31.

AGARICUS SCHÆFFERI
esculentus, solitarius, farctus, carnosus: varius: petiolo nudo, cylindraceo: ZIELONKA. Rośnie w Lasach sosnowych na czystych piaskach: pojedynczo: pełny, mięsisty. *Głowa* z początku okrągła, potym wypukła lub płaska, nakoniec w pośrodku wklęsła: brudno-zielona, czasem w pośrodku czerwonawa, a po brzegach zielona. *Paski* żółtawe. *Trzon* krotki, nagi, pospolicie biały.

Zielonki zdatne są do używania. Od niektórych równo się szacują z Rydzami: y tak mogą być solone lub marynowane na zimę, iak Rydze.

L. G. 607.

AGRIMONIA: RZEP: iest Rodzay Roślin mający *Nitek* pyłkowych 12. Otworów na Słupku dwa. *Kielich* pięcio-zębaty, w drugim Kielichu osadzony. *Korona* pięcio-listkowa. Dwa *Ziarna* nasienne

nasienne na dnie kielichowym leżące. U nas tylko jest jeden Gatunek.

32.

AGRIMONIA EUPATORIUM: RZEP, RZEPIK. Tak się nazywa y u Syreniusza. Procz znaków rodzaiowych, ma *Liście* pierzaste, których nierówne łapki są z ogonkami: na około zębkowane. *Pręt* około łokcia wysoki. *Korzeń* twardy, chrostowaty, trwały. *Kwiaty* białe-żółte. *Owoce* podługne, niby szczecinę gęsto okryte, ztąd się Sukien czepiające.

Rośnie na Łąkach, w Ogrodach, na Miedzach, przy płotach y drogach. Kwitnie od Czerwca aż do Września. Ziele świeże ma zapach, jest jednym z najprzedniejszych lekarstw balsamicznych, y z wolna ściągających.

Do Aptek na różne Lekarstwa wchodzić tylko liście y z prętami: robią z nich Wodkę, Syrop, Extrakt y Sol. Nowi Lekarze upewniają, że Ziela w Maiu trunek z kozią Serwatką zżywany, jest bardzo pożytecznym lekarstwem dla Suchotników. Francuzi mięszają do płokania bołiącego gardła. W Kanada leczą nim Febry.

Gospodarze nie radzi widza Rzepik na Łąkach, procz Owiec y Kóz, żadne inne. *Byłoby* zażyć go niechce: ususzone zaś na Siano, pręty są bardzo twarde. Liście Garbarzom mogą służyć do garbowania skor. Jeżeliby wypadała potrzeba rozmnożenia:

można w iesteni albo nasienie rozsiać, albo porozdzierane korszonki rozsadać.

L. G. 585.

AGROSTEMA: KAKOLNICA. Jest Rodzay Roślin mający 10. *Nitek* pyłkowych: pięć *otworów* na słupku owocowym. *Kielich* jednolistkowy, skorkowaty. *Korona* pięciolistkowa, ktorey listki mają *Paznogie*, y tychże listków konce są tępe, niedzielone. *Torebka* nasien na jednokomorkowa. U nas jest jeden Gatunek.

33.

AGROSTEMA GITHAGO: KAKOLNICA CZARNUCHA ŻYTNA. U Syreniusza *Githago*. Nasi Gospodarze nazywają Kąkolem, który inną Rośliną jest: obacz *Lolium*. Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* około łokcia wysoki, kosmaty, gałązkowaty; a na nim *listeczki* długie, kosmate, naprzeciw siebie stojące. Na wierzchu *Kwiat* czerwony, listeczki wpłask rozkładający, ktorego *Kielich* rowney jest długości z Koroną. *Owoc* podługny, kosmaty, brodkę na wierzchu mający, a w nim ziarna czarne. Kwitnie w Czerwcu.

Znaioma ta Roślina wszystkim Wieśniakom, nieprzyjemna jest, gdy się zbyt rozrodi. Rośnie bowiem w Zbożu między Pszenicą, Żytem, Jęczmieniem. O Rozmnożeniu więc podobno nikt nie pomyśli: wygubienie zaś, albo przynajmniey umniejszenie, inaczej nastąpić

nie

nie może, iak przed sianiem Zboża, chędożąc go od nasienia kąkolnicy.

Zboże, w którym iest wiele nasienia kąkolnicy, nigdy nie da białey mąki, ale zawsze będzie błękitnawa. Z tym wszystkim ma ta Roślina y swoje pożytki. Z Kwiatu Pszczoły na Wosk zbierają. Liście gotowane zewnątrznie zażyte mają rozdzielać, suszyć, zle y wkorzonione wrzody czyścić y leczyć: mają być skuteczne w chorobach zaskornych. Korzenie pod językiem trzymane, mają zastanawiać płynienie krwi. Nasienie ma otwierać, pędzić mocz, y miesięczne.

L. S. 80.

AGROSTIS: MIETELNICA. Jest Rodzay Traw właściwych. *Nitek* pyłkowych trzy. *Otworow* na słupku nasiennym dwa. *Kielich* dwupłewkowy o iednym kwiatku, krotszy od Korony. *Blizna* iest wpodłuż szczecinkami osadzona. Jedne gatunki mają *oście*, drugie są *bez ości*, u trzecich kłoski na krzyż stoją. U nas następujące znaydują się Gatunki.

34.

AGROSTIS SPICA VENTII: MIETELNICA ROLOWA. Roślina ta roczna, obfita iest na rolach, osobliwie między Żytem y Owsem. Procz znakow rodzajowych, *Kiść* albo *Wiecha* kwiatowa, iest rozpięchła, mająca na końcach długie, proste, y tęgie oście. *Pręt*

albo *Słoma*, albo *Zdźbło*, iest mocne y wysokie. *Kupki kwiatowe* wierkie, wielkie, rozpięchłe *Kłoski* lśniące, z początku zielone, potem czerwone. *Zdziebelka* z głównego *Zdźbła* na różnych miejscach wyrastające, kupkowate, na iedney tylko stronie *Zdźbła* osadzone, przed kwitnieniem wiszą na doł. *Kwiat* ma dwa listeczki, z których zewnętrzny ma ość. *Otwor* na Owocu tylko ieden.

Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. *Słoma* iest zbyt twardą paszą dla Bydła y Owiec: można z niey piękne rzeczy robić, na przykład *Kapelusze*, podkłady pod *Misy* y *Talerze*. *Brunatne* wierchołki, kupki kwiatowe krotko gotowane w wodzie, farbują żółto-zielono maczane płótno lub *Nici*.

O rozmnożeniu pewnie nikt nie pomyśli, bardziej o wygubieniu. Nasienie to bardziej mokrych lat wschodzi iak innych, y wiele lat w ziemi leżeć może nim zeydzie. Nasiona Zboż do siania przez gęste przetaki ochędożą się od drobnych ziarn *Mietelnicy*.

35.

AGROSTIS ARUNDINACEA: MIETELNICA TRZCINNA. Ma *Wiechę* podłużną: zewnętrzny listek Kwiatu iest od spodu *kosmaty*, a ość iego *zakręcona* iest dłuższa od *Kielicha*. Rośnie na piaszczystych pagórkach w lasach. *Zażyte* niewiadome.

36

AGROSTIS CANINA: **MIETELNICA PSIA.** Ma *Kielich* przedłużony. *Zdźbło* krzaczyste, nieco nachylone. *Liście* kwiatowe z ościami odgiętymi na grzbiecie, białymi, szczecinkowatymi, mającemi w połowie kolanko brunatne. *Wiecha* jest przedłużona: w gałązkach ściśniona, czerwona, lśniąca.

Rośnie na wilgotnych pastwiskach: poki młoda jest, y z niczym innym nie zmieszana, ma w sobie słodycz, y jest od Owiec ulubioną.

37.

AGROSTIS STOLONIFERA: **MIETELNICA ŁAZAŁKA.** U Royena zowie się *Agrostis culmo repente, vagina supremi folii ventricosa.* Ma *Zdźbło* na ziemi rozpięte. *Wiecha* rozpierchła ma gałązki bez ości. *Kielich* równy. Rośnie na wypustach; Korzeń ma trwały, y kwitnie w Lipcu.

38.

AGROSTIS CAPILLARIS: **MIETELNICA WŁOSOWA.** Ma *Wiechę* rozpierchłą, włosienkowatą. *Kielich* szydłowy, równy, szczecinowaty, farbowany. *Kwiaty* bez ości.

Rośnie na Łakach, y bardzo na nich pożyteczna jest. Jest zielona, czasem czerwona: liście szerokie y gładkie. Wszystkie Bydło rade się nim pasie, osobliwie Krowy. Dla wzrostu swego gęstego y rozłazącego się, nie dopuszcza chudym Łąkom Mchem zarastać.

39.

AGROSTIS ALBA: **MIETELNICA BIAŁA.** Ma bardzo rozpierchłą *Wiechę*. *Kielich* równy bez ości. Dolna część *Kłosek* jest zielona, średnia czerwona, zwierzchnia srebrna. *Kwitnie* w Maiu. *Zdźbło* się rozłazi na ziemi. Rośnie w Zaroślach krzaczystych.

40.

AGROSTIS PUMILLA: **MIETELNICA NISKA** Ma *Wiechę* bez ości, nieco jednoboczną. *Zdźbła* kępkowate, w górę stojące, gładkie, bardzo niskie, liśćmi okryte. *Kwiaty* farbowane, bez ości, zaostrome. *Ziarna* nasienne wielkie. Rośnie w Zaroślach; ma korzenie trwałe.

L. 9. 81.

AIRA: **SMIAŁEK.** Jest Rodzaj właściwej Trawy, mający trzy *Nitki* pyłkowe, dwa *Otwory* na nasieniu. *Kielich* ma dwie plewki, y dwa *Kwiatki*, bez znaku na *Kwiat* trzeci. Jedne Gatunki są bez ości, drugie z ościami. U nas te się najdują.

41

AIRA CÆRULEA: **SMIAŁEK BŁĘKITNY.** Ma *Liście* płaskie: *Wiechę* ściśnioną: *Kwiaty* szydłowe, zwinięte, bez ości, z ogonkami. *Korzeń* główkowy trwały. *Zdźbła* wysokie. *Kwiat* ciemno-czerwony lub żółtawy; *główki* na nitkach pyłkowych ametystowe. Rośnie na pastwiskach y łakach mokrych.

42.

AIRA AQUATICA: SMIAŁEK WODNE PROSO. U Romena *Aira culmo inferiore repente, flosculis muricis calice longioribus, altero pedunculato.* Ma Liście płaskie: *Wiechę* rozpierzchłą: Kwiaty gładkie, bez ości, dłuższe od Kielicha.

Jest to trawa jedna z najpożyteczniejszych Rośnie na błotnych Łąkach wyżej łożcia: ma w sobie słodcz y soczystość. Kwitnie w Czerwcu. Jest w Korzeniu trwała, y bardzo pożyteczna do zasiewania Łąk błotnych. Siano z niej dobre, y Bydłom bardzo ulubione.

43.

AIRA CESPITOSA: SMIAŁEK PASTEWNY. Ma Liście płaskie: *Wiechę* rozpierzchłą: Kwiatowe liście kudłate, z prostą, krótką ością. Jest trwały: kwitnie w Czerwcu. Rośnie na buynych Łąkach.

Gospodarzom miła być powinna ta Trawa na Łąkach: Owce y wszelkie Bydło chętnie iey zażywa, y nie drobno rośnie. Kiedy się w Zbożu znajduje, czyni Słomę pastewną: a z tej Słomy można robić Kapelusze, Pudelecza: &c.

L. G. 705.

AJUGA: GĄDZIEL. Jest Rodzay mający dwie pary *Nitek* pyłkowych, z których jedna para krótsza jest: *Nasienie* bez Owocu gołe. Kwiat paszczekowy, którego wargę wyższą bardzo jest mała, y krótsza od Ni-

tek pyłkowych. *Kielich* znacznie na pięć części przedzielony. Dawniejsi ten Rodzay nazywali *Bugula*. U nas ieden tylko Gatunek widzieć się daie.

44.

AJUGA REPTANS: GĄDZIEL ŁAZACY. Korzonki iego trwałe rozstają się, y rozkrzewiają. Kwitnie w Kwietniu y Maiu. Rośnie osobiwie nad Strumykami, y na Łąkach. Kwiat popolicie iasno-błękitny, czasem czerwonawy, lub biały.

Bydło rogate, y Owce, bardzo go lubią. Pszczoły z Kwiatów znacznie na Miod zbierają. Korzeń w lekarstwie ma moc ściągającą. Ziele jest soczyste, z początku słodkie, potym gorzka, zażywane na wrzody zewnętrzne y wewnętrzne, w których ból uśmierza. Do Aptek zbierają iego Ziele, Liście, y Kwiat.

L. G. 840.

ALCEA: TOPOŁOWKA. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych, w iedną kupkę zrósłych. *Kielich* podwoyny, z tych zwierzchni sześć razy przedzielony. *Nasienie* w Okrążkach. U nas ieden Gatunek w Ogrodach znaiomy.

45.

ALCEA ROSEA: TOPOŁOWKA ROZOWA. Jest dwuletnia, y pochodzi właściwie z wschodnich Kraiów. *Pręt* wyrasta gruby wyżej Człowieka, a ten od połowy y niżej do wierzchu, okryty jest Kwiatami bardzo

bardzo wielkimi, które różne są, pojedyncze, lub pełne: białe, różnie czerwone, czarniawe, żółte, a czasem upstrzone. Liście niemałe, wydrążone y rogate.

Nie lęka się naszej zimy, y rośnie dobrze w Ogrodach. Kwitnie od Lipca aż do zimy. Rozmnożenie czyni się z nasienia, które się do Wiosny przecho-
wuie w swoich okrążkach, y wtedy sieie się na lekkiej ziemi. Gdy zesze rozsadki mają siedm, lub ośm liści, rozsadzają się, gdzie w drugim roku kwitnąć mają.

Kwiaty w Lekarstwie mają moc miękczącą, y zwolna ściągającą: ztąd zażywać się mogą w różnych rozpaleniach y wrzodach. Pszczoły pyłek tych Kwiatów znacznie zbierają.

L. G. 165.

ALCHEMILLA: GWIAZDOSZ. Jest Rodzay mający cztery Nitki pyłkowe: ieden Otwor: Kielich ośm razy przedzielony. Korony niedostaie. Ziarno nasienne tylko iedno. Gatunek wiadomy u nas ieden.

46.

ALCHEMILLA VULGARIS: GWIAZDOSZ PRZYWROTNIK. Tak się zowie y u Syreniusza. Ma Korzeń trwały, z wielu włosienkowatemi korzonkami. Liście niby okrągłe na łapki podzielone, z długimi kosmatemi ogonkami. Kwiaty w Maiu y Czerwcu żółtawe. Zo-

wie się u Royena *Alchemilla foliis palmatis*.

Rośnie na pastwiskach osobliwie wilgotnych. Liście są bardzo piękne, y bardzo skuteczne na wszelkie rany. Tak liście iako y korzenie, zbierają się do Aptek. Też liście mają smak gorzkawy, balsamiczny, y P. *Gleditsch* zaleca onych zażywie, na mieysce Kiny. Naostatek, Ziele to iest bardzo zdrowe każdemu bydłciu; y Garbarzom zdatne do garbowania Skor.

L. G. 460.

ALISMA: ZABIENIEC. Jest Rodzay mający sześć Nitek pyłkowych, y wiele Otworow. Kielich trzylistkowy. Korona trzylistkowa. Ziarno nasienne wiele. U nas dwa Gatunki się znajdują.

47.

ALISMA PLANTAGO AQUATICA: ZABIENIEC BAKA WODNA. U Syreniusza *Plantago aquatica*. Ma jajowokrągłe, zaostrome liście Pret wysoki. Korzenie cienkie, drobne. Owoc z trzema tępemi rogami. Kwiat biały od Lipca do Września.

Trwała ta Roślina, rośnie na brzegach Rzek, Jezior, w Rowach, y innych mokrych mieyscach. Owce iey nie tykają. Za świadectwem P. de Haen, iak Harbata zażywana pomocna iest na kamień. Dawnieysi Lekarze taką iey moc nieco przecięz słabszą przyznawali, iak innym pospolitym Babkom.

48

ALISMA RANUNCULOIDES: ZABIENIEC MAŁY.

Ma *Liście* równo szerokie, lancetowate. Owoc okrągły, krokiewkowaty. Rośnie podobnież pi rwszemu w wodach, y kwitnie w Lipcu y Sierpniu.

L. G. 409.

ALLIUM: CZOSNEK.

Jest Rodzay bardzo liczny, y Cebule w sobie zamykaiący. Korona iest sześć razy przedzielona. Koszulka wiele kwiatow zamykaiąca. Okołek kwiatowy ściśniony. Torebka nasienna Koroną otoczona. Jedne Gatunki mają *liście* płaskie, drugie okrągłe y dęte. Gatunki naywięcey ogrodowe, te u nas są znaiome.

40.

ALLIUM AMPELOPRASUM: CZOSNEK PŁODZISZEK. U Syreniusza *Ampeloprasum*: u Morysona *Allium majus*. Ma *liście* płaskie. Okołek kwiatowy okrągły. Na *Nitkach* pyłkowych są trzy ostrza. Listki *kwiatowe* mają grzbiet ostry, kosmaty.

Rzadko wprowadzie, przecięż znajdować się daie, osobiłwie na miedzach dziko rosnący. Jeżeli się gdzie naydaie na łąkach, siano prędko bierze smrodek stęchlizny. Dawnieysi zażywali go na wyprowadzenie flegmy z piersi, na pędzenie moczu, y na ukąszenie Gadzin.

50 *

ALLIUM PORRUM: CZO-

SNEK POR. Tym się naywięcey różni od poprzedzaiącego, że *Korzeń* iego składaiają skorki iedna na drugiey leżące. Znaiomy iest w Ogrodach, kwitnie w Lipcu.

O sposobach utrzymywania iego wiedzą Ogrodnicy. Nasienie sieie się wcześnie na Jnspekie. przesadza się potym w dobrą ziemię: na zimę potym okrycia nie potrzebuie. Na wiosnę, ieżeli korzenie mają drobne odrostki, te się oddzielaiają y osobno przesadzaiają; a z tych nierownie Por iest przyjemniejszy, pod imieniem *Perllauch*.

Liście y *Korzeń* wchodzą do Kuchni na przyprawy stołowe: mają smak y zapach między wszystkimi Czosnkami y Cebulami nayłagodniejszy. Zdaniem Lekarzow, iako cały ten Rodzay ma wiele lotney soli, tak ta w Porach naysubtelniejszą iest: w skutkach więc lekarskich ztyka się z Czosnkiem y Cebulą, ogrodowemi.

51. *

ALLIUM SATIVUM: CZOSNEK OGRODOWY. Ma *Liście* płaskie. *Korzeń* składa się z wielu główek zaostzonych y nakrzywionych, mięsistych skoreczką okrytych.

Rozmnożenie iego rzadko komu nieznaime. Na wiosnę rozebrane rozsadzaią się główki. Gdy znacznie w Ziele podrosną w Czerwcu, aby nie rosły w nasienie, z Ziela się knot zawięzuie. W Lipcu, gdy Ziele więdnąć pocznie, wykopuią się,

się, y w suchej Jzbie wieszaią.

Przenikający zapach Czosnku, pokazujący się długo y w odczuciu, y w pocie tych, którzy go używają: smak iego oraz ostry, upewniaią o wielkiej skuteczności: słusznie go więc y w Kuchniach, y na Lekarstwa zażywają.

Przydany Potrawom, zastępuje miejsce rozgrzewających Korzeni: słaby, zimny Żołądek wzmacnia do trawienia pokarmów surowo-soczystych y grubych: w lekarstwie pożytecznym jest przeciwko wielu chorobom, dla natur ociężałych y zimnych, iako mający moc bardzo rozcieśniającą, otwierającą, mocz, kamień, pot, y flegmę pędzącą.

Gotowany w Mleku, y z rana naczczo zażyty, tak u Dzieci, iak y Starszych pędzi Robaki. Bardzo skutecznym jest w flegmistym Kaszlu, y wilgotney Dychawicy, gotując go z Miodem, lub wodą y Cukrem na Syrop. Ludzie długo się bawiący na wolnym powietrzu czasów złych, *napr:* na wiosnę, gdy ziemia rozpuszcza; zrana naczczo przez zażycie kilku główek czosnkowych, od wielu chorób zachować się mogą.

52.

ALLIUM SCORODOPRASUM: CZOSNEK ROKAMBUŁ. U wielu innych zowie się *Allium montanum*. Rożni się tym osobliwiey, że ma liście płaskie karbowane, y na wierzchołku rodzi drobne cebuleczki.

Smak y zapach iego iest Czosn-

kowy, lecz daleko łagodniejszy, nie tak przenikający y przykry. Skutki ma też same, które Czosnek poprzedzający, y do tegoż wszystkiego zażywa się. Dobre są iego Cebulki ziemne, lecz lepsze wierzchołkowe pospoliciey zażywane, które są okrągłe, wielkości grochowej, fioletową skorką powleczone. Bardzo dobrze czynią, którzy go do surowey Sałaty mieszają: tym bowiem Żołądkowi wiele pomaga.

Rozmnaża się tym sposobem, iakim Czosnek ogrodowy: a rozmnażać się może y z Cebulek wierzchołkowych. Cała różnica ta iest, że się rozsadza w iesieni, osobliwie na gruncie suchym.

53.

ALLIUM SPHÆROCEPHALON: CZOSNEK GŁOWKOWY. U innych *Allium, sive Moly montanum*: u Syreniusza *Porrum capitatum*. Rożni się nawięcey tym, że ma liście płożące albo żłobkowate. Cebulka w Ziemi iest podłużna. Rośnie dziko gdzie niegdzie na miedzach.

54.

ALLIUM VINEALE: CZOSNEK ŁUK. U Pliniusza zowie się *Allium in arvis*: u wielu innych *Allium sylvestre*: u Syreniusza *Allium campestre*. Ma liście okrągłe, dęte. Kwiatki drobne, koloru fiałkowego. Nitki z dwóch długich szczecin złożone, Kwiat przewyższające. Cebula z główek ściśnionych, odgiętych, zaostzonych, częstoć na ostrzu włoski mających.

Rośnie

Rzennie na drobno - trawnych rolach. Posiekane, y w ciasto do pieczenia Chleba wmięszane główki, dają smak niezły Chlebowi, y czynią go zdrowym.

55

ALLIUM ASCALONICUM: CEBULA SZALOTKA. Ma Liście sztyfłowate, okrągłe, dęte. Kwiatkowe zaś liście są okrągławo-lancetowate, błękitne, z ostrzem grzbietowym granatowym. Niski pyłkowe naprzemiany szerokie, na końcach trzy razy dzielone. Rzadko nad piędz bywa wyższa.

Liście pod imieniem *Szcypioru*, wczesnie na wiosnę żąty wają się do przyprawy potraw. Znaione są w Ogrodach. Gruntem żadnym nie gardzi; y rozmnaża się w iesieni przez rozsadzanie po trzy, cztery Cebulek w gromadkach

56

ALLIUM CEPA: CEBULA OGRODOWA. Znaiona jest w Ogrodach. Rożni się od innych Gatunkow brzuchatym od spodu *Prętem* kwiatowym, nierównie wyższym od *Liści*, które są okrągłe, dęte.

Odmiany tej Cebuli wielorakie są u Ogrodników. Z okrągłemi Cebulami, zowie się *letnia*: z podłużnemi *zimowa*: te znowu obie albo są pokryte skorką czerwoną, y zowie się *Hiszpańska*: albo białą, y jest *Egipska*.

Żąty wają się Liście iako *Szcypior*, y Cebule, do kuchennego przyprawiania potraw. Liście,

a nierownie bardziej jeszcze Cebule, pod pokryciem swoich skorek mają mięso białe, w nos ostro biące, y łyż z oczu wyciskające. Białe są nayłagodniejsze, które się przecież częstokroć w Ogrodach w czerwone obracają. W Egipcie, y na Wyspach Archipelagu, nie mają tej ostrości co u nas, lecz są słodkie, przyjemne y korzenne.

Cebule mają zupełnie też skutki, które Czosnek, mniej przecież są ostre, y nie czynią tyle przykrości. Białych sztuk trzy, lub cztery odgotowane w ciepłym rosale, bardzo są piersiom pomocne. Wszystkie mają moc pędzenia potow y moczu. Pieczone w popiele, pogniecione, y przyłożone, rozdziela y miękcą wszelkie puchliny, osobliwie gorące. Pieszczonym ciałom zastąpić mogą miejsce Wezykatoryow.

Rozmnożenie pospolitych wiadome jest u nas: naybardziej około Jarosławia, y około Drohiczy na Podlasiu. Potrzebuia gruntu dobrego y niesuchego.

Wczesnie na wiosnę, na ziemi dobrze uprawionej, sieie się nasienie; nasze Gospodynie posiawszy, ziemię przyklepuia. Na Morg gruntu trzeba nasienia Funtow sześć. W sześć tygodni przepielą się, y poprzerzywają, ieżeli gęsto rosna: co się uczyni kilkakrotnie, im się bardziej Cebule w ziemi powiększają.

W Sierpniu, gdy liście więdnąć poczną, wybiorą się z ziemi, końce liści poobrzynaia, y rozłożą na suche miejsce, co drugi

drugi dzień przewracając. Po dwu tygodniach w dzień suchy z ziemi oczyszczone, zdrowe wybrane, zaniosą się do schowania. Na bardzo długie chowanie przypalają się im brodki rozpalonym żelazem.

Dla otrzymania nasienia, sadzą się co najlepsze na wiosnę rzędami na grzędzie; w czasie gdy kwitnąć zaczną, aby się pręty kwiatów od wiatru nie łamały, otulają się żerdkami, jak wiadomo Gosp. dyniom. Na końcu Sierpnia dojrzewa nasienie. Pozrzynają się Okółki, wysuszą na Słońcu, wytłuką: nasienie się wyczyści, y jeszcze na Słońcu przesuszwszy, schowa.

57 *

ALLIUM SCHÆNOPRÆSUM: CEBULA TATARICA. Powiadają, że nieyścami rośnie u nas dziko: ja nie widziałem. W Ogrodach rośnie kępkami, niewyższa nad ćwierć łokcia. Pręt kwiatowy tak jest wysoki jak liście, które są drobne, dęte, sztyfowate.

Rozmnaża się w jesieni przez rozdzielanie korzonków, Cebulek bowiem nie ma. Szczypiorrek wcześniej na wiosnę już się zazywa do Kuchni.

L. 9. 430.

A LOE: A LOES. Jest Rodzaj mający Nitek pyłkowych sześć, z dnem owocowym złączonych: Otwor jeden. Kwiaty nagie. Korona w górę podniesiona, otwarta, z Miodownikiem na spo-

dzie. Rodzaju tego jest kilka Gattunków, y ma się znajdować w niektórych naszych przednieyszych Oranżeryach: o jednym tylko namienię

o o

ALOE PERFOLIATA: ALOES PRZESZYTY. Jego Liście są pochwowe, pręty otulające, zębkowane. Ma piętnaście odmian, z których dwie dla naszej wiadomości zdadne być mogą.

A. Aloë perfoliata, affricana, succotrina, angustifolia, spinosa, flore purpureo. Ma Liście wąskie, długie, soczyste, miękko kolcyste, w głowy zakupione. Pręty liściowe bywają na dwa łokcie długie, y na jednym częstokroć bywa po cztery głów liściowych. Kwiaty są w długie kłosa zakupione na długich prętach y szypułkach: kolor ich jasno-czerwony, zielono obwodzony. Kwitnie w Miesiącach zimowych. Oyczyzną jego jest Indyja, Afryka, Ameryka. W Oranżeryach nie potrzebuje wprawdzie wielkiego ciepła do utrzymania, ale w większym cieple lepiej kwitnie.

Z tej Rośliny pochodzi ow zgęstwiony sok *Aloë succotrina*, albo gdy będzie stary y przezręczysty, *Aloë lucida* zwany. Sok ten żywicowy, flegmisty, czerwony, gorzki, ma w lekarstwie skutki odwodzące: ale że czyni gorączkę, prędkie krwi poruszanie. więc w gorączkach, suchotach, krwiew płynieniu, dawać się nie może. Liście tego Aloesu

Aloesu przeryniają się w poprzecz, wychodzący z nich sok zbiera się w podstawione naczynia, a zgęstwiony potem chowa się.

B. *Alde perfoliata, vera, foliis spinosis, confertis, dentatis, vaginantibus, planis, maculatis*. Ma Liście pochwłkowe, kolące, ściśnięte, zębkowane, płaskie, plamiste białymi plamami, poki młode, są koloru seledynowego. Pręty kwiatowe bywają na pultora łokcia długie. Kwiaty są rurkowate, na dnie nabrzmiące, sześć razy przedzielone, żółte. Oyczyzną są Wyspy Amerykańskie, Włochy, Sycylia, y Malta. W Oranżeryach więcej potrzebuje pieczęci, iak odmiana poprzedzająca.

Sok wyciśniony z Liści, y zgęstwiony, daje *Alde hepatica*: iest twardy, kruchy, czarnoczerwony, y bardzo gorzki: zażywa się na laxowanie koni. Podleysza część tego soku zowie się *Alde caballina*.

L. G. 78.

ALOPECURUS: LISI OGON. Jest Rodzay Trawy mający Kielich dwu-luszczkowy, z iednym Kwiatem. Korona iest iedno-luszczkowa. Nirek pyłkowych trzy. Otwor ieden. Nasze Gatunki są te:

58.

ALOPECURUS PRATENSIS: LISI OGON ŁĄKOWY. Haller nazywa *Alopecurus spicata ovata*. Ma Zdźbło prosto-

iące, a na nim Kłos okrągiopodłużny. Korona kwiatu bez ości. Płewki kosmate.

Rośnie wszędzie na łąkach, y iest na nich pożytecznym: rośnie sporo, y trzy razy przez lato kosić się może. Czasem Kłos wyrasta iak Kolba, a z tey mniejsze poboczne. Kwitnie w Maiu y Czerwcu: lubi miejsca niskie y nieco wilgotne, z gliną pomieszane. Nasienie wcześniej dojrzewa, iest siwe, lśniące.

Zdźbła są miękkie, soczyste, y po ususzeniu na Siano dla wszelkich bydłał słodkawe y przyjemne: Owcom tylko dla tego niepożyteczne, że od nich wełna grubieie. Trafia się czasem, że Owad pewny, (*Phalana graminis Linnei*) wszystkie trawy na łąkach psuie, tey przecięż nigdy nie tyka.

Chcąc tą Trawą zasiewać Łąki, przewroci się w iesieni ziemia, pierwey nim słoty staną. Na wiosnę zasieie się Owseni; na drugą wiosnę nasieniem tey Trawy, która kilka lat uczyni Łąkę bardzo pożyteczną.

59.

ALOPECURUS GENICULATUS: LISI OGON WODNY. U Royena *Alopecurus culmo infractò, aristis glumà longioribus*. Roźni się Zdźbłem niby nadłamanym, knotowatym, leżącym. Rośnie y pływa na wodach. Bydłeta go wprawdzie bez szkody używają: ale Owcom iest szkodliwy.

C

60.

60.

ALOPECURUS PANICEUS: LISI OGON PROSO-WY. Trawa ta jest tylko roczna. Ma *Kisć* nieco kłosowatą: *Łuszczyki* kosmate: *Koronę* z ościami. Rośnie na suchych polach y w Ogrodach.

L. G. 380.

ALSINE: PTASIA MIĘTA Jest Rodzay mający *Kielich* pięciolistkowy: *Koronę* pięciolistkową, równą: *Nirek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden: *Torebkę* nasienną trzyłuszczkową, jednokomorkową. U nas ieden Gatunek jest wiadomy.

61.

ALSINE MEDIA: PTASIA MIĘTA KURZYSLEP. U Syreniusza *Alsiue*, *Morsus gal-line*: u Dodoneusza *Alsiue minor*: u Fuchsa *Alsiue major*: u innych *Alsiue vulgaris*. Ma *Pręty* cienkie, niewysokie, na tych *listeczki* naprzeciw sobie stojące: *Korzeń* niewielki: na wierzchołkach *Kwiateczki* białe, od spodu żółtawe.

Rośnie w Ogrodach aż do uprzykrzenia. Kwitnie na końcu Kwietnia y w Maiu. Chcąc go wygubić, trzeba powyrywać pierwey, nim wyda nasienie. Ma skutki w lekarstwie chłodzące y odwilżające, y na zapalenia, lub rany, świeżo zgnieciony przykładać się może. Dawniej gotowano to Ziele w wodzie, y zażywano na Suchoty, plwanie krwią, y Trąd pocho-

dzący z grubych wilgotności. Ziele ieszcze to, jest naywiększym przysmaczkiem dla Kanarkow, Szczygłow, Ziębow, Wroblow, młodych Kurcząt, y Rakow.

L. G. 839.

ALTHÆA: SLAZ WYSOKI. Rodzay mający wiele *Nirek* pyłkowych w iedną kupkę zrosłych tak, iak Topolówka, (*Alcea*) takież *Okrężki* nasienne: *Kielich* podwoyny, lecz zwierzchni dziewięć razy przedzielony, y tym się różni.

62.

ALTHÆA OFFICINALIS: SLAZ WYSOKI LEKARSKI. Jest Roślina trwała: tak się zowie y u Syreniusza: u innych *Bismalva*, albo *Malvarviscus*. Ma *Liście* pojedyncze, zaostrome, wierzchowe nieco łapkowate. *Korzeń* mierny, biały, śliski, z wielą odnogami. *Pręt* wysoki: *Kwiaty* między gałązkami y liśćiami, niewielkie, białe. Nasienie do Slazowych podobne.

Rośnie na miejscach nieco wilgotnych, a częstokroć y w Ogrodach. Z łodyg, albo *Prętów*, można robić Nicie y Płotno, iak z Konopi. Do Aptek zbierają się *Korzenie*, *Liście*, y *Kwiat*: *Korzenie* przecięż osobliwiey mają w sobie wilgoć odmiękczaiącą, y ostrość otulaiącą: są więc skuteczne, kiedykolwiek wewnątrznie, lub zewnątrznie odmiękczać, lub ostrości uśmierzać potrzeba. W

Apte-

Aptekach maść z *Althaea* wiadomą jest. Z Kwiatów Pszczoły na Wosk zbierają.

L. G. 805.

ALYSSUM: KAMIENNE ZIELE. Jest Rodzaj rozcący *strączki*. Młoki pyłkowe cztery są dłuższe, dwie krótsze, z których jedne wewnątrz są zębem naznaczone. *Strączek* jest wykrawany. U nas są te Gatunki.

63.

ALYSSUM MONTANUM: KAMIENNE ZIELE GORNE. Zowie się u Royena *Alyssum foliis lanceolatis, obtusis, incanis: caulibus procumbentibus: radice perenni*. Ma Liście nieco lancetowate, przystępione, z wielką koląciami na płaszczyźnie kropkami. *Pręt* zielny po ziemi się włóczący, z podniesionemi wierzchami. Kwiaty ciemnożółte na wierzchołkach gałązkow w małych kupkach. Z *Nitek* pyłkowych cztery u wierzchu są rozdwojone, a dwie mają zęby.

Rośnie na suchych miejscach y Słońcu otworzystych. Żażycie dotąd niewiadome. Jeżeliby potrzeba wypadła rozmnożenia, można na wiosnę albo nasienie posiać, albo tylko odłamanie rozsadzać gałązki: lubi najosobliwiej miejsca takowe, gdzie niegdyś dawno budowy jakie stały.

64.

ALYSSUM INCANUM: KAMIENNE ZIELE PYLE-

NIEC. Ma Liście lancetowate, niby pyłkiem jakim potrząśnione, na przemiany osadzone. *Pręt* drzewiasty, prosto stojący, około łokcia wysoki. Kwiaty mają listki przedzielone, są białe, małe, y kwitną od Czerwca począwszy, aż do Września.

Rośnie na miejscach piaszczystych, y Słońcu otworzystych. Z kwiatu Pszczoły na Wosk zbierają. Rozmnażać się może przez posiane nasienie w jesieni: lecz na dobrym gruncie nie trwa długo.

L. G. 1060.

AMARANTHUS: SZARŁAT. Jest Rodzaj z pęd oddzielenymi pędami. Kwiatki żadney nie mają Korony, tylko Kielich trzy, aż pięć listkowy. Samce mają 2. aż 5. Nitek pyłkowych: Samce trzy szyki na słupku, *Trojkę* nasienną iedno-komorkową, która się wpoprzecz otwiera, y iedno ziarno otula. U nas te Gatunki są wiadome.

65.

AMARANTHUS TRICOLOR: SZARŁATMIĘSNIK. U Royena *Amaranthus capitulis subrotundis, lateribus: foliis lanceolatis, acuminatis*. Ma Liście lancetowate, zaostrome: dolne zielone, lecz wierzchowe czerwono, żółto, y zielono upstrzone. Kwiaty Samce mają trzy Nitki: wszystkie są w okrągławe główki zakupione, z kątów liści wyrastające, y *pręt* otulające. Roślina ta jest roczna.

Właściwie pochodzi z wschodniej Indyi, u nas dla piękności liści chowa się w Ogrodach zabawnych. Chcąc ją do właściwej przyprowadzić piękności, sieie się wcześniej na Jnspekie, przesadza w naczynia dobrą ziemią napełnione: strzegąc zbytnich upałów, słońca, y zimna.

66.

AMARANTHUS BLITUM: SZARŁAT ZMINDA. U Syreniusza *Blitum*: u Furneforta *Amaranthus sylvestris*, albo *vulgaris*. Ma Liście iaiowo-okrągłe, przytępione. Pręt rozpięchły. Kwiatki trzydzielne, na jednej stronie w główki zkupione.

Roślina ta roczna, w wielu naszych warzywnych ogrodach znajduje się sama przez się rosnąca, y bardzo obficie z drobnego swego nasienia rozmnaża się. Mniemam, że iakowyś przypadek musiał tu pierwsze z ciepłych Kraiów zprowadzić nasienie.

67.

AMARANTHUS CAUDATUS: SZARŁAT SAMIT. U Kamerera *Amaranthus magnus*: u C. Bauhina *Amaranthus maximus*. Pręt gruby y bardzo wysoki. Kwiatki mają pięć Nitek, y są zkupione w dwa razy składowane, wąłkowate, nachylone, długie grzebienie, koloru purpurowego.

Właściwie pochodzi z Peru, Persyi, y Wyspy Ceylan: u nas bywa chowany w Ogrodach za-

bawnych Nasienie sieie się na Jnspekie, potym rozsadza w Ogrodzie w ziemię tłustą y pulchną.

L. 9. 406.

AMARYLLIS: NARCYS-SOWA LILIA. Jest Rodzay mający sześć Nitek pyłkowych: Otwor na słupku ieden: Korona dzwonołata, sześćio-listowa: Blizna na szyice trzydzielna. Gatunki są wszystkie zamorskie: w naszych zabawnych Ogrodach te tylko są znaiołe.

68.

AMARYLLIS FORMOSISSIMA: NARCYS-SOWA LILIA NAYPIĘKNIEYSZA. U Ogrodnikow znana pod imieniem *Iris suetica*. Ma Cebulę ciemno-brunatną suchą skorką pokrytą: Liście Narcyssowym podobne, z Cebuli wyrastające: Pręt nagi, na nim z Koszulki, pospolicie Kwiat ieden wielki, którego liście nierowne są, y trzy z nich nadół spuszczone: Nitki y Słupki są do ziemi nagięte.

Pochodzi z Ameryki, y naszego zimna wytrzymać nie może. Kwitnie pierwey nim liście wypuszcza, czasem dwa, trzy razy do roku. Kolor kwiatu iest ciemno-czerwony, y wydaie się iakoby Axamit był złotym proszkiem posypyany.

U nas utrzymuie się w naczyniach dobrą ziemią nieco z piaskiem napełnionych, które przed mrozami chowaią się w Oran-

Oranżeryi. Rozmnożenie czyni się przez rozsadzanie przyrostek cebulowych.

69.0

AMARYLLIS REGINA: NARCYSSOWA LILIA KROLEWSKA. Ma z iedney Kłoszulki wiele Kwiatów pięknych. Korona jest równa, dzwonkowata: Nitki y Słupki na doł zgięte.

Pochodzi z Wysp Karybajskich. Wytrzymałe u nas w Ogrodach, chybaży zima bardzo tęga była. Na iey utrzymanie upatruje się miejsce, któreby od pułnocy budową było zasłonięte: tam wybrawszy ziemię na łokieć głęboko, rzuca się nieco na dno gnoiu przegniłego, potem wyrowna się dobrą ziemią: a rozsadzwszy w Czerwcu Cebule, zasypuią się lekką piaszczystą ziemią. Na zimę nakrywaią się Słomą y Matami: a przeciw wielkim mrozom, gnoiem.

L. G. 1057.

AMBROSIA: BOZYBYT. Jest Rodzay z pułodzielonemi pfciami. Kwiat Samiec ma Nitki pyłkowych pięć: Kielich powszechny iedno-nitkowy: Koronę iedno-listkową, lejkowatą, trzy-dzielną: Dno nagie. Kwiat Samica ma Kielich iedno-listkowy, nie dzielony, o iednym tylko kwiatku, którego obwódka jest pięcio-zębata: Korony nie ma. Z Kielicha ztwar-

działego wyrasta Orzeszek, a w nim jest iedne ziarno.

70.

AMBROSIA ELATIOR: BOZYBYT ZABIE GRONKA. Ma Listki dwa razy w poprzecz podzielone. Kwiaty są na końcu gałązkow, w długie grona zakupione. Roślina ta jest roczna, y kwitnie w Lipcu.

Rośnie na Ugorach długo odłogiem leżących. Rozmnaża się z nasienia na wiosnę posianego, a potem przesadzać można.

71.

AMBROSIA ARTEMISIFOLIA: BOZYBYT POSYPEK. Ma Listki dwa razy w poprzecz podzielone: pierwsze przecięż na młodych rozgach są nie dzielone. Gałęzie są dłuższe od Pręta głównego. Rośnie na polach piaszkowych.

L. G. 2.

AMOMUM: AMOMEK. Jest to Rodzay co do rośnienia nam wcale nieznaomy, ale którego części pod imieniem Korzeni kuchennych albo stołowych zażywamy. Ma Nitkę pyłkową tylko iedną, y Otwor na słupku ieden: Korona cztery razy przedzielona, a iedna iey łapka jest odstawaiąca.

* *

AMOMUM ZINGIBER: AMOMEK JMBIER. Jest Roślina trwała, w Wschodniej Indyi, y gdzie niegdzie w Ameryce rosnąca. Puszczą Prętów wiele

wiele wązkimi liśćmi otulonych, nakształt naszey trzciny. Kwiaty są w kłos iaiowo-okrągły zakupione, na którym między łuszczkami są błękitne kwiateczki. Korzeń jest kolankowaty, y daleko się w ziemi rozłazi.

Korzeń tej Rośliny ostry, y swoy zapach mający, jest *Jmbierem* zażywany do przyprawiania potraw naszych. Ten, ktorego nazywają *Jmbierem* białym, nie jest różny, ten sam, ale przez zebranie skorki do białości przyprowadzony. Świeżo wykopyany nie ma takiey ostrości, y *Jndyanie* zażywają go iak Warzywa: odgotowany, y na Słońcu ususzony przychodzi do nas.

W Lekarstwie ma też same skutki, ktore *Pieprz*, nieco przecięź słabsze, ale zawsze gorącym jest: porusza nerwy, nitki ciała umacnia, soki rozcieśnia, y do prędszego biegu przyprowadza.

Pożytecznie w naszym zimnym Kraiu utrzymywać się nie może. Osobliwością uwodzący się mogą dostać świeżych korzeni z *Oranżeryi Hollenderskich*. Takie korzenie na wiosnę podzielić się na części nie bardzo drobne, y wsadzić się Koroną do gory, na dwa cale głęboko, w naczynia mierne dobrą ziemią napełnione. Naczynia wkopią się w *Jnspekt*, y skąpo poleją, aż się pręty pokazą. Przez lato poleją się obficie; na zimę zaniezione do *Treybhauzu*, znowu się oszczędzą od zbytniego polewania.

* *

AMOMUM CARDAMOMUM: AMOMEK KARDAMOMA. Jest Roślina trwała, rosnąca w Ceylan y Malabar. Ma pręt pojedynczy, krotki: Korzeń podobny do naszych Kossacow: Liście długie, wąskie, pręt otulające: pręt co iesien ginie, co wiosna wyrasta. Owoc w gronach iak winne grona, poki świeży, bardzo przyjemny smak mający. Na błotach ciemnych pod gorami rośnie.

Ziarn Owocu tego zażywamy y do Kuchni, y do Lekarstwa. Owoc ten w Skleпах trojaki widzieć się daie, wielki, średni, y mały: wielki nayzdawniejszy. Ziarna wyłuszczone z Torebek, pospolicie są wywietrzałe, y mało zdatne: powinny się więc kupować zamknięte w torebkach. Ziarna te są ostre y gorące, mniej iednak nad inne korzenie: mają moc nerwy wzmacniającą. Zażywają się naczecz z rana na zawrot głowy. Z nich jest w Aptekach olejek znaiomy pod imieniem *Cajepur*, przeciwko zgniliznom w ciałach bardzo pożyteczny. Ciekawi mogą u nas tak utrzymywać iak *Jmbier* poprzedzający.

* *

AMOMUM GRANA PARADISI: AMOMEK RAYSKIE ZIARNO. Rośnie w Madagascar y Guinei. Jest Roślina trwała: Ma Pręt krotki, gałęzisty. Owoc nakształt Figi z dołkiem na wierzchu, z suchej skorki,

skorki, na kilka Komorek przedzielony: a w tych Ziarna drobne, ostre y gorący smak mające.

Ziarna te zażywają się zamiast Pieprzu, mają iednakowąż własność z Kardamomami, ale są nierownie gorętsze, y do Pieprzu się zbliżają.

L. 9. 619.

AMYGDALUS: MIGDAE. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych z *Kielichem* ziednoczonych. *Kielich* pięć razy przedzielony. *Kwiat* pięcio-liściowy. *Orzech* dziurkowany. Gatunki nie są wprawdzie Kraiowe, ale przecięż w niektórych Ogrodach znane.

72. *

AMYGDALUS PERSICA: MIGDAE BRZOSKWINIA. Ma *Liscie* ostro-zębkowane: *Kwiat* pojedynczo bez ogonka siedzący, czerwony, w Kwietniu kwitnący. *Owoc* mięsisty, a w nim *Orzech* bardzo twardą skorupą pokryty. Drzewo to początkowo z Persyi do Europy przyprowadzone, znajduje się y w naszych Ogrodach, na Szpalerach pielęgnowane.

Względem Owocu, bardzo wiele odmian liczą Ogrodnicy: naygłówniejsza zaś odmiana iest, że u iednych Mięso gładko odstaje od Orzecha, u drugich się mocno trzyma. Szczegulniejszych odmian wszystkich wyliczać nie będę, wybiorę tylko nayprzedniejsze, które dla osobliwszego

swego smaku, prawdziwą Ogrodą być mogą zaletą, y starania koło siebie nadgradzać.

Pourprée native: ma Owoc wielki, okrągły, y pięknie czerwony. Mięso iest białe, przy Orzechu czerwone, pełne soku przedniego winnego. Dojrzewa przed końcem Sierpnia.

Grand Mignon: ma owoc nieco podługowaty, z iedney strony nabrzmiały. Mięso iest białe, przy małym Orzechu czerwone, y gładko odstawiające. Sok cukrowy. Dojrzewa około środka Sierpnia.

Belle Chevreuse: iest mierney wielkości, nieco podługowaty Owoc, y pięknie czerwony. Mięso białe, przy Orzechu czerwone, odstawiające, przedniego cukrowego soku. Dojrzewa na końcu Sierpnia.

Madalaine de Courson. Owoc wielki okrągły, piękney czerwoności: Mięso białe, od Orzecha czerwone, odstawiające: sok słodki, bardzo przedni. Dojrzewa na końcu Sierpnia.

Chancellerie. Owoc wielki, okrągły: Mięso białe, rozpływające się, od Orzecha odstawaiające: skorka cienka, sok przedni. Dojrzewa na końcu Sierpnia.

Bellegarde Galand. Owoc bardzo wielki, okrągły, od słoneczney strony purpurowy. Mięso białe rozpływające się, odstawaiające: sok bardzo przedni. Dojrzewa na początku Września.

Bourdine. Owoc wielki, okrągły, od Słońca czerwony: Mięso białe rozpływające się, odstawaiające: smak przedni winny.

Doyrzewa na początku Września.

Rosanna, Owoc wielki, podługowaty: mięso żółte, odstawaiające: smak przedni winny.

Doyrzewa na początku Września.

Ramboulliet, *Rumbullion* Owoc średniej wielkości, bardziej okrągły iak długi, ma w pośrodku głębokie wcięcie, od Słońca czerwony, od drugiej strony iasno-żółty. Mięso się rozpływa, iest żółte, odstawaiające: smak przedni winny. Doyrzewa w pośrodku Września.

Nivette. Owoc wielki, podłużny, iasno-żółty, od Słońca czerwony. Mięso się rozpływa, ma smak przedni, y doyrzewa w pośrodku Września.

Ogrod te mający odmiany, ma Brzoskwinie osobliwsze, y dostarcza ich przez cały czas, ktorego bywać zwykły. Można by ieszcze przydać *Catherine*, ktore są nayprzedniejsze: ale gdy potrzebią dobrze ciepłego lata, y dopiero w Październiku doyrzewiają, rzadko u nas do właściwej przydają dobroci.

Owoce Brzoskwiń zażywają się tylko surowo: suszone y pieczone, mało na co się zdały: gdy są w samej porze doyrzałości, y miernie zażyte, są bardzo zdrowe: zbytek oziębia słabe żołądki, y czyni w nich zgniliznę. Dawnieysi pisali, że w Persyi Brzoskwinie były trucizną, ale się mylali, Drzewo *Persea* zwane, poczytuiać, za Brzoskwiniove.

Owoc w ięczmienney wodzie gotowany, leczy zatwardzenia, y choroby Żółci. Kwiat lekko

laxuje, y morzy robaki. Ziarna gorzkie z Pestek, biorą się do Wodki *Persico* zwaney, a Oleiek z nich ma uśmierzać szum w uszach.

Można w prawdzie te Drzewa rozmnażać z sadzonych w iesieni Orzechow, ale większa ich część dziczeie: gdy powschodzą, drugiej iesieni przesadzą się do Szkofki, a w dwa lata na miejsce, gdzie zawsze zostaną. Naylepiej iest oczkować w ślepe oko na drzewkach śliwkowych. Potrzebią miejsca od puśnocy dobrze zasłonięnego, y tak przecięż częstokroć przynajmniej gałązki większych zim marzną. Gdzie mogą być w wolne drzewa wyprowadzone, nierownie lepszy wydaiają owoc, ile że ich natura nie cierpi tyle gwałtu, iak na Szpalerach.

73

AMYGDALUS COMMUNIS: MIGDAŁ POSPOLITY. Ma Liście podługowate, zaostrome, zębkowane, na przemiany na gałązkach stoiaące: na ogonku liściowym, y na ząbkach liścia blisko ogonka, iest dwie pary gruczołkow. Owoc Orzech zaostromy pokryty mięsiwem cienkim, niesmacznym, grubą wewną otulonym. Kwiat bez szypułkow po parze stoiaący. Liście wiszą nad Kwiatem, y pod nim.

Początkowo pochodzą Migdały z Syrii y Arabii; teraz kruchosłupinowe są rozmnożone w Włoszech, Hiszpanii, Francyi, Portugalii: twardosłupinowe w

Niem-

Niemczech, które y u nas dobrze wytrzymać mogą. Gorzkie y słodkie, są tylko odmianą.

Świeże ziarna słodkich Migdałów są wprawdzie lepsze; lecz my przestawać musimy na dawniejszych, które nam przywożą w łupinach y bez łupin. Potrzebujemy ich do Stołu, y do Lekarstw.

Słodkie Migdały tuczą w krótkim czasie, y Cukrem przyprawiane służą osłabionym y do zdrowia przychodzącym. Karmiącym Dzieci mnożą Mleko. Z Wodą y Cukrem utarte na Mleko, osładzają, rozwalniają, y ochładzają Krw, uśmierzają bole, ostrości, odmiękczejają suche nitki. Dlatego Mleko migdałowe daje się w gorączkach y suchotnym Kaszlu. Zżywa się też na ostrość moczu, nieśpanie, y bol kamienia. Robi się z Migdałów wiadoma Orszada. Wszystkiego tego przecięż z ostrożnością zżywać należy: łatwo bowiem słaby Żołądek oziębć można.

Cukiernicy y Kucharze wielorakim sposobem przyprawiają Migdały do używania, lecz rozumni Lekarze ostrzegają, aby dla słabych żołądków te przyprawy nie miały w sobie ani mąki, ani mleka, ani żadney tłustości.

Gorzkie Migdały mają znaczną ostrość; Ptaki, Kury, Psy, y inne Zwierzęta niemi się trują. Ludziom są pożyteczne, y mają skutki rozwalniające, suszące y wzmacniające. Wzbudzają apetyt, zjadł co rano

na czczo zżywa się sztuk kilka, lecz czyli to słodkie, czyli gorzkie, trzeba dobrze żuć w ustach. Drzewa Migdałowe tak u nas wytrzymają iak Brzoskwiniowe, tylko im trzeba ziemi piaszczystey. Z Orzechów sadzonych niełatwo przesadzać się dać. Można oczkować w pieńki brzoskwiniowe lub śliwowe.

L. G. 473.

AMYRIS: **BALZAMOWE ZIELE**. Jest Rodzay mający ośm Nitek pyłkowych: Otwor ieden. Kielich z czterech podłużnych listeczków złożony. Blizna na sępku czworo-rogata. Jagoda ma Orzeszek. Jest Krzewiną.

AMYRIS GILEADENSIS: **BALZAMOWE ZIELE ARABSKIE**. Ma Liście potrojne, niezębkowane. Szypułki wyrastają na bokach, y są jednokwiatowe. Rośnie w Arabii szczęśliwey, osobiwie około Gidda, Jemen, Medina.

Z tey Rośliny iest ow sławny Balzam de Mecca, albo Gilead, który gdy będzie prawdziwy, ma osobiwsze skutki zewnętrzne na czyszczenie ran y wrzodów: wewnątrznie rozgrzewające, wzmacniające, zgniliznie się przeciwiające. Lecz mieć prawdziwy, iest bardzo wielką osobiwością: pospolicie bywa tylko zmyślony. Prawdziwego znaki są te. Ma płynność, subtelność, białość: zapach przyiemny, przenikający, wzmacniający:

iący: smak ostry, gorzkawy, korzenny: puściwszy kroplę na wodę, zaraz wodę skoreczką powleka, którą łatwo drewnikiem z wody zdjąć można.

o o

AMYRIS ELEMIFERA:
BALZAMOWE ZIELE AMERYKANSKIE. Ma *Liście* potrojne, pięć razy pierzaste, od spodu kosmate. Rósne w Karolinie, Brazylii, y Nowey Hiszpanii. Z tej Krzewiny pochodzi *Gummi Elemi*, która ma przyjemny winny zapach: gorzkawy, balzamiczny smak: jest tłustawa, biało-zielonawa, albo biało-żółtawa: jeżeli świeża, miękka: jeżeli dawną, sucha, y w puł-przezroczysta. Przywożą ją do Europy, pospolicie w rurkowatych liściach, y sztuczkach wałeczkowatych. W Plastrach, Maściach, Kadzidle, ma skutki gojące, rozdzielające, Nerwy wzmacniające.

L. G. 206.

ANAGALLIS: KURZYSLAD. Jest Rodzay mający pięć *Nitek* pyłkowych, *Otwor* ieden. *Kwiat* ma kształt kołowy. *Torebka* nasienna dojrzała otwiera się wpoprzecz. Jeden jest u nas Gatunek.

74.

ANAGALLIS ARVENSIS:
KURZYSLAD CZERWONY. Ma *Liście* niedzielone: *Pręt* na ziemi rozłożony. *Kwiat* różnie czerwony lub biały. Zowie się

u iednych *Anagallis terrestris*: u drugich *Anagallis punicea*: u innych *Anagallis phanicea*.

Roślina ta jest roczna: rośnie na wyprawnych rolach, często-kroć z wypadłego nasienia, aż do uprzykrzenia, tak dalece, że o rozmnożeniu myśleć nie potrzeba.

Niepozorne to Ziele ma wielkie skutki dla Ludzi y Zwierząt, osobliwie w szaleństwie od ukąszenia wściekłego iakiego Zwierza. P. *Bruch* najpierwey to ogłosił, P. *Kartheuzer* utwierdził: wielu doświadczyło. P. *Ellis* zaleca y w szaleństwie Owiec pochodzącym ze krwi, nie tylko na leczenie, ale y na zapobieganie. W wielu Państwach Niemieckich są rozkazy Zwierzchności, aby tę Roślinę każdemu czynić znaną, y w każdym domu dostatecznie się nią opatrzone, oraz skutki iey doświadczone, zaprzysięgano. Zbierają się do Aptek Ziele, Liście, y Kwiat.

L. G. 184.

ANCHUSA: WOŁOWY JEZYK. Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden, *Kwiat* lejkowaty, ktorego *Gardziel* jest zasklepiona: *Nasiona* są w łonie trwałego Kielicha zagrzebane. U nas te Gatunki są wiadome.

75.

ANCHUSA OFFICINALIS: WOŁOWY JEZYK POSPOLITY. U Syreniusza *Buglos-*

Buglossum. Ma Liście lancetowate, ostro-kosmat: Korzeń gruby nakształt Buraka: Pręt około łokcia wysoki: Kwiaty granatowe w Kłos skupione.

Roślina ta na p dłym tylko gruncie długo trwała, rośnie na jałowych gruntach, miedzach, y rozwalinach. Dawnieysi Lekarze zażywali też na posilenie Serca, ztąd do Apt k zbierają Korzenie y Liście: terazniejsi nie widzą nic skutecznego. Ps czoly z Kwiatu na Miod zbierają. Rozmnożenie może się czynić z posianego nasienia w ziemię pomieszaną z rozwalinami z pod starej budowy.

76.

ANCHUSA TINCTORIA: WŁÓWY JEZYK CZERWIENIEC U Syreniusza *Anchusa onocleia*. Ma Liście lancetowate, w końcu przytępione. Niski pyłkowe krotsze od Korony. Korzeń czerwony, farbujący.

Rośnie na miedzach. Rozmnożyć się może iak pprzedzający. Farbą iego Korzenia, Łoy, y Wosk czerwono farbować można.

L. G. 549.

ANDROMEDA: ROZMARYNEK. Jest Rodzay mający Nitek pyłkowych 10. Otwor jeden. Kielich pięć razy przedzielony. Korona jałowo okrągła pięć razy przedzielona. Torebka nasienna pięć-komorkowa. U nas tylko jeden jest Gatunek.

77

ANDROMEDA POLIFOLIA: ROZMARYNEK BAGIENKO Ma Liście skupione, lancetowate, odgięte, na przemian y stojące. U Royena zowie się *Andromeda foliis alternis lanceolatis, ma gine reflexis*. Rośnie na błotach. Owcom bardzo szkodzi.

L. G. 694.

ANEMONE: ZAWILEC. Jest Rodzay bardzo liczny. Ma Nitek pyłkowych wiele na dnie kwiatowym osadzonych, y wiele otworów. Kielicha nie ma. Kwiaty od sześciu aż dziewięciu - listkowe. Nasienia wiele. Gatunki iedne mają przynajmniey znaki Kielicha: drugie mają pokrywy na pręcie kwiatowym: y ziarna nasienne z ogonkami: trzecie mają pręt liśćiami osadzony: czwarte mają Kwiata nagi, y ziarna nasienne bez ogonków. U nas te są wiadome.

78.

ANEMONE HEPATICA: ZAWILEC TROJANEK. Ma Liście gładkie, niezębkowane, na trzy łapki podzielone, na długich kosmatych ogonkach stojące. Pręt kwiatowy niski, kosmaty, pierwej kwitnący, nim Korzeń liście wypuści. Kwiaty u dzikich błękitne: w Ogrodach zaś bywają różnego koloru, y pełne: Kielich trzy-listkowy. Korzonki drobne. Nasienie podługne. Kwitnie wczesnie na wiosnę

wiosnę zaraz po zginieniu śniegów.

Rośnie w lasach ciemnych, kamienistych, nieco wilgotnych. Dawniejsi Lekarze zażywali do wielu Lekarstw, osobliwie na choroby Wątroby: dlatego do Aptek Ziele y Kwiat zbierają: teraz się tyle tylko prawdy pokazało, że ma moc wolnością-gaiącą. Z Kwiatów Pszczoły na Wosk zbierają.

Te, które mają Kwiaty pojedyncze, mogą się rozmnożyć z posianego w Sierpniu nasienia; ale kwitną dopiero w trzecim roku: pełne zaś przez rozdzieranie y rozsadzanie w iesieni korzonków. Wszystkie potrzebują miejsca nieco ciemnego.

79.

ANEMONE PATENS: ZAWILEC ROZŁOZYSTY. Ma Liście korzonkowe trzy razy palczaste, z listkami bezogonkowemi, podartemi, y zaostrozemi: średni listek trzy razy, poboczne dwa razy są przedarte. Pręt tylko jest iednokwiatowy, ma pokrywę oddaloną od Kwiatu kosmatą. Kwiat biały, od spodu kosmaty. Korzeń trwały.

Rośnie w wielu ciemnych Lasach, nietylko w Wielkiej Polsce, iak zagraniczni Pisarze mniemają, ale y na Podlasiu. Roślina ta jest ostra y gorzka: a zatym dla ludzi podeyrzana. Z Kwiatu Pszczoły na Wosk zbierają.

Rozmnożyć się może przez posianie nasienia w Lipcu, y po-

tym przesadzenie na miejscu cienistym, w ziemię wilgotną y gliniastą.

80.

ANEMONE PULSATILLA: ZAWILEC CZARNE ZIELE, albo SĘK. U Syreniusza *Pulsatilla*: u Gesnera *Anemone montana*: u Turnera *Anemone communis*: u Fuchsa *Anemone sylvestris*. Ma Korzeń drzewiasty. Liście z korzenia wyrastają, y są dwa razy pierzaste. Pręt od spodu kosmaty, ma około połowy Pokrywę z kosmaty pochewki, iak ręka rozłożoną na trzy części podzieloną. Kwiat na wierzchołku wielki, kosmaty, purpurowy, a gdy więdnąć poczyna, fiałkowy, sześcioliściowy.

Kwitnie na wiosnę zaraz po śniegach, aż do początku Maia. Rośnie osobliwie w końcach lasów sosnowych, na chudych y Słońcu otworzystych pagórkach. Kwiatami z Ałunem gotowanemi Nicie y Płotno zielono farbować można: a nasze Wieszniaczki tym na Wielkanoc dla Dzieci iaja farbują.

Owce y Kozy zażywają tej Rośliny: Ludziom szkodliwa jest. Pręt, Liście, y Kwiaty są na języku bardzo ostre, y bolczynące: położone na ciało, poki świeże, przyszczą: Korzeń jest nieco łagodniejszy, y dawniej był zażywany na odpędzenie trucizny od Serca. Ziele y Kwiat leczy stare wrzody, y rany końskie. Kto chce mieć w

swoim

swoim Ogrodzie, może w iedeni przesadzać Korzenie.

81.

ANEMONE PRATENSIS: ZAWILEC ŁĄKOWY. Jest bardzo podobny poprzedzającemu, ale nie tak pospolity. Różni się tylko tym, że ma Kwiat mniejszy, prawie czarny, ztulony, z odwiedzionemi brzegami końców.

Rośnie na suchych Łąkach y pagorkach. Kwitnie w Kwietniu. Własności ma wszystkie Czarnego Ziela: z tym wszystkim P. Störck nieuleczone prawie nim leczył choroby, ale do tego potrzeba bardzo doskonałego Lekarza.

82. *

ANEMONE CORONARIA: ZAWILEC CUDZOZIEMSKI. Jest znany w Ogrodach zabawnych. Ma Korzeń główkowy nakształt sklepowego Jmbieru: Liście korzonkowe są potroynie dwa razy składane. Pokrywa liściowa jest na prątku kwiatowym. Pręt niewysoki. Kwiaty są różnego koloru, pojedyncze, lub pełne.

Dla utrzymywania ich, rokiem pierwiey namiesza się dwie części ziemi dobrej z pastwiska, darni wierzchową odrzuciwszy: z iedną częścią starego bydłeciego gnoiu. Ta mieszanina kilka razy przez rok się przewróci. W Wrześniu z tej mieszaniny porobią się grzedy na puł łokcia wysokie, y posadzą Korzonki na

dwa cale głęboko. Zimą okryją się słomą.

Po większej części w Maiu kwitnąć będą: co najlepsze zostawią się aż do zebrania nasienia: inne, skoro liście więdną poczną, wybiorą się z ziemi, ochędożą, w cieniu wysuszą, połamają na części, z którychby każda miała oko, y do podobnego sadzenia przechowają się. Po zebrany nasieniu, toż się uczyni z drugiem.

Przez posiane nasienie wielorakich odmian doczekać się można. Posieie się w Sierpniu płytko, dla rzadkości z piaskiem pomieszawszy. Zimą otuli się od mrozow, latem od upałow. W trzecim roku, przesadzi się, iako wyżej mowiło się.

83.

ANEMONE NEMOROSA: ZAWILEC NIESTRĘTEK. Ma Korzonki p długowate, okrągłe, y drobne. Pręt niewysoki. Liści nie ma, tylko pokrywowe około połowy pręta, które są potrojne bez ogonkow, a każda część znowu się na troje dzieli. Kwiat ieden na prątku, sześć, czasem ośm listkowy, biały, od spodu czerwieniejący, kiedy nie masz słońca, ztulający się.

Pełno go jest w lasach naszych, osobliwie wilgotnych: kwitnie w Kwietniu y w Maiu. Kto chce mieć w Ogrodzie, może przesadzać korzonki.

Korzenie mają w sobie szkodziwe własności, przyłożone na ciało pryszczą: zażyć się mogą zamiast

zamiast weżykatoryow na bole zębów. Wewnętrznie zażyte nudności y śmierć przynoszą. Bydło gdy się tym Zielem na wiosnę pasie, dostaje krwawą biegunkę, y krwią mokrzy. Owce zaś dostają zapalenia wewnętrzności, y czerwoną wodę.

84

ANEMONE RANUNCULOIDES: ZAWILEC ŻOŁTY.

We wszystkim zgadza się z poprzedzającym Niestrętkiem; tę tylko ma różnicę, że Kwiat jest żółty, po dwa, lub więcej na jednym pręcie, pięciolistkowy, z okrażonych listeczkow złożony.

Rośnie w Zaroślach, y na bliższych im łąkach. Kwitnie w Kwietniu y Maiu. Z kwiatu Pszczoły na воск zbierają: lecz ludziom do wewnętrznego zażycia bardzo jest ta Roślina szkodliwa, osobliwie Korzeń. Za świadectwem *Kraszennikowa* Kamczadalowie sokiem tego korzenia strzałę napuszczają, a rana ztąd jest zawsze śmiertelna, jeżeli wcześniej nie będzie wysana.

L. G. 364.

ANETHUM KOPER. Jest Rodzaj mający Kwiaty w Okółkach, *Nitek* pyłkowych pięć: Otworów dwa. *Pokrywy* żadney nie ma. *Liście kwiatowe* są zwinięte, niedzielone, żółte: *Owoc* bęgowany. U nas w Ogrodach te są Gatunki:

85.*

ANETHUM GRAVEO-

LENS: KOPER POSPOLI. U dawniejszych *Anethum hortense* Jest Roślina roczna: okółko łokcia wyrastająca. Ma *Liście* szpilkowe, albo włosiankowate. Nasienie płaskie. Zapach swoy własny, nieodstręczający.

Pospolicie sieie się na wiosnę z Warzywem: lepiej w jesieni. *Liście*, y *Nasienie* zażywają się do Kuchni; Korzeń, Ziele, *Liście* y Kwiat, oraz nasienie zbierają się do Aptek.

Nasienie osobliwie ma moc rozdziałającą, y wiatry pędzącą: w gospodarstwie bierze się do Serow, Chleba, y kwaśney Kapusty, a czasem y do mięsa nasolonego, którym y smaku przydaje, y strawniejsze czyni. Wierchołki biorą się do solenia ogorków, *Liście* zaś do potraw rybnych y mięsnych.

86.*

ANETHUM FÆNICULUM: KOPER WŁOSKI. Rośnie buyniej, y tym się najbardziej różni od pospolitego, że ma *Nasienie* z jednej strony wypukłe, smak y zapach nierównie przyjemniejszy.

Jest on znany w Ogrodach naszych gospodarskich, osobliwie Koper Włoski pospolity. Sieie się na Wiosnę, Korzenie zwłaszcza nieco przykryte, wytrzymują zimę, y powtórnie znowu rodzą. Cała ta Roślina, osobliwie Korzeń y Nasienie, mają w lekarstwie skutki otwierające, Ręgnę dzielące, y rozgrzewające: ztąd są wielorako pożyteczne na choro-

choroby piersi y żołądka, oraz na zamulone wnętrznosci. Okośki Kwiatow, poki ieszcze nasienia nie mają, marynuia się w occie y soli, do stołowego używania. Nasienie pieczonemu chlebowi smak przyiemny y zdrowy daie: y Gospodarze przekładaia go nad Anyż w pędzeniu Gorzałki.

Jest ieszcze inna odmiana tego Kopru, *Faniculum Azoricum*: ten ma Korzenie y Nasienie większe, przyiemniejszego ieszcze zapachu y słodczy. Nie wyrasta wprawdzie tak wysoko, ale ma łodygę grubą y mięsistą. Ten potrawy smaczno zaprawia, a łodygi iego obłupione, albo się marynuia, albo do Sałat mięszaią. Może się siać zwyczajnie, ale nasienie u nas z trudnością doyrzewa: dla nasienia więc trzeba się z kilką sztukami pieścić na Jnspektach.

L. 9. 347.

ANGELICA: DZIEGIEL.
Jest Rodzay, który ma Kwiaty w okośkach. Nitek pyłkowych iest pięć: Otworow dwa: Szyika nakrzywiona: Korona rowna z zagiętymi listkami: Owoc okragławy, rogaty. Pokrywy są powszechne y szczegulne: U nas trzy Gatunki są wiadome.

87.

ANGELICA ARCHANGELICA: ARCY-DZIEGIEL.
U niektórych *Angelica scandiaca*. Rośnie naybuyniej nad inne Dziegle, y iest trzy-letnio trwały. Liście ma składowe, a na

koncu iest łapkowy. Kwiat żółty.

Nie widzialem, aby u nas gdzie dziko roś, lubo powiadaią, że się na Rusi w gorach nayduie. W Ogrodach niektorych widzieć się daie. Nasienie trzeba siać przed zimą na mieyscu wilgotnym. Skutki iego opiszą się zaraz pod Dziegłem ogrodowym.

88.

ANGELICA SYLVESTRIS: DZIEGIEL LESNY: U niektórych *Angelica aquatica*. Ma Liście składowe, iaiowo-lancetowe, zębkowane, parzyste. Pręt wysoki, czczy: na iego, y gałęzi wierzchołkach, w Lipcu y Sierpniu Kwiatki w okośkach; a po okwitnieniu nasienie płaskowate. Korzeń nie mały ostrego smaku, zapach swoy własny mairący.

Roślina trwała rośnie w ciemnych lasach: Kwiat iey Pszczółom, liście młode Rydłu, są ulubione. Do Aptek zbieraią się Korzenie. O skuteczności lekarzkiej będzie w następującym Artykule.

89.*

ANGELICA SATIVA: DZIEGIEL OGRODOWY.
Ma Liście składowe, nie do pary, ostatni na łapki podzielony. Okośki powszechny ma liczne rogate promnienia: okośki szczegulne są okragłe iak kula. Powszechna pokrywa iest częstokroć iednolistkowa: szczegulne pokrywki mają wiele listkow rownoszerokich, odgiętych.

Rośli-

Roślina ta dopoty trwała, dopoki nie wyda nasienia, lubi miejsca mokre, y w niektórych Ogrodach widzieć się daie. Najlepiej posieie się, y przesadzi nad kanałami: w drugim roku kwitnie, chcąc go więc dłużej utrzymać, wypuszczone na Kwiat pręty w Maiu się pourzynaia.

Wszystkie Dzięgle wymienione jednakowe lekarskie mają skutki, ogrodowy nie ma nic nad inne osobliwszego. Korzeń y Nasienie mają moc rozdzielaiać, poty pędzącą y rozgrzewaiącą: lecz korzeń ma być zbierany albo przed samą zimą, albo na wiosnę, nim śniegi zginą. Z Nasienia robią w Aptekach Wodkę y Oleiek.

Dawnieysi Lekarze zachwalali korzeń przeciwko truciźnie y powietrzu, na zepsowaną krew, wewnętrzne wrzody, na zimny y wilgotny kaszel, y na zepsowany żóładek. Łodygi z skorki obdarte, y cukrem powleczone, są w niektórych krajach dla pieśczo-nych ust przysmaczkiem.

L. 9. 970.

ANTHEMIS: RUMIAN. Jest Rodzay mający Kwiaty składane. Kielich rowny, puł-okrągły. Dno powszechne listkowate. Główni pyłkowe przerosłe. Kwiatki Dwupłciowe y Samice rodzajne. W promieniu więcej iest iak pięć kwiatow. U nas z pomiędzy wielu te są Gatunki:

90.

ANTHEMIS NOBILIS: RUMIAN PACHNĄCY. U Syreniusza y dawniejszych *Chamomilla*: u Royena *Anthemis foliis pinnato-decompositis, laciniis serratis*. Ma Liście pierzaste, składane, równo-szerokie, zaostrome, y nieco kosmate. Korzeń drobny, Pręty gałęziste: na wierzchołkach kwiatki pachnące, szrodki ich żółte, promienia białe

Rośnie wszędzie, w Zbożu y przy drogach, osobliwie na gruncie chudym. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu, a czasem powtórnie w iesieni. Kwiaty wchodzą do zażycia lekarskiego: a lubo w Aptekach pospolicie chowaią kwiat pełny Rumianu Rzymskiego, za świadectwem przecież doskonałych Lekarzow, nasz pospolity też same, y nie podlejsze ma skutki.

Kwiaty więc te mają moc wewnętrzną y zewnętrzną odmiękczaiać, ból uśmierzaiać, rozdzielaiać, nerwy wzmacniaiać, poty pędzącą, zgniliznie się opieraiącą, wiatry rozpędzaiać. Hoffman radził ich zażycie przeciwko F. brom. Wchodzą w różne maście y kąpiele: robi się z nich Extrakt, Oleiek &c. W winie odgotowane y zażyte, mają otwierać zamulenia wątroby, y śledziony: uśmierzać bole pęcherza y nerek, goić wrzody na płucach: wstrzymywać biegunki, y żóładek rozgrzewać. Kąpiele rumianowe mają wzmacniać pamięć, wzrok, y słuch.

91.

ANTHEMIS ARVENSIS:
RUMIAN WOŁOWE OKO.

U dawniejszych *Buphtalmus*. Ma Dno kwiatowe kręgielkowate: na tym listki między kwiatami szczecinkowate. Ziarna nasienne mają koroneczkę. Pręty krzaczyste, rozłożyste. Liście mają gorycz balsamiczną.

Rośnie obficie w Zbożu: kwitnie w Maiu, zapachu nie ma: trwa tylko do drugiego roku. Mniemają niektorzy, że kąpiel z tego Ziela czyniona, y wino z kwitami odgotowane, zażyte, mają leczyc żółtaczkę.

92.

ANTHEMIS COTULA: RUMIAN PSI. U Royena *Anthemis foliis pinnato-decompositis: lacinis linearibus, caulibus diffusis: radice annua*. Rożni się od Rumianu pachnącego tym, że ma Korzeń roczny, zapach w całym Zielu śmierdzący. Dno Kwiatu kręgielkowate: Listeczki między Kwiatkami bardzo drobne, szczecinowate. Nasienie bez Korony.

Rośnie prawie wszędzie, osobliwie na miejscach niewyprawnych. *Tragus* zaleca wodę z tym Rumianem gotowaną, na choroby Macicy: a z piwem gotowany zażywa się wewnątrznie y zewnątrznie na rozdzielenie krwi zkrzepłej, na pędzenie miesiącznego, y czyszczenie po położu: ale w tym niemały potrzeba ostrożności.

93.

ANTHEMIS PYRETHRUM:
RUMIAN ZĘBNE ZIELE,

albo *BERTRAM*. Pręty pojedyncze, jedno-kwiatowe, na ziemi leżące. Liście pierzaste, wielokrotnie przedzielone. Korzeń trwały. Kwiat niemały z promieniem zewnątrz purpurowym, wewnątrz białym.

Niewiem gdzieby więcej w Kraiu rośl, procz na Rusi y Podolu. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Dla rozmnożenia korzenie się w iesieni rozdzierają y rozsadzają.

Korzeń jest ostro-gorący, y do wewnętrznego zażycia niebezpieczny. W occie gotowany, a ocet ten ciepło w ustach trzymany, ma uśmierzać bole zębów, z zimnych fluxow pochodzące. Mniemają Gospodarze zagraniczni, że dwa łyty tego korzenia posiekanego, z garścią Żółci ziemney (*Gentiana Centaureum*) w woreczku w beczkę zawieszone, Piwu długo kwaśnieć nie dają.

94.

ANTHEMIS TINCTORIA: RUMIAN FARBIAŁCY: Ma Liście dwa razy pierzaste, zębkowane, od spodu kosmate. Pręt rozchodzi się w Pod-Okofek. Korzeń trwały.

Miejscami w lasach, y na suchych łąkach u nas się pokazuje, Kwiatu żółtego: a w innych Kraiach bywa różnego. Kwitnie w czerwcu. Żółty ten Kwiat farbuie Wełnę przednie
D cytry-

cytrynowo : suszone liście kwiatu gotują się z Ałunem , Węfna zaś osobno gotowana w wodzie ałunowej , y wysuszona , dopiero potem kładzie się w gorącą wodę kwiatową . Przydawszy nieco korzeni Pokrzywy , farba wypadnie jeszcze przyjemniejsza .

Lekarze niektorzy przypisują tej Roślinie skutki przeciw Robakom , Kolkom , y Chorobom Wątroby .

L. S. 864.

ANTHYLLIS : SOLNIK. Jest Rodzaj rodzący strączki . Kwiat motylkowy . Nitek dziesięć zrosłych . Kielich brzuchaty . Strączek okrągławy , okryty . U nas jeden Gatunek wiadomy .

95.

ANTHYLLIS VULNERARIA : SOLNIK WĘENICA. U niektórych *Anthyllis leguminosa* U Royena *Anthyllis foliis pinnatis , foliolis pluribus : terminali majore* . Ma Liście pierzaste , nie do pary , ostatni większy . Kielich iedno listkowy , nieco nadęty , brzuchaty , kosmaty , pięcio-zębaty . Korona motylkowa , żółta z purpurowemi kreskami . Strączek mały w Kielichu ukryty , dwukłpkowy , iedno , lub dwa ziarna mający .

Rośnie osobliwie na pagórkach między Wrzosami , czasem na łąkach . Kwitnie od Maia do Lipca . Pączki kwia-

towe dopoki się nie rozwiną , ściśnione , sok czerwony dają . Roślina ta lubo Owcom iest ulubiona , inne przecież bydłota iey nie tykają . Dawnieysi Lekarze zachwalali ją na rany , teraźnieysi iey nie żązywają .

L. S. 750.

ANTIRRHINUM : WYZLIN. Jest Rodzaj , mający dwie pary Nitek pyłkowych , z których iedna para krotsza iest . Nasienie okryte . Kielich pięcio-listkowy . Torebka nasienne na dwu komorkowa . Korona paścękowata ma Miodownik . Z pomiędzy więcej czterdziestu Gatunkow , te dotąd są u nas wiadome .

96.

ANTIRRHINUM ELATINE : WYZLIN POZIEMNY. Ma Liście dzidowate , stojące na przemiany . Pręt na ziemi położony . Kwitnie w Wrześniu : Rośnie na łąkach .

Zązywano tej Rośliny na rany , na wodnicę : wygniecionym z niey sokiem , chciano leczyć Raka , Trąd : teraz nie wchodzi do żadnego używania .

97.

ANTIRRHINUM MINUS : WYZLIN MNIEYSZY. U *Durantesa Antirrhinum sylvestre* : u innych *Antirrhinum arvense* . Liście lancetowate , przytępione , po większej części na przemiany stojące . Pręt bardzo gąłężisty y rozłożysty . Korzeń roczny .

czny. Smak całej Rośliny jest gorzki.

Rośnie na grubych piaskach, gruntach kamienistych. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Zażycie niewiadome.

98.

ANTIRRHINUM LINARIA: WYZZLIN LNICA. Ma Liście lancetowate, równo-szerokie, ściśnione. Pręt prosty, na którego wierzchołkach Kwiaty zakupione ieden za drugi iak Dachowka zachodzą. Kwiat bledo-żółty z paszczką rumieńszą, kosmatą.

Rośnie prawie wszędzie na uprawnych ziemiach Kwitnie w Lipcu. Smak ma gorzkawy, a gęły się zetrze, zapach bżowy. Kwiaty są ulubione od Pszczoł.

Zażywano tej Rośliny dawniej wewnątrznie y zewnątrznie. Wewnątrznie pędziła znacznie mocz y stolec: zewnątrznie miała odmiękczać y uśmierzać bole, osobiłwie w Hemorroidach ślepych. Linneusz liczy ją między trucizny, a Haller przynajmniej między Rośliny podeyrzane.

99.

ANTIRRHINUM MAJUS: WYZZLIN WIĘKSZY. U Ronyena *Antirrhinum foliis lanceolatis, petiolatis; calicibus brevissimis; racemo terminali*: u J. Bauhina *Antirrhinum vulgare*. Ma Liście lancetowate, ogonkowe. Korona bez różka. Kielich okrążony, krotki. Kwiaty

w grona zakupione. Korzen dwuroczny.

Cudzoziemskie odmiany w różnych kolorach tego Gatunku, chowają się wprawdzie w niektórych kwiatowych Ogrodach: lecz brunatnego Kwiatu rośnie u nas dziko po miedzach y brzegach rol. Kwitnie od Lipca aż do iesieni. Pręt niby chrościkowaty tak się rozchodzi w gałązki, iż się здаie, iakoby się kładł na ziemi Z Kwiatu Pszczoły na Miod y Wosk zbierają.

100.

ANTIRRHINUM ORONTIUM: WYZZLIN CIEŁĘCA GŁÓWKA. U niektórych *Antirrhinum parvum*: u innych *Antirrhinum sylvestre*, albo *arvense* Korona nie ma Ostrogi, albo Różka. Liście okrągławe, wązkie, na przemiany stojące. Kwiaty bez szypułkow, bez porządku, na wierzchołkach gałązkow zakupione. Kielich jest dłuższy od Korony. Torebka nasienna gdy dojrzeie, w trzech miejscach się otwiera, y czyni podobieństwo do ogoloney cięłocy główki.

Roślina ta roczna rośnie osobiłwie w Ugorach. Kwitnie od Maia aż do Zimy Kwiatem purpurowym. Liczy się między Rośliny truciznę mające.

L. G. 367.

APIUM: PIETRUSZKA. Jest Rodzay, mający Kwiaty w Okółkach. Nitek pyłkowych jest pięć: Otworow dwa. Pokrywka

szcze-

szczegulna jedno-listkowa. Kwiatowe listeczki równe, zgięte. Owoc iaiowo okrągły, bęgaty. U nas, zwłaszcza w Ogrodach, te Gatunki są wiadome.

101. *

APIUM PETROSELINUM: PIETRUSZKA ZWYCZAYNA. U Syreniusza *Petroselinum*: u Cezalpina *Apium domesticum*: u Teodora *Apium sativum*: u Gesnera *Apium commune*: u innych *Apium hortense*. Ma Liście korzonkowe składowe, prętowe równo-szerokie. Pokryweczki bardzo małe.

Znaioma iest prawie we wszystkich Ogrodach, ktorey Korzenie y Liście w Kuchni na pospolitą zaprawę potraw używają się. Korzeń iest słodkawy, korzenny, y ma w sobie prawdziwy Cukier. Nasienie, Ziele, y Korzeń, pędzą moc z wolna, ale krew nieco rozpalaia. Biorąc ią z Ogroda, trzeba niemałej ostrożności, aby się nie mylić, y nie wziąć Błektu: o czym obacz *Ethusa Cynapium*.

Zaiącom y Krolikom tak iest ulubiona, że aby się do Ogroda dostać mogli, pewnie iey nie zostawia. Gdzie Owczarnie są znaczne, nie od rzeczyby było zasiać iakie miejsce na roli Pietruszką: Ziele bowiem iey kilka razy przez tydzień dawane, zachowuje Owce od pomoru.

Zdaniem dawniejszych Lekarzy, Sol y wodka z Pietruszki, otwierają zamuloną Wątrobę, Sledzionę; oczyszczają

piersi: pędzą wiatry. Nasienie kruszy Kamień pęcherzowy.

Jak ią rozmnażać y utrzymywać, wiedzą nawet Wiedźniaczkę; opisanie więc nie potrzeba.

102.

APIUM GRAVEOLENS. PIETRUSZKA DZIKA. U Royena *Apium foliolis caulinis cuneiformibus, umbellis sessilibus*: u Mathiola *Apium palustre*. różni się tym od ogrodowej, że ma Liście prętowe klinowate.

Rośnie osobliwie w rowach wod stojących, czasem w strumykach. Ma zapach. Kwitnie w Auguście. Korzenie y Nasienie zbierają się do Aptek. Korzenie otwierają, y mocz pędzą: sok z Ziela wyciśniony, gubi Febry: Nasienie pędzi wiatry. Ziele poki młode, Bydłu iest ulubione.

W potrzebie rozmnożenia tej Pietruszki, posieie się Nasienie na wilgotnym gruncie zaraz skoro tylko dojrzeie: a potem w takimże gruncie korzonki się poprzესadzaia.

103. *

APIUM CRISPUM: PIETRUSZKA KĘDZIERZAWA. Prawda, że ią Linneusz za odmianę tylko Ogrodowej poczyta: doświadczenia przecięż przekonały Müllera, że się nie odmienia, y osobnym iest gatunkiem.

Różni się tym od zwyczajnej, że ma Liście korzeniowe kędzierzawe: prętowe iaiowato-okrą-

okrągłe, wielokrotnie przedzielone. Utrzymywanie, rozmnożenie, zażycie, zupełnie iednakowe z zwyczajną: ale tę ma największą zaletę, że się na niey mylać nie można przez zamianę z szkodliwemi Roślinami.

104. *

APIUM LATIFOLIUM: PIETRUSZKA HOLLENDERSKA. Y tę dla stateczności swoiey poczytuie Müller za gatunek. Rożni się tym, że ma *Liście korzeniowe* szerokie, trzy razy dzielone, z wyrzynaniem zębikowanym, y długimi ogonami.

Smak iey przyjemniejszy; Korzenie y *Liście* większe, zalecaią ią w Ogrodach. Sieie się wcześniej na wiosnę, a potym przesadza.

105. *

APIUM DULCE: PIETRUSZKA SELERA. Y tę Müller dla stateczności liczy między gatunki. Rożni się tym, że ma *Liście* podniesione, na bardzo długich ogonkach, z wyrzynaniem zębikowanym, y pięcią łapkami. Smak między wszystkimi Pietruszkami nayprzyjemniejszy.

Selera iest znaioma przynajmniej w porządniejszych Ogrodach. Zażycie iey y rozmnożenie opisze się w następującym Artykule.

106. *

APIUM RAPACEUM: PIETRUSZKA RZEPNA. Y tę

Müller dla stateczności, nie ma za odmianę, lecz za osobny poczytuie gatunek. *Liście* horyzontalnie się rozkładają, mają krotkie ogonki y pięć wcięcia zębikowane. *Korzeń* okrągły, nie mały, iak zwyczajna Rzepa.

Ogrodnicy tak tę, iak y poprzedzającą, nazywają Selerami, z tą tylko różnicą, że poprzedzającą nazywają francuzką. Zażycie y skutki są prawda iednakowe, lecz ta dla wielkości korzenia pożyteczniejsza.

Ziele y Korzenie, osobliwiey Korzenie, zażywają się do Kuchni, nie tylko do przyprawy potraw, ale y surowo na sałatę. Mają smak korzenny słodko-kwaskowaty. Ich zażywanie mocno pobudza do roskoszy ciała. Sałata z nich surowa, niestrawna iest: naylepiey się uczyni, y do długiego chowania przysposobi, tym sposobem. Korzenie ochędożone, y w talerze pokraiane z listkami serdecznemi, odgotują się: gdy zmiękną, włożą się w iakie naczynie, naleją octem, oliwą: posypią solą, imbiem, y pieprzem: nakrywszy przechowają się w mieyscu chłodnym do zażycia. Korzenie surowe pokraiane, ususzone, palone, z trzecią częścią Kawy gotowane, dają trunk bardzo przyjemny.

W Lekarstwie też same mają skutki, które pospolita Pietruszka: rozwalniają, otwierają, mocz y Kamień pędzą.

Nasienie sieie się wcześniej na Inspekcie; w czasie potym rozsadki się rozsadzają: lec z gruntu wilgo-

wilgotnego potrzebuia. Chcąc mieć znaczne Korzenie, im bardziey Ziele rośnie, tym bardziey obsypuje się ziemią, serce tylko zostawiając. Dla otrzymania nasienia, posadzą się na wiosnę naylepsze korzenie.

L. 9. 305.

APOCYNUM : TOINA.

Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych pięć, *Otworow* dwa. *Korona* dzwonkowata, zawierająca pięć *Miodownikow* nitkowych, z nitkami pyłkowemi na przemiany stojących.

107.

APOCYNUM ANDROSÆMIFOLIUM: TOINA PUCHOWA.

U Royena *Apocynum caule erecto annuo, foliis ovatis*: u innych *Apocynum americanum*, albo *canadense*. Ma *Pręt* prosty, zielny: *Liście* iaiowo-okrągłe, z obu stron gładkie. *Kwiaty* w Pod okoski zakupione. *Korzeń* trwały, *pręt* zaś co iesięń ginie. *Miodowniki* nitkowe purpurowe. *Kielich* mały, pięć zębaty. *Korona* biała, nieznacznie pięć razy przedzielona. *Ziarna* w Owocu iak dachowki za siebie zachodzą, y mają na sobie długie piorko bawełniste. Cała ta Roślina wydaie sok mleczny.

Tę, albo przynajmniej podobną Roślinę Syreniusz opisuie, że się znajduje na Podolu. Zagraniczni Pisarze przyznają iey Amerykę północną. Ja znalazłem ią dziko rosnącą na Mazowszu pod Nurem nad Bugiem:

kwitnącą w Lipcu, w Wrześniu dojrzałe nasienie mającą.

Sok z niey ciekący, iest iadowity; na pieszczonych ciastach wzdyma skorę. Francuzi wełny z nasion zażywaią do wytykania różnych rzeczy. Rozmnożenie w potrzebie czynićby się mogło przez rozdzieranie, y rozsadzanie w iesieni korzeni, na gruncie piaszczystym.

L. 9. 684.

AQUILEGIA: ORLIK. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych. *Otworow* pięć. *Kielicha* nie ma. *Korona* pięciolistkowa, z pięcią *Miodownikami*. *Torebek* nasiennych pięć. U nas iest ieden Gatunek.

108.

AQUILEGIA VULGARIS: ORLIK POSPOLITY. U innych *Aquilegia sylvestris*. Ma *Liście* pięknie w łapki wyrzynane. *Korzeń* trwały. *Miodowniki* od spodu Kwiatu zakrzywione iak ucha u dzwonow, które niemało w sobie mają słodocy.

Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Rośnie dziko w lasach, osobliwie kamienistych. Dziko rosnące mają Kwiat tylko modry: lecz w Ogrodach utrzymywane są w różnych kolorach y odmianach: czasem y pełne.

Z Kwiatow Pszczoły znacznie na Miod y Wosk zbieraią. W lekarstwie dawnieysi zalecali Kwiat y nasienie, na odpędzenie iadu od serca: na pędzenie potu,

potu, moczu, y miesięcznego. Nasienie dawali na wypędzenie Ospy y Odry: na zamuloną Wątrobę. Z wody Zieleń gotowanej, czynili płokanie gardła. Sokiem wyciśnionym z liści y korzenia, leczyli rany.

Do rozmnożenia w Ogrodach, bierze się nasienie z białych; ztąd bowiem różne odmiany wypadają. Sieie się na wiosnę, a korzonki w iesieni się przesadzają.

L. 9. 552.

ARBUTUS: CHROSCINA JAGODNA. Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* ieden. *Kielich* pięć razy przedzielony. *Korona* iaiowato-okrągła. *Owoce* Jagoda pięcio-komorkowa. U nas są dwa Gatunki.

109.

ARBUTUS UVA URSI: CHROSCINA JAGODNA NIEDZWIEDZIE GRONO. Ma *Pręt* drzewiasty, rozkładający się, długi, gałęzisty, a na nim *Liście* obfite, okrągławe, mięsiste, całe. *Kwiat* zielony, z kreskami purpurowemi, na końcach gałązkw zkupiony.

Rośnie w Litwie, na Zmudzi, w Prusach, w lasach: y tak w Lekarstwie, iak Gospodarstwie ma swoje pożytki. Zdaniem doskonałych lekarzow, osobliwie liście, zażyć się mogą na choroby Nerek y Pęcherza. Tęż liście w Tytuń mieszane, wiele mu dodają łagodności, a

ostrości odbierają. Chrosciną skory garbować się mogą. Tąż chrosciną w iesieni ususzoną bez utracenia zieloności, ugotowaną z Koperwasem, można ciemno-brunatno weń farbować.

Chcąc przesadzić do Ogroda, trzeba się starać, aby wykopać Korzeń z bryłą ziemi nieruszoną. Można mieć z nasienia, ale nie tak prędko.

110.

ARBUTUS PROCUMBENS: CHROSCINA JAGODNA KAMIONKA. Ma *Pręt* chrościkowaty po ziemi się włóczący. *Liście* gładkie, grube, iaiowato-okrągłe, gęsto, y na przemiany stojące. *Kwiatki* zkupione na końcu gałązkw. *Jagody* dojrzałe czerwone.

Rośnie w bardzo wielu lasach, y zawsze zielenieie. Do garbowania skor ma zdolność. W Ogrody żadnym sposobem przynieść się nie daie.

L. 9. 923.

ARCTIUM: ŁOPIAN. Jest Rodzay, mający *Kwiaty* składane, w *głowę* zkupione. *Główki* pyłkowe są zrosłe. *Kwiatki* wszystkie *Dwupłciowe* rodzajne. *Kielich* okrągły z łusek, mających na końcach odgięte haczyki. Dwa u nas są Gatunki.

111.

ARCTIUM LAPPA: ŁOPIAN POSPOLITY. Ma *Korzeń* podłużny, niemały. *Liście* wielkie, sercowate, na znacznych

ogonach, od spodu siwawe. *Pręt* mięsisty, zielony, wysoki, od wierzchu gałęzisty. *Kwiatki* w główkach czerwonawe.

Rośnie prawie wszędzie, a osobliwie przy płotach ogrodowych. Korzeń jego dwuletni trwały, ma wielkie zalety w lekarstwie, tak dalece, że kosztowną *Sassaparillę* niepotrzebną czyni. Ma w sobie słodczy y nieiaki zapach. Skuteczny jest osobliwie na otworzenie zamulonych wnętrzości, na zimne fluxy, w zimnych Febrach y gorączkach.

Woda dwa razy tym Korzeniem pędzona, ciepło przykładana, uśmierza bole Podagry. Korzeń Owcom y Bydłu dawany, leczy one na zepsowane Płuca. Liście goją rany. Nasienie zażyte uśmierza bole Scyatyki.

Łodygi na wiosnę poki miękkie są, y ogony liściowe, obfupione, mogą się gotować iak Szparagi, do zdrowego na stoł zażycia: albo kwasieć iak Ogorki.

112.

ARCTIUM PERSONATA: ŁOPIAN KOLACY. Ma na brzegach liści kolce. *Liście korzeniowe* są wielkie, pierzaste: *prętowe* podługno-iałowate, y na doł się po pręcie spuszczaia. *Korzeń* dwuletni. W reszcie poprzedzaiącemu Łopianowi podobny.

Nie jest tak pospolity, prze cięż częstokroć widzieć się dać przy drogach, y na miedzach.

L. 9. 569.

ARENARIA: PIASKOWE ZIELE. Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych 10. Otworów trzy: *Koronę* otwartą, pięciolistkową, y *Kielich* takowyż. *Torebka* nasienna iedno-komorkowa. U nas tylko jest ieden Gatunek.

113.

ARENARIA SERPILLIFOLIA: PIASKOWE ZIELE MACIERZO - LISTKOWE. Ma *Liście* iałowato-okrągłe, zaostrome, bez ogonków. *Korona* krotsza od *Kielicha*. Rośnie w lasach na gruntach grubo-piaszczystych. *Liście* jego miękkie y soczyste, maią być wysmienitą paszą dla Owiec.

L. 9. 1022.

ARISTOLOCHIA: KOKORNAK. Jest Rodzay maiący *Nitek* pyłkowych sześć prze-rośłych z Otworami. *Kielicha* nie ma. *Korona* iedno-listkowa, ięzyczkowa, niedzielona. *Torebka* nasienna sześćio-komorkowa. Z pomiędzy wielu Gatunkow, te są u nas.

114.

ARISTOLOCHIA ROTUNDA: KOKORNAK OKRĄGŁY. Tak go zowie y Syreniusz, y wielu innych. Ma *Pręt* słaby. *Kwiaty* białe stoiać poiedynczo. *Liście* sercowate, tępe, bez ogonków. *Korzeń* okrą-

gły nakształt Rzepy. Niektóre odmiany mają Kwiaty purpurowe. Liście stoją na przemienny: prętów z iednego korzenia wiele.

Rośnie w lasach na trawnych miejscach. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. W Ogrodzie można mieć z posianego iedney wiosny nasienia, a drugiey z przesadzonych korzeni.

Korzeń ma zapach mocny, ale nieprzyjemny: poki świeży, wzbudza womity. Teraźniejsi Lekarze nie zażywają go: dawniejsi przypisywali mu wielkie skutki, poty pędzące, truciźnie w pędzające: zażywali go w ciężkowiach piersi, osobliwie z zatrzymanego miesiącznego p chodzących. Wchodzi między innemi y w Dryakiew.

115.

ARISTOLOCHIA LONGA: KOKORNAK DŁUGI. U Syreniusza, y dawnych pod tymże imieniem. Ma Pręt słaby, krotki, co iesień ginący. Liście sercowate, nieco przytępione, z ogonkami, na przemiany stojące. Kwiaty ciemnopurpurowe stoją pojedynczo w kątach liści. Korzeń długi iak Marchew.

Rośnie na miedzach y łąkach pod lasami. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Skutki iego y własności mają być iednakowe z poprzedzającym: y podobnymże sposobem iak ow, rozmnożyć się może.

116.

ARISTOLOCHIA CLEMATITIS: KOKORNAK POWOIOWY. Tak się zowie u Syreniusza: u Fuchsa *Aristolochia rotunda*: u Mathiola *Aristolochia longa*: u Dalechampa *Aristolochia saracenică*: u innych *Aristolochia vulgaris*. Ma Korzeń trwały, cienki: Pręt prosty, cienki. Liście sercowate. Kwiaty w kątach liści zakupione.

Kwitnie w Maiu y Czerwcu. Rośnie na trawnych miejscach między lasami, y z korzenia bardzo się rozmnaża. Cała ta Roślina ma w sobie gorycz, y zapach nie bardzo przyjemny. Skutki się zgadzają z Kokornakiem okrągłym, a liście szczególniey od dawniejszych są zalecone na ślepe Hemorroidy.

L. G. 958.

ARNICA: ANGIELSKI TRANK. Jest Rodzay mający Kwiaty składane. Głowki pyłkowe przerosłe. Dwupłciowe, y Samiczki rodzajne. Dno owocowe nagie. Korona pojedyncza. Koronki kwiatkow w promieniu mają pięć Nitek pyłkowych bez główek. U nas ieden Gatunek wiadomy.

117.

ARNICA MONTANA: ANGIELSKI TRANK GORNY. U Syreniusza zowie się *Alisma*. Ma Korzonki cienkie, rozpierschłe. Liście iaiowo-okrągłe, niedzielone: te, ktore są na pręcie, stoją

stoią parami na przeciw siebie. Pręt około łokcia wysoki, a na jego wierzchołku *Kwiat* składany, promienisty, białawy, lub żółty, ieden.

U nas rośnie na mokrych miejscach, kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Rozmnażać się może w potrzebie w iesieni, albo przez rozdzieranie y przesadzanie korzonków; albo przez posiane nasienie. Na gruncie zbyt nie suchym tylko, nie utrzyma się.

Cała ta Roślina ma zapach tęgi, gorycz wielką, ostrość, y wzbudza kichanie. Korzeń, Liście, a osobiwie Kwiaty, dawano w napoju, kiedykolwiek potrzeba było krew zpiekłą rozdzielić, poty y moczyć pędzić. Uderzonym w głowę, a ztąd zpiekłą krew pod czaszką mającym, miejsca tego przecięż niewiadomym, daie się wprawdzie, lecz trzeba ostrożności; można bowiem sprawić nadzwyczajne poty y womity. Bydłu, gdy się pobodzie, pożyteczne iest, ale zbyt nie dawane, czyni krwawe womity. Tym, którzy przez zerwanie wewnątrz sobie szkodę uczynili, gotuje się dwie garści mierne tego Ziela w garcu wody, y daie się co rano pić po szklance. Jeżeli iest uszkodzony, uczucie w miejscu uszkodzenia w początkach ból, który potym przestanie.

L. G. 945.

ARTEMISIA: *BYLICA*.
Rodzay ten ma Kwiaty składane.
Główki pyłkowe przerosłe. Dwu-

płciowe y Samiczki rodzajne. Dno owocowe nieco tylko kosmate, albo wcale nagie. Ziarna nasienne nie mają Koronki. Kwiatki promieniowe nie mają Korony, ztąd cały Kwiat iak guzik się tylko wydaie. Kielich ma łuski okrążone, iak Dachowka za siebie zachodzące. Z pomieędzy wielu Gatunkow, te nam są wiadome.

118.*

ARTEMISIA ABROTANUM: *BYLICA BOZE DRZE-
WKO*. U dawniejszych iest pospolicie pod imieniem *Abrotanum*. MA Pręt chrościkowaty, z wielą gałązkami, prosto w górę stojący, trwały. Liście drobne na wiele gałązkow szpilkowych podzielone, pachnące. Kwiaty żółte nakszaft guziczekow w nieiakie grono zakupione.

Roślina ta znana iest w Ogrodach, gdzie czasem do trzy-łokciowej wyrasta wysokości, co wiosna z Prętow wypuszczając liście. Kwitnie w Sierpniu. ma zapach korzenny y balsamiczny. Rozmnaża się naylepiey w iesieni, lub na wiosnę, przez rozdzieranie y rozsadzanie korzonków. Można na wiosnę y bez korzenia odłamane rozgi głęboko powtykać w ziemię, y polewaniem dogadzać.

Ma mieć skuteczność przeciwko chorobom Macicy y nerwowym. Woda z liśćmi gotowana, żażyta, leczy błądść Płci białey.

119.

ARTEMISIA CAMPESTRIS: BYLICA POLNA. U innych pospolicie *Artemisia tenuifolia*. Ma Liście wielokrotnie podzielone, równo-szerokie. Pręt chrościkowaty, rozłożony. Korzeń trwały.

Rośnie na polach suchych, słońcu wystawionych. Smak y zapach ma ostry y korzenny: ale goryczy nie ma.

120.

ARTEMISIA ABSINTHIUM: BYLICA PIOŁUN. Pod imieniem *Absinthium*, jest prawie u wszystkich. Ma Korzeń trwały. Pręt prosty zielny. Liście składane, wielokrotnie przedzielone. Kwiatki okrągłe na doś wiszące. Dno owocowe włosiste.

Rośnie prawie wszędzie na suchych nieuprząwnych miejscach. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu. Ma w sobie gorycz nadzwyczajną. Rzecz jest osobliwsza y jeszcze niedocieczona, zkąd się przy jego korzonkach częstokroć w ziemi znajduje węgielek. Jeżeli go gdzie rozmnożyć potrzeba, posieie się tylko w iesieni nasienie.

Jego Liście y Kwiaty mają skuteczność Zofadek posilającą, rozgrzewającą, rozdzielającą, poty pędzącą, zgniliźnie przeciwną, robaki morzącą tak wewnątrz, iak zewnątrz. Sol Piołunowa nie wiele może mieć mocy: Wino lub Piwo piołunowe są skuteczniejsze. Ociek jest nայpewniejszym środkiem

wygubienia robaków, osobliwie zewnątrz.

Wodą z Piołunem gotowaną można wygubić wszelakie robactwo, w ścianach, łożkach, szafach: y Owce leczyć na biegunki. Liście gotowane z Ałunem, dają piękną cytrynową farbę, do farbowania nici y płótna.

121.

ARTEMISIA VULGARIS: BYLICA POSPOLITA. Jmieg to jest prawie pospolite. U Ronyena *Artemisia foliis pinnatifidis planis laciniatis, floribus erectis*. Ma Liście płaskie, na poprzeczne części wcinane, od spodu kosmate. Kwiaty w gronkach pojedynczych, odgiętych, iaiowo-okrągłe, do góry stojące, z pięcią promyczkami. Korzeń trwały.

Rośnie prawie wszędzie na uprawnych y iaiowych miejscach. Kwitnie od Lipca do iesieni. Przy korzonkach znajduje się węgle iak u Piołunu.

Skuteczność ma blisko taką, iak Piołun, nie jest przecież tak przykra. Naywiększą ma zaletę w przypadkach Macicy, y miesięcznego. Kwiaty w samym rozwiianiu się zebrane, kładą się w naczynie szklanne, na to naleie się Wodki francuzkiej na trzy palce wyżej: zatkawszy, postawi się na kilka dni w ciepły piasek: wyciśnie się potym essencya, y zachowa. Ta od 15. do 30. kropel na dzień dawana, wzmacnia Macicę, y pobudza miesięczne.

W Go-

W Gospodarstwie Bylica na Wiosnę daie zdrową zieleninę. Gęsi, Kurczęta, &c. do pieczenia nią wytykane, zdrowszym stają się pokarmem, osobliwie dla Płci białej.

122.

ARTEMISIA DRACUNCULUS: BYLICA TORUN.

U Ogrodników zowie się pospolicie *Draganek*. U Syreniusza *Dracunculus*. Ma Liście lancetowate, gładkie, niezębkwane. *Korzonki* drobne. *Kwiatki* białozłotawe. *Dno* nagie.

Początkowo pochodzi z Tartary; u nas utrzymuje się w w Ogrodach, y rozmnąża przez rozdieranie y rozsadzanie korzonków w Maiu. Kwitnie w Sierpniu y w Wrześniu.

Liście są bardzo korzenne y przyjemne: wzmacniają Żołądek: zażywają się do Sałat, y przyprawowania potraw. Ocet temi liśćmi przyprawiony, może być do Stołu bardzo zdalny.

L. G. 1028.

ARUM: OBRAZKI. Jest Rodzaj mający wiele *Nitek* pyłkowych na Dnie owocowym osadzonych, z sobą, y otworami przerosłych. *Pochewka* kwiatowa jest iedno listkowa, y kapturowata. *Kolba* kwiatowa od wierzchu goła, ma w pośrodku kwiatki Samce, a niżej Samice. Gatunków tylko jest dwa u nas wiadomych.

123.

ARUM MACULATUM: OBRAZKI WIELE ZŁEGO.

U Syreniusza *Aris*, albo *Arum majus*: u innych *Arum vulgare*. Ma Liście dzidowate, niezębkwane, niemałe, pospolicie czarno lub biało upstrzone. Pręta liściowego nie ma, lecz z pomiędzy liści wyrasta *Pręcik pochewkowy* niedzielony, blade, zaostrozony, końcami się ztykający. Z pochewki wyrasta gruba *Kolba*; na ktorej potym są jagody okrągławe, soczyste, z wielką ziarnami. *Korzeń* gruby, z wielką pobocznymi włosienkowemi.

Rośnie w ciemnych lasach, na miejscach wilgotnych. Kwitnie w początku Maja y na końcu Kwietnia.

W iesieni cała ta Roślina ma wielką ostrość, długo po skoszowaniu w język szczypiącą: Liście bardziej iak Korzeń; iakoż traślały się przypadki, za świadectwem Hallera, że liście zażyte śmierć przynosiły. Z tym wszystkim Korzeń na wiosnę kopany y wysuszony, nietylko nie jest szkodliwy, ale bardziej wielorako pożyteczny.

W wielu Kraiach nietylko go biorą zamiast Pieprzu, ale w Sklawonii zażywają go zamiast ogrodowiny, sok z niego wycisnąwszy. Robi się z niego Krochmal, trąc go w wodzie, y pławiąc iak z Kartoflow. W Anglii mieszają go do Mydła pospolitego. Świeży Korzeń w Winno zwietrzałe włożony, obraca

go na ocet przedni. Jagodami farbować można.

W Lekarstwie też Korzeń ma wielkie swoje zalety. Extrakt wodą lub *Spiritu vini* uczyniony, jest bardzo skutecznym na rozwolnienie flegmy, na dychawicę flegmistą, na zimne fluxy, zepsowany Zofądek, bladeść, Hipokondryą, Szkorbut, choroby Macicy, Angielską chorobę, y głos utracony. Zewnętrznie zaś na złe wrzody, Raką, y same wrzody powietrzne.

124.

ARUM SAGITTÆFOLIUM: OBRAZKI MNIEYSZE.

U innych *Arum minus*. Korzonki ma cienkie, długie, a na nich wiszące Knoty naksztalt Bobu. Liście strzałkowe, trzyrogate, z rozpartemi kątami, zaostrome. Pręt kwiatowy nie krotki.

Rośnie w gorach na Rusi y Podolu. W Brazylii w Ameryce, Knoty korzonkowe są większe iak u nas, y zażywaią się na pokarm iak Kartofle, a liście na zieleninę. Rozmnażać się może przez rozsadzanie w iesieni wypustkow z korzenia.

L. 9. 93.

ARUNDO: TRZCINA. Jest Rodzay właściwey Trawy, mający Nitek pyłkowych trzy, Otworów dwa. Kielich dwu-łuskowy. Kwiatki ściśnione, wełną nieiaką otulone.

125.*

ARUNDO DONAX: TRZCINA LASKOWA. U Gesnera

Arundo magna: u Mathiola *Arundo domestica*: u Dodoneusza *Arundo cypria*: u niektorych *Arundo sativa*: u Royena *Arundo calicibus trifloris*, *paniculā diffusā*. Każdy Kielich ma po trzy Kwiatki. Kiść kwiatowa, albo wiecha, jest rozpiezchła.

Rośnie w Hiszpanii, Portugalii, Francyi, y Szwaycarach, dziko: lecz dla trwałości swojej y w naywiększej zimie u nasby się utrzymywać mogła. Wiadome nam są z niej laski nie tanio kupowane, pod imieniem trzciny Hiszpańskiej.

Można ją rozmnożyć przez rozdzielanie y rozsadzanie Korzeni na wiosnę, w gruncie tylko niemokrym. Dogadzaiać polewaniem, urośnie przez lato na sześć łokci wysoko, y z iednego Korzenia we dwu latach można mieć dziesięć lasek, które co iesień nad korzeniem zrzynaią się.

126.

ARUNDO PHRAGMITIS:

TRZCINA BŁOTNA. U Mathiola *Arundo palustris*: u C. Bauhina *Arundo vulgaris*. Każdy Kielich ma po pięć Kwiatków. Wiecha jest rozpiezchła.

Trzcina ta pospolita jest w Rzekach, Jeziorach, y zaniebanych Stawach. W Stawach porządných nieradzi ją widzą Gospodarze, ale też śmiesznego zażywaią sposobu wygubienia. Każą zrzynać w naywiększej żywości, to jest w śród lata, aby uschła, ale Korzeń trwały wypuści znowu. Każą zrzynać głęboko.

głęboko w wodzie, aby wodą przez czczą trzcinę dostawszy się Korzenie zgnoić, ale Korzenie lubią wodę, y w niej rosną. Najlepszy jest sposób Staw spuścić, wysłamować tak głęboko, aby się wszystkie korzenie wybrały, y przynajmniej przez iedne gorące lato, sucho go utrzymywać.

Ma przecież trzcina y swoje zalety, tak dalece, że miescami w Niemczech wchodzi w Arędę. Gdzie niema drow, można nią palić. Dachy się nią mogą pokrywać. Robią się z niej w Pokoiach suffity. Kupkami kwiatowemi gotowanemi można węgnę pięknie zielono farbować. Bydłu wszelkiemu, a osobliwie cielnym Krowom, zawsze jest szkodliwa.

Ma swoje skutki y w lekarstwach. Korzenie iey są obrzydliwo słodkie, y z wodą odgotowane, czyszczą po porodzeniu: inni równają go sławney Kinie: inni zalecają na wrzody ropiejące. Świeży Korzeń z miodem przasnym y Cebulą ztarty, ma wyciągać z ran utkwione drzazgi. Tenże Korzeń świeży ztluczony ma rozpędzać puchlinę, y uśmierzać bole w wywichnionych członkach, tak u ludzi, iak y Zwierząt. Z ługiem gotowany, ma leczyć parchy na głowie.

127.

ARUNDO EPIGEIOS : **TRZCINA GORNA.** Każdy *Kielich* ma tylko po iednym Kwiatku. *Wiecha* stoi prosto

w górę. Liście od spodu są gładkie.

Trzcina ta trwała rośnie na suchych pagórkach. Wiecha iey jest żółta, nieco z fioletowym pomieszana.

128.

ARUNDO CALAMAGROSTIS: TRZCINA OSTRZYCA. U Syreniusza *Gramen arundinaceum*: u Royena *Arundo calicibus unifloris, culmo ramoso*. *Kielich* gładki, ma tylko po iednym Kwiatku. *Korona* wężnista. *Wiecha* gałęzista.

Trwała ta Roślina rośnie na trawnych błotach. Bydło iey nie tyka, y jeżeli kiedy będzie przymuszone do żazycia, laxuje od niej.

L. G. 589.

ASARUM: KOPYTNIK.

Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych dwanaście, *Otwor* ieden. *Korony* nie ma. *Kielich* trzy, lub cztery razy przedzielony jest na owocu. *Torebka* nasienna skorkowata, ma czubek. *Gatunek* u nas jest ieden.

129.

ASARUM EUROPÆUM: KOPYTNIK POSPOLITY. U Royena *Asarum feliis subcordatis, petiolatis*. Ma *Korzeń* gruby, mięsisty, knotowaty, z wielą włosienkowemi. *Liści* dwa nerkowatych, tępych, gładkich, lśniących, na długich ogonkach z korzenia wyrastających. *Kwiat* na bardzo krotkiej szypułce wyrasta z pomiędzy liści.

Rośnie

Rośnie w lasach ciemnych y wilgotnych. Kwitnie w Kwietniu. Jeżeli ją rozmnożyć potrzeba, rozsadzają się w iesieni poroździerane korzonki w gruncie wilgotnym, y nieco cieniście.

Cała ta Roślina ma zapach mocny, ale nieprzyjemny. Korzeń osobliwiey zażywa się do lekarstw: ten, y Liście świeże zażyte, gwałtowne wzbudziają womity: stare zaś, albo Extrakt z nich, gwałtownie laxują. Kilka razy odgotowane, albo winem nalane, pędzą mocz y poty.

Kwintla utłuczonego Korzenia z winem zażyta naczczu, przez womity, lub laxowanie, uwalnia od Febry, ale to lekarstwo zdatne tylko jest dla prostych y mocnych ludzi. Najlepiej podobno będzie zażywać go na włosnę na laxowanie Konni, w większej przecięż mierze.

L. G. 306.

ASCLEPIAS: TROIESC.

Jest Rodzay mający *Nirek* pyłkowych pięć, *Otworow* dwa. *Miodownikow* jest pięć, *iaiwokrągłych*, *dętych*, *ostrogowatych*.

130

ASCLEPIAS SYRIACA: TROIESC SYRYJSKA. Ma Liście owalne, od spodu kosmate. Pręt pojedynczy. Okółki kwiatowe niby wiszące. Korzeń rozchodzi się w ziemi. Pręty bywają grube, y do trzech łokci wysokości dorastają; na bokach

wierzchołkow są w Okółkach Kwiaty blade-purpurowe, pachnące; nakłaniają się ku ziemi, y kwitną w Lipcu.

Roślina ta u nas jeszcze nieznamiona, jest jedna z pożyteczniejszych do Rękodzieł: y dlatego w Niemczech w wielu już miejscach rozmnożona. Nietylko bowiem Pręty iak Len lub Konopie na Nicie y Płotna wyrabiać się mogą: lecz jeszcze bardziej wełna z terekow nasiennych zebrana, ochędożona, przedzona, daie Nicie Jedwabowi się równiające. Z niey przez przymieszanie różney inney przędzy, robią się Sukna, Rasze, Etaminy, Sarżderony; a osobliwie coś pośredniego między Suknem Hiszpańskim y Etaminem, z zupełnym lśnieniem iedwabnym. Pończochy równiają się Angielskim kastorowym. Robi się y Papier.

Rozmnożenie y utrzymanie tak się czyni. Sieie się Nasienie na włosnę: w iesieni Korzenie się przesadzają rzędami, aby między nimi chodzić można było, na gruncie pulchnym, y nieco iak wilgotnym, tak piaszczystym, niezbytnie ku pułnocy wystawionym, y pierwey kilka razy przewroconym.

Przyszłego lata chędoży się od niepotrzebnych Roślin przez gracowanie. Kiedy się już na głównych prętach pokażą Kwiaty, poboczne nadłamią się, ale nie prędzey poobrzynają, aż posusychają. A kiedy się na pięciu dolnych Okółkach owoc zawiąże, nadłamanie się y wierzchołek.

Po

Po dojrzeniu Owocu, pospolicie w Sierpniu, obrzyna się w dzień pogodny, suszy w cień: z otworzonych owoców wybiera się wełna biała, mocna, miękka, lśniąca: chędoży się z Ziarn przez przetaki, y chowa w suchym mieyscu.

Pręty gdy uschną, urzynaia się przy ziemi, y można ich zażyć iak Lnu, lub Konopi. Jeżeli gdzie które Korzenie wyginęły, posadzą się inne, y całe mieysce zimną nieco słomą okryć się może.

131.

ASCLEPIAS VINCETOXICUM: TROIESC ZWYCIĘZYIAD. Tak się zowie y u Syreniusza. U Dyoskorydesa *Apocynum*. Ma Liście iaiowo-okrągłe: z brodką od pnia, zastrzone, parami stojące. Pręt prosty, około łokcia wysoki, na wierzchołku bardzo cienki. Korzeń trwały, włosienkowy. Kwiaty białe w Okółkach, które częstokroć powtarne Okółki z siebie wypuszczają.

Rośnie na mieyscach grubopiaszczystych: znajdowałem w zarosłach nad rzeką Bugiem. Wełna nasienna mogłaby się zażywać iak poprzedzająca, ale jest podlejsza.

Kwiaty nie mają zapachu: Liście są nieco słone: Korzeń ma y smak y zapach obrzydliwy, jest ostry, gorzki, wzbudza wómitę, y jest do wewnętrznego zażycia podeyrzany. Zewnętrznie leczy wrzody ropiące na Piersiach. Dawnieysi zażywali

Extraktu z liści na puchlinę wodną, a dystylowaną wodę przeciwko truciznie.

L. G. 424.

ASPARAGUS: GROMOWY KORZEN. Jest Rodzay mający sześć Nitek pyłkowych, Otwor ieden. Korona sześć razy przedzielona, stoi w górę, której trzy wewnętrzne listeczki są na końcach zgięte. Jagoda trzykomorkowa, dwu-ziarnowa. U nas jest ieden Gatunek znaiomy.

132.

ASPARAGUS OFFICINALIS: GROMOWY KORZEN SZPARAG. U Syreniusza *Asparagus*: u Mathiola *Asparagus sylvestris*: u J. Bauhina *Asparagus pratensis*: u Lobela *Asparagus vulgaris*: u innych *domestica*, albo *sativa*. Ma Pręty proste, okrągławe, zielone. Liście nitkowate, y w równey liczbie przysadki liściowe. Pręt rozchodzi się wiechowato. Szypułki kwiatowe wyrastają po dwa, mają kolanko, są wietkie, wiszą na doł, y mają po iednym Kwiatku. Korona dzwinkowata, wewnętrzne iey listki dłuższe. Korzeń długi, okrągły. Jagody gdy dojrzeją, czerwone.

Rośnie mieyscami dziko, na przykład w Kutawach: y na Podlasiu pod Drohiczymem widziałem. Pospolicie w Ogrodach utrzymuje się do stołowego używania, którego na wiosnę sosiki albo wypustki różnie się zaprawiają.

U Ogro-

U Ogrodnikow kilkorakie są odmiany. *a.* Zielony, którego zielone sosiki są najpodlejsze. *b.* Biały: ma tylko wierzchołki zielone, y grubsze sosiki. *c.* Czerwony. *d.* Hollenderski: a ten jest nayprzedniejszy, y należyćie utrzymywany, naygrubszy.

Jak się Szparagi na Stołach zażywaią, odsyłam do Kucharzow: tego tylko nie opuszczę, że się do przechowania marynowac mogą. Odgotowane niezupelnie kładą się w naczynie, Pieprzem y Solą przesypuią, Octem nalewaią, y naczynie się zamknie. Albo samym wolnym masłem zalewaią się.

Zażywanie Szparagow jest bardzo zdrowe: krew czyszczą, pędzą mocz, y przez niego wiele złego z krwi wyprowadzaią. Mocz krwawy maiący, Hemorroidom podlegaiący, y Podagryczni zbytnie ich zażywać niepowinni. Przez swoją ostrą sol, którą w sobie maią, pobudzaią ciała rozkosze.

Należyte Szparagow utrzymywanie jest zatrudniające, y gnoy na rolę potrzebny marnotrawiące. Doświadczenia P. Rammelt w tej mierze biegłego nauczyły, że się naywyśmienitsze udawaiy Szparagi tym sposobem: W dobrej ziemi kazał kopać row pułtora łokcia głęboki, ziemię dolną wyrzucił na wierzch, wierzchową na spod, y znowu row napełnił. W iestieni posiał nasienie rzadkiemi bardzo rzędami. Nie przesadzał, tylko co zima gnoiem lekko potrząsał, y im bardziey się Tam I.

ziemia ulegała, tym więcey nawoził pulchney ziemi.

L. G. 189.

ASPERUGO: OSTRE ZIELE. Jest Rodzay maiący pięć *Nitek* pyłkowych, *Orwor* ieden. *Liście* są ostre. *Korona* iedno-listkowa owoc otaczaiąca. *Kielich* owocowy ściśniony, z płaskich, rownych, wydrążonych szybek złożony, cztery ziarna zamykaiący. U nas iest ieden Gatunek.

133.

ASPERUGO PROCUMBENS: OSTRE ZIELE LEZĄCE. U Dodoneusza *Asperugo spuria*: U Tourneforta *Asperugo vulgaris*. Od Rodzaiu tym się tylko różni, że leży na ziemi. Ma *Kwiaty* błękitne.

Znaydowałem natakich miejscach, gdzie Ziola z Ogrodow po pieleniu wyrzucone, przez długi czas gnaiąc, w ziemię się obrocify. Zdaniem Lekarzow *Liście* są chłodzące, y mogą się iak Szpinak zażywać.

L. G. 121.

ASPERULA: MARZANKA. Jest Rodzay maiący cztery *Nitki* pyłkowe, *Otwor* ieden. *Korona* leykowata, iedno-listkowa. *Ziarn* nasiennych okrągłych dwa. Wiadome u nas te są *Gatunki*.

134.

ASPERULA ODORATA: MARZANKA WONNA. Unie-
E kto-

których *Rubeola montana*: u Royena *Asperula foliis pluribus, floribus pedunculo elevatis*. Ma Liście lancetowate, po ośm w liczbie stojące. Kupki kwiatowe stoją na pręcikach, są białe, pachnące. Korzeń trwały.

Rośnie na ciemnych miejscach. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Jest to Roślina iedna z pożyteczniejszych. Krowom mleko pomnaża. Z Kwiatu Pszczoły na Miod zbierają. Kwiaty w Winie moczone, przyeimanu mu zapach dają.

Liście od Lekarzow są zachwalone na zamulone wężtrznosci, na miesięczne, na żółtaczkę, na kaduk, na łamanie, trąd, y zewnątrznie, na rany. Z świeższych doświadczeń mają mieć nieomylną skuteczność prz ciwko przypadkom pochodzącym od ukąszenia Psa wściekłego.

135.

ASPERULA ARVENSIS: **MARZANKA ROLNA.** U innych *Asperula carulea*: u Royena *Asperula foliis pluribus, floribus sessilibus*. Ma Liście po sześć w liczbie stojące. Kwiaty zakupione na wierzchołkach, bez szypułek.

Rośnie pospolicie na rolach. Kwitnie w Czerwcu. Kwiat błękitny. Kurczęta korzeniami tej Rośliny żywione, miały po zabiciu w sobie koście czerwono farbowane.

136.

ASPERULA TINCTORIA: **MARZANKA FAR-**

BIĘRSKA. U Royena *Asperula foliis quaternis ovato lanceolatis, ramis alternis*. Ma Liście po cztery w liczbie stojące, iaiowo-okrągławe, lancetowate: Kwiaty na wierzchołkach pręcikow. Gałązki y Szypułki kwiatowe stoją na przemiany.

Rośnie w lasach na pagorkach między Wrzosami, y w zaroślach, osobliwie na gruncie gliniastym. Kwitnie w Czerwcu kwiatem białym. Korzeń na wiosnę, nim pręty wypuści, wykopany, w occie gotowany, węgnę przednie czerwono farbuie: która kładzie się w gorącą tę polewkę, y tak gorąco zaraz potym w zimney wodzie płocze się.

L. 9. 421.

ASPHODELUS: ŻŁOTO-
GŁÓW. Jest Rodzay mający Nitek półkowych sześć, Otwor ieden. Korona sześć razy przedzielona. Miodowniki z sześciu łusek złożone otaczają owoc. Gatunek ieden u nas wiadomy.

137.

ASPHODELUS ALBUS: **ŻŁOTOGŁÓW BIAŁY.** U Syreniusza *Hastula regia*: u Kordusa *Asphodelus verus*: u J. Bauhina *Asphodelus major*. Ma Pręt nagi. Liście z Korzenia wyrastające, są równo-szerokie, mieczykowate. Korzonkow wiele, iak knoty podługne, zaostrome, zakupionych. Kwiaty białe, na wierzchołku pręta w nieiakie grono zakupione.

Rośnie

Rośnie na Rusi y Podolu w miejscach tłustych zgorzystych. Kwitnie w Czerwcu. Dla przyiemności grona kwiatowego, można korzenie w iesieni przesadzać do Ogrodow zabawnych.

L. G. 1178.

ASPLENIUM: SLEDZIONKA. Jest Rodzay Roslin z niezliczonymi rodzajnymi częściami, albo Rodzay bezkwiatowy. *Plamki* Kwiaty zastępujące, czynią na środku liści linie na różną stronę się nakręcające. Z pomiędzy wielu Gatunkow, te u nas wiadome.

138.

ASPLENIUM SCOLOPENDRIUM: SLEDZIONKA STONOGOWIEC. Ma *Głabie* liściowe kosmate, *Liście* poedyńcze, serduszkowate, albo ięzyczkowate. U Royena zowie się *Asplenium frondibus ensiformibus integris: basi cordatis inflexis, petiolis hirsutis.* Zdaie się, że u Syreniusza jest nazywane *Hemionitis.*

Rośnie w ciemnych, kamienistych miejscach. P. Gleditsch zachwala go na Sledzionę.

139.

ASPLENIUM CETERACH: SLEDZIONKA WŁASCIWA. Jest to ta, którą Syreniusz nazywa *Scolopendria.* Ma *Liście* podzielone na tępe, na przemiany stojące, z sobą się ztykające poprzeczne części. Te od spodu tak są łuskowate,

że plamkow kwiatowych ledwie dopatrzeć się można.

Rośnie na starych murach. Ja znajdowałem na kupach Kamieni w lesie zdawna złożonych y przerosłych. P. Hill zaleca tę Roślinę iako bardzo skuteczną na zamulone wnętrzości, a osobliwszym sposobem ma być pomocną przeciwko chorobom Sledziony.

140.

ASPLENIUM TRICHOMANOIDES: SLEDZIONKA SKALNA RZĄSA. Ma *Liście* pierzaste, których pierka są okrągławe y zębkowane. Rośnie w cieniu na starych murach, w Studniach murowanych, lub kamiennych. W skutkach lekarskich ma się równać Sledzionę właściwą.

141.

ASPLENIUM RUTA MURARIA: SLEDZIONKA ZANOKCICA U Syreniusza zowie się *Paronichia.* Ma *Liście* na przemiany dwa razy składowane, których listeczki są klinowate, drobno zębkowane.

Rośnie na starych murach y opokach. Zapachu y smaku nie ma żadnego. Ma mieć osobliwszą skuteczność na leczenie Suchot, y przeciwko Szkorbutowi.

L. G. 954.

ASTER: JASTER. Jest Rodzay mający Kwiat składowany. *Główki* pyłkowe przerosłe. *Kwiatki* Dwupłciowe, y Samice rodzajne.

dżayne. Dno kwiatowe nagie. Koronka na ziarnie pojedyncza. W Promieniu więcej iak dzie sięć Kwiatkow. Kielich złożony z łusek iak Dachowka za siebie zachodzących, z których dolne są odtulone. Z pomiędzy wielu Gatunkow, te nam są wiadome.

142.

ASTER AMELLUS: *FASTER GAWĘDA*. U Syreniusza y dawniejszych *Aster atticus*. Ma Liście lancetowate, tępe, kosmate, niedzielone. Pręty kwiatowe dosyć nagie. Kwiaty w płaskie kupki zakupione. Kielich ma łuski tępe. Promienia błękitne, szrodki żółte.

Rośnie na łąkach, y w zaroślach trawiastych. Kwitnie od Sierpnia aż do zimy. Dla rozmnożenia lub utrzymywania w Ogrodzie, sadzą się w iesieni korzenie.

143. *

ASTER CHINENSIS: *FASTER CHINSKI*. Ma Korzeń roczny. Liście iaiowo-okrągłe, rogate, zębkowane, na ogonkach. Kielich bardzo w listeczki obfity, które są rozpostarte na koncu Prętow y Gałązkow.

W Ogrodach zabawnych wielorakie ich widzimy odmiany: pojedyncze y pełne: z cz rwonemi, białemi, lub błękitnemi promieniami. Nasienie sieie się wcześniej na Jnspekie, potym się rozsadki przesadzają. Kwitną od Sierpnia aż do mrozow.

L. G. 892.

ASTRAGALUS: *TRAGANEK*. Jest Rodzay rodzący Strączki. Ma Nitek pyłkowych dzie sięć, na dwie kupki zrosłych. Strączek garbaty, dwu-komorowy. Z pomiędzy czterdziestu Gatunkow, te się tylko u nas znajdują.

144.

ASTRAGALUS PILOSUS: *TRAGANEK WŁOSISTY*. Ma Pręt prosty, włosisty. Kwiaty żółte, w gronach ściśnionych, z kątow liści wyrastające. Strączki sztydłowate, kosmate. Korzeń trwały.

Rośnie w zaroślach trawnych: y rzecz osobliwsza, że od Litwy do Rzeki Buga daie się widzieć, od Buga zaś ku Warszawie, y iedney sztuki widzieć nie mogłem.

145.

ASTRAGALUS GLYCYPHYLLOS: *TRAGANEK WILCZY GROCH*. U Royena *Astragalus leguminibus lunatis, biventricosis, caulibus procumbentibus*. Ma Pręty położone, w zimie ginące. Korzeń trwały, rozłazący się. Listeczki owalne. Strączki w puł-okrągło przegięte, trzyboczne.

Pospolita ta Roślina rośnie w zaroślach leśnych. Kwitnie w Czerwcu. Liście mają smak podobny do Lukrecyi, od wielu też na ich miejsce używane bywają.

146.

ASTRAGALUS EPIGLOT-TIS: TRAGANEK SERDUSZKOWY. Korzeń roczny. Pręt na ziemi leżący. Gałązki kosmate. Liście pierzaste, z dwunastu około par przytępionych listeczków złożone, z jednym wierzchołkowym. Strączki serduszkowate, zastrzone, kosmate, zmarzczone. Kwiaty z kątów liści wyrastają na długich szypułkach, w okrągłe główki skupione, ciemno purpurowe. Rojen nazywa *Astragalus siliquis cordatis, acutis, pendulis, lateralibus conniventibus*. Znajdowałem w końcach rol. Kwitnie w Lipcu.

147.

ASTRAGALUS ARENARIU: TRAGANEK PIASKOWY. Ma Pręt bardzo krótki, położony. Liście kosmate, pierzaste. Kwiaty niemałe purpurowe, w rzadkich gronach. Rośnie w szczyrych piaskach. Kwitnie w Lipcu.

148.

ASTRAGALUS CAMPESTRIS: TRAGANEK POLNY. U innych *Astragalus pyrenaicus*, albo *alpinus*. Ma Liście lancetowate, zastrzone. Pręta łodygowatego nie ma. Pręty kwiatowe leżą na ziemi. Kłelichy i Strączki są kosmate. Kwiat żółty z dwoma białkowymi plamkami na łodce. Rośnie na Rolach.

ASTRAGALUS TRAGACANTHA: TRAGANEK GUMMOWY. Ma Pręt drzewiasty, niski. Korzenie włosienkowe. Liście okrągławe, ostro zastrzone, których ogonki obracają się w kolce. Rośnie w Francyi, Włoszech, Hiszpanii: u nas mogłby być w Ogrodach z nasienia, aleby tegiey zimy nie wytrzymał.

Sok z Korzenia tej Rośliny jest *Gummi Tragant*, która jest ślepnista, słodkawa, bez zapachu: najlepsza biała y czysta. Własnościami bliska jest *Gummi Arabskiey*, tylko się nie tak prędko rozpuszcza w wodzie.

L. 9. 358.

ATHAMANTA: SWINIĄK. Jest Rodzay mający Kwiaty w Okółkach. Nitek pyłkowych pięć, Otworów dwa. Pokrywka jest y powszechna, y szczegulna. Kwiatki wszystkie rodzące. Listeczki kwiatowe serduszkowate, wyrzynane, wgięte. Owoc jajowo-podłużny, bęgowany, wypukły. Gatunki u nas te są:

149.

ATHAMANTA CERVARIA: SWINIĄK SERDECZNY KORZEN. Ma Liście pierzaste, krzyżowo stojące, wcinane, rogate. Ziarna nasienne nagie. Korzeń trwały.

Rośnie osobliwie w wielkich Puszczach. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu. Korzeń y nasienie mają

smak korzenny. Zażywano wprawdzie w różnych przypadkach na lekarstwa; z tym wszystkim to pewniejsza, że Korzenie Bydłom są skuteczniejsze. Jeżeli go w Ogrodzie utrzymać potrzeba, posieie się tylko w iесieni nasienie.

150.

ATHAMANTA OREOSYLINUM: SWINIAK PIETRUSZECZKA. Ma Liście pierzaste, których listeczki są rozłożyste. Rośnie na Pagórkach słońcu wystawionych. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu.

Cała ta Roślina iеst bardzo korzenna. Korzeni osobliwie zażywano na Kamień, Żółtaczkę, zamulenie Wątroby, Sledzionę, gryzienie w Żywocie, na krotki wzrok, y Miesiączne. Zewnętrznie zaś, kazano go żuć na ból zębów.

151.

ATHAMANTA MEUM: SWINIAK OLESNIK. Ma Liście pierzaste. Listeczki włосienkowate. Ziarna nasienne gładkie, bęgowane. Kwiat biały.

Rośnie na Pagórkach słońcu otworzystych. Kwitnie w Czerwcu. Korzeń y nasienie są bardzo korzenne. Korzeń osobliwie wchodzi w przyprawy, któremi się Ule namazują dla utrzymania rojów Pszczół. Tenże iеst dla Bydłat wielorakim lekarstwem. Chcąc go w Ogrodzie rozmnożyć, w iесieni albo się posieie nasienie, albo się korzenie porozdzierają, y rozsadzają.

L. G. 1153.

ATRIPLEX: ŻOBODA. Jest Rodzaj. mający Płć Kwiatów częścią pomieszana, częścią w puł oddzieloną. Korony nie ma. Kwiaty Dwupłciowe mają Kielich pięcio-listkowy. Nitek pyłkowych pięć, Szykę dwa razy przedzieloną. Ziarno nasienne iedno zpłaszczone. Samice zaś mają Kielich dwu-listkowy, Szykę dwa razy przedzieloną, y podobnież iedno Ziarno nasienne. Gatunki te są u nas:

152.

ATRIPLEX HORTENSIS: ŻOBODA OGRODOWA. U Mathiola *Atriplex domestica*. U innych *Atriplex sativa*. Ma Pręc prosty, zielony. Liście trzyro-gate.

W niektórych Ogrodach iеst znaioma, wchodząc do używania stołowego iak Szpinak. Troiaka zaś tylko w Liściach widzieć się daie odmiana: biaława, czerwona, y nakrapiana. Nasienie się tylko sieie w iесieni; które zażyte wewnątrz czyni womity. Liście młode z rosółem gotowane z wolna laxują: też same y zewnętrznie mają moc odmiękczącą.

153.

ATRIPLEX HASTATA: ŻOBODA GĘSIO-STOPKOWA. Ma Liście podobne Gęsio-stopkowym, dzidowe, wycinane na zęby. Pręc zielny prosty, rogaty, ramionowaty. Liście Kielicha samcowego wielkie, wydrą-

wydrażone. *Kłos* kwiatowy prosty.

Rośnie przy płotach, parkanach. Na wiosnę Liście zażywać się mogą na zieleninę do Stofu. W lekarstwie są skutecznymi do Enem odmiękczających.

154.

ATRIPLEX PATULA: ŻOBODA ROZŁOZYSTA. U innych *Atriplex sylvestris*: U Rojena *Atriplex caule herbaceo, foliis superioribus lanceolatis integerrimis*. Ma Pręt zielny, rozłożysty, rowkowany. Liście dolne strzałkowate: wyższe długie, równo-szerokie, lancetowate. *Kielichy* zębkowane.

Rosnie na gruntach uprawnych, osobliwie obficie gnaniem nawiezionych. Kwitnie w Lipcu. Roślina ta Owcom nie jest pożyteczna; gdzie iey wiele jest, z ostrożnością na nie wypędzać należy.

L. G. 249.

ATROPA: POKRZYK. Jest Rodzay mający pięć *Nitek* pyłkowych, od siebie oddalonych: *Otwor* ieden. *Kwiat* dzwonkowaty. *Jagoda* dwu-komorkowa. U nas iest ieden Gatunek.

155.

ATROPA BELLADONA: POKRZYK WILCZE JAGODY. Rojen iednym słowem nazywa *Atropa*. Ma Korzeń trwały. *Pręt* zielny, purpurowy, wysoki. *Liści* iaiowato-okrągłe,

niedzielone, w iesieni czerwieniejące. *Kwiaty* zewnątrz ciemno-brunatne, wewnątrz purpurowe, pojedynczo, na długich szypułkach, w kątach liści. *Jagoda* nieco z wierzchu płaska; gdy dojrzeie, lśniąca, czarna, pełna słodko-kwaskowatego, obrzydliwego, purpurowego soku.

Rośnie, osobliwie na Rusi, w lasach na miejscach zgorzystych. Kwitnie w Czerwcu. *Jagoda* y Korzeń iuż dawno między trucziny są policzone. Zażycie ich rozpala usta, gardło, żołądek, y wnetrznosci: kurczy żołądek, utracą appetyt, oczy nadzwyczaj osłabia: czyni zawrót, nudności, szalenstwo, ślepotę, paraliż, y nagle pospolicie o śmierć przypawia.

Wcześniej to nieszczęście postrzegłszy, można ratować daniem na womity: potym winem, octem, serwatką, lub inną iakową kwaśną.

Niektorzy Lekarze zażywali go y do Lekarstw, osobliwie na leczenie Raka, y pomieszany porządek Nerwow, lecz nierównie więcej iest tych, ktorzy y Lekarstwo to mają za nieskuteczne, y zawsze w nim upatrują niebezpieczeństwo. Z iagód można robić zieloną farbę do malowania.

L. G. 91.

AVENA: OWIES. Jest Rodzay właściwey Trawy, mający *Nitek* pyłkowych trzy: *Otworów* dwa. *Kielich* dwu-łuskowy, wielo-

wielokwiatkowy. *Korona* podługowata, na grzbiecie zakręconą ość mająca. Procz Owsa zwyczajnie zasiewanego na roli, mamy jeszcze y inne w Kraiu Gatunki.

156. *

AVENA SATIVA: OWIES POSPOLITY. *Kielich* ma dwa ziarna nasienne. Ta Roślina jest wprowadzie wszystkim znaioma; lecz u nas nie wszystkie jeszcze odmiany wiadome.

a. *Biały* pospolity, który się y u nas pospolicie sieie.

b. *Angielski zimowy*: sieie się nietylko na wiosnę, ale y na zimę. Ma ziarna większe, y ważniejsze od ięczmiennych.

c. *Ranny biały*: ma ztąd zaletę, że nad inne Owsy wcześniej dojrzewa.

d. *Czarny pospolity* ma łuski czarne; y pożyteczny jest do zasiewania na mieyscach zgorzystych między lasami.

e. *Turecki*, albo *Węgierski*, ma wiechę, na ktorey Kwiatki są tylko iednostronne ściśnione; potrzebuie wprowadzie gruntu lepszego, lecz za to z doświadczenia cudzoziemskich Gospodarzow, blisko czwartą część więcej wydaie iak pospolity. Owies nagi jest osobnym Gatunkiem, będzie o nim w osobnym Artykule.

Jakiey roli potrzebuie Owies, iak się rozmnaża, utrzymuie? wiadomą wszystkim Rolnikom. Nie potrzebuie wprowadzie gnoju, ale posiany, gdzie w przeszłym roku była Pszenica, lub

Jęczmień, nagradza za tę sobie uczynioną wygodę.

Ziarna pospolicie zażywaią się dla Koni na obrok: procz tego niemi się karmią Wieprze, Drobie. Słoma idzie na paszę Bydłu: niektorzy przecieź mowią, że Krowy od niey mniej Mleka dawać mają.

Chleb dla ludzi z Owsa wprowadzie być może, y dobrze tuczący, iako się okazuie na Obłopach w Szkocyi y Norwegii, lecz też y takie do niego trzeba mieć Żołądki. Jest czarny, gorzkawy, ciężki, y nie prędko trawny. Lepiej czynią na Rusi z Żytem mieszaiać.

Kasza zaś owsiiana jest pospolitą potrawą dla chorych w Francyi, Anglii, y Niemczech. Kleiek z niey z Rodzenkami, lub Figami gotowany, zażywa się w chropowatości gardła, suchym Kaszlu, Kolkach, z bolem odchodzącym mocz, y we wszystkich gorączkach: tylko go długo porządkiem zażywać nie potrzeba, nadyma bowiem, y osłabia żołądek.

157. *

AVENA NUDA: OWIES NAGI. Jest osobnym Gatunkiem, u nas dotąd, ile wiem, nieznaowym. *Kielichy* mają po trzy Kwiatki. Cała ta Roślina jest bardzo podobna do pospolitego Owsu, tylko że się iey ziarna czysto z łusek wymłaią.

Sieią go w Anglii y Szkocyi obficie: dlatego go zaś tam wiele poważaią, że lubo nieco mniej wydaie

wydać ziarn iak Owies pospolity, przecież mają z niego naturalną Kaszę, bez innej roboty, tylko przez wymłocenie, y przez wywianie. Piwo z niego bardzo jest wysmienite. Niepotrzebuie gruntu innego, tylko iak Owies pospolity.

158.

AVENA ELATIOR: OWIES WYSOKI. *Kielich* jest dwu-kwiatowy. *Kwiaty* dwupłciowe, prawie nie mają ości, na *Samicach* zaś są znaczne. *Korzeń* głowkowy. *Zdźbło*, albo Słoma soczyste, jasno-zielone, gładkie, na dwa łokcie wysokie. *Liście* długie, stoją na przemianę, miękkie. *Wiecha* około puł łokcia długa.

Rośnie wszędzie na rolach y łąkach, y pospolicie dwa razy kwitnie przez lato, w Maiu y Sierpniu. Jest to Roślina iedna z najpożyteczniejszych dla Gospodarzów. Korzenie zażywać się mogą iak Marchew, Rzepa, &c. Nasienie ochędożone tak dobre jest, iak wiadoma Manna.

Lecz co największą czyni zaletę, jest pasza dobra dla wszelkiego Bydła, y pożyteczność do zasiewania łąk. Koniom, Bydłu, y Owcom, jest tak przyjemna iak Koniczyna, y bez wszelkiey boiaźni dawać można.

Kupujemy ledwie nle równo z pieprzem nasiona zagraniczne, (o czym pomowię pod Rodzajem *Trifolium*) a mamy w Kraiu swoje trawy, które dla pożyteczności w innych Kraiach zasiewają. Przyłożmy tylko sta-

rania, zbierzmy nasienie, posiejemy, a pokaże się, że lepsze będą, iak cudze przymuszone.

Nie gardzi żadnym gruntem, niskiego tylko a błotnego nie lubi. Chcąc na łąkę zasiać, posieie się w iesieni. Przyszłego lata iuż dwa razy kosić można, daley potym po kilka razy. W iesieni szóstego roku puszcza się Swinie, które na te korzenie są bardzo chciwe. W iesieni siódmego roku, na nowo się zasieie.

159.

AVENA FATUA: OWIES GŁUCHY. *Kielich* jest trzykwiatowy. *Kwiatki* są od spodu włosiste. *Korzeń* roczny. *Zdźbło* wyższe nad łokieć. *Liście* szerokie, pięcio-żyłowe. *Wiecha* wielka. *Ziarno* gładkie, na iednej stronie bruzdowane, od spodu włoski mające. U Royena zowie się *Avena seminibus hirsutis*.

Kwitnie w Czerwcu. Rośnie między Zbożem, w którym czasem nadzwyczajnie się rozmnażając, wielką czyni szkodę. Spособy wygubienia mogą wprawdzie być różne, nayskuteczniejszy przecież będzie następujący. Rola zostawi się ugorzem, zkosi się nim zakwitnie: powtorzy się drugiego roku: lubo bowiem Roślina ta roczna jest, iednakże w iednym roku nie da się wygubić.

160.

AVENA PRATENSIS: OWIES ŁĄKOWY. *Kielichy* mają

maią po pięć kwiatkow. *Zdźbło* wyrasta na łokieć wysoko. Liście są wąskie y gładkie. Kłoski na dwa cale długie.

Rośnie na pastwiskach suchych, słońcu wystawionych.

161.

AVENA FLAVESCENS:
OWIES ŻŁOTY. *Kielichy* mają po trzy kwiatki, ośc.s.e: są

krotkie. *Wiecha* rzadka. *Korzeń* trwały. *Zdźbło* około łokcia wysokie. *Kłosie* na palec długie.

Trawa ta rośnie na pastwiskach. Kwitnie raz na wiosnę, drugi raz w jesieni. Jest wyśmienitą paszą osobliwie dla Owiec: lecz do umyślnego zasiewania, dla drobności swej, niezdatną.

B.

B.

L. G. 720.

Leczy choroby Macicy y Sledziony.

BALLOTA: BEZZĄB. Jest Rodzay mający *Nitki* pyłkowych par dwie, z których jedna para krotsza jest. *Ziarna* bez Owocu. *Kielich* tacowy, dziesięcio-bręgowy, pięcio-ząbkowy. *Korona* ma zwierzchną wargę dętą, karbowaną. Jeden u nas jest Gatunek.

162.

BALLOTA NIGRA: BEZZĄB CZARNY. Ma *Liście* serduszkowate, niedzielone, zębkowane. *Kielich* ostro zaostrozony. U Royena zowie się jednym słowem *Ballota*.

Rośnie na nieuprawnych miejscach, y *Korzeń* ma trwały. Ma zapach nieprzyjemny. Owce tey Rośliny nietykają.

L. G. 962.

BELLIS: STOKROC. Jest Rodzay mający *Kwiaty* składane. *Nitki* pyłkowe są przerosłe. *Dwupełciowe*, y *Samiczki*, są rodzajne. *Dno* owocowe nagie, krąglikowate. *Ziarna* nasienne przewrocone iaiowo-okrągłe, bez koronki. *Kielich* w puł-okrągły, z równych łusek złożony. Z dwóch Gatunkow jeden się u nas znajduje.

163.

BELLIS PERENNIS: STOKROC TRWAŁA. U Dodoneusza *Bellis sylvestris*: u Mathiola *Bellis minor*: u Royena *Bellis scapo nudo, uniflora*. *Korzonki* trwałe. *Liście* rozkładają się przy ziemi.

ziemi. *Prątki* kwiatowe niskie, bezlistne, iednokwiatowe. *Kwiat* dziko rosnący ma białe, albo czerwone promienie.

Dziko Stokroć rośnie na wygonach słońcu wystawionych. Procz dzikiej, wielorakie ieszcze odmiany znaydują się w Ogrodach zabawnych: pełne lub pojedyncze, rurkowate, lub z płaskim promieniem; białe, czerwone, nakrapiane, &c. Kwitną przez całe lato. Rozmnażają się przez rozdzieranie y rozsadzanie Korzonków każdego czasu, a osobliwie na wiosnę, lub w iesieni. Można liście iey na wiosnę zażywać na Zieleinę, lub Sałatę. Owcom są y przyjemne y zdrowe.

Dzikiej Stokroci już dawno Lekarze przyznali moc z wolną ściągającą. Zachwalano ją na Wątrobę, Sledzionę, Piersi, Rany wewnętrznie y zewnętrznie, osobliwie na część iaką wewnętrzną zerwaną, iako chłodzącą, odwilżającą, y gojącą. Robiono z Kwiatu czerwonego Konserwę, Syrop, y Essencją.

L. 9. 442.

BERBERIS: KWASNICA.

Jest Rodzay mający sześć Nitek pyłkowych, Otwor ieden. Kielich y Korona sześćlistkowe. *Listki* na Koronie mają na końcach dwa gruczołiki. *Słupek* nie ma szyki. *Jagoda* dwuziarnowa. U nas ieden Gatunek wiadomy.

164.

BERBERIS VULGARIS: KWASNICA KALINA WŁOSKA. Jest drzewnym Krzewem. *Pierwsze liście* są przewrócone iaiowo-okrągłe, drobno zębkowane, drobnymi kolcami osadzone. *Przysadki* liściowe kończą się z obu stron w ząbek włosienkowy. *Liście piórkowe* stoją na przemiany: dolne dzielą się na poprzeczne części z kolczystymi ząbkami, dalsze przemieniają się w kolce trzy razy dzielone. *Dalsze liście* stoją po dwa, są podługowate, zębkowane: a między dolnymi liśćmi y kolcami, ieszcze się listeczki inne ukrywają. *Kwiaty* są żółte, wiszą na prątkach gronistych. *Jagody* gdy dojrzeją, pospolicie czerwone: są bowiem odmiany y białe, y czarne. Krzew ten dorasta czasem pięciu łokci wysokości. Zowie się u Royena *Berberis spinis triplicibus*.

Rośnie w niektórych stronach dziko na miejscach zarośli krzewnych: w moiej stronie nie widziałem, iak tylko pod Nurem nad rzeką Bugiem. Kwitnie latem. Jagody w iesieni dojrzewają. Na gałęziach rosną kolce po trzy zkupione. Jagody mają wielki kwas, przecięż są przyjemne.

Pospolicie utrzymuje się w Ogrodach: y rozmnożenie bardzo iest łatwe: nietylko bowiem korzenie się mogą rozdzierać y rozsadzać, lecz y roszczki ufałowane, głęboko w ziemi utkwione,

ne, przyjmują się. Gruntem żadnym nie gardzi.

Liście młode w Hollandyi żyzwią na Sałatę, albo one ze sztuką mięsa gotują. Sok z jagód wyciśniony, wysmienicie w Kuchni zastąpić może miejsce soku cytrynowego. Gdzieby tych Jagód być mogło wiele, ognistą wodkę z nich mieć można. Drzewo grubsze zda się Stolarzom do wykładanych robot.

W Lekarstwie sok z jagód ma moc chłodzącą; pełny i istotney soli, a ztąd przeciwi się zgniliznie, y w niwczym nie ustępuje sokowi cytrynowemu. Jagody w cukrze smażone, są pożyteczne w gorączkach: procz tego iest z nich Syrop, Powidła, y Kofaczki. Woda moczona z średnią żółtą Korą, daie wysmienite płokanie ust: a wino takowoż moczone laxuje. Liście odgotowane radzi P. Haller na chwiejące się zęby.

Kora żółta pod grubą wierzchową, ale na pniach starych, nie zaś gałązkach, daie piękną żółtą farbę na skory. Cudzoziemcy iednostaynie piszą, że nią w Polsce Saffian farbują: o czym ia się nigdzie dowiedzieć nie mogłem. Kora z Korzenia, poki świeża iest, tłuć się y moczy w zimney wodzie, a w tey moczona wełna, pięknie się żółto farbuię.

L. 9. 310.

BETA: Cwikiła Jest Rodzay mający pięć Nitek pyłkowych, Otulbrow dwa. Korony

nie ma. *Kielich* pętelistkowy. Ziarno nasienne nerkowate, w głębokości dna zamknięte.

165.

BETA VULGARIS: Cwikiła BURAK. Ma Kwiaty ścisnione. Liście niemale, soczyste. Korzeń pospolicie czerwony, gruby, wrzecionowaty.

Roślina ta we wszystkich gospodarskich Ogrodach znaioma, ma niektore swoje odmiany: są Liście czerwone, są zielone: są Korzenie czerwone, żółte, lub białe: są ieszcze y Korzenie iak Rzepa okrągłe.

Jak utrzymywać y rozmnazac? wiadomo kaźdey Gospodyni: to iedno tylko przydam, że chcąc mieć Korzenie przyzwicie wielkie, ieżeli gęsto są zasiane, przy pielentiu tak się poprzerywają, aby co stopa ieden tylko był Korzeń.

Zażycie ich bardzo wiadome iest: gotują się świeże, lub przez zimę przechowane Korzenie do stołu. Bez kwaszonych Buraków, przynajmniej w niektórych stronach, żadne się gospodarstwo nie obeydzie. Cwikiła na stołach, a Boćwina w Litwie, iest pospolita.

W lekarskich skutkach Korzenie chłodzą, odmiękczają, pragnienie gaszą; y zimą mogą zastąpić miejsce Owocow, w chorobach, w których owe są pożyteczne. Są dobre na Piersi y Kaszel. Osobom do Konstypacyi skłonnym Cwikły na noc są bardzo pożyteczne, ale w własnym ich kwasie; z octem bowiem,

bowiem, chrzanem, kminem, &c. staia się ostreimi y rozpalającemi.

Korzeń czerwony drobno pokrajawszy, maczy się w mocnym occie, na miejscu wolnie ciepłym, przez dwa dni y dwie nocy. Sok się potem przez chustę wyciska: w tym macza się wełna y na słońcu suszy. Kilkakrotnym maczaniem pięknie się czerwono ufarbuie.

166.

BETA CICLA: Cwikiła BOCHWINA. Ma Korzeń mały, rzadko większy nad palec. Liście podługne, lancetowate, bez ogonków na pieńku siedzące. Liście zaś korzeniowe są grube, soczyste, z szerokimi ogonami. Kwiaty są w gronach, po trzy zakupione.

Znana jest w niektórych tylko Ogrodach, y liście iey idąc do stołowego używania, dały pochoć Pospolstwu w Litwie zażywania na Boćwinę liści pospolitych Buraków. Utrzymuje się y rozmnaża iak Buraki. Są niektóre u Ogrodników odmiany: biała, zielona, żółta, Rzymska y Burgundska: ostatnia wyrasta na cztery łokcie wysoko, y tak w Zielu, iak Korzeniu jest pożytecznieyszą do żywienia Krow doynych.

L. G. 718.

BETONICA: BUKWICA. Jest Rodzay mający dwie pary Nitek pyłkowych, z których jedna para krotsza jest. Ziarna

nagie bez Torebki. Kielich ma oście. Korony wierzchowa wargą podnosi się w górę, y jest znacznie płaska. Gardziel wałkowaty. U nas ieden gatunek jest wiadomy.

167.

BETONICA OFFICINALIS: BUKWICA ZWYCZAYNA. U Syreniusza *Betonica*: u Kluzjusza, J. Bauhina, *Betonica vulgaris*: u Fuchsa y C. Bauhina, *Betonica purpurea*. Ma Korzeń na palec gruby, przy tym włosienkowo czerwony. Liście korzeniowe podługne, zębkowane, niegładkie: prętowe iaiowo-okrągłe. Kwiaty purpurowe w grono przerwane zakupione. Korony wargą na trzy wcięcia podzielona, z których średnie są wyrzynane.

Rośnie wszędzie w lasach, na miejscach cienistych, chłodnych y wilgotnych. Kwitnie w Czerwcu Chcąc ią mieć w Ogrodzie, albo się na wiosnę posieie nasienie, albo w iesieni Korzenie poroździeraiać, y rozsadać.

Korzeń jest gorzki y obrzydliwy. Liście y Kwiat mają smak zielny, gorzkawy, balsamiczny, y nieco ostry: zapach nieco korzenny. U dawniejszych ta Roślina w takim była poważeniu względem skutków lekarskich, że u Włochow było przysłowie: *przedaj Suknię, a kup sobie Betoniki*. Zażywali liści różnym sposobem na głowę, piersi, płuca, śledzionę, wątrobę: na ukąszenie

Psa wściekłego: na bole oczu, zębów, y żołądka. Korzeń znacznie laxuje, y womity pobudza.

L. G. 1052.

BETULA: BRZOZA. Jest Rodzay mający *Pień* na puł oddzieloną. *Nitek* pyłkowych cztery. *Kielich* z iedney sztuki, u *Samców* na troje przedzielony, trzy-kwiatowy, z *Koroną* na czworo przedzieloną: u *Samic* nieznacznie na troje przedzielony, dwu-kwiatowy. *Ziarna* nasienne mają z obu stron skrzydełkowate skoreczki. Gatunki są Drzewa, y te się u nas znajdują.

168.

BETULA ALBA: BRZOZA ZWYCZAYNA. Ma *Liście* iąsiowo-okrągłe, zaostrome, zębkowane. *Kwiaty Samce* zakupione w kosteczki, których łuski kielichowe iak *Dachówka* za siebie zachodzą. *Samice* są zakupione w wałeczek. *Liście* y *gałęzie* stoją na przemiany.

Rośnie osobiłwiey na gruntach piaszczystych, miejscami znaczne czyniąc lasy. *Pień* wyrasta do znaczney wysokości osobiłwie w gęstwinie. *Kora* na młodych biała, lśniąca, kilkakrotnie na papierki się dzieląca: na starych chropawa. *Widziałem* Brzozy na trzydzieści z okładem łokci wysokie.

Dwoiaka iey odmiana jest najznaczniejsza: iedna ma rozgi do gory stojące, u drugiey wi-

szą na doł. Naywyższa y starość dochodzi do lat 50. dalej już nikczemnieie.

Drzewo iest białe, mocne, ciągłe, do opasu dobre: węgle z niego równają się w dobroci do bukowych, iak 4. do 3. Do budowy niezdatne, y na wolnym powietrzu prędko się psuje: lecz natychmiast zażywać go mogą *Stelmachy*, *Tokarze*, *Stolarze*, na osady *Strzelb.* W *Francyi* robią *Koszyki*, y dla *Wiesniaków* obuwia na nogi. Z rozeg starych *gałęzi*, wiadome są *Miotły* do wymietania. W *Szwecyi* *Brzezina* pokrywają *Dachy*: w *Laponii* robią *Pudełka*: w *Syberyi* różne naczynia; a dawniejszych wieków *Kory* zażywano zamiast papieru.

Z *kory* *Dziegiarze* palą *Dziegieć*, ktorego w *Moskwie* zażywają do *Skoruchtowych.* *Sadze* zbierane, są bardzo zdatne *Malarzom* y *Drukarzom.* *Sok brzozowy* na wiosnę zebrany, nietylko w *lekarstwie* zazywa się, ale dodawszy w *prędce* *drożdży*, gdy się wyroi, daie *trunek* niezły, y długo trwały. *Ocet* z niego *przedni.* *Maiąc* *soku* *dostatkiem*, *zażyć* go można do *warzenia* *Piwa*, *ochroni* się przez to *trzy* *czwartych* *części* *Słodu.* W niektórych *stronach* *wewnętrzną* *czarniawą* *kora* *Skory* *garbuia.* *Liście* na *zimę* *zebrane*, są *dobrą* *paszą* dla *wszelkiego* *Bydła.*

W *Lekarstwie* biała *zewnętrza* *Kora* iest pełna *żywicy*, która *smakiem* y *zapachem* równa się *Amerykańskiemu* *Bal-*
zamo-

zamowi: zalecają ją z wodą odgotowawszy na zimne Febry, osobliwie z wkorzenionym Szkorbutem złączone. Dziegieć ma być dobry na ślepe Hemorroidy, y na Raka. Sok, który gotowany do zgęstwienia, obraca się w Syrop, zażywa się osobliwie świeży na choroby Podbrzucha, na Suchoty z ostrości szkorbutowej pochodzące.

Kotki gotując w wodzie, wypływa na wierzch materya żółtawa, ktorej dostatkem nazbierawszy, zamiast wosku zażywać można. Sok z Rodzenkami y Cukrem roiony, daie trunk podobny do Wina. Popioł brzozy daie Ług nayostrzeyszy.

Ma y Farbiernia z Brzozy swoje pożytki. Liście farbiają żółto-zielonawo. Wełna się pierwej gotuje w wodzie z Afunem, a potem z liśćmi; ale liście w iesieni mają być zbierane. Też liście gotowane z Afunem, postępując sobie, iak się o Korze Klonowej napisało, pod Artykułem *Acer campestre*, daie dla Malarzow Szutgelb, potrzebą żółtą Farbę. Kora gotowana z Afunem, farbuie płotna brunatno-czerwono: Mech zaś z Brzeziny, iasno-żółto.

Lasy Brzozowe zasiewać się mogą w iesieni z nasienia. Ułamane rozgi, w snopki powiązane, przesuszają się; wymłoci się nasienie, y posieie; lekko tylko ziemią popruszy. Grunt nawlepszyszy piaszczysty y niemokry. Wręby w lasach brzozowych do opafu, dzielą się od 12 do 15. lat: a wycinając, gdy się ko-

rzenie poboczne od starego pnia w ziemi przez odcięcie oddziela, y prędzey, y gęściey Wrąb znówu zarosnie.

169.

BETULA NANA: BRZOZA KARLICA. U innych *Betula pumilla*. Ma Liście okrągłe, zębkowane. *Koteczki* kwiatowe bardzo drobne.

Rośnie w wielu miejscach na zarastających błotach. Rzadko będzie wyższa nad pułtora łokcia, y ma cieniuchne gałązki. Liście z niey lepiey farbiają, iak z pospolitey Brzozy. Z włosiennikowych Korzeni piękne w Lapponii y Norwegii wyrabiają Matty.

170.

BETULA ALNUS: BRZOZA OLSZA. Ma Liście okrągłe, karbowane, lipkie, na przemięny stojące, od spodu znacznie żyłowane, z gruczołkami w kątach żył. Kwiaty *Samce* składają Kotkę wąłkowatą długą. *Samice* szyszczkę wielkości laskowego Orzecha; a pod łuskami iest płaskie nasienie. Kwitnie w Kwietniu, w Październiku nasienie dojrzewa.

Rośnie osobliwie na błotach y mokrych miejscach: y iest w Europie iednym z naypożytecznieyszych Drzew na takie grunta. Kora na młodych Drzewach iest brunatna; na starych czarniawa y popadana. Pień wyrasta czasem, osobliwie w gęstwinie, do 50. łokci wysokości.

Drzewo

Drzewo szczepkie : świeże czerwone, osobliwie z gruntów mokrych: z gruntu bowiem suchego bardziej białe. Do Budowy na wolnym suchym powietrzu niezdatne; lecz za to w wodzie bardzo trwałe: zażywa się do wodnych robot, na podwaliny do Mostów, na pale, na cembrowanie studzien, do rur wodnych podziemnych, na posadzki do stajen, chlewow: do wszelkiego zaś zażycia, skoro się Drzewo spuści, korę y miążgę obedrzeć trzeba. Zażywaią jeszcze Drzewa Stolarze y Tokarze. Na ogień y węgle jest iedno z nayprzedniejszych, y Piekarzom osobliwie nayprzyjemniejsze.

Nad Stawami y Sadzawkami Olsze nie mogą być pożyteczne; opadaiące bowiem liście iak nie wszystkim Rybom są pożyteczne; tak śłaniem wkrótce wodę zamulaią. Przeciwnym sposobem nad Rzekami, gdzie woda lądy psuie, Olsze korzeniami ziemię wstrzymuią: lecz im zbytniego wzrostu pozwalać nienależy: zbytnie bowiem wyniosłe obalaiąc się od wiatrow, lądy gorzey popsuią.

Gałęzie z świeżemi liśćmi na noc do pomieszkania kładzione, a rano wyrzucone; nie maśo Pchłow na lipkich liściach wynioszą. Liście w iesieni zebrane, dają się w Grudniu y Styczniu Owcom, dla doświadczenia ich zdrowia: ktore bowiem albo ich nietykaią, albo niechciwie ich zażywaią, pospolicie Płuca y Wątrobę maią nie-

zdrowe. Nasienie Czyżykom jest ulubione; dlatego w iesieni gromadzą się między Olszynę.

W Lekarstwie liście świeże przykładaią się na rozpalenia, puchliny, y wrzody: ususzone zaś, rozgrzane w woreczkach, kładą się na łamania, zimne fluxy, bole lędźwi. Kotki gotuią się na płokanie rozpalonych ust, y w Gruźołach. Korę zwierchną niektórzy chcieli Kinnie porównać.

Gałązki Olszowe są zdadne do garbowania Skor. Szyszczaki dają Atrament iak z Gałazu. Korę zewnętrzną gotowaną z wodą z ślifierskiego Kamienia spływaiącą, zażywaią nietylko Kapełusznicy; ale y do wszelkiego czarnego farbowania zazywać można.

Do przesadzania Olszyny, nie ma wielkiej trudności; aby tylko grunt był mokry, łatwo się przyjmuie. Rozmnożyć też y odmłodzić Olszynę iuż na błotach rosnącą, bardzo łatwo przychodzi, przestrzegaiąc tego, aby przy spuszczeniu starego Drzewa, korzenie poboczne przez odcięcie od starego pnia oddzielone były. Lecz chcąc bardzo błotne miejsca zasiewać nowo nasieniem: tu nieco trudności.

Osuszyć nieco miejsce przez kopanie rowow, przykosztowno: zasadzać y w wodzie młodą Olszyną, wielka robota: tak na błota rozrzucić nasienie, na nic się nie przyda. Może to być, że kiedy suche lato nieco błot umniejszy, a wtedyby z zdarzoney sposobności korzystać należało.

zało. Wręby Olszowe do opasłu dzielą się od 15. do 25. lat; inne do 40. w lat zaś 60. iest naywyższa starość rosnącej Olszy.

L. G. 932.

BIDENS: DWUZAB. Jest Rodzay mający Kwiaty składowe. *Nitki* pyłkowe przerosłe. Kwiaty wszystkie dwupłciowe, rodzajne. Korona rzadko ktore ma promyki. *Kielich* z łusek iak Dachowka za siebie zachodzących. Na *Ziarnach* nasiennych koronka prosta oścista, kosmata. Dno owocowe, listkowate. Dwa u nas są Gatunki.

171.

BIDENS TRIPARTITA: DWUZAB TRZYDZIELNY. U Royena *Bidens coronâ seminum retrorsum aculeatâ, seminibus erectis.* Ma *Liście* trzy razy przedzielone. Łuski *Kielicha* są równe, podługowate, rynienkowate. Koronki Kwiatów rurkowate. Ziarna nasienne tępe, rogate, leżą pojedynczo w nieodmiennym *Kielichu*. *Korzeń* roczny.

Rośnie obficie w rowach, Stawach, y na mokrych miejscach. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu kwiatem żółtym. Bydło nie tyka tej Rośliny. Lekarze liczą ją między lekarstwa rany gojące, otwierające, mocz y miesięczne pędzące. Ziele świeżo pokraiane, y z Wełną gotowane, farbuie wełnę złoto-żółtym kolorem.

172.

BIDENS CERNUA: DWUZAB ZGIĘTY. Ma *Liście* lancetowate, bez ogonków, pręt otulające. Kwiat ku ziemi nagięty. Nasienie prosto w górę stojące. *Korzeń* także roczny.

Rośnie w rowach, zdrojach, strumykach. Kwitnie żółto w Lipcu. Ma w Lekarstwie y Farbierstwie iednakoweż skutki z poprzedzającym. Z Kwiatu Pszczoły noszą na Miod y Wosk.

L. G. 654.

BIXA: ARNOTA. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych. Otwor ieden. Korona dziesięć listkowa. *Kielich* pięcizębaty. *Torebka* nasienna dwulupinowa. Jeden tylko iest Gatunek.

BIXA ORLEANA: ARNOTA ORLEAN. Ma *Pręt* podkrzewinowy, około 5. łokci wysoki. *Liście* serduszkowate, zaostrome, stoją bez porządku, na długich ogonkach. Kwiaty brzoskwiniowo-czerwone stoją na końcach gałązkow, w obrzednich Kolbach, y mają listeczki wielkie. *Torebka* nasienna ma kształt Jnfuly Biskupiey. Ziarna nasienne rogate, czerwona wilgocia powleczone.

Oyczyną iest ciepła Ameryka. Wyrosłaby u nas z nasienia, ale ją zawsze w cieple, a ztąd w naczyniach utrzymywać trzeba. *Torebki* nasienne moczają się

się w gorącej wodzie, y poty płoczą, aż będą czyste: fusy z wody osuszone, są *Orleanem*. Ten gdy jest dobry, powinien być czerwono-żółty, lekki, ani zbyt suchy, ani zbyt wilgotny, y mieć zapach Korzenia szałwii. Inaczej zowie się *Roucou*. Żądywa się do farby pomarańczowej: do dania przyiemnego koloru Czekoladzie: do farbowania Masła: y czasem w lekarstwach.

L. 9. 14.

BLITUM: ZMINDA. Jest Rodzaj mający *Nirkę* pyłkową iedną: *Otworów* dwa. *Korony* nie ma. *Kielich* trzy-dzielny. *Ziarno* nasienne iedno, w *Kielichu* niby jagodowym. U nas ieden jest Gatunek.

173.

BLITUM CAPITATUM: ZMINDA JAGODNA. Ma *Lisze* podobne do Szpinakowych. *Pręt* około łokcia wysoki, na jego wierzchołku, y od każdego kolanka *Główki kwiatowe* w Kłosa zakupione. Po okwitnieniu odmieniają się *Główki* naksztalt w jagody poziome, słodkawe, purpurowe, farbujące.

Nie wiem gdzieby się u nas więcej ta *Zminda* znajdowała, iak tylko na Rusi. Kwitnie w Maiu. Chcąc ją mieć w Ogrodzie, posieje się tylko na wiosnę nasienie. Jagody farbują, ale nietrwało. U *Royena* zowie się *Blitum foliis triangularibus*

dentatis, calicibus laccatis, capitulis summis nudis.

L. 9. 1210.

BOLETUS: HUBKA. Jest Rodzaj *Bedłek*, a *Roślin* z ukrytymi y niewiadomymi pęciami. Rożni się ten Rodzaj od innych *Bedłek* tym, że ma *Głowę* horyzontalną, a u spodu *Głowy* dziurki. Jest u nas *Gatunek* niemało.

174.

BOLETUS SUBEROSUS: HUBKA KORKOWA. Nie ma *Trzona*. Jest biała, gładka, wypukła. *Dziurki* u spodu są zaostrome, statecznego położenia nie mające. Rośnie na *Pniach Brzozowych*. *Popioł* z paloney *Hubki*, jest ieden z najlepszych *popiołów*.

175.

BOLETUS FOMENTARIUS: HUBKA GĄBKOWA. Nie ma *Trzona*. *Głowa* wypukła, nierówna. *Dziurki* okrągławe, równe, rdzawe. Rośnie także na *Pniach Brzozowych*.

176.

BOLETUS JGNIARIUS: HUBKA OGNIEN CHWYTAŁA. Nie ma *Trzona*. *Głowa* wypukła, gładka. *Dziurki* bardzo cienkie. Rośnie na różnych *Drzewach*.

W Gospodarstwie ta *Hubka* y znaioma, y potrzebna jest do zapalenia ognia przez uderzenie o stal krzemieniem. Na to moczy

moczy się w ługu robionym z moczu y Popiołu przez dni kilka : opłokawszy potym , biie się drewnianym młotem , y powtórnie namoczywszy w ługu popiołowym , wysusza. Jeszcze lepsza będzie , gdy się do powtornego ługu przyda nieco Salletry.

W Lekarstwie przyłożona na rany , ale bez opisanego przygotowania na Hubkę , osobliwszym sposobem krew płynącą zastanawia. Kadzeniem iey leczą się końskie Żoły.

177.

BOLETUS SUAVEOLENS:
HUBKA WONNA. Trzona nie ma. *Głowa* jest wypukła. Rośnie na Wierzbach. Ma zapach sobie własny ; y włożona między Suknie , odpędza Mole. W Finlandyi trą ją , y mięszaią międzdy Tabakę do zażywania.

178.

BOLETUS VISCIDUS :
HUBKA WŁOKNOWATA. Ma Trzon włoknowaty. *Głowa* wypukła , śliska , brudno-żółtawa. *Dziurki* czarniawe , okrągławe , ukryte , y różne. Rośnie bardzo obficie w lasach brzo-zowych , osobliwie w Miesiącach Sierpniu y Wrześniu.

179.

BOLETUS LUTEUS: *HUBKA MASLUK.* Ma Trzon białawy. *Głowa* wypukła , bardzo śliska. *Dziurki* okrągławe , żółte. Rośnie obficie y znacznie gromadnie w Miesiącach Sierpniu

y Wrześniu , okrywając prawie ziemię w lasach sosnowych.

180.

BOLETUS BOVINUS :
HUBKA GRZYB. Ma Trzon , poki młody , od spodu grubszy. *Głowa* wypukła , gładka. *Dziurki* zaostrome , z mniejszych rogatychozłożone. Rośnie osobliwie między młodą Dębiną , a nayobficiey ku końcowi Lipca.

Grzyby świeże są wprawdzie ulubione do zażycia : a suszone wiadome w gospodarstwie : z tym wszystkim nie radziłbym Żołądki słabe wystawiać na niebezpieczeństwa w niepomiarowanym ich zażyciu. Świeżym Grzybom tożsłuży , co się o Bedłkach napisało : obacz Rodzay *Agaricus* : suche zaś z kawałkami skory przyzwolicie porównać się mogą.

Rośnie one w Kuchni przyprawnią. Jak zaś nayniezdrowsze być mogą świeże przypiekane tylko na ogniu : tak naybezpieczniejsza jest przyprawa , kiedy w nią ocet wchodzi. Chcąc świeże długo utrzymać , mogą się Masłem w naczyniu zalewać , iak się o Rydzach napisało pod Artykułem *Agaricus deliciosus*.

181.

BOLETUS GRANULATUS: *HUBKA ŻOŁTAK.* Ma Trzon żółty , krotki. *Głowa* wypukła , śliska , mięsista , czarniawa , z ostrą obwódką , y w kątach ma nakształt kupek maki. *Dziurki* wałkowate , nicco rogate ,

gate, przytępione, nierowne, z ziarnami w kątach. Nayduie się w lasach.

182.

BOLETUS SCHÆFFERI

esculentus, tubulosus, tricolor, farctus, carnosus, varius, petiolo cylindraceo, basi crassiore, KOZIŁAK. Co się o Bedłkach mówiło, to y o tych Hubkach rozumieć potrzeba: że te Rośliny nie są jeszcze dobrze roztrząśnione, ani od ktorego Pisarza należycie opisane. Do Linneuszowych Gatunkow przyłączam jeszcze niektóre z Szeffera, z ktoremi u nas znaydujące się zgadzać się zdają.

Ta jest rurkowata, pełna, mięsista, pojedyncza. Głowa aniżeli się zupełnie rozwinie, okrągła, potem wypukła, czerwono-żółtawa. Dziurki brunatno-siwe. Trzon wąskowaty, nieco od spodu grubszy. Rośnie w lasach, osobliwie brzozowych. Można go zażywać.

183.

BOLETUS SCHÆFFERI

esculentus, tubulosus, farctus, carnosus, petiolo cylindraceo, hirsuto, sursum attenuato, SINAK. Trzon albo jest bardzo krotki, siwy, wąskowaty, niegładki, od spodu grubszy: albo go wcale niedostaie. Głowa rurkowata, pełna, mięsista, pierwey okrągła, potem wypukła, czarniawa. Rośnie w lasach. Można go zażywać.

184.

BOLETUS SCHÆFFERI

esculentus, ramosus, farctus, carnosus, arboreus, varius, petiolis cylindraceis, varie flexis, & tortuosis, ZAIĄCZEK. Jest pełny, mięsisty, odmienny. Głowa czarniawa, albo brunatna, z promienistemi kreskami; pierwey okrągła, potem płaska albo lekowata. Dziurki blado-żółte. Trzon blado-żółty, różnie pogięty. Można go zażywać. Rośnie w lasach.

185.

BOLETUS SCHÆFFERI

esculentus, tubulosus, carnosus, sessilis arboreus, parum varius, DĘBNIAK. Trzona nie ma. Głowa jest rurkowata, mięsista, nieco się mieniąca, brunatna, pierwey zmarszczona y wpukła, potem łapkowata, czasem bardzo wielka, y iak Kryzy pofałdowana. Dziurki białe siwe. Rośnie na Dębach. Można go zażywać.

L. 9. 188.

BORAGO: BORAZ. Jest Rodzaj Roślin mający pięć Nitek pyłkowych, Otwor jeden. Korona kołkowata. Gardziel promieniami zamknięta. U nas tylko się jeden znayduie Gatunek.

186.

BORAGO OFFICINALIS: BORAZ POSPOLITY. Ma Liście okrągławe, kosmate, kołące, nieco kędzierzawe, na prze-

przemiany stojące. *Korzeń* biały, lipki, z wielą włosienkowemi, roczny. *Kwiaty* na końcach gałązkow pospolicie piękney błękitności, czasem białe lub czerwone. *Ziarno* nasienne jajowokształne, czarne, bruzdowane. Kwitnie w Lipcu.

Namienia Syr niusz, że się u nas dziko znajduje, nigdzie przecięż widzieć nie mogłem, prócz w Ogrodach, gdzie umyślnie utrzymują. Starania więc nie potrzebuje, iak posianie nasienia przed zimą.

Roślina ta Soczysta ma moc chłodzącą, y z doświadczeń P. *Markgrafa* zawiera w sobie prawdziwą Saletę. P. *Boerhave* zalecał ją na rozpalenia, y w gorączkach piersiowych. Konserwa, która się robi z kwiatu, nie ma żadnych skutków na posilenie serca, iako iey niektórzy omylnie przypisują. Liście y Kwiat zażywają się do Sałat. Liście młode zażywają się iak Szpinak. Kwiaty Pszczółom są ulubione.

L. G. 820.

BRASSICA : KAPUSTA. Jest Rodzay mający *Nitki* pyłkowe cztery dłuższe, dwa krótsze. *Strączki* długie. *Kielich* podniesiony, u wierzchu się ztykający. *Ziarna* nasienne okrągłe. Między krótszemi Nitkami pyłkowemi dłuższemi, Otworem, y Kielichem znajduje się *Gruzołik*. Gatunki y niektóre ich odmiany, te u nas osobliwie w Ogrodach gospodarskich są wiadome.

187

BRASSICA CAMPESTRIS: KAPUSTA POLNA. Ma *Korzeń* y *Pręt* bardzo cienki. *Liście* jednakowo-kształtne, serduszkowate, na prętach bez ogonków siedzące. Kwiaty żółte.

Rośnie dziko na rolach, które nie są gliniaste. Kwiat Pszczółom bardzo jest pożyteczny. Cała ta Roślina roczna, jeżeli rośnie na roli uprawney, nieco wilgotney, lubo gdy się obficie rozmnoży, Zbożu wiele przeszkadza, ale Owcom bardzo jest pożyteczna, y mnoży im mleko. Nasienie na Oley tak zdatne, iak Rzepakowe.

188.

BRASSICA NAPUS: KAPUSTA RZEPAK. Ma *Korzeń* wrzecionowaty. *Liście* korzeniowe są lirowate, gładkie: prętowe zaś serduszkowate, podługne, nieznacznie zębkowane, pręt otulające.

Odmiana Rzepaku dwoiaka jest: iara y ozima. U nas iary tylko jest znaiomy, który wielorakim podlega przypadkom: osobliwie pewny gatunek Liszek wyjada nasienie, Strączki czcze zostawiając. Ozimy zaś y tym przypadkom nie podlega, y większe mając ziarna, więcej wydaie Oleju. Zasiewa się na roli, gruntu potrzebuje iak pod Jęczmień uprawionego. Jary sieie się na wiosnę, ozimy w jesieni.

Roślina ta jest jedna z pożytecznych w gospodarstwie. Z Nasienia wybiera się Oley na

Post dla ludzi prostych zdalny, którego to nasienie nie skąpo wydaie: Malarzom do Pokostow nie zda się, ile że bardzo nieprędko usycha: w Lampach y Kagancach kopci zbyttnie. Makuchy po wybiciu Oleiu zostające, są y zdrowe, y tuczące dla Koni, Krow, Swiń, Krolikow. Ziarna nasienne są bardzo ulubione Kuropatwom, Bażantom, Kurom indyiskim. Plewy, które się po omłoceniu y wywianiu nasienia zostają, parzone dają się zimą Bydłu zamiast sieczki. Słoma, jeżeli jest z trawą mieszana, daje się Owcom. Posiawszy ku jesieni sztukę gruntu Rzepakiem, całą Jesień na niey paść można Owce, y nadzwyczajnie utuczyć.

189.

BRASSICA RAPA: KAPUSTA RZEPA. Pospolita ma Korzeń okrągły: ale procz tey wielorakie ieszcze są odmiany.

a. *Maiowa*, jest ranna; ma korzeń szeroki, okrągły, biały.

b. *Zielono-głowka*, ma korzeń takiż, ale część iey nad ziemię wystawiająca jest zielona.

c. *Czerwono-głowka*, tym się różni od poprzedzającej, że iey część nad ziemię jest czerwona.

d. *Wygładatka*, ma korzeń długi, biały, mięsisty, miękki. Część iey stoi nad ziemię tak dalece, że się łatwo wyrwać daie.

e. *Krytka*, ma korzeń długi, cały w ziemi ukryty.

f. *Żółta*, ma korzeń okrągły, wskroś żółtawy.

g. *Pionowa*, ma korzeń krotki, przyjemnego smaku czasem, Orzechowego: u nas Toruńska jest najsławniejsza.

Rzepy sieją się u nas albo na wiosnę w Ogrodach gospodarskich, albo na początku Lipca na roli w Ugorach. Na nasienie lepsze korzenie przez zimę przechowane sadzą się na Wiosnę: lecz gdy poczyna doyrzewać, od Ptastwa różnego ochraniać go potrzeba.

Roślina ta jest iedna z pożytecznych w Gospodarstwie. Korzenie świeże zażywaią się do Kuchni: suszą się na wietrze, albo posiekane kwaszą iak Buraki na zimę dla prostych ludzi. Dobra Rzepa powinna być nieco twardowata, nie zaś kożuchowata; y zawsze zdrowsza jest mająca nieznaczną gorycz, aniżeli zbyttnie słodka. Zywią znacznie, ale nadymaią; temu zapobiegaiąc, nie zażyią się tylko młode, y długo gotowane. Do suszonych, *Całkami* zwanych, y kwaszonych, trzeba mocnych żołądkow.

W czasie nieurodzaiu na Zboże, gdy się Rzepa urodzi, znacznie Chleb pomnożyć można. Obłupi się, pokraie, y miękko ugotuie: włoży się na chustę, y woda wszystka iak naylepiey wycisnie. Pozostały miększa się na puł z Mąką, y wyrabia iak pospolicie na Chleb.

Korzenie ieszcze są wyśmienitą paszą dla Krow doynych y Owiec. Łupinami, iak naylepszym Zbożem, ukarmić się mogą Woły, Swinie, Gęsi y Kury.

Liście

Liście młode są Owcom ulubione. Kwiat daie Pszczołom robotę. Z nasienia Oley, iak z Rzepaku.

W lekarstwie, osobliwie biała Rzepa, ma skutki mydlaste, rozwalniające. Polewka od gotowaney, albo sok z świeżey wyciśniony, y Cnkrem osłodzony, dobry iest w suchych przypadkach piersi y gardła. Gnijąca Rzepa na odmrożone członki przyłożona, wyciąga mroz. Nasienie wypędza Ospę y Odrę. Woda z Całkami gotowana, za napoy dawana, pożyteczna iest cielącym się Krowom.

190. *

BRASSICA OLERACEA :
KAPUSTA KUCHENNA. Ma kilkoroczne odmiany, o których osobno-mi napisać potrzeba. W powszechności, mają *Korzeń* okrągławy, mięsisty: y *Pręt* mniej więcej głąbowy. W tym mi ieszcze w powszechności przestrzecz przychodzi, że te odmiany łatwo iedne w drugie przechodzą: a zatym w czasie kwitnienia wysadkow, dwie odmiany blisko siebie stać nie mają.

A. KAPUSTA ZIELONA. Ma *Liście* mięsiste: nie składa się w głowy. Liście iey zażywaią się na zieleninę niektórym osobom nayprzyjemniejszą, *Podczos* zwaną: lubo się na to pospolicie zażywaią dolne liście od Kapusty głowiastey; ta przecież do tego nayprzedniejszą iest. Krowom liściami żywionym, znacznie pomnaża Mleko.

Sieie się y utrzymuie iak Kapusta głowiasta.

B. KAPUSTA GŁOWIASTA CZERWONA. Ma *Liście* czerwone, za czasem wydrążone, y w głowę się składające. Sieie się wczesnie na wiosnę albo na Jnspektach, albo na Grządkach, które się przeciwko Mrozom otulaią: w Maiu rozsadza się. Rozsada. Gruntu potrzebuie dobrego, wilgoć utrzymującego. Na nasienie procz wiadomego Gospodyniom przechowania, można ieszcze postąpić y tym sposobem. Wyrwane z korzeniem y głową, powieszają się pod Dachem na trzy, cztery dni do przewiednienia; posadzą się w miejscu od pułnocy zasłanionym do puł głowy głąboko: wystawiają część głowy obsypie się ziemią iak wałem: w bardzo wielkie mrozy okryie się grochowinami.

Kapusta ta czerwona tak ze wszystkim iest zdalna, iak następująca biała: z tym wszystkim na stołach przedniejszych rzadko iey inaczey zażywaią, iak tylko na Sałatę zimową. Laxuie nieco. Woda z głąbami gotowana, iest przednim lekarstwem na ślamowatości piersi, y płuc ropiejących. Liście z Rodzenkami gotowane, dobre są na chrąpliwość gardła: a przydawszy nieco Marchwi y lodowatego Cukru, na Kaszle, Pierśiowe Katary, y Suchoty.

C. KAPUSTA GŁOWIASTA BIAŁA. Roźni się tylko tym od poprzedzającej, że ma

Liście białe. Jest u nas nuypospolitsza; y wiedzą Gospodynie, iak koło niey chodźć maia. Tyle przydam, że procz pospolitego przechowania przez zimę, można wysadki na nasienie sadzić w iesieni tym sposobem, iak się o Kapuście czerwoney mowilo.

Pod-odmiany tey Kapusty są wielorakie: lecz niestateczne, y łatwo się odradzaiące. Między temi iest z głowami nadzwyczajney wielkości, *Pudowa* zwana. Jest y ranna: małe lecz ranne główki wydaiąca, bez ktorey się obeysć można, ile że y z naszej pospolitey ranne głowy być mogą tym sposobem. Posieie się nasienie na początku Sierpnia: rozsadzi się Rozsada na początku Września: na miescu od pułnocy zasłopionym, sadząc po trzy w kupie: każda kupka obsypie się ziemią iak wałem: w bardzo tęgę mrozy nakrye się grochowinami. Na wiosnę w kaźdey kupce tylko się zostawi iedna, drugie się poprzესadzi.

Zażyte tey Kapusty wiadome iest. Głowy słodko, lub kwaśzone idą na stoł: bez kwaśney Kapusty żaden Gospodarz chowaiący ludzi, obeysć się u nas nie może. Słodka Kapusta nadyma y nie wiele żywi. Kwaśna wprawdzie potrzebuie żołądka mocnego, ale nayskuteczniej zachowuie od Szkorbutu. Liście świeże w ciepley wodzie maczane, y przykładane na głowę, uśmierzaią bol głowy od pianaństwa pochodzący. Też liście świeże goiā rany gniiące, wrzo-

dy, y mieysca po Wezykatoryach. Sok od kwaśney Kapusty dobry iest w gorączkach.

D. JARMUZ POSPOLITY. Ma *Liście* nieco się po brzegach kędzierzawiające, prawie granatowe, w głowy się nie składaiące. Sieie się na wiosnę, y rozsadza iak inne Kapusty. Zimy się nie obawia, y zostaje bez okrycia w Ogrodzie. Liście iego, które im bardziej przemrożone, tym słodsze są, zażywaią się przez zimę na Zieleninę, y czynią żołądek wolny. Na Wiosnę drobne z Głabiów wypustki zażywaią się na Sałatę.

E. JARMUZ PIŻMOWY. Ma *Liście* bardziej się kędzierzawiające iak u pospolitego, które posiekane wydaią zapach piżmowy. Zażywa się iak pospolity na Zieleninę; ale tęgę zimę w Ogrodzie nie wytrzyma: na nasienie więc niektóre Głābie przechować się muszą.

F. JARMUZ KWIŁATOWY. Ma *Liście* niby w piorka porozdzierane; do tego, gdy przystąpi różność kolorow, w rośnieniu piękny widok czyni. Można się zażywać iak inny Jarmuz; bardziej się przecięz tylko utrzymuie dla swojej piękności. Zimy w Ogrodzie nie wytrzyma, na nasienie więc Głābie się przechowaią.

191.

BRASSICA BOTRYTIS:
KAPUSTA KALAFIOR. U
innych *Brassica florida*, albo *Cauliflora*.

liffora. Linneusz poczytał tylko za odmianę Kapusty pospolitej; lecz z Müllerem dla stateczności słusznie za osobny Gatunek poczytać należy. Ma Korzeń okrągławy mięsisty: na Przecie wiele prątkow kwiatowych, Kwiaty w nieiaką głowę albo Serek zakupione.

Dwoiaka u Ogrodnikow iest odmiana: są właściwe *Kalafior*y, są *Brokoli*. Kalafiorow oni znowu mają niektóre pod-odmiany, iako to Angielskie, Włoskie, y Cypryiskie: z tych Cypryiskie dla wielkości, y ściśnionych Serkow kwiatowych, naywięcej poważają. Jeszcze oni dzielą na ranne y późne, co właściwie zawisło tylko od czasu posiania. Zażywają się na Stoły Serki kwiatowe, które zdrową są potrawą, wyiawszy pręty kwiatowe, które nadymają.

Brokoli u Ogrodnikow troiakie są: Neapolitańskie, Rzymskie, y czarne. *Neapolitańskie* mają białe Serki kwiatowe, które iak *Kalafior*y zażywać się mogą. *Rzymskie* mają Serki purpurowe, y są nayprzednieysze: nie tylko się ich Serki zażywają, ale y Głąbie obfupione iak Szparagi. Po zebraniu Serkow pręt wypuszcza wiele pobocznych zielonych wypustkow, te obfupione, y iak Szparagi przyprawione, są bardzo przyjemne. *Czarnych* serki się nie zażywają, tylko głąbie y serca liściowe.

Tak *Kalafior*y, iak *Brokoli*, iednakowoż się utrzymują. Pospolicie kupuje się nasienie drogo, sieie się na Jnspektach, a po-

tym rozsadza w Ogrodzie. Kto chce mieć y swoje nasienie, y bardzo ranne *Kalafior*y y *Brokoli*, niech sobie tak postąpi, iak się o *Kapuście* białej gło-wiastej napisało. Na wiosnę naylepiey Serki kwiatowe zostawia się na nasienie z tym dokładem, aby w bliskości żaden nie kwitł inny gatunek *Kapusty*.

192.

BRASSICA GONGYLODES: *KAPUSTA KALARAPA*. Y tę z Müllerem dla stateczności poczytać należy za osobny Gatunek. U Gesnera zowie się *Brassica thyrata*: u J. Camerera *Brassica Rapicaulis*. Korzeń ma okrągławy. Głęb nad ziemią okrągły iak głowa, albo zielony, albo granatowy. Liście dolne stoją na ogonach, wyższe do połowy pręt otulają.

Roślina ta Zimy się nie lęka. Nasienie sieie się na wiosnę. Głąbie pospolicie zażywają się do Kuchni; lecz procz tych, zażywać się mogą y młode liście na Sałatę lub Zieleninę. Też liście są wielkim przysmaczkiem dla Bażantow y Kuropatw. Luba te Głąbie nadymają, przecież w czasie potrzeby można z nich mieć Chleb smaczny, postępując sobie, iak się o *Rzepie* napisało.

193.

BRASSICA NAPOBRASSICA: *KAPUSTA BRUKIEW*. Zdaniem Müllera iest osobnym gatunkiem. Ma Korzeń długi, rzepny. Liście bez ogonkow, nieco

niecو purpurowe, na przemiany stojące. *Pręty* kwiatowe wyrastają z końcow gałązkowych, rozkładają się horyzontalnie: *pręty* zaś średnie rosną prosto, y są bez gałązkow.

Sieie się na wiosnę: Zimy się nie lęka. Korzenie wchodzą wprawdzie czasem do Kuchni, lecz mają w sobie nitki twarde, nadymają, y dobrych żołądkow potrzebuia. Mogą się kwasic iak Buraki lub Rzepa.

L. G. 84.

BRIZA: DRZĄCZKA. Jest Rodzay właściwey Trawy Ma *Nizek* piłkowych trzy, *Otworow* dwa. *Kielich* dwu łuskowy, wielo-kwiatkowy. *Kłoski* dwu rząd-kowe, z łuskami serduszkowatemi, tępemi, z których wewnętrzna mała iest. Dwa u nas są Gatunki.

194.

BRIZA MINOR: DRZĄCZKA MAŁA. Ma *Kłoski* trzyrogate, *Kielich* dłuższy od Korony. Roślina ta roczna rośnie na suchych łąkach: iest wprawdzie Bydlętom ulubiona, ale dla drobnosci swoiey umyślne pielęgnowanie nie nadgradza-jąca.

195.

BRIZA MEDIA: DRZĄCZKA SRZEDNIA. Ma *Kłoski* iaiowo-okrągłe, Koronę dłuższą od Kielicha. Roślina ta trwała rośnie na suchych łąkach. Toż samo o niey mowic się może, co o poprzedzającey.

L. G. 295.

BROMELIA: ANANAS.

Jest Rodzay mający sze *Nitek* piłkowych, *Otwor* ieden. *Kielich* trzy razy przedzielony, nad galką owocową stojący. *Korona* trzy-listkowa, mająca u spodu łuskowate Miodowniki. *Jagoda* trzy-komorkowa. Gatunek ieden u nas iest znaiomy.

196.

BROMELIA ANANAS:

ANANAS PRAWDZIWY. Ostatnich osobiwie lat, zapomogli w ten Owoc swoje Oranżerye możniejsze Osoby. *Korzeń* ma trwały. *Liście* stoją iak u Karczochow, są długie, grube, rynienkowate, zaostrome, po brzegach kolące. Z środka liści wyrasta *Szyszka* składająca się z mięsistych owocow, z początku łuskami przedzielonych, potem z sobą się zrastających. Na wierzchołku szyszki iest *Czu-pryna* z liści, którą Ogrodnicy Koronę nazywają, y z ktorey pospolicie czyni się rozmnożenie. Od spodu Owoc podobnież liśćiami iest otulony. Owoc wewnątrz ma wiele nitek od środka do brzegu się ciągnących, tak, że talerzyki w poprzecz przekrojone, wyrażają Słońce promieniste: sok w nim obfity, słodko-kwaskowaty, winny, bardzo przedni y przyjemny zapach. Niektore mają ziarna, w innych niedostaie.

Odmiany są wielorakie, te przecież nayznacniejsze. *Biały* ma Owoc naypiękniejszy, nay-
wię-

większy, y nayprzyjemniejszy: a ten też iest naypospolitszy. *Czerwony*, ma Liście szersze, brunatne, z czerwonymi kolcami: Owoc iest mniejszy, y nie tak przyjemny. *Zielony*, *Okrągły*, *Gładki*, mniej poważane.

Utrzymywanie Ananasu, iest tylko dla możnych Osob, ile kosztowne y zatrudniające. Rośnie dziko w Brazylii, Meksyko, Chinach, Ceylan, Malabar, &c. gdzie dorasta 18. calow długości, 14. na około grubości: u nas tenże Owoc rzadko przerośnie siedm calow długości.

Gdy się wygodnie utrzymują, od Czerwca ieden po drugim Owoc dojrzewa, zimowe przecięż już mniej mają przyjemności. Nayprzyjemniejsze są tegoż dnia zerwane; jeżeli mają być przechowane, w chłodnym miejscu się zachowują.

Rozmnaża się pospolicie z Czupryny liściowej, albo wypustkow pobocznych. Na to się Czupryna z Owocu nie wyrzyna, ale wykręca: wieszka się w ciepłym miejscu, aż spod wykręcony ztwardnieje: oddzierając się dolne liście: wsadza się w ziemię w naczyniu. Ziemia zaś nayzdatniejsza iest albo dobra ogrodowa, albo z pastwiska z trzecią częścią gnoiu bydlęcego przed pułkiem zmieszana. Naczynia przez całe Lato wkopują się w Jnspekta, w wielkie tylko upały nieco okna podnosząc, y polewają się kilkakrotnie przez tydzień. Na zimę przenoszą się do Treybhauzow y Oranżeryow.

Owoc ten lubo iest bardzo przyjemny, ma przecięż y ostrość w sobie: zbyt nie zażywany, rani dziąsła y krwawi. Dlatego radzą niektorzy, aby przed zażyciem, pokraiany był moczony w Winie Hiszpańskim, lub tylko w wodzie: niektorzy go przyprawiają Pieprzem, Jambierem, Cynamonem, Cukrem, &c. Tego przestrzegać należy, aby go nie zażywali ci, którzy mają rozpalone gardło, albo zranione płuca: uważano bowiem, iż po zażyciu nastąpiło krwιά plwanie.

L. 9. 89.

BROMUS: STOKŁOSA.

Jest Rodzay właściwey Trawy, mającey *Nitek* pyłkowych trzy, *Otworow* dwa. *Kielich* dwusłuskowy. *Kłoski* podługne, okrągławe, dwurządkowe. *Ości* iest pod ostrzem. Kilka następujących Gatunkow u nas się znajduje.

197.

BROMUS SECALINUS: STOKŁOSA ŻYTNA. Ma *Wierzch* otworzystą, nieściśnioną. *Kłoski* iaiowo-okrągłe. *Oście* proste. Ziarna nasienne różne. *Liście* gładkie. *Korzeń* roczny.

Rośnie obficie, częstokroć aż do uprzykrzenia w Zbożu, osobliwie w Żytach na gruntach piaszczystych. Liście poki młode, Owce obiadają. Ziarna jeżeli są w wielkiej obfitości w Życie, Chleb czynią niezdrowy. Kupkami kwia-

kwiatowemi gotowane Nicie,
farbują się zielono.

198.

BROMUS ARVENSIS :
STOKŁOSA POLNA. Ma
Wiechę wietką, chwiejącą się.
Kłoski iaiowo-okrągło-podłużne.
Korzeń roczny. Rośnie na
rolach aż do uprzykrzenia.

199.

BROMUS TECTORUM :
STOKŁOSA DACHOWA. Ma
Wiechę chwiejącą się. *Kłoski* równo-szerokie. *Korzeń* dwuroczny. Rośnie nietylko na suchych Pagórkach, ale częstokroć y na słomianych Dachach.

200.

BROMUS GIGANTEUS :
STOKŁOSA LESNA. Ma *Wiechę* wietką, chwiejącą się :
Zdźbła wysokie, sdczyste : *Kłoski* pospolicie cztery-kwiatowe, czasem więcey. *Ości* cieniuchne, kędzierzawe, krotsze od plewek.
Korzeń trwały.

Rośnie w suchych lasach, y lubi grunta ciężkie, wilgotne, y ciemne. Kwitnie w Wrześniu. Ta Roślina dopoki młoda, Owcom, a zawsze Bydłu rogiatemu iest przyjemna : mogłaby się więc umyślnie zasiewać, zwłaszcza, że y nasienie obficie wydaie. Już w pierwszym roku dwa razy kosić się może, y słoma z niey w czasie nieurodzaiu Zboża, zastąpić może naysławniejszą słomę pszenną.

201.

BROMUS PINNATUS :
STOKŁOSA PIERZASTA.
Ma *Zdźbła* niedzielone. *Kłoski* okrągławe, na przemiany, bez szypułek stojące, z krotkimi ościami, płasko do *Zdźbła* obrocione. *Plewki* kończą się ościami.
Korzeń trwały.

Rośnie na nieurodzaynych y zgorzystych miejscach w lasach. Ma liście płaskie : poki młode, Owcom przyjemne,

L. G. 1093.

BRYONIA : PRZESTĘP.
Jest Rodzay Roślin z *puł odzielonemi Płciami* : mający *główki* pyłkowe przerosłe. *Korona* na pięć części podzielona. U Kwiatow *Samcow Kielich* pięcizębaty, *Nitek* pyłkowych trzy : u *Samic Kielich* zębaty, *Szyika* trzy razy podzielona. *Jagoda* okrągława, wielo-ziarnowa. *Gatunek* u nas iest ieden.

202.

BRYONIA ALBA : PRZESTĘP ZWYCZAYNY. U dawniejszych pospolicie zowie się tylko *Bryonia*, albo *Vitis alba*. Ma *Liście* rączkowe, na obu płaszczyznach twardo kosmate. *Pręt* albo *Wic* gibką, wspinającą się po płotach, albo czegokolwiek chwytającą, długą. *Korzeń* trwały, wielki, biały, mączny, soczysty, gorzki, śmierdzący, smaku y zapachu obrzydliwego.

Rośnie w Ogrodach, y czepiając się płotow, zielono okrywa. Oszustowie dawni z korzenia

nia wyrzynając niby osobki iakie ludzkie, nierozumnym przedawając, wiele zabobonnych skutków obiecywali. Niektorzy Lekarze chcieli go równać do Korzenia *Mechoacan*.

Z tym wszystkim Korzeń po-ki świeży, ma wielką ostrość: zażyty wewnątrznie, czyni płynie- ziołodka, odbiera zmysły, sprawuje nudności, zawrót, y wątpić nie trzeba, mowi *Gmelin*, że dawniejsi Lekarze przez iego zażycie nie iednemu cho-remu do prędszej śmierci mo-gli dać przyczynę. Przez umie-iętne, przecięż lekarzow sposoby te szkodliwe skutki odebrać mu się mogą. Samo ususzenie wiele w nim wygubia szkodliwości.

Zażywano go wysuszonego, wygotowanego z Winem, Mle-kiem, lub Kwasem, na gwałto- wne zamulenie wnętrzości, na wodnicę, padającą niemoc, sza- leństwo, dychawicę, ciężkości Macicy. Beśpieczniejsze iest za-życie zewnętrzne, okładając w namienionych chorobach.

Ma ten Korzeń ieszcze y swoje zalety: nietylko bowiem tak, iak z Kartoflow daie się z niego robić dobry Krochmal, iako się pokazuje w *Avantcoureur* 1773. ale za świadectwem *Roziera*, czasu głodnego ususzony, wy- gotowany, na Mąkę obrocony, daie Chleb do zażycia nieszko- dliwy.

L. G. 1194.

BRYUM: MECH KNOTO-
WY. Jest Rodzay, Mchu mający

Słóik pyłkowy z nakrywką: *Czepek* gładki. *Niska* słóykowa wyrasta z *Knotka* na wierzchoł- ku *Pręta* będącego. Niemało u nas iest *Gatunkow*, do których niżeli przystąpie, pierwey nieco w powszechności o Mchu na- piszę.

Mchu wiele iest *Rodzaiow*, iako się w tym *Dziele* pokaże. Są to *Rośliny* drobne, których płeć ieszcze nie iest dobrze zna- ioma. Nie zawsze mają prawdzi- we *Korzenie*: trwają wiele lat, y uschłe, chociażby w 200. lat, ożyją, y rosna znowu, aby tyl- ko były odwilżone. Mają smak obrzydliwo-słodki, y pospolicie kwitną, skoro się tylko zima kończy.

Kwitnienie ich iest takowe. Na wierzchołkach *Prątkow* y *Gałązkow* różnym sposobem osa- dzony znajduie się *Słóik* z na- krywką, y u wielu ieszcze nad tym *Czepek*. *Słóik* iest zieloną materyą napełniony, która obra- ca się w pyłek brunatny. Gdy *Pyłek* dojrzeie, odpada nakry- wka z *Czepkiem*, a brzegi *Słó- ika* są włoskami osadzone.

Mchy są szkodliwe, są po- żyteczne. Szkodzą, bo grunt zabierają, y gdziekolwiek ro- sną, okazują grunt zimny, nie- urodzayny: można więc Mchy wygubić, grunt poprawić przez nawiezenie *Wapna*, *Gipsu*, *Po- piołu*, *Sadzy*.

Są pożyteczne. Te, ktore u- suszone odmieniaią kolor, u- gotowane farbują *Nicie* y *Wełnę*. W *Mech* obwiiają się *Korzenie Drzew* y innych *Ro- ślin*

ślin do dalekiego przewożenia. W Mchu rozwijają się wygodniej niektóre nasiona Roślin leśnych. Mchem wytykają się różne rzeczy: ściany nawet w budowach drewnianych. Dach słomiany Mchem przerosły, trzy razy dłużej potrwalić może jak zwyczajnie. Mchem ususzonym w niedostatku drewna, zimą opalać można piec. Naostatek nie jest Mech y bez skutków lekarskich. Przystąpmyż teraz do Gatunków tego Rodzaju.

203.

BRYUM APOCARPUM: **MECH KNOTOWY NIERODZAYNY.** Ma *Słoki* grube, bez szypułka na wierzchołku siedzący. *Czepek* mały. Rośnie pospolicie na Kamieniach y Drzewach.

204.

BRYUM STRIATUM: **MECH KNOTOWY BRĘGOWANY.** Ma *Słoki* tu y owdzie rozrzucone, bez - szypułkowe. *Czepek* bręgowany, ku wierzchołowi włosisty. Rośnie na Drzewach.

205.

BRYUM PYRIFORME: **MECH KNOTOWY GRUSZYCZKOWY.** Ma *Słoki* w górę podniesione, na przewrót iaiowo-okrągłe. *Czepek* szydłowaty. Na *Prątkach* krótkich *Listeczki* iaiowo - okrągłe, nieco przezroczyste. Rośnie na Łąkach y Groblach.

206.

BRYUM EXTINGTORIUM: **MECH KNOTOWY SZCZYPCOWY.** Ma *Słoki* w górę podniesiony, podłużny, mały, podobieństwo nieiaki mający do Szczypców, kteremi się Świece ucierają. *Czepek* równy, rzadki. Rośnie na gruntach piaszczystych.

207.

BRYUM SUBULATUM: **MECH KNOTOWY SZYDŁOWATY.** Ma *Słoki* w górę stojące, szydłowate. Wypustki poboczne są bez-prątkowe. *Listeczki* lancetowate. Rośnie na wilgotnych Groblach.

208.

BRYUM RURALE: **MECH KNOTOWY DACHOWY.** *Słoki* są w górę stojące. *Prątki* gałęziste. *Listeczki* zagięte, w włos albo szczecinę się kończące. Rośnie pospolicie na słomianych Dachach, y poszycie, które pospolicie trwałoby około dziesięciu lat, pod tym Mchem sto lat przetrwać może.

209.

BRYUM MURALE: **MECH KNOTOWY MUROWY.** *Słoki* są w górę podniesione, na krótkich szypułkach. *Czepek* na podobieństwo pazura ptasiego. *Listeczki* iaiowo - lancetowate, w szczecinkę się kończące, proste. Rośnie na kupach Kamieni, albo na dawnych ceglanych rozwalinach.

210.

210.

BRYUM SCOPARIUM :
MECH KNOTOWY MIOTŁO-
WY. *Słoki* są w górę podnie-
sione. *Prątki* zakupione, nagięte.
Listeczki pazurkowo-zagięte, ie-
dno-rzędkowe. Rośnie w pia-
szystych lasach na zgniłych
Drzewach.

211.

BRYUM UNDULATUM :
MECH KNOTOWY KĘDZIE-
RZAWY. Ma *Słoki* w górę
podniesione, na szypułkach po-
spolicie pojedynczych, podłu-
żne, nieco czerwieniejące. *Li-*
steczki lancetowate, zębkowane,
nieco się w około kędzierzawia-
ce, z grzbietkiem ostrym, nieco
przezroczyste. Rośnie na Gro-
blach, y ciemnych Łąkach.

212.

BRYUM GLAUCUM :
MECH KNOTOWY SIWY. Ma *Słoki* w górę podniesione.
Nakrywka obrączkowata, ostra.
Listeczki białawe, podniesione,
iак Dachowka za siebie zacho-
dzące. Wypustki poboczne ga-
łęziste. Rośnie między Wrzosa-
mi, na miejscach Słońcu wy-
stawionych.

213.

BRYUM PELLUCIDUM :
MECH KNOTOWY PRZE-
ZROCZYSTY. Ma *Słoki* w
górę podniesione. *Listeczki* od-
gięte, zastrzone. *Prątki* ku-
dlate. Rośnie na błotach.

214.

BRYUM FLEXUOSUM :
MECH KNOTOWY POGIĘ-
TY. Ma *Słoki* w górę podnie-
sione, wałeczkowate. *Nakrywki*
kłoskowate. *Listeczki* szczecin-
kowate. *Prątki* tu y owdzie po-
gięte. Rośnie osobliwie między
Drzewkami i ałowcowemi.

215.

BRYUM TRUNCULA-
TUM : **MECH KNOTOWY**
PRZYTĘPIONY. Ma *Słoki*
w górę podniesione, okrągławe.
Nakrywka kończy się tęgą szcze-
cinką. Gdy zginie nakrywka,
Słok w tedy jest przytępiony,
przewrotnie iaiowo - okrągły,
żółtawo-czerwony. Rośnie na
rolach, groblach, y przy pło-
tach.

216.

BRYUM VIRIDULUM :
MECH KNOTOWY ZIEŁO-
NY. Ma *Słoki* w górę pod-
niesione, iaiowo-okrągłe, żół-
tawe. *Listeczki* lancetowate,
zastrzone, iак Dachowka za
siebie zachodzące, od *Prątkow*
odstawiające, dobrze zielone.
Rośnie na rolach y groblach.

217.

BRYUM PALUDOSUM :
MECH KNOTOWY BŁO-
TNY. Ma *Słoki* otwarte, bar-
dzo przytępione. *Prątkow* nie
ma. *Listeczki* są szczecinkowate.
Rośnie na mokrych miejscach.

218.

218.

BRYUM ÆSTIVUM: MECH KNOTOWY LETNI. Ma *Słoki* w górę podniesione, okrągławe, w kątach listeczkow stojące. *Listeczki* są sztydłowate, nieco od siebie oddalone. Rośnie na błotach.

219.

BRYUM SQUARROSUM: MECH KNOTOWY KROKIEWKOWY. Ma *Słoki* ukośne. *Prątek* kudłaty, rdzawy. *Listeczki* odgięte, pięciu - rządowe, iak Dachowka za siebie zachodzące. Rośnie na błotach Słońcu wystawionych.

220.

BRYUM ARGENTEUM: MECH KNOTOWY SREBRNY. *Słoki* wiszą na doł, są iaiowo-okrągłe, zaostzone. Wypustki poboczne są wałeczkowate, gładkie. Rośnie na Dachach y starych murach.

221.

BRYUM PULVINATUM: MECH KNOTOWY PODUSZKOWY. Ma *Słoki* okrągławe od włoskow siwiejące, na szypułkach zgiętych. *Listeczki* włoskami obrosłe, lancetowate. Rośnie na starych murach.

222.

BRYUM CÆSPITICIUM: MECH KNOTOWY DARNIOWY. Ma *Słoki* wiszące, iaiowo-okrągłe. *Listeczki* lancetowate, zaostzone, szczecinowa-

te, na długich ogonkach. Rośnie na Dachach, a gdziekolwiek znajduje się na ziemi, pospolicie Torfu iest znakiem.

223.

BRYUM CARNEUM: MECH KNOTOWY CIELISTY. Ma *Słoki* na doł wiszące, okrągłe, zieleniejące, na długich cielistych szypułkach. *Listeczki* są zaostzone, na przemiany stojące. Rośnie na wilgotnych gruntach.

224.

BRYUM SIMPLEX: MECH KNOTOWY POIEDYNCZY. Ma *Słoki* podługne, chwiejące się, czerwonawe. *Nakrywka* kręgielkowa, zgięta. *Listeczki* sztydłowate. Wypustki poboczne pojedyncze, z pomiędzy których średniego *Prątek* wyrasta. Rośnie na Pastwiskach.

L. 9. 350.

BUBON: OPICH. Jest Rodzay mający Kwiaty w *Okołkach*. *Nitek* pyłkowych 5. *Otworów* 2. *Owoc* iaiowo-okrągły, bręgowany, kosmaty.

* *

BUBON GALBANUM: OPICH GALBAN. Ma *Pień* drzewny około 5. łokci wysoki. *Kora* u spodu purpurowa, białym pyłem potrząsniona; u wierzchu z każdego kolanka wyrastają *Liście* do połowy otulające, romboidalne, zębkowane, bręgowane, gładkie. Na wierzchołku

iest

jest *Okółek* z Kwiatow żółtych.

Oczyzną jest Murzyńska Ziemia w Affryce. U nas może być z nasienia, ale się musi pieścić chować w naczyniach. Części tej Rośliny rozdarte wypuszczają sok pachnący, który zgęstwiony, jest wiadome *Galbanum*: jest białawy, albo czerwono-żółtawy, czasem brunatny, rdzawy, lub czarniawy: w wielkich sztukach, lub lśniących ziarnach: gorzkawy, nieco ostry, zapachu balsamicznego. Zażywać się może wewnętrznie, osobiście w pigułkach, na otrzymanie skutków wzmacniających, zcieśniających, rozwalniających, y otwierających: zewnętrznie zaś na wzmocnienie Nerwów, uśmierzanie bólów, y ran czyszczenie.

L. G. 335.

BUNIAM: ORZECZ ZIEMNY. Jst Rodzay Roślin Kwiaty w *Okółkach* mający. *Nitek* pyłkowych pięć, *Otworów* dwa. *Korona* jednokłowa. *Okółek* ściśnięty. *Ziarna* nasienne iakowokrągłe. Jeden tylko jest *Gatunek*, y ten się u nas znajduje.

225.

BUNIAM BUIBOCASTANUM: ORZECZ ZIEMNY RZEPNIK. Syreniusz nazywa jednym słowem *Bunium*. Ma *Liście* składane. *Korzeń* główkowy, iakoby iaka *Gruska* lub *Figa*, puszczający wiele włó-

sienkowych. *Pręt* gruby, miernie wysoki. *Kwiaty* białe.

Rośnie na trawnych miejscach, na miedzach, rolach. Kwitnie w Czerwcu: a skoro w iesieni nasi nie dojrzeje, *Pręt* y *Liście* nikną, *Korzeń* tylko trwały jest. Do *Ogroda* ciężko go przesadzić y utrzymać, chyba na miejscach trawą zarosłych.

Za temi korzeniami naybardziej kopią *Swinie*, ile że im są ulubione. Zdatne są na pokarm y dla *Ludzi*. Kopią się na wiosnę lub w iesieni, a w popiele przypiekane mają smak słodkich *Kasztanów*. Mogą się zażywać z *Masłem* lub *Pieprzem*.

L. G. 328.

BUPLEURUM: ZAIĘCZE USZKO. Jst Rodzay mający *Kwiaty* w *Okółkach*. *Nitek* pyłkowych pięć, *Otworów* dwa. *Pokrywki* szczególne są większe od powszechnych, pięciolistkowe. *Listki* kwiatowe są pokryte. *Ziarno* nasienne okrągławe, zpłaszczone, bęgowane. U nas tylko ten jest *Gatunek*.

226.

BUPLEURUM ROTUNDIFOLIUM: ZAIĘCZE USZKO OKRĄGŁO-LISTNE. *Pokrywki* powszechnych niedostate. *Pręty* y *Gałązki* przez *liście* przerastają, y niby przebiegają. Zowie się u *Royena* *Bupleurum foliis ovatis, perfoliatis*.

Znaydowałem, lubo rzadko, na rolach *Zbożem* zasianych,

osobliwie na gruncie nieco kredowatym. Kwitnie żółto w Lipcu. Ziele to ściaga, y jest użyteczne na rany, na przeżłamania, y w twardych puchlinach.

L. 9. 507.

BUTOMUS: SITOWIEC.

Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych dziewięć. *Otworów* sześć. *Kielicha* niedostaie. *Korona* szerocio-listkowa. *Torebek* wieloziernowych sześć. Gatunek całego Rodzaju jest tylko ieden.

227.

BUTOMUS UMBELLATUS: SITOWIEC OKOŁKOWY. Syreniusz nazywa go *Funcus floridus*; y lubo on świadczy, że nie jest nam Kraiowy, iednakowoż znaydowałem go tak, iak następnie opisać.

Procz znaków rodzajowych, które się zupełnie zgadzają: *Korzeń* na palec gruby, nieco się pod ziemią rozwłóczący, z wielą korzonkami włosienkowemi. *Liście* długie, okrągłe, pełne drzewnia, zastrzone iak szydła. *Pręty* pojedyncze, nagie, przewyższające liście. *Kwiaty* na wierzchołkach *Prętów* w *Okółkach*.

W cieplejszych Kraiach *Kwiaty* mają być wielkie, y różnego koloru: nasze, które widziałem, były drobne, brudno-czerwone. Kwitnie w Sierpniu.

L. 9. 1055.

BUXUS: BUKSZPAN. Jest Rodzay mający pięć w puł-od-

dzieloną: *Nitek* pyłkowych cztery. U *Kwiatów Samców Kielich* trzy-listkowy, *Korona* dwu-listkowa, *Gruczolik* niby owocowy. U *Samic Kielich* cztery-listkowy, *Korona* trzy-listkowa: trzy *Szyki*; nasienna *Torebka* z trzema dziubami, trzy-komorkowa, dwu-ziarnową. Jeden jest Gatunek, którego odmiana w Ogrodach naszych jest znaioma.

228.

BUXUS SEMPER VIRENS:

BUKSZPAN ZAWSZE ZIELONY. W Piemontie, Sabaudyi, Korsyce, Hiszpanii, y Francyi, wyrasta w mierne Drzewko, którego Drzewo jest twarde, żółte, w wodzie na dno upadające, dające się gładko polerować. Zażywa się osobliwie od Tokarzów. Instrumenta niektóre muzyczne, naybardziej Flety widzimy bukszpanowe. Dla goryczy, która się w tym Drzewie znayduie, Robak go nigdy nie toczy.

Nam znaiomy, którym się w Ogrodach zabawnych różne ozdoby wysadzają, jest niski, chrościnkowaty, ma listeczki okrągławe, nigdy nie kwitnie, y nigdy nie rodzi. *Müller* go chce za osobny poczytać gatunek, ale niesłusznie. Że bowiem ani kwitnie, ani rodzi, tym samym się pokazuje, że tylko iako znędzniiony od gatunku prawdziwego pochodzi. Obrawszy sobie ieden pienieček, y wygodnie a pieszczono koło niego chodząc, wyrasta w piękne drze-

drzeweczko, iak pokazują doświadczenia.

Rozmnaża się przez wczesne na wiosnę rozdzieranie Korzonków y rozsadzanie. Dobrze iest, gdy się przed rozsadzeniem Korzenie nieco namoczą w wodzie gliną rozmąconey.

L. G. 1208.

BYSSUS: *BISIOR*. Jest Rodzay Roślin nieznacznych, nitkowych tylko, które są złożone z wielu częścią pojedynczych, częścią gałęzistych *Nitek*. Ich *Kwiatem* iest drobniuchna wełna, albo pyłeczek. Gatunki te u nas widzieć mi się dały.

229.

BYSSUS PHOSPHOREA: *BISIOR FIAŁKOWY*. Jest włosienkowy, rozchodzący się z *gruczołka* mięsistego; błękitnoczerwony, mało co gałązkowaty. Znaydowałem na zgnitych drzewach, y czasem na rosnących młodych, u spodu pienka od ziemi, na gruncie nikczemnym.

230.

BYSSUS VELUTINA: *BISIOR AKSAMITOWY*. Ma *Nizki* krotkie, gałęziste, zielone, cienkie. *Kwiatki* porozrz.

cane. Znaleść go można łatwo w Lutym, upatrując na Drzewach rozpadłą korę.

231.

BYSSUS ANTIQUITATIS: *BISIOR STAROZYTNY*. Jest czarniawy, pyłkowany. Łatwo go znaleźć można na bardzo starych murach.

232.

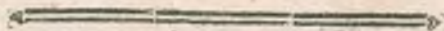
BYSSUS SAXATILIS: *BISIOR KAMIENNY*. Znayduje się na Kamieniach, długo wolnemu powietrzu wystawionych, y one swoją siwością okrywa.

233.

BYSSUS JOLITHUS: *BISIOR WONNY*. Jest pyłkowany, *Krwawo-czerwony*: ztarty wydaie zapach. Znayduje się w ciemnych lasach, na kamieniach przed niejakim czasem poruszanych.

234.

BYSSUS CANDELARIS: *BISIOR ŻOŁTY*. Jest żółty, pyłkowany. Rośnie na korze Drzew, Scianach, Dachach, długo wilgoci wystawionych. Nicie w nim gotuiąc, farbuia się żółto-gorącym kolorem.

C.

C.

L. 9. 613.

CACTUS: OPUNCYA. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych w iednym okręgu na Kielichu osadzonych. *Otwor* ieden. *Kielich* iedno-listkowy, nad guzikiem owocowym stojący, y iak dachowka na Kwiatkach leżący. *Jagoda* iedno-komorkowa, wielo-ziarnowa.

* *

CACTUS COCHINILLIFER: OPUNCYA KOSZENILLOWA. Botanicznym iey znakiem iest, że ma *kolanka* rodzące, nie kolące, iaiowo-okrągło-podłużne. Rośnie w ciepłym Ameryce. Owoc iey zażyty farbuie mocz czerwono. Owad pewny kładzie swoje iaja na guziki owocowe, y żywi się Owocem. Amerykanie podestawszay płotna, ztrząsają one, y w occie umorzywszy suszą. Z tych to iest owa kosztowna Farba *Koszenilla*, którą u nas kraiowy Czerwiec wysmienicie zastąpić może, iako obaczysz pod Rodzaiem *Scleranthus*.

L. 9. 516.

CÆSALPINIA: BREZYLIA. Jest Rodzay mający dzie-

sięć *Nitek* pyłkowych; *Otwor* ieden. *Kielich* na pięć części przedzielony, ktorego część dolna większa. *Korona* pięć-listkowa, a dolny listek najpiękniejszy. Owocem iest *Strąk*.

* *

CÆSALPINIA BRASILIENSIS: BREZYLIA ŻÓŁTA. Jest Drzewo. Ma gałązki cienkie, krzywemi kolcami uzbroione. *Liście* podwoyno-pierzaste stoją naprzeciw siebie: *listeczki* są od wierzchu karbowane. *Kwiaty* białe na bokach gałązkw czynią niby piramidę.

Rośnie w ciepłych stronach Ameryki. U nas może być z nasienia, ale pieszczonego w naczyniach utrzymania potrzebuie. Z tego Drzewa wiory mamy do żółtego farbowania.

* *

CÆSALPINIA SAPPAN: BREZYLIA CZERWONA. Jest Drzewo. Ma *Pień* kolczysty. *Liście* podłużne, nierównoboczne, wyrzynane. Rośnie w obu Indyach. U nas musiałaby się pieszczono chować. Z tego Drzewa mamy wiory do czerwonego farbowania.

Mamy

Mamy jeszcze y inne wiory *Fernambuk* zwane, które podobnież iak *Brezyliowe*, ale przednieyszą daia czerwoną farbę. Z iakieyby Rośliny były wzięte? jeszcze dotąd niewiadomo.

L. G. 990.

CALENDULA: NOGIET.

Jest Rodzay mający Kwiaty składowane. Głównki pyłkowe są przeorośle. Kwiatki dwu płciowe nierodzayne: *Samice* rodzą. *Kielich* z równych wielu listków złożony. *Dno* owocowe nagie. *Ziarna* nasienne bez Koronek. O dwu tylko u nas wiem Gatunkach.

235.

CALENDULA ARVENSIS: **NOGIET POLNY.** Ma *Korzeń* roczny. *Liście* serduszkowate, albo lancetowate. *Pręty* cienkie, blisko przy ziemi w gałązki się rozchodzące. Kwiaty na wierzchołkach gałązek, z długiemi szypułkami, drobne, blado-żółte; częstokroć promienie od środka nieco odmienne. *Ziarna* nasienne łodkowate, zakrzywione: promieniowe zaś proste.

Rośnie na zasianych miejscach, tak na roli, iak w Ogrodach, y kwitnie prawie przez całe lato. Zażycie zgadza się z Gatunkiem następującym.

236. *

CALENDULA OFFICINALIS: **NOGIET OGRO-**

DOŁY. U innych *Calendula sativa*: u *Royena* *Calendula seminibus radii cymbiformibus, echinatis, bicornibus*. Wszystkie *Wieśniaczki* prawie znają tę Roślinę roczną, którą w Ogrodkach swoich utrzymują, zasiewając corocznie do pazurków ptasich podobne nasienie. Dwoiaka jest odmiana: *Pospolita* mała z promieniem żółtym, środkiem czarnym. *Wielka*, która się utrzymuje w Ogrodach zabawnych, pełna lub pojedyncza, z promieniem żółto-gorącym, albo bladym: z środkiem czarnym lub żółtym, &c.

Niepotrzebuje nic więcej, iak tylko na wiosnę zasiania: Odmiana przecież większa przesadzona, piękniejsze Kwiaty wydaie. Kwitnie od Lipca aż do mrozow.

Promieniami kwiatowemi nie tylko można Masło żółto farbować, lecz ususzone zamiast Szafranu zdadzą się do Kuchni. Nicie w nich gotowane, farbiają się żółto. Woda z niemi odgotowana y zgęstwiona, daie żółtą farbę do malowania. Kwiaty zbierają się do Aptek. Ekstrakt z nich y z Liści, wewnątrznie rozwalnia, wyprowadza, y rozgrzewa: z octem pędzi poty. Sok wyciśniony zewnętrznie gubi brodawki. Z kwiatu jeszcze Pszczoły Wosk y Zasklep zbierają.

L. 9. 13.

CALLITRICHE: GWIAZDKI WODNE. Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkową iedną: *Otworow* dwa. *Kielicha* niedostaie. *Korona* dwulistkowa. *Torebka* nasienna dwu-komorkowa, cztero-ziarnowa. Cały ten Rodzay ma tylko dwa Gatunki, y u nas się znaydujące.

237.

CALLITRICHE VERN: **GWIAZDKI WODNE WIOSNOWE.** Ma *Liście* wyższe iaiowo-okrągłe. *Płec* Kwiatow iest w puł oddzielona. Rośnie w rowach. Kwitnie na wiosnę.

238.

CALLITRICHE AUTUMNALIS: GWIAZDKI WODNE JESIENNE. Ma wszystkie *Liście* równo-szerokie, u wierzchu rozdwoione. *Kwiaty* wszystkie są dwupłciowe. Kwitnie w iesieni. Rośnie podobnie w rowach, y gdy się zawezmie, w krotkim czasie rowy aż do wysuszenia zafoluje.

L. 9. 703.

CALTHA: MAIOWKA. Jest Rodzay mający wiele *Otworow*, y wiele *Nitek* pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych. *Kielicha* y *Miodownikow* niedostaie. *Korona* pięć-listkowa. *Torebek* nasiennych wiele y wielo-ziarnowych. Jeden tylko iest Gatunek, y ten się u nas znayduje.

239.

CALTHA PALUSTRIS: MAIOWKA BŁOTNA. U *Tragusa* *Caltha Virgilii*: u innych *Caltha vulgaris*. Ma *Korzeń* trwały. *Liście* iaiowo-okrągłe, płaskie, odstawiające, wielkie. *Guziki* owocowe, których bywa od 5. do 10. są podługne, zpłaszczone, podniesione, bez szyszkow, ale natychmiast są poiedyncze *blizny*. *Kwiat* pięć-listkowy, żółty. *Torebki* nasienne krotkie, zaostrome.

Rośnie na mokrych łąkach. Kwitnie w Kwietniu y Maiu. *Kwiat* y *Liście* są przyjemne Bydłu, Kozom, y poki młode, Owcom. Krowy gdy się temi *Kwiatami* pasą, dają *Masło* żółtawe. *Kwiaty* z *Afunem* gotowane, dają na *Nicie* farbę żółtą. *Pączki* kwiatowe nierozwinięte, poki twarde są, marynowane, zastąpić mogą na *Stofy* cudzoziemskie *Kapary*. *Głodnych* czasow *Korzenie* zażywać się mogą zamiast ogrodowego *Warzywa*.

L. 9. 650.

CAMBOGIA: ZOETOSOK. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych na dnie owocowym osadzonych. *Otwor* ieden. *Korona* y *Kielich* cztery-listkowe. *Śabłko* ośm-komorkowe, w każdej po ziarnie.

o o

CAMBOGIA GUTTA: ZOETOSOK GUMAGUTTA. Ma *Pień* drzewny, wysoki, w gałęzie się rozchodzący, na których

rych wiszą *Liście* parami, na osobnych ogonkach, niezębkowane. *Kwiaty* na wierzchołkach gałązkow, a potem *jabłka* wielkie, żółte. Z Pnia płynie *Gumma* żółta, którą mamy pod imieniem *Gumma gutta*, dla Malarzow do żółtego malowania. W Lekarstwie się nie zażywa: rozpala bowiem wewnętrznosci, y womity sprawuie.

L. 9. 218.

CAMPANULA: DZWONEK. Jest Rodzay mający pięć *Nitek* pyłkowych, *Orwor* ieden. *Korona* z iedney sztuki, dzwonicowata, na dnie 5. *Kłapek* mająca, na których *Nitki* pyłkowe stoją. *Blizna* słupkowa na troje przedzielona. *Torebka* nasienna stoi pod Kwiatem, ma na bokach dziurki, które się w czasie dojrzewania nasienia otwierają. Z pomiędzy czterdziestu kilku Gatunkow, te się u nas znaydują.

240.

CAMPANULA ROTUNDIFOLIA: DZWONEK OKRĄGŁO-LISTKOWY. U *Gesnera Campanula cerulea*: u innych *Campanula minor*. Ma *Liście* korzeniowe nerkowate: *prętowe* zaś równo-szerokie: korzeniowe czasem bywają iaiwo-okrągłe, a *prętowe* lancetowate: czasem gładkie, czasem kosmate. Kwiat rzadko kiedy biały, pospolicie błękitny, różney błękitności. *Korzeń* trwały.

Rośnie na łąkach, trawnych

miejskach, na miedzach, w zarosłach. Kwitnie w Czerwcu, Lipcu, y Sierpniu. Roślina ta z siebie wypuszcza sok mleczny biały, który farbuie zielono. Sok z Kwiatow wyciśniony daie błękitną farbę do malowania; gotowany zaś z *Afunem* farbuie zielono.

241.

CAMPANULA PATULA DZWONEK SZWEDZKI Ma *Korzeń* dwuletni. *Liście* korzeniowe są lancetowo-owalne. *Gałązki* stoją horyzontalnie. *Kwiaty* są znacznie otwarte. Między każdym przedziałem Kielicha znayduie się *ząbek* czarno-błękitny. Kwiaty albo białe, albo purpurowe.

Lubo ta Roślina nayobficiey rośnie w Szwecyi y Anglii, znayduie się przecięz y u nas na Polach. Rozmnożyć ią można przez posianie w iesieni nasienia.

242.

CAMPANULA RAPUNCULUS: DZWONEK KOLNIK. U *Syreniusza* zowie się tylko *Rapunculus*: u *Tourneforta* *Campanula radice esculenta*. *Liście* korzeniowe są lancetowo-owalne, wszystkie kędzierzące się: są rozłożone na ziemi, u iednych żółtawe, u drugich ciemno-zielone. *Kwiaty* u iednych purpurowe, u drugich błękitnawe. *Korzenie* na palec grube, smaku słodkawego.

Utrzymuie się wprawdzie w Ogrodach, ale rośnie y dziko

na rolach y łąkach. Kwitnie w Lipcu. W Ogrodach sieie się nasienie ku końcowi Lipca. Korzenie y Liście, poki prętow nie wypuszczą, zażywiają się na stoł, czyli gotowane, czyli na Sałatę przyprawione. Korzenie można w piwnicy na całą zimę zachować, serdeczne listki przy nich zostawując. Mają skutki chłodzące, żołądkowi nieszkodzące, mocz pędzące: zawsze przecieź lepsze są, gdy się nieco gorącą wodą poparzą do zażycia na Sałatę.

243.

CAMPANULA PERSICIFOLIA: DZWONEK BRZOSKWINIO - LISTOWY. U Gesnera, Dodoneusza, Dalechampa, *Campanula carulea*: u Royena *Campanula foliis linearilanceolatis, crenatis, caule longissimo, simplicissimo, floribus raris*. Ma Liście korzeniowe przewrotnie jajowo - okrągłe: prętowe zaś lancetowo równo szerokie, nieco zębkowane, od siebie oddalone, bez ogonków. Korzeń trwały. Kwiaty wielkie, lub mniejsze: błękitne, lub białe, a w Ogrodach czasem pełne, na krótkich szypułkach, na wierzchołkach prętów wiążące. Pręt pojedynczy, wysoki, rogaty.

Dzwonek ten w lasach naszych jest najpospolitszy. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Liście jego są Owcom bardzo pożyteczne, y pomnażają im Mleko. Chcąc mieć w Ogrodzie,

trzeba w iesieni Korzenie rozdzierać y rozsadzać.

244.

CAMPANULA LATIFOLIA: DZWONEK SZEROKO - LISTKOWY. U innych *Campanula maxima*. Ma Korzeń trwały, włosienkowy, pełny mlecznego soku. Pręt mocny, pojedynczy, bez gałęzi, otrągły. Liście jajowo-lancetowate, zębkowane, na przemiany stojące. Kwiaty w kątach między liśćmi wierzchołkowemi na szypułkach pojedynczych y krótkich, błękitne albo purpurowe. Torebki nasienne wiszą na doł obrocone.

Rośnie w zaroślach, y w lasach na trawnych miejscach, osobliwie nieco zgorzystych. Kwitnie w Czerwcu. W Ogrodzie można mieć z posianego nasienia, y przesadzenia.

245.

CAMPANULA TRACHELIUM: DZWONEK POKRZYWO - LISTKOWY. U innych zowie się *Campanula foliis Urtice*. Ma Korzeń trwały. Puszcza Prętów wiele dwurogaty, z krótkimi gałązkami. Liście serduszkowate, zastrzone, włosiste, zębkowane, na ogonkach. Kwiaty na wierzchołkach prętów, na przemiany, na troistych trzykwiatowych szypułkach, różnie błękitne.

Rośnie w lasach, na miejscach nieco wilgotnych, trawnych, na gruncie gliniastym.

Kwi-

Kwitnie w Lipcu. Do Ogrodów można w iesieni przesadzać korzonki

246.

CAMPANULA GLOMERATA: DZWONEK ZKUPIONY. U C. Bauhina *Campanula pratensis*. Ma Korzeń trwały. Prętów wiele niewysokich, kosmatych, rogatych. Liście dolne są szerokie, stoją na ogonkach: wierzchowe są wązkie, długie, bez ogonków. Z kątów dolnych liści wyrastają długie, nagie szypułki kwiatowe, o dwu, lub trzech Kwiatkach na wierzchołkach zakupionych.

Rośnie na suchych łąkach. Kwitnie w Czerwcu. W Ogrodach można albo nasienie posiać, albo korzonki przesadzać. Z Kwiatu Pszczoły na Miod y Wosk zbierają. Gdzie tego Dzwonku bardzo wiele na łące rośnie, tam siano bywa bardzo podłe.

247.

CAMPANULA CERVICARIA: DZWONEK KUDŁATY Zowie się u Scheüchzera *Campanula foliis echii*: u Tourneforta *Campanula umbellata*. Korzeń biały, smakowity. Pręt rogaty, na pułtora łokcia wysoki. Liście lancetowo - równoszerokie, kędzierzawe się, bez ogonków, z obu stron kudłate, od spodu zmarszczone, blade. Kwiaty na wierzchołkach w główki zakupione, niektóre pojedyncze w kątach liści, są purpurowe, włosiste.

Rośnie w lasach. W Ogrodach mieć można z posianego nasienia. Żadne Bydło nie żężywa go, ani świeżego, ani suchego: gdzie więc obficie znajduje się na łąkach, należałoby się wykorzenić. Pszczoły z Kwiatu zbierają na Miod y Wosk. Moskale Ziele to gotują w wodzie, y dają trunkiem w pewnym gatunku lękania się, które płeć męską częstokroć napadać zwykło.

Spodziewam się, że jeszcze więcej odkryję Gatunków Dzwonkowych: niechcąc jeszcze teraz o nich pisać, dopoki zupełnie nie będę przekonany.

L. S. 1.

CANNA: TRZCINA KWIATOWA. Jest Rodzay mający Niskę pyłkową iedną, Otwor ieden. Korona podniesiona, na sześć części podzielona, ma dwa razy dzieloną, odgiętą wargę. Kielich trzy listkowy. Szyka lancetowata, do Korony przyrosła. W Ogrodach naszych ieden Gatunek iest wiadomy.

248.

CANNA INDICA: TRZCINA KWIATOWA PACIOR-KI SAMORODNE. Ma Korzeń gruby, mięsisty, główkowy, trwały. Liście wschodzące, są w trąbkę zwinione: gdy się rozwinią, są płaskie, wielkie, z obustron zastrzone, z wielą znacznemi żyłami, ogonami iak pochewką pręt otulające. Pręt miękki, wysoki, zpłaszczony.

Kwiaty

Kwiaty na wierzchołkach blade czerwone. *Torba* nasienna ma nieiaki podobieństwo do kolącego pokrycia Kasztanów gorzkich: w tej wiele *Ziarn* czarnych, twardych, okrągłych, wielkości grochu.

L. G. 1115.

CANNABIS: KONOPIE.

Jest Rodzaj z wcale oddzielonemi *Płciami*. Pyłkowych *Nitek* pięć. *Korony* niedostaie. *Kwiaty* *Samce* mają. *Kielich* pięć razy dzielony: u *Samic* zaś iest *Kielich* jedno-listkowy, niedzielony, na boku otwarty, mający dwie *szyki*, y w zamkniętym *Kielichu* *orzeszek* dwu-lupinowy. Cały ten Rodzaj ieden tylko zawiera *Gatunek*, początkowo z *Jndy* wschodniej pochodzący, a *Gospodarzom* naszym dobrze znaiomy.

249. *

CANNABIS SATIVA: KONOPIE ZWYCZAYNE. Ma *Korzeń* roczny. *Liście* składane. *Pręt* pojedynczy, wysoki. *Słowem*: Roślina ta *Wieśniakom* osobiłwie nie iest nieznioma. Zowie się u *Royena* *Cannabis foliis digitatis*.

Syreniusz pisząc o *Konopiach*, dwoiaką popełnił omyłkę: raz, że *namienia* o dzikich, których wcale u nas niema, chyba inną iaką rozumiał Roślinę, ale iey nie opisał. Powtore, że opacznym sposobem *Płoskunę* nazwał *Samicą*, a *Głowaczę* *Samcem*. Prawda, że wtedy ieszcze o *Płci* Roślin nie wiele wiadzano. *Płoskunka* tedy iest *Samiec*, mająca *Kwiaty* tylko *Samce*, nasienia nierodzące. *Głowacz* zaś iest *Samica*, mający *Kwiaty* tylko *Samiczki* rodzące. Ta *Płeć* tak się tu skutecznie okazuje, że gdyby kto wcześniej

wszy-

Naypospoliciey widzieć się daie w *Ogrodach* u *XX. Kapucynow*. *Kwitnie* w *Czerwcu*. *Nasienie* wczśnie posadzi się na *Inspekcie*: lecz gdy dla zbytney twardości nie prędko wschodzi, potrzeba mu pierwey twardą skorkę na boku przetrznąć, nie tykaiąc *plamki* odmienney, iako znaku *kiefka*: y *namoczyć*. W czasie iedna część przesadzi się na *mieysca* ciepłe w *Ogrodzie*, drugie w *obszerne* naczynia. *Polewania* częstego potrzebuie.

W *iesieni* zebrawszy *nasienie*, te, które są w naczyniach, *zaniósą* się do *Oranżeryi*, y skąpo przez zimę *polewaią*. Te, które były w *Ogrodzie*, *wykopią* się, *poobrzynaią*, y w ciepłym *mieyscu* w *piasku* *zagrzebią*: tym przecież drugim sposobem wiele się *korzeni* przez zimę *psować* zwykło. Na wiosnę można *korzenie* *rozdzielać* do *przesadzania*.

Nasienie poki świeże iest, *przekala* się *wskroś* *szydełkiem* w tym *mieyscu*, gdzie iest znak *kiefkowy*: tym sposobem stają się piękne, twarde, *samorodne* *Paciorki*, które *wyśmienicie* *zadają* się na *Rożance* y *Koronki*.

wszystkę Płoskunkę powyrywał, albowy na Głowaczu nie miał żadnego nasienia, albo ieżeliby było, nie mogłby z niego przez posianie uczynić rozmnożenia.

Jak, kiedy, y na jakim gruncie sieią się Konopie? wiadomo iest gospodarującym Płoskunka wyrywa się wcześniej, nie radzę iednak prędzey, aż się pokaże, że się na Głowaczu nasienie zawiązało. Procz naszej zwyczajney, dwie ieszcze inne są odmiany tej Rośliny, iedna Francuzka, druga Luzacka. *Francuzka* rośnie wyżej, daie więcey Prętow, y ma nasienie czarniejsze. *Luzacka* iest niższa, y ma białe ziarna.

Z Konopi mamy nicie, a z tych wyrabiaią się różne płotna na rozmaite potrzeby. Jak się wyrabiaią aż do przedzenia nici, wiedzą Wieśniaczki: czego by się tylko żądać należało, iest to, aby Właściciele Dobr chcieli oddalone od zabudowań mieysca przysposobić na suszenie Konopi. Suszenie ich bowiem po Domach w piecach, iuż nie iedną Wieś w popioł y perzynę obrocilo.

Sposoby dogodzenia Konopiom, aby były białe y miękkie iak Jedwab, może nie wszystkim są wiadome: nie źle więc będzie, gdy niektóre podam.

Powiązają się nie sciskając na pęczki tylko garściowe, y włożą się w Kadź: ile było funtow Konopi, tyle na każdy funt naleie się Pułgarcow zimney wody, y tyle garści mąki: za-

kłoci się aż zbieleie woda iak Mleko: naleie się potym gorącey wody, wsypie się y zakłoci znowu mąką, przyda się drożdży od białego piwa tak, ażeby ten sos na palec wyżej stał. Przyłoży się ciężarem. Po dwu dniach przewroci się: czwartego dnia się wymie, wypłocze, y wyrobi iak zwyczajnie.

Procz tego pożytku gospodarskiego, iest ieszcze drugi, z nasienia Oley, od pospolstwa w dni postne zażywany. Podług doświadczeń w małej części czynionych, cztery funty nasienia daią 12. łotow Oleiu. Oley ten iest zielony, Malarzom do Pokostu niezdatny, ile nie prędko schnący. Procz skutkow odmiękczających pospolitych innym Oleiom, ma ieszcze moc bole uśmierzającą. Nasienie iest ulubione rożnemu Ptastwu, y wzbudza ich do parzenia się; ztąd Kury tym nasieniem żywione, iaia obficie niosą.

Względem ludzi, cała ta Roślina ma zapach przykry, y osobliwie głowie szkodzący. W wschodnich Kraiach rożnie ią przysposabiając, tych skutkow doznaią, iakie czyni opium. Nie radziłbym więc przynajmniej zbytniego zażywania Oleiu, albo iak u pospolitego ludu, roztartego nasienia na Mleko.

Można przecięż w potrzebie mieć y Lekarstwa. Woda obficie z Oleiem dana, czyni womity. Oley obficie sam zażyty, znosi w prostych ludziach za-

twardzenia. Tenże odmiękcza twarde puchliny, goi blizny po ospie. Z Płaskunki robi się maść płaskunkowa na Rożę. Liście odgotowane z wodą, dają się napoiem Koniom y Bydłu, przeciwko bieguncce y Robakom. Nasienie ztarte na Mleko z wodką Kwiatu rożwego lub bżowego, y przyłożone na czoło, sprawuie sen, y uśmierza ból głowy w gorączkach.

L. 9. 643.

CAPPARIS: KAPARY Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych na dnie owocowym osadzonych. *Otwor* ieden. Nam tylko są znaiome Kapary, które kupujemy do Kuchni dla zażywania stołowego, ten tylko więc ieden Gatunek wymienię.

* *

CAPPARIS SPINOSA: KAPARY KOLĄCE. Jest *Drzewko* niskie: *Kora* na pieńku biała: *Gałązki* cienkie: *Liście* okrągłe, gładkie, niedzielone, na krotkich ogonkach, co rok opadające: *Przysadki* liściowe kolące: *Kwiat* biały: *Torebki* nasienne iaiowo-okrągłe.

Rośnie dziko w południowych Kraiach Europy: u nas pie-szczonego potrzebowałyby utrzymania. Pączki kwiatowe, nim się otworzą, zrywają się, suszą w cieniu, moczą w occie przyłożwszy ciężarem, przez dni ośm: pakują się potem w faszczki, y rozwożą pod imieniem Kaparów, które z przyczyny

moczenia w occie Apetyt wzbu-dzają. Gdybyśmy mniej mieli przywiązania do rzeczy dalekich, moglibyśmy, tymże spos b m postępując, mieć z niektórych Kraiowych Roślin podobne Kapary: owszem nierównie pożyteczniejszy, nap: z Nasturcyi: obaczysz w Rodzaju *Tropaeolum*.

L. 9. 252.

CAPSICUM: PIEPRZ TURECKI. Jest Rodzay mający pięć *Nitek* pyłkowych, *Otwor* ieden. *Korona* kołkowa, z iedney sztuki, owoc otaczająca. *Jagoda* niesoczysta, dwu-komorkowa. W Ogrodach naszych ieden Gatunek jest znaiomy.

250.*

CAPSICUM ANNUUM: PIEPRZ TURECKI RO-CZNY. Ma *Pręt* y *Korzeń* roczny. *Liście* nieco podługne zaostrome. Między Gałązkami są pojedyncze Kwiaty. Z tych wyrastają suche, pospolicie długie, od spodu iaiowo-okrągłe, od wierzchu ostre, czerwone *Jagody*, a w nich wiele zfaszczonych nerkowatych ziarn. Procz wymienionych pospolitych Jagod, są jeszcze wielorakie ich odmiany: żółte, czerwone, rozdwojone, wiszące, stojące: krotkie, y bardzo długie: proste y zakrzywione. &c.

Utrzymuie się w Ogrodach: nasienie sieie się na Jnspektach wcześniej, y rozsadza potem w Ogrodzie. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu; Owoc w iesieni dojrzewa.

Począ-

Początkowo pochodzi z Indyi wschodniej y z Ameryki. Owoc zażywa się, lubo nie pospolicie, do potrzeb kuchennych. Owoc y Ziarna tak wielką mają ostrość, że nieostrożne ich zażycie nadzwyczajnie gardło rozpala. Zielony jeszcze Owoc moczony bardzo długo w occie, może się zażywać na zaostrenie Appetytu: tenże jeszcze na ten koniec, ale nie moczony w occie, może powlekać się cukrem. Jeszcze z zielonym owocem w iesieni na zimę marynują się Ogorki. Słowem: owoc ten pomiarkowanie zażyty posila żołądek. *Ermüller* leczyl nim Febrę.

Doyrzały w ocet włożony, dodaie mu wiele ostrości. Gorzałka żytna wodą przebrana, do znaczney nim przyprowadzić się może tęgości. W Kuchni zamiast zwyczajnego Pieprzu, może się zażywać następującym sposobem. Jagody doyrzałe ususzają się w cieniu, dosuszają na panwi, pokrają, y na proch potłuką: zmieszane z mąką y kwasem dzieżnym, upieką się w piecu maśmami bułeczkami. Bułeczki pokrają się, ususzają, y na proch utłuką do zażycia.

L. 9. 812.

CARDAMINE: RZEU-
CHA GORNA. Jest Rodzaj
mający *Nitek* pyłkowych cztery
dłuższych, dwie krótszych. *Srą-*
czek ma sprężynowatość, nagle
się rozpęka, y łupiny zkręca.
Blizna na słupek nie jest dzie-

lona. *Kielich* nieco iest rozpo-
starty. Z kilkunastu Gatunkow,
kilka się u nas znajduje.

251.

CARDAMINE IMPATIENS:
RZEUCHA GORNA SKO-
CZEK. U Tourneforta *Carda-*
mine annua exiguo flore: u Par-
kinsona *Cardamine minor laci-*
niatis foliis. Ma *Liście* pierza-
ste, wcinane, z przysadkami
liściowemi. *Kwiatki* małe, bez
Korony. *Kielich* cztero-liściowy.

Rośnie w Zaroślach wilgo-
tnych pod lasami. Strączki gdy
doyrzeją, za najmnieyszym do-
tknieniem pękają się, y nasie-
nie rozrzucają. Jeżeliby była te-
go potrzeba, nasienie co iesień
posieie się w Ogrodzie. Liście
mogą się zażywać iak z inney
Rzezuchy na Sałatę.

252.

CARDAMINE PARVI-
FLORA: RZEUCHA GOR-
NA MAŁO-KWIATOWA. Zo-
wie się u Tourneforta *Carda-*
mine pratensis parvo flore. Ma
Liście pierzaste: *Listeczki* lan-
cetowate, tępe: *Przysadki* li-
ściowe małe. Dolne liście są
iasowo-okrągłe. *Kwiaty* mają Ko-
ronę. *Strączki* stoją do góry,
lecz ich szypułki stoją hory-
zontalnie. *Pręt* niski. *Korzeń*
roczny.

Rośnie w lasach wilgotnych.
Liście zażywają się na Sałatę.
Tak się rozmnożyć może, iak
poprzedzająca.

253.

CARDAMINE HIRSUTA:
RZEUCHA GORNA KU-
DEATA. U niektórych *Carda-*
mine sylvestris. Rożni się naj-
główniej tym, że tylko ma
cztery *Nitek* pyłkowych. *Liście*
pierzaste.

Rośnie na polach y w Ogro-
dach. *Liście* zażywiają się do
Safat. Rozmnaża się z nasienia.

254.

CARDAMINE PRATEN-
SIS: RZEUCHA GORNA
ŁĄKOWA. U Gerarda *Carda-*
mine latifolia: U Royena *Car-*
damine foliis pinnatis, caule erecto.
Ma *Liście* pierzaste, dolne okrą-
gławe, prętowe zaś lanceto-
wate. *Korzeń* trwały. *Kwiat* ro-
żny, ale pospolicie biały.

Rośnie na wodnych pastwi-
skach. Kwitnie w Kwietniu y
Maiu. Zażywa się na Safatę.
Zalecają ją niektórzy przeciwko
Szkorbutowi, a *Heberden* znalazł
w Kwiatkach wielką skuteczność
przeciwko łamaniu wewnętrzne-
mu. Bydło, Owce, lubią ją,
y jest im zdrowa: Konie nie
tykają. W Ogrodach rozmna-
żać się może przez rozdzieranie
co iesień korzeni.

255

CARDAMINE AMARA:
RZEUCHA GORNA GORZ-
KA. Ma *Liście* pierzaste,
w kącikach małe wypustki wy-
puszczające: *Listeczki* są okrą-
gławe.

Rośnie w lasach. Kwitnie w
Kwietniu y Maiu. *Liście* za-
żywiają się na Safatę: są sku-
teczne przeciwko Szkorbutowi.
Rozmnaża się przez posiane na-
sienie.

L. 9. 925.

CARDUUS: OSET. Jest
Rodzaj mający Kwiaty w gło-
wki składane. *Główki* pyłkowe
są przerosłe. *Kwiaty* dwupścio-
we, wszystkie są rodzajne. *Kie-*
lich iaiowo-okrągły, z kolczy-
stych łusek złożony, które iak
dachowka za siebie zachodzą.
Dno owocowe włosiste. *Kwia-*
tami różnych gatunkow można
Mleko w Ser obrocic. Z puchu
na nasieniu będącego robi się
przedni gatunek płocien y pą-
piera. Popioł daie szkło prze-
dnie. *Pręty* młode dają ludziom
dobre pożywienie. Z pomiędzy
wielu Gatunkow, te są u nas.

256.

CARDUUS LANCEOLA-
TUS: OSET DZIDOWY. U
Royena *Carduus foliis lanceo-*
latis, decurrentibus: denticulis,
& superficie spinosis. Ma *Liście*
po pręcie się na dół spuszcza-
jące, na poprzeczne, rozdzie-
wione części podzielone, szcze-
ciną osadzone. *Kielich* włosisty,
ktorego wewnętrzne listeczki są
bez kolcow, zwiędłe. *Kwiat*
ciemno lub iasno-czerwony. *Ko-*
rzeń dwu-roczny.

Rośnie wszędzie, tak na grun-
tach zasianych, iako y płon-
nych. *Pręty* albo *Łodygi*, poki

są młode, obfupione mogą się różnie od ludzi zażywać na pokarm, czyli marynowane, czyli gotowane.

257.

CARDUUS NUTANS: OSET PIZMOWY. Ma *Liście* nieco się tylko na doś spuszczaające, kolące. *Kwiaty* ciemno lub iasno-czerwone, wiszą na doś. Łuski *kielichowe* ku wierzchowi odstaiają. *Korzeń* dwu-roczny.

Rośnie osobliwie. przy drogach. Kwiat ma zapach pizmowy: Kwitnie w Lipcu y Sierpniu: Pszczoły z niego na Miod y Wosk zbieraią.

258.

CARDUUS ACANTHOIDES: OSET BARSZCZYK. Ma *Liście* na doś się spuszczaające, wydrążone, po brzegach kołczyste; z szypułkowemi poiedynczemi, w górę stojącemi, kosmatemi *Kielichami*. Rożni się od poprzedzającego pizmowego tym, że ma *Kielich podniesiony*: od następującego zaś kędzierzawego, że ma *Kielich kosmaty*. *Szyki* połową są wyższe nad Kwiatki. *Kwiaty* iasno-czerwone. Rośnie na rozwalinach, y iest tylko roczny.

259.

CARDUUS crispus: OSET KĘDZIERZAWY. Ma *Liście* na doś się spuszczaające, wydrążone, po brzegach kolące. *Kwiaty* stoiają na wierzchołkach zakupione. *Kielich* ma łuski bez kolcow, z nieiakimi ościami,

odstawiające albo odgięte, od spodu białawe z zielonemi żyłkami. *Korzeń* roczny. Zowie się u Gesnera *Carduus asininus communis*: u Raia *Carduus polyanthos*.

Oset ten, co do wzrostu niewysoki, rośnie na zasianych rolach. Kwitnie czerwono w Sierpniu. Młode iego przeciki zażywać się mogą iak ostu dzidowego.

260.

CARDUUS PALUSTRIS: OSET BŁOTNY. Ma *Liście* na doś się spuszczaające, zębkowane, po brzegach kolące. *Kwiaty* w iednoboczne grono zakupione, stoiają do gory, na szypułkach nie kolących. Zowie się u Ronyena *Carduus foliis linearibus, dentatis, spinosissimis: caule crispo, spinoso; floribus erectis*.

Rośnie na błotnych łąkach. *Korzeń* ma trwały. Pręty młode zażywać się mogą iak Ostu dzidowego. W niektórych stronach *Liście* zbieraią się na Zielening.

261.

CARDUUS MARIANUS: OSET MIĘKKI. U Syreniusza *Atractilis*: u Dodoneusza *Carduus laucographus*: u Dalechampa *Carduus lacteus*. Ma *Liście* dzidowo pierzaste, na poprzeczne części podzielone, kolące, pręt otulające. *Kielich* nie ma listkow, ale rynienkowate podwoyne kolce. *Korzeń* dwu-roczny.

Rośnie na trawnych pagórkach. Cała ta Roślina wydaie sok

sok mleczny. Korzenie zażywać się mogą zamiast ogrodowego Warzywa, a liście na Ziele-
ninę. Dawniejsi z samego tylko ślepego mniemania, że Oset kole, zażywali go na bokowe kolki. Jeżeliby kto chciał utrzymywać w Ogrodzie, posieie nasienie.

262.

CARDUUS HETERO-PHYLLUS: OSET ROZNO-LISCIOWY. Ma Liście pręt otulające, dzidowe, po brzegach włosiste; częścią podarte, częścią niedzielone. Pręt około łokciowy, pospolicie jednokwiatowy. Kielich bez kolców. Kwiat biały. Korzeń trwały, łazący, knotowaty. Rośnie w trawnych nizinach.

263.

CARDUUS HELENIOIDES: OSET OMANOWY. U innych *Carduus mollis foliis helenii*. Ma Liście pręt otulające, dzidowe, zębkowane: na tych drobne, nie równe, włoskami otoczone Kolczyki. Pręt bardzo wysoki, bez kolców, bruzdowany, wielo-liściowy. Korzeń trwały, nieco się rozłazący, wiele puszczający liści niedzielonych, od spodu białych. Liście prętowe pręt w puf otulają, mają okrągłe, zgięte, przyrośnięte przysadki y zębki, oraz po brzegach nieszkodliwe kolce. Liście bliższe Kwiatów, są sztydłowate. Kwiaty purpurowe. Rośnie na suchych rolach, a czasem znajdzie się y w Ogrodach.

264.

CARDUUS SERRATULOIDES: OSET SIERPIKOWY. Ma Liście nieco tylko pręt otulające, dzidowe, niedzielone, z wyrzynaniem zębkowanym y kończystym. Pręt niewysoki, ledwie co bruzdowany, tylko iedno-kwiatowy. Korzeń trwały. Znajdowałem na miedzach.

265.

CARDUUS TARTARICUS: OSET Tatarski. Ma Liście pręt otulające dzidowe, z wcinaniem zębkowanym y kończystym: pod głową kwiatową są tylko trzy liście. Kielich wałkowaty. Kwiat biały. Korzeń trwały. Widziałem go na rolach piaszczystych.

267.

CARDUUS ACAULIS: OSET BEZPRĘTOWY. U niektórych *Chamaeleon albus*. Pręta nie ma. Korzeń trwały. Kielich gładki. Kwiat purpurowy. Rośnie na niskich łąkach, Słońcu wystawionych.

L. G. 1046.

CAREX: TURZYCA. Jest Rodzay właściwey Trawy. Płec kwiatowa oddzielona. Nitek pyłkowych trzy. Korony niedostaie. Kotki tak samcowe, iak samczkowe mają łuski iak dachowka za siebie zachodzące. Kielich u Samców y Samic iednolistkowy. Kwiat samczkowy ma Miodownik nadęty, trzy-zębaty; trzy blizny, y ziarno nasienne trzy-

trzy-boczne. Z pomiędzy trzyczęstu dziewięciu Gatunków, rzadko którego u nas niedostaie.

268.

CAREX DIOICA : TURZYCA ROZWODOWA. Ma Płec wcale oddzieloną, Kłos pojedynczy. Jest pospolita na błotach, y mokrych łąkach. Kwitnie w Maiu. Korzeń trwały.

269.

CAREX PULICARIS : TURZYCA PCHLANA. Ma Kłos pojedynczy, na nim u wierzchu Kwiaty Samce, u spodu Samice. Torebki nasienne z łusek odstawaiających, albo odgiętych. Rośnie na błotach gliniastych, y pospolicie na gruncie Torfowym.

270.

CAREX ARENARIA : TURZYCA PIASKOWA. Ma Zdźbło trzy-boczne. Kłosa składowe, których Kłoski mają płec w puł oddzieloną, y dolne są daley od siebie oddalone, dłuższy oraz mają listeczek. Korzeń trwały.

Rośnie na szczyrych piaskach. Trawa ta y w gospodarstwie, y w lekarstwie ma wielkie zalety. W gospodarstwie procz paszy dla Bydła: możnaby nią zasiewać szczyry piaski, a tym sposobem zapobiegłoby się, iżby wiatry piaskow na rolę nie roznosiły.

W Lekarstwie, korzenie świeże, na wiosnę wykopane, za-

pachu terpentynowego, smaku słodkawego balsamicznego, za świadectwem terażniejszych lekarzów, osobliwie *Gledytscha*, równaią się, jeżeli jeszcze nie przechodzą w skutkach, kosztowney *Sassaparylli*.

271.

CAREX ULIGINOSA : TURZYCA BŁOTNA. Ma Zdźbło okrągławe. Kłosa składowe. Kłoskow Płec w puł oddzieloną. Rośnie na błotach w lasach.

272.

CAREX LEPORINA : TURZYCA ZAIĘCZA. Ma Kłos składowy. Kłoski jajowo-okrągłe, y nagie, bez-szypułkowe, zbliżone, na przemiany stojące, z puł oddzielonemi płciami. Kłoskow tych bywa w Kłosie pięć lub sześć. Korzeń trwały. Rośnie na mokrych łąkach.

273.

CAREX BRIZOIDES : TURZYCA DRZĄCZKOWA. Ma Zdźbło nagie. Kłos dwoisty nagi. Kłoski z puł oddzielonemi płciami, podługowate, ztykające się. Rośnie na mokrych łąkach.

274.

CAREX VULPINA : TURZYCA LISIANA. Ma Kłos troisty, od spodu rzadki. Kłoski jajowo-okrągłe, z kupione, od spodu Samice, od wierzchu Samce. Liście długie, gładkie, Korzeń trwały. Rośnie na leśnych błotach.

Roślina

H

Roślina ta na łąkach bardzo jest szkodliwa, y żadnemu Bydlu nieprzyjemna, chyba bardzo zgłodniałemu. Na błotach przecięż y groblach pożyteczna jest: błotną albowiem ziemię ściska, iż po niej chodzić można.

275.

CAREX MURICATA: TURZYCA OSTRĄ. Ma *Kłoski* iaiowo-okrągłe, od siebie oddalone, bez-szypułkowe, z puł oddzielonemi pściami. *Torebki* nasienne są ostre, kolące, od siebie się oddalające. Rośnie w wilgotnych zaroślach podleśnych.

276.

CAREX AXILLARIS: TURZYCA WĄSKO-LISCIOWA. Ma *Pochewki* liściowe rowney z *Zdźbłem* wielkości. *Kłoski* iaiowo-okrągłe, od siebie oddalone, bez-szypułkowe, z wpuł oddzielonemi pściami. *Korzeń* trwały. Rośnie na mokrych miejscach.

277.

CAREX LOLIACEA: TURZYCA KĄKOLOWA. Ma *Kłoski* iaiowo-okrągłe, od siebie oddalone, bez-szypułkowe, z wpuł oddzielonemi pściami. *Torebka* nasienna iaiowo-okrągła, podługna, iedna od drugiej oddalona. *Korzeń* trwały, łążący. *Liście* trawne, drobne, gładkie. *Zdźbło* gładkie, u wierzchu nagie. *Kłoski* na wierzchu *Zdźbła* rozproszone. Rośnie na mokrych miejscach.

278.

CAREX REMOTA: TURZYCA ODDALONA. *Pochewki* liściowe są rowney z *Zdźbłem* wielkości. *Kłoski* iaiowo-okrągłe, od siebie oddalone, bez-szypułkowe, z wpuł oddzielonemi pściami. *Zdźbło* trzy-graniaste. *Korzeń* trwały. Rośnie na ciemnych y wilgotnych miejscach.

279.

CAREX ELONGATA: TURZYCA PRZEDŁUZONA. Ma *Kłoski* bez-szypułkowe, podługne, od siebie oddalone, z wpuł oddzielonemi pściami. *Torebki* nasienne iaiowo-okrągłe, zaostrome. *Kłosy* długie, żółte, składane. *Liście* wąskie. *Korzeń* trwały. Rośnie na mokrych miejscach.

280.

CAREX CANESCENS: TURZYCA SIWA. Ma *Kłoski* okrągławe, przytępione, od siebie oddalone, bez-szypułkowe, z wpuł oddzielonemi pściami. *Torebki* nasienne iaiowo-okrągłe, przytępione. *Korzeń* trwały. Rośnie na wilgotnych miejscach, y częstokroć w zaroślach trawnych podleśnych.

281.

CAREX FLAVA: TURZYCA ŻÓŁTA. Ma *Kłoski* bez-szypułkowe, ściśnione, okrągławe: *Kłoski samcowe* równo-szerokie. *Torebki* nasienne zaostrome, zakrzywione. *Korzeń* trwały. Rośnie na błotach.

282.

282.

CAREX DIGITATA: TURZYCA PALCZASTA. Ma *Kłosy* równo-szerokie, podniesione. *Samce* są u spodu krotsze. *Torebki* nasienne od siebie oddalone. *Korzeń* trwały. Rośnie pod lasami w zaroślach.

283.

CAREX MONTANA: TURZYCA GORNA. *Kłoski* Samice bez-szypułkowe, jajowokrągłe, pojedyncze, do Samców zbliżone. *Zdźbło* nagie. *Torebki* nasienne nieco włosiste. *Liście* miękkie, znacznie w żółto wpadające. *Korzeń* trwały. *Kłoski* Samice z czasem czernieją. Rośnie na miejscach zgorzstych, Słońcu wystawionych.

284.

CAREX LIMOSA: TURZYCA GLINIASTA. Ma *Korzeń* łązący. *Kłoski* jajowokrągłe, pod siebie wiszące; *Samce* dłuższe, *Samiczki* krotsze: brunatne, czerwone, ciemno-zielone, pomieszane. Rośnie na błotach w lasach.

285.

CAREX CESPITOSA: TURZYCA DARNIOWA. Ma *Zdźbło* trzy-rogate. *Kłoski* podniesione, wałeczkowate, potrojne, bez-szypułkowe. *Samce* są na wierzchołkach. Rośnie na błotach, Torf w sobie mających.

286.

CAREX ACUTA: TURZYCA RZNIĄCZKA. *Kłoskow samcowych* jest więcej, y są na wierzchołkach: *samicowych* mniej, y są bez-szypułkowe. *Torebki* nasienne nieco przytępione. *Korzeń* trwały.

Ta trawa bardzo pospolita na błotach, y mokrych łąkach, jest szkodliwa y miejscu, y Bydła. Rozmnażając się z korzeni zbyt nie, wygubia trawy pożyteczniejsze. Żadne Bydło paść się nią nie chce dla ostrości: a jeżeli iey kiedy z głodu zażyje, są przykłady niebezpiecznych chorób, które pochodzą częścią z pewnego Owadu na tej Roślinie się utrzymującego; częścią z zażycia razem Chwoszczki, (*Equisetum*) w bliskości zawsze rosnącej. Ma ta Trawa dwoiaką pospolicie odmianę: u iedney *Zdźbło* jest niskie, u drugiey bardzo wysokie.

287

CAREX VESICARIA: TURZYCA NADĘTA. Ma *Kłosy* po większej części *Samce*: *Samice* są szypułkowe. *Torebki* nasienne nadęte y zaostrome. Rośnie na mokrych miejscach w lasach. W Lapponii pewney odmiany tego Gatunku zażywają na ochronę ciała od zimna: zbierają latem, suszą, krążą, y trą drobno; a tym rękawice, y nożne obuwia wytykają.

288.

CAREX HIRTA: TURZYCA KOSMATA. *Kłoski* są od siebie oddalone: *Samców* jest więcej iak *Samic*. *Samice* krotkie,

tkie, podniesione, szypułkowe. *Torebki* nasienne kosmate, naddęte, na końcach dwurogate. *Liście* y *pochewki* są białemi włoskami okryte. Rośnie na gruntach piaszczystych.

L. 9. 929.

CARLINA: DZIEWIĘC-SIĘ. Jest Rodzay mający Kwiaty w *Główkach* składane. Pyłkowe *Nitki* są przerosłe. Kwiatki *same dwu-płciowe rodzajne*. *Kielich* promienisty, z farbowanemi na końcach długiemi łuskami. Z kilku Gatunkow, są u nas te dwa następujące.

289.

CARLINA ACAULIS: DZIEWIĘC-SIĘ BEZPRĘTOWY. U Syreniusza *Chamaeleon albus*: u Dodoneusza *Carlina humilis*: Ma *Korzeń* trwały. *Liście* podobne do Ostu: z pomiędzy których wyrasta *pręcik* bardzo krutki, iedno-kwiatowy. *Kwiat* blado-żółty lub białawy.

Rośnie na miejscach iafowych, suchych, osobliwie zgorzystych. Kwitnie w Sierpniu. W Ogrodzie posieie się na wiosnę nasienie.

Korzeń rdzawy, dziurawy, ma mocny zapach; smak ostry, gorzki, y nieco korzenny. Skutki iego są poty, y robaki pędzące. W potrzebach Macicy ma także wielką skuteczność. Nieostrożne iego zażygie czyni womity, y gwałtowne łaxowanie. Wchodzi w lekarstwa końskie. Wodą z ko-

rzeniem gotowaną wymywane rany y wrzody, pięknie się goią. Koniowi zdrożonemu dawaiać korzeni w obróku, powiadaiać, że go prędko znouu poprawić można.

Głowy kwiatowe dają dobry pokarm dla Ludzi. Kielich y nasienie oberznawszy, reszta gotuje się y zażywa iak Karczochy. Ci, którzy ich zażywali, upewniali, że w niwczym przyiemności Karczochow nie ustępuią: a kiedy ta Roślina na wszystkie niewygody Kraiu iest trwała, nad to gruntu podłego potrzebuie: nie mogłaby ona pieszczonym ustom, zastąpić w Ogrodach miejsce Karczochow?

290.

CARLINA VULGARIS: DZIEWIĘC-SIĘ ZWYCZAYNY. Ma *Pręt* na wierzchołkach wielo-kwiatowy. Kwiaty są w Pod-Okółki zakupione. *Kielich* biało-promienisty.

Rośnie na zgorzystych, suchych, y piaszczystych miejscach. Kwitnie w Sierpniu y Wrześniu. W Ogrodach można go mieć z nasienia. Roślina ta ma być bardzo skuteczna na zgagę.

L. 9. 1073.

CARPINUS: GRAB. Jest Rodzay zawieraiący tylko Drzewa, z w *puł-oddzielonemi Płciami*. *Nitek* pyłkowych wiele na dnie owocowym osadzonych. Kwiaty *Korony* nie mają. Zamiast *Kielicha* iest łuska włoskami otoczona. *Samce* mają 20.

Nitek

Nitek pyłkowych. *Samice* dwa *Guziki* owecowe, a na każdym dwie *Szyki*. *Owocem* jest orzeszek iaiowo-okrągły. Jeden *Gatunek* nam jest znaiomy.

291.

CARPINUS BETULUS: **GRAB POSPOLITY.** U innych *Carpinus vulgaris*. *Liście* są iaiowo-okrągłe, zaostrome, zębkowane, równie żyłkowane, y marszczone: stoją na przemiany: y lubo usychają na zimę, nie opadają przecięż, aż na wiosnę. *Pączki* na ramionach liściowych są długie y zaostrome. *Kotki Samce* mają *łuski* okrągławe, wydrażone, zielone, na końcach czerwone, po brzegach drobno-włosiste: *Samców* zaś *łuski* są bardziej strzałkowate, iak dachowka za siebie zachodzące.

Drzewo to w lasach naszych żadnym nie gardzi gruntem: y lubo pospolicie nie wyrasta ani do znaczney grubości, ani do znaczney wysokości; gdzie sobie przecięż upodoba, przychodzi do 20. łokci wysokości. *Kora* na nim siwa, gładka. *Pień* rzadko jest właściwie okrągły. Drzewo białe, mocne, y twarde.

Drzewo to do Budowy niezdatne: lecz w Ogrodach zabawnych daie Szpalery bardzo trwałe. Rzeczy domowe na suszy będące, od Stolarzow y Tokarzow z tego Drzewa robione, są bardzo trwałe. *Prasy*, *Szruby*, *Zęby* w kołach palczastych *Młynskich*, y gdziekolwiek mocne tarcie zachodzi,

grabowe są najmocniejsze. Na *Ogień Grabina* do opasu bardzo zdatna, y węgle po bukowych nayzdatniejsze.

Kora wewnętrzna ususzona, y w wodzie moczona, farbuie *Nicie* y *Płotna* żółtym kolorem. Na wiosnę płynie z Drzewa tego sok, iak z Brzeziny, który w wolnym cieple zgęstwiony, ma podobieństwo do *Gummi lacca*.

Lasy grabowe zasiewają się w iesieni z nasienia; a lubo żadnym gruntem nie gardzą, wilgotny przecięż nayzdatniejszy jest. Na Szpalery przesadza się drzewka, którym obcinanie nic nie szkodzi. *Wręby Grabowe* dzielą się od 15. do 16. lat.

L. 9. 931.

CARTHAMUS: KROKOSZ.

Jest Rodzay mający Kwiaty składane w główkach. *Nitki* pyłkowe są przerosłe. Kwiatki wszystkie dwu płciowe rodzajne. *Kielich* iaiowo-okrągły, z łusek złożony, które iak dachowka za siebie zachodzą, na końcach są iaiowo-okrągłe, y liściowate. Z dziewięciu *Gatunkow* ieden jest nam tylko znaiomy.

292.

CARTHAMUS TINCTORIUS: KROKOSZ FARBIEWSKI. U dawniejszych niektórych, *Cnicus*. Ma *Korzeń* roczny. *Liście* iaiowo-okrągłe, niedzielone, z wcinaniem kolczystym y zębkowanym. *Pręty*

u wierzchu gałęzisty; kwitnie *Kwiatem* żółtym w Lipcu y Sierpniu. W reszcie cała ta Roślina ma podobieństwo do Ostu.

Nayduie się u nas w niektórych wiejskich Ogrodach, do małego wprawdzie tylko zażyicia, bo kwiatem iego albo sobie Wieśniaczki iak Szafranem ciasto, albo nicie farbują: lecz gdzie są Rękodzieła iedwabne, sukienne, lub płocienne, sieją go obficie do żółtego lub czerwonego farbowania.

W Czechach y Thuryngii, nayobficiey go sieją. Sieie się zaś na wiosnę obrzednie, na dobrym gruncie z gliną mieszanym. Przez cały Sierpień co tydzień raz wyskubują się nayrumieńsze piorka kwiatowe, suszą na słońcu, y chowają. Tym Kwiatom, które mają być na nasienie, piorkow nie trzeba oskubować.

Piorka te w wodzie moczone, dają farbę żółtą iak Szafran: lecz pożyteczniej zażywają się na czerwoną. Natłoczą się w worek, y w nim zawiązanym płocze się, białą kiiem, w rzecz do poty, aż się więcej woda żółto farbować nie będzie, a worek zacznie brać na się kolor wiśniowy. Gotuje się potem w wodzie z Potaziem, a gdy ochłodnie, włożone rzeczy, osobliwie iedwabne, zafarbują się ponsowo, lecz te rzeczy powinny być pierwey farbowane w *Rocou*, bez tego bowiem byłoby wiśniowe. Odgotowawszy bez wszystkiego z octem tylko, lub sokiem leśnych iablek, sta-

nie się farba bardzo przednia różowa.

Co się ma do skutkow lekarskich, Ziele y nasienie mają moc zwolna otwierającą, womity wzbudzającą. Nasienie iest wielu Zwierzętom trucizną. Extrakt z nasienia ma być pożyteczny dla tych, którzy cierpią żółtaczkę, wodnicę, łamanie w członkach. Sok świeży z nasienia wyciśniony, gubi Wszy. Piorkami suszonymi mięszią fałszywi Kramarze prawdziwy Szafran; poznać to po tym można, że pioreczka Krokoszowe są drobne, kosmate, suche, y blade. Liście na proch utłuczone, Mleko w Ser obracają.

L. G. 365.

CARUM: KAROLEK. Jest Rodzay mający Kwiaty w *Okółkach*. Pyłkowych *Nitek* pięć; *Otworow* dwa. *Pokrywka* tylko iest powszechna, iedno-listkowa. *Listki* kwiatowe wyrzynane, wgięte. *Owoc* iaiowo - okrągłopodłużny, bruzdowany. Jeden tylko iest Gatunek, y ten się u nas znayduie.

293.

CARUM CARVI: KAROLEK POSPOLITY. Ma *Korzeń* kręgielkowaty, głęboko w ziemię idący, z wielą włosienkowemi, nieco pasternakowemu podobny, smaku korzennego. *Prętow* puszcza kilka gładkich, mocnych, bruzdowanych, okółłokcia wysokich, na wierzchołkach gałęzistych białemi lub

czer-

czerwonawemi Kwiatkami, w nierównych okołkach się kończących. *Liście* są pierzaste, stoją na długich ogonkach, składają się z wielu drobnych piórek, które naprzeciw siebie stoją, y na wiele, wąskie, drobne, płaskie listeczki się dzielą.

Rośnie na łąkach. Kwitnie w Maiu y Czerwcu. Powinna na łąkach być ta Roślina bardzo przyjemna Gospodarzom, ile że czyni paszę każdemu bydłu y ulubioną, y bardzo zdrową. Korzeni chciwie szukają Swinie. Też Korzenie mogą być pokarmem y dla ludzi, albo w occie marynowane, albo cukrem przyprawione, albo iak Pietruszka zażywane.

Lecz naypospoliciey zażywa się do potrzeb kuchennych nasienie, które ma zapach przyjemny, smak ostry, korzenny; y iest pożyteczną przyprawą potraw nadymających, y do trawienia ciężkich. Ma bowiem wielkie skutki do pędzenia wiatrow, y iest w kolkach, nadymaniach, nie z kurczu pochodzących, nayosobliwszym domowym lekarstwem. Zażywa się na to albo w polewce piwney, albo w Rosole, albo w Herbacie, albo cukrem powlekane, albo od prostych ludzi Gorzałka Karolkowa. Hipokondrykom zaś y Histerycznym, Karolek iest szkodliwy. Gospodynie biorą go do Sera y Chleba.

W cudzych Kraiach zasiewają Karolek umyślnie. Lubi naybardziej grunta chude, pagorkowate, piaszczyste, nieco z do-

brą ziemią y gliną pomieszane. Nasienie nie powinno być nad rok starsze. W trzecim roku dopiero obfity pożytek wydaie. Siodmego roku grunt odpoczywać powinien.

L. G. 669.

CARYOPHYLLUS : GOZDZIK. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych na dnie osadzonych; *Orwor* ieden. *Korona* cztery - listkowa. *Kielich* podwoyny cztery - listkowy. *Jagoda* iedno - ziarnowa iest pod Kielichem. Jeden iest Gatunek, którego Owoc nam znaiomy.

CARYOPHYLLUS AROMATICUS : GOZDZIK KORZENNY Jest Drzewo wielkości Jabłoni, którego *Pień* około dwóch łokci od ziemi dzieli się na trzy lub cztery członki, a te na gałęzie. *Liście* mają długie ogonki, stoją na krzyż naprzeciw siebie, y mają podobieństwo do bobkowych. *Kwiatki* drobne, białe, w rzadkich kupkach.

Przed dojrzałością ieszcze Owoc Kielichem ukoronowany, odbiia się, suszy, albo w dymie wędzi: y ten iest Gozdziakiem, którego do Kuchni y lekarstw kupuiemy. Gdy dojrzeie, iest nierownie większy, nie tak korzenny, y zowią go Gozdziakiem macicznym.

Rosł dawniey w wielu naygorętszych Kraiach w Jndyi: lecz mocą ugody od Hollendrow

drow uczynioney, wszędzie iest wykorzeniony, tylko na Wyspie *Amboina* zostawiony; zkład Kompania Hollenderska przez handel wyżey stoletni, bardzo wielki odnosi pożytek. Rośnie na naysuchszych gruntach: ale u nas utrzymywanie iego bardzo by było kosztowne.

Gozdziki mają mocny zapach, smak korzenny, ostry y palący: krew gwałtownie rozpalają, y dlatego skąpo zażywać się mają. Robi się z nich do lekarstw olejek goździkowy. Naylepsze Goździki poznają się po tym, że są czerwono-czarne, tłuste, sciskając palce mażące, lśniące, ięzyk szczypiące. Goździki maciczne powlekaia się cukrem, y zażywiaią się po iedzeniu dla strawności.

W domu przezornie y ostrożnie, czyli to Oleyku, czyli Goździkow samych zażywać można na posilenie głowy, serca, y żołądka: na ożywienie Duchow żywotnych: na młdłości, zawroty, y przypadki macicy.

L. G. 984.

CENTAUREA: CHABER. Jest Rodzay mający Kwiaty składane. *Nizki* pyłkowe są przerosłe. *Płć* pomięszana. *Dwu-płciowe* rodzajne: *Samice* niepłodne. *Korona* w promieniu leykowata, dłuższa, nierowna. *Dno* owocowe szczecinowate. *Koronka* na Ziarnach nasiennych pojedyncza. Z pomiędzyz 65. Gatunkow tego Rodzaju, te mi w Kraiu są wiadome.

294.

CENTAUREA MOSCHATA: CHABER PIZMOWY.

Ma *Liście* lirowate, zębkowane, niekolące. *Kielich* gładki, okrągławy, z łusek iaiowo-okrągłych. *Pręc* okrągły, brzdowany, czasem na pułtera łokcia wysoki. Na wierzchołkach *Szypułki* długie, nagie, iedno-kwiatową główką się kończące. *Kwiaty* białe, czerwone, żółte, &c. mocno piźmem pachnące.

Nayduie się w niektórych zabawnych Ogrodach, y sieie się corocznie na Inspekcie z nasienia, a potym rozsadza w Ogrodzie. Można posiać y w iesieni w Ogrodzie na miejscu od pułnocy zasłanionym, a na wiosnę przesadzić: tak wcześniey kwitnąć będzie.

295.

CENTAUREA CENTAUREUM: CHABER FASIE-NIEC. U Syreniusza *Centaureum majus*. Ma *Korzeń* trwały. *Liście* składane: *listeczki* zębkowane. *Kielich* niekolący z łusek iaiowo-okrągłych. *Kwiaty* purpurowe.

Rośnie w iasných Zarosłach pod lasami. Kwitnie w Lipcu. Rozmnożyć się y utrzymać może w Ogrodzie z rozdzielonych y posadzonych w iesieni korzeni. *Korzeń* w lekarstwie ma moc zciągającą.

296.

296.

CENTAUREA CYANUS: CHABER BŁAWATEK. Jest Roślina podobno każdemu z Wieśniaków znajoma. Ma *Liście* równo - szerokie, dolne zębkowane. *Kielich* z łusek zębkowanych. *Korzeń* roczny.

Rośnie wszędzie w Zbożach. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Kwiat w polu pospolicie przednie błękitny: lecz w Ogrodach zabawnych znajduje się różnego koloru. Z Kwiatów Pszczoły na Miod zbierają.

Gdy się na roli zbyt nie rozmnoży, potrzeba rolę, zostawwszy ugiem, przeorać, a w samym początku kwitnienia Chaber ten wykosić. Nasienie też zbożowe do posiania, nie trzeba zapomnieć ochędożyć.

Szukano różnych sposobów, aby z tych Kwiatów pożyteczną uczynić można farbę, których błękitność przedziwna jest. Z piórek kwiatowych świeżych wyciśnięty sok, y z Ałunem pomieszany, daie do tuszowania, na papierze farbę kosztownemu Ultramarynowi się równającą. Lecz farba nie daie się długo chować.

Aby więc na każdą potrzebę świeżą mieć można farbę, ten sposób jest wynaleziony. Zebrane same piórka kwiatowe, a najlepsze są środkowe, suszą się na sitach w ciepłym piecu, ale nie dosuszą. Nakropią się dla odwilżenia wodą, y przez kilka minut do prasy włożą, czyniąc z nich placki na dwa,

lub trzy cale grube. Takowe placki znowu się kilka razy suszą y odwilżą, przydając do wody nieco gummy. Nakoniec chowają się na potrzebę. Kiedykolwiek potrzeba, ułame się cząstka, namoczy w pomiarkowanej wielości gorącej wody, y wycisnie.

W Aptekach sokiem tego Kwiatu farbują Syropy y Cukier. Kwiat dawniej zażywano na przypadki Oczu. Niektóre Gospodynie Ocet nim farbują. Na oskubane pióreczka leją Ocet winny: gdy piórka zbieleją, przelewają Ocet na świeże, czyniąc to poty, aż im się kolor octu podoba.

297.

CENTAUREA PANICULATA: CHABER WIECHOWY. Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* wiechowaty. *Liście* dwa razy pierzaste: gałązkowe zaś na poprzeczne równo-szerokie części przedzielone. *Kielich* ma łuski płaskie, włoskami obwiedzione. *Kwiaty* purpurowe. Rośnie na miedzach. Z Kwiatu Pszczoły na Wosk zbierają.

298.

CENTAUREA SCABIOSA: CHABER ŻELAZNICA. Ma *Korzeń* trwały. *Liście* są na dzidowe poprzeczne części podzielone. *Liście* Kielichowe fręzlowane. *Kwiat* purpurowy.

Rośnie na miedzach y łąkach. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Na łąkach gdy się ta Roślina rozmnoży, bardzo jest niepożyte-

żyteczną : żadne bowiem Bydło iey nieruszy.

299.

CENTAUREA JACEA: **CHABER ŁĄKOWY.** Ma *Liście* dzidowe : z korzeni wyrastające , są zębkowane , wydrążone. *Kielich* suchy na piórka podarty. *Nasienie* nagie. *Korzeń* trwały. *Kwiat* purpurowy.

Rośnie na łąkach bezpożytecznie : żadne bowiem Bydło tey Rośliny nie ruszy. Kwitnie w Maiu, Czerwcu, y Lipcu. Z Kwiatu Pszczoły nieco na Miod y Wosk zbierają. Liście z Afunem gotowane , nieie żółto farbuia.

300. &

CENTAUREA BENEDICTA: **CHABER CZUBEK TURECKI.** U Syreniusza y dawniejszych *Carduus Benedictus*. Ma *Korzeń* roczny. *Liście* kołace , nieco się po pręcie na doś spuszczaiaće. *Kielich* podwoynie kolczysty , wełnisty , otulony. *Kwiateczki* promieniowe są małe, trzy razy przedzielone.

Nayduie się w niektórych Ogrodach , gdzie się corocznie w iesieni sieie. Liście tey Rośliny są bardzo gorzkie , zbierają się na lekarstwo pierwey , niżeli zakwitnie : mają skutki wzmacniaiaće , zgniliznie się sprzeciwiaiaće , robaki morzaće , a osobliwie przeciwko zimney Febrze. Zażywiają się Trunkiem , Proszkiem , albo Syropem.

L. G. 585.

CERASTIUM: ROGOWE ZIELE. Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych dziesięć : *Otworów* pięć. *Kielich* pięciołstkowy. *Listki* kwiatowe są rozdarte. *Torebka* nasienna iednokomorkowa , na wierzchołku się otwieraiąca. Z pomiędzy kilkunastu Gatunkow , te mi tylko u nas są wiadome.

301.

CERASTIUM VULGATUM: ROGOWE ZIELE POSPOLITE. Ma *Liście* iaiowo-okrągłe. *Pręty* rozłożyste. *Listki* kwiatowe są kielichowym rowne. *Kwiat* biały.

Rośnie na miedzach , łąkach , przy drogach , w znacznych kępach. Kwitnie w Maiu. Bydłu nie iest bardzo przyjemne.

302.

CERASTIUM VISCOSUM: ROGOWE ZIELE LIPKIE. Ma *Korzeń* roczny. *Pręty* podniesione , kosmate , lipkie. *Kwiat* biały. Rośnie na chudych łąkach. Kwitnie w Czerwcu.

303.

CERASTIUM SEMI-DECANDRUM: ROGOWE ZIELE PUŁ-DZIESIĄTE Co iest naywiększą iego różnicą , dla ktorey się tak nazywa , iest to , że mając dziesięć *Nitek* , na *pięciu* tylko ma *główki* pyłkowe. *Korona* krotsza od *Kielicha*.

Rośnie

Rośnie na naynieurodzayniejszy-
szych polach. Sądzę, że tylko
jest odmianą, która się staie dla
nieurodzayności gruntu: te same
bowiem widziałem na innych
gruntach z zupełnemi dziesięcią
główkami.

304.

CERASTIUM ARVENSE:
ROGOWE ZIELE ROLNE.
U Rojena *Cerastium foliis cali-*
cibusque hirsutis. Ma Liście ro-
wno-szerokie dzidowate, tępe,
gładkie. Korona większa od Kie-
licha. Kwiaty białe, pachnące.
Korzeń trwały.

Rośnie na rolach, osobliwie
nieco gliniastych. Kwitnie w
początkach Maja. Z Kwiatu
Pszczoły noszą na Miod y Wosk.

305.

CERASTIUM AQUATI-
CUM: ROGOWE ZIELE
WODNE. Ma Liście serdusko-
wate, bez-ogonkowe. Kwiaty
stoią pędynco. Owoc wisi na
doł. Korzeń trwały. Rośnie na
łądach nad stawami, jeziora-
mi, rzekami. Kwitnie w Lipcu.

L. S. 1167.

CERATONIA: S. JANA
SZARANCZA. Jest Rodzay
z pomięszanemi Płciami, na
trzech różnych Roślinach. Dwu-
płciowe Kwiaty nie mają Korony,
tylko Kielich pięć razy dzielony,
pięć Nitok pyłkowych, Szykie
nitkowatą, y Strąk skorkowaty,
wielozłarnowy. Całego Rodzaju

jeden tylko jest Gatunek z O-
wocu nam znaiomy.

306.

CERATONIA SILIQUA:
S. JANSKA SZARANCZA
STRĄKOWA. Rośnie w cie-
płych Kraiach, y dorasta wy-
sokości Drzewa iesionowego. Z
doświadczeń czynionych w zi-
mnych Kraiach, dla trwałości
swoiey, y u nasby się to Drze-
wo utrzymać mogło. Nasienie
doświadczyłem, że łatwo wscho-
dzi, aby tylko nie było z zby-
tnie starych strąkow wzięte.

Dla przyzwyczajenia go do
Kraiewego powietrza, posieie
się nasienie na inspekie. Gdy
zacznie wschodzić, od Myszy
go strzedz potrzeba, które są
na to bardzo chciwe, y mnie,
jak doznałem, wiele takich Ro-
ślinek popsowały. Gdy podro-
sną, przesadzają się w naczynia.
Na Zimę zaniosą się nie do cie-
pła, ale tylko na takie miey-
sce, gdzieby nie marzły: owszem
y zimą wolniejszych dni na
powietrze się wyniosą. Tak co
zima postępując, czwartey wio-
sny przesadzają się do Ogroda,
na miejsce od pułnocy zasło-
nione, gdzie już na zawsze zo-
staną. Pierwszych zim po prze-
sadzeniu mogą się słomą otulać.

Strąki tego Drzewa kupiemy
na Stoł od Kupcow Ormiań-
skich, Greckich, y Tureckich.
Mają słodycz w sobie. Jest mnie-
manie, że to jest owa Szarań-
cza, którą Jan S. żył na pu-
szczy. W Egipcie z wyciśnio-
nego z Strąkow soku, robią
pewny

pewny gatunek przasnego Miodu, a z tego Miodu Wino. W wschodnich Kraiach strąkami Swinie karmią. W lekarstwie Strąki mają skutki odmiękczające, y z wolna laxujące. Syrop z nich, który się w niektórych Aptekach znajduje, jest dobry przeciwko ostrym flusom, na piersi spadającym.

L. G. 1065.

CERATOPHYLLUM: ROGATEK. Jest Rodzay z wpuł-oddzielonemi Płciami. Korony y Szyiek niedostaie. Kielich wielokrotnie przedzielony. Kwiaty Samce mają Nitek pyłkowych od 18. do 20. Samice zaś Otwor jeden, y jedno nagie nasienne Ziarno. Rodzay ten ma tylko dwa Gatunki u nas się znajdujące.

307.

CERATOPHYLLUM DEMERSUM: ROGATEK PODWODNY. Ma Liście dwudzielne, y dwoisto-podwojne, ostre. Owoc ma trzy kolce iak różki. Rośnie w Stawach, y kopanych rowach pod wodą.

308.

CERATOPHYLLUM SUBMERSUM: ROGATEK PONURZONY. Ma Liście dwudzielne, y troisto-podwojne. Owoc bez kolcow. Rośnie podobnież w wodach.

L. G. 358.

CHÆROPHYLLUM: BLEKOTEK. Jest Rodzay mający Kwiaty w Okółkach. Pyłkowych Nitek pięć: Otworów dwa. Pokrywki powszechny niedostaie; szczególne są zgięte y dęte. Liśki kwiataw zgięte, serduszkowate. Owoc gładki, podłużny. Z ośmiu Gatunków Linneuszowych, te się u nas znajdują.

309.

CHÆROPHYLLUM SYLVESTRE: BLEKOTEK POSPOLITY. U J. Bauhina *Cicutaria vulgaris*: u Royena *Chærophyllum seminibus levibus, nitidis: petiolis rameis aequalibus*. Ma Korzeń gruby, długi, biały, ostrego y nieco korzennego smaku. Pręt gruby, bęgowany, nieco włosisty. Liście czasem na łokieć długie, gładkie, z żebrami nieco kosmatemi. Listeczki stoją na przeciwko siebie, mają ostre ząbki, ostatnie z nich z sobą się zplývają. Okółek powszechny płaski, nie bardzo w Kwiatki obfity. Pokrywki szczególne nieco włosiste. Kwiatki ledwie nie wszystkie rodzą. Ziar-na nasienne są gładkie, lśniące, y ciemno farbowane.

Rośnie w Ogrodach między warzywem y na łąkach. Kwitnie w Maiu Kwiatkami drobnemi białemi, a czasem czerwawemi. Ziele w Syberyi zabija woły, u nas go nietykaią. Kamczadalowie zażywają wprawdzie tey Rośliny na pokarm: Lecz świadczą Lekarze z do-
świad-

świadczenia, że Korzeń przed Zimą wykopany y zażyty, odbiera zmysły, czyni nudności y maiačenje: niemasz przecięż przykładu, aby o śmierć przyprawiał.

Zielem Nicie y Płotna farbować się mogą zielono: a kupkami kwiatowemi z Ałunem gotowanemi, żółto: ale iak Ziele, tak Kwiaty w samym kwitnieniu zbierane być maią, y ususzone do zażycia.

310.

CHÆROPHYLLUM BULBOSUM: BLEKOTEK GŁOŃKOWY. U Royena *Chærophyllum radice turbinata carnosâ*. Ma Korzeń z początku Wiosny mięsisty, podobieństwo do Gruszki maiący: daley potym długi y drzewiasty. Pręt czasem trzy łokcie wysoki, żółto czerwonymi, albo brunatnemi plamkami upstrzony; od wierzchu gładki, od spodu włosisty: *Kołanka* na nim nabrzmiałe. *Liście* wcinane, od wierzchu gładkie, na ogonkach y na grzbietach biało-włosiste. Pokrywki *szczegulne* maią od trzech do siedmiu listków szydłowatych, z sobą u spodu się iednoczących. W *Okołkach* średnie Kwiateczki po większey części nie rodzą.

Rośnie w Zaroślach podleśnych. Kwitnie w Czerwcu. W Wiedniu Korzenia tej Rośliny zażywaią z Octem y Pieprzem do Sałaty: w innych zaś stronach uważali Lekarze, że czyni

nudności, bole, y ociężałość głowy.

311.

CHÆROPHYLLUM TEMULUM: BLEKOTEK ZWIŚŁY. U Royena *Chærophyllum caule maculato, geniculis tumidis*. Ma Pręt kosmaty, gruby, z nabrzmiałemi *kołankami*. Korzeń dwu-roczny. *Okołki* kwiatowe niżeli się rozwiną, są ku ziemi obrocone. *Kwiatki* w szrodku *Okołkow* są nierodzayne.

Rośnie wszędzie przy drogach, płotach, na miedzach y roli. *Pallas* poczytał tę Roślinę za szkodliwą: lecz nigdzie się taką być nie pokazała.

312.

CHÆROPHYLLUM AUREUM: BLEKOTEK ŻÓŁTY. Ma *Listeczki* wcinane. *Korzeń* trwały, na wiosnę wiele *Liści* puszczaący, które są od wierzchu gładkie. Pręt około pułtora łokcia wysoki, bruzdowany, pełny. *Ziarna* farbowane, bruzdowane, wrzecionowate, albo wałeczkowate. Rośnie na pastwiskach.

L. M. I. p. 23.

CHARA: RAMIENICA. Jest Rodzay z *wpuł-oddzielonemi Płciami*. Korony niedostaie. *Kielich* ma cztery listki szydłowate, podniesione, trwałe, z których dwa naprzeciw siebie stojące są dłuższe. Kwiat *Samiec* iest za *Kielichem*, y składa się tylko z okrągłej *główki pyłkowej: Samica*

mica zaś ma guzik owocowy przewrotnie gruszkowaty, bez *szyki z blizną* podłużną, odpadającą, pięć razy dzieloną. *Ziarno* iedne ukośnie bręgowane, iaiowo-okrągłe, w łupince iedno-komorkowej. Z czterech Gatunkow, te trzy się u nas znajdują.

313.

CHARA TOMENTOSA : **RAMIENICA KOSMATA.** Ma na *Pręcie* kolce iaiowo-okrągłe. *Pręty* kruche. Rośnie w stojących wodach.

314.

CHARA VULGARIS : **RAMIENICA POSPOLITA.** Zowie się u *Royena* *Chara caulibus latibus*. Ma *Pręty* y *Liście* gładkie. *Liście* ku szrodkowi są zębkowane. Rośnie w wodach gnijących. Kwitnie w Lipcu. Trafia się czasem, że rośnie y w płynących wodach, ale tak one ostrością zaraża, iż do napoju dla ludzi szkodliwemi być mogą.

315.

CHARA HISPIDA : **RAMIENICA SZCZECINOWATA.** Ma na *Pręcie* kolce szczecinowate, zębkowane. Rośnie w kopanych rowach. Zowie się u *Royena* *Chara caulibus aculeatis*.

L. G. 815.

CHEIRANTHUS : LEWKONIA. Jest Rodzay mający *Strę-*

zki. *Pyłkowych Nitek* cztery dłuższych, dwie zaś krotszych. *Kielich* zamknięty, dwu listkowy, u spodu gruczolikowaty. *Guzik* owocowy ma po obu stronach ząbek gruczolikowaty. *Ziarna* nasienne są płaskie. Z siedmiu Gatunkow I inneuszowych, te nam są wiadome.

316. *

CHEIRANTHUS CHEIRI : **LEWKONIA PŁĄTKI ZOŁTE.** U *Royena* *Cheiranthus foliis lanceolatis, acutis, glabris: ramis angulatis*. *Syreniusz* o tej Roślinie namienia pod imieniem *Viola*: także *Viola lutea*, y *Cheiri*. Ma *Korzeń* trwały. *Pręt* podkrzewinowy. *Liście* dzidkowate, zaostrome, gładkie. *Gązki* rogate. *Kwiat* pospolicie żółty, pachnący.

Widzieć się daie u nas ta Roślina utrzymywana w naczyniach, albo na oknach dla przyjemności zapachu, albo w Ogrodach. Zimy kraiovey u nas na wolnym powietrzu nie wytrzyma; nie potrzebuie przecięż bardzo ciepłego przechowania. Kwiaty są albo poiedyncze, albo pełne: żółte, albo czerwono-żółtawe.

Nasienie posieie się wczesnie na *Inspekie*, ale chcąc mieć odmianę pełną, bierze się nasienie po tych tylko Kwiatach, które pięć listkow mają. W *Maiu* przesadzają się do *Ogroda*. W *iesieni* niektore swoje Kwiaty pokażą. Przesadzają się z nieruszaną ziemią w naczynia, y przeciwko wielkim mrozom do *Jzby* wolney

wolney zamiosą. Ziemia w naczynia najlepsza jest, gdy będzie znacznie z gruzem ceglanyim pomieszana. Pełne odmiany można rozmnożyć przez utkwione w ziemi, y poki korzeni nie puszczą, w cieniu utrzymywane odłamanie wcześnie na wiosnę gałązki.

Kwiaty świeże są bardzo skuteczne na wzmocnienie Nerwow. Dawnieysi Lekarze różnie ich zażywali na czyszczenie po porodzeniu, y na pędzenie miesiącznego.

317. *

CHEIRANTHUS INCANUS: LEWKONIA ZWYCZAYNA. Ma Liście dzidowate, tępe, niby popylone, niezębrowane, na około się nieco kędzierzawiące. U Strączekurkonce są przytępione, same zaś Strączki są zpłaszczone. Pręt Podkrzewinowy. Kwiaty przyjemnie pachnące na wierzchołkach gałązkow.

Utrzymuje się w naczyniach, y tak się koło niey postępuje, iak koło gatunku poprzedzającego. Ziemia w naczynia powinna być dobra ogrodowa, nieco z piaskiem pomieszana.

Odmiany iey wielorakie są, albo pełne, albo pojedyncze: fioletowe, różnie czerwone, białe, lub bregowane. Chcąc z nasienia dochować się pełnych: posadzi się iedna pojedyncza między wiele pełnych, y to się nasienie osobno posieie. Kwitną w drugim roku, ale w Ogrodzie zimy nie wytrzymaia. Pełne

można rozmnożyć tym sposobem. Młoda gałązka przerznie się do połowy, y rozszczepi, aż do bliższego oczka: utkwii się w ziemi, zasłoni od słońca, często się poleie: a gdy puści korzenie, od starego pieńka zupełnie się oderznie.

318. *

CHEIRANTHUS ANNUUS: LEWKONIA ROCZNA. Ma Korzeń roczny, u niektórych przecięż, iako doświadczyłem, bywa dwu-roczny. Liście dzidowate, tępe, zębrowane nieco, y popylone. Strączki wałeczkowate, na końcach ostre. Pręt zielny. Kwiaty na wierzchołkach gałązkow.

Nie jest wprawdzie tak bardzo u nas pospolita, iak poprzedzająca, przecięż gdzie niegdzie się utrzymuje. Kwiaty takoweż mają odmiany, y zapach, iak poprzedzająca. Nasienie sieie się na Jnspekcie wcześniej: rozsadzki w Maiu w Ogrodzie się rozsadzają. Kwitną w tymże roku w Lipcu. Nasienie dla otrzymania odmian pełnych, bierz się z Strąkow chudych, niedorosłych, y poczwarowatych.

L. S. 647.

CHELIDONIUM: JAŚKOŁECZE ZIELE. Jest Rodzay z wielą Nitkami pyłkowemi na dnie owocowym osadzonemi. Otwor ieden. Kielich dwulistkowy. Korona cztery-listkowa. Owoc równo-szeroki, iednokomorkowy. U nas te są Gatunki.

319.

CHELIDONIUM MAJUS: **JASKOŁECZE ZIELE WIĘKSZE.** U niektórych dawniejszych *Hirundinaria major*: u Kłuzysza *Chelidonium vulgare*: u Royena *Chelidonium pedunculis multifloris*. Ma *Liście* na okrągłą ławkę podzielone. *Korzeń* trwały, ciemno-czerwony, okrągły, y tak, iak wszystkie części tej Rośliny, ostry, palący, śmierzdzący, Czerwony sok wypuszczający. *Szypułki* kwiatowe rozchodzą się w okółeczki. *Kwiaty* żółte. *Nasienie* w Torebkach podobieństwo *Strączka* mających.

Rośnie przy płotach, parkanach, murach, scieszkach, osobliwie w cieniu. Kwitnie w Maju y Czerwcu. Sok tej Rośliny był kiedyś zachwalony na wrzody oczu, y poczyniającej się błonki: zażywał się przynajmniej na puł z wodą miedzianą. Dykcyonarz ekonomiczny Zynckena zaleca tę Roślinę przeciwko powietrzu, zażywając Wino z nią gotowane.

Ziele do podeszwy nog przywiązane, ma z nog wyciągać puchlinę: a przydawszy Octu y soli, uśmierza gorączkę. *Liściami* suszonymi y na proch tłuczonymi zasypując, mają się goić *Fistule*, *Wrzody*, y stare urazy. *Korzeń* z Octem, solą, y wieprzowym sadłem tłuczony, ma goić parchy. Sokiem świeżym wyciśnionym często namażując, mają się gubić *Brodawki*, y podobne wyrostki. Umywa-

nem się Wodką tego Ziela, ma się wzrok posilać, y *Pięgi*, *ogorzelina* ginąć.

Korzeń, osobliwie w pełnym soku na wiosnę zebrany, oczyszczony, y w cieniu ususzony: gotowany potym z *Afūnem* albo *Potaziem*, daie wprawdzie farbę piękną, ale na *Słońcu* y w praniu nietrwałą. Gdzie tych *Kwiatów* wiele kwitnie, tam *Pszczoły* obficie noszą na *Wosk* przedziwnie żółty.

320.

CHELIDONIUM CORNICULATUM: **JASKOŁECZE ZIELE ROGATE.** U Syreniusza *Papaver cornutum*. Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* szczerinkami odziany. *Liście* bez ogonków, na poprzeczne części podzielone. *Szypułki* są tylko iedno-kwiatowe. *Kwiat* czerwono-żółty. *Nasienie* w długich y kosmatych niby strączkach.

Rośnie na polach. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. *Nasienie* w iesieni dojrzewa, y wtedy zaraz posieie się, jeżeli kto chce mieć w Ogrodzie.

L. G. 309.

CHENOPodium: GĘSIA STOPA. Jest Rodzaj mający pięć *Nitek* pękowych: *Otworów* dwa. *Korony* nie ma. *Kielich* pięć-listkowy, pięć-rogaty, a w nim *nasienie* płasko-w, pękłe. *Gatunki* tego Rodzaju powiększej części zażywać się mogą iak *Szparagi*, albo na *Zieleninę*, a *liściami* ukarmić można *Świnie*: są zaś u nas te.

321.

321.

CHENOPodium BONUS HENRICUS: GĘSIA STOPA MĄCZYNIEC. Ma Korzeń trwały. Liście trzyboczno-strzałkowe, niezębkowane. W kątach liści składane, bezlistkowe, Kłosa kwiatowe. Kłoski stoją na przemiany, są bez szypułek, y składają się z kłabczka bez szypułkowych Kwiatów.

Rośnie na miejscach niezazwyczajnych: y gdziekolwiek obficie się dziko pokazuje: upewniam, że w tym gruncie jest wiele Saletry. Liście od spodu są iak mąką popylone, y mają skutki odwilżające, chłodzące, bole uśmierzające, gojące, y otwierające. Przykładane świeże, goją stare rany y wrzody. Liście, Pręty, y wypustki, mogą się gotować do sztuki mięsa, albo z Masłem, solą, y korzeniami na Stoł przyprawiać.

322.

CHENOPodium URBICUM: GĘSIA STOPA MIEYSKA. Ma Korzeń roczny. Liście trzy-rogate, nieco zębkowane. Grona kwiatowe bardzo długie, ściśnione, y do Pręta przytulone. Rośnie wszędzie przy drogach.

323.

CHENOPodium RUBRUM: GĘSIA STOPA CZERWONA. U Royena *Chenopodium erectum, foliis triangularibus, antice sinuato dentatis; racemis erectis, foliosis, latera-*
Tom I.

libus. Ma Korzeń roczny. Liście serduszkowato-trzyrogate, zębkowane, y nieco tępe, grube, lśniące. Grona kwiatowe stoją w górę, są składane, w listki obfite, y krotsze od Prętów.

Rośnie tak na uprawnych, iako y nieuprawnych miejscach; a gdy się zestarzeie, rozkłada swoje gałązki, y czerwienieie.

324.

CHENOPodium ALBUM: GĘSIA STOPA BIAŁA. Ma Liście rhomboidalno-trzyboczne, nadgryzione, od tyłkow całe: wierzchowe zaś są podługne. Grona kwiatowe stoją w górę, y składają się z ściśnionych, bez szypułkowych, na przemiany stojących kłoskow. Kwitnie w Sierpniu, y rośnie tak na Rolach, iak w Ogrodach. Gdy się zestarzeie, bieleie.

325.

CHENOPodium VIRIDE: GĘSIA STOPA ZIELONA. Ma Korzeń roczny. Liście rhomboidalne, zębkowane, buchtowo wyrzynane. Pręt prosty, zielony, z czerwonymi rogami. Liście gałązkowe są dzidkowe, y ledwie iaki mają ząbek. Gronka kwiatowe są nitkowate, rozdzielone, długie, nagie. Kielich owocowy jest pięć-ostro-rogaty. Rośnie w Ogrodach warzywnych.

326.

CHENOPodium HYBRIDUM: GĘSIA STOPA NIEPRAWDZIWA. U Royena
Che-

Chenopodium foliis triangulari-sagittatis: infra medium sinuato-dentatis: racemis longissimis. Ma Korzeń roczny. Liście serduszkowate, rogato ostro zaostrome. Grona kwiatowe gałązkowate y nagie. Rośnie na miejscach niezazrywanych: y świadczą niektorzy, że od tej Rośliny Swinie zdychają.

327.

CHENOPODIUM GLAUCUM: GĘSIA STOPA RÓDZA-ŁWA. Zowie się u Royena *Chenopodium foliis ovato-oblongis, repande-sinuatis: florum racemis glomeratis, ex ala solitariis.* Zdaje się, iż ta sama jest Roślina, którą Syreniusz nazwał *Pes Anserinus*, albo *Chenopodium*.

Ma Liście łaiowo-podługne, buchtowo-wyrzynane. Gronka kwiatowe złożone z kupeczek nagich. Korzeń roczny. Rośnie na miejscach, gdzie gnoie leżały.

328.

CHENOPODIUM VULVARIA: GĘSIA STOPA PSIA ŁOBODA. U Royena *Chenopodium foliis triangulari-ovatis.* Syreniusz o niej namienia pod imieniem *Atriplex*. Ma Liście niezębkwane, rhomboidalno-łaiowe; a w ich kątach Kwiatki w kupkach. Korzeń roczny.

Rośnie w Ogrodach warzywnych, na miejscach gdzie gnoy był złożony, przy drogach, y smrodem sobie właściwym nie przymila się. Ma sku-

tki lekarskie osobliwie w przypadkach macicy, y zażywa się albo iak Herbata, albo Oleiek. Ziele z wodą gotowane, leczy parchy y strupy.

329.

CHENOPODIUM POLYSPERMUM: GĘSIA STOPA WIELO-ZIARNOWA. U Royena *Chenopodium foliis ovatis integerrimis: caule decumbente.* Ma Pręt na ziemi leżący. Liście łaiowo-okrągłe, niezębkwane. W kątach liści dwu-dzielne, bez-listkowe Pod-Okółki. Korzeń roczny. Rośnie w Ogrodach y na Roli.

L. G. 910.

CHONDRILLA: KOZI MLECZ. Jest Rodzaj mający Kwiaty składane. Głównki pyłkowe są przerosłe. Kwiatki wszystkie dwu-płciowe rodzajne. Kielich wielo-kwiatowy, na spodzie rząd łuskow mający. Dno owocowe nagie. Koronka na ziarnie nasiennym, pojedyncza, szypułkowa. Jeden tylko jest Gatunek.

330.

CHONDRILLA JUNCEA: KOZI MLECZ SITOWY. Zowie się u Gesnera *Chondrilla minor*: u Dillena *Chondrilla cichoroides*: u Morisona *Chondrilla sylvestris*: u innych *Chondrilla viminea*. To zaś, co Syreniusz nazywa *Chondrilla juncea*, nie tu należy, ale do innego Rodzaju.

Ma

Ma Korzeń roczny. Pręt pojedynczy, wysoki, od spodu purpurowo-bręgowany, y białemi szczecinkami odziany. Liście strzałkowe, pręt otulające, po brzegach y na grzbiecie białowłosiste, z wierzchu gładkie: dolne zaś liście są drobne zębkowane. Kielich wątkowaty, bręgowany, mający czarne wypukłości. Kwiaty stoją na boku pręta na krotkich szypułkach, na przemiany, mają po iedney lub dwie pokrywki liściowych: Korona żółta: od spodu wpada w purpurowe.

Naydowałem ją na miejscach grubo piaszczystych, gdzie w szczerym piasku, y głęboko puszcza korzenie, y z rozlatującego się nasienia obficie się rozmnaża. Kwitnie w Lipcu.

L. 9. 966.

CHRYSANTHEMUM: ZEOTO-KWIAT. Jest Rodzay mający Kwiaty składane.

Główki pyłkowe są przerosłe. Samice y Dwupłciówki są rodzajne. Kielich z łusek bręgowanych, skorkowatych, iak dachowka za siebie zachodzących, puł-okrągłych. Dno owocowe nagie. Z pomiędzy wielu Gatunkow, te mi są w Kraiu wiadome.

331.

CHRYSANTHEMUM CORYMBOSUM: ZEOTO-KWIAT POD-OKOŁKOWY. Ma Korzeń trwały. Pręt prosty, około łokcia wysoki, wielo-

kwiatowy. Liście pierzaste, wcinane, albo zębate.

Kwitnie w Lipcu. Rośnie w lasach, y miejscami bardzo obficie. Kwiaty żółte. Jeżeliby była potrzeba utrzymywania w Ogrodzie, Korzenie się w iesieni przesadzą.

332.

CHRYSANTHEMUM LEUCANTHEMUM: ZEOTO-KWIAT STOKROC WIELKA. Ma Korzeń trwały. Liście podługne, pręt otulające, od wierzchu zębato wcinane, od spodu zębkowane. Rośnie na Łąkach y pastwiskach. Kwitnie żółto w Czerwcu y Lipcu.

Kwiat dopoki ieszcze nie jest otworzony, daie wodzie smak ostry pieprzowy, która zażyta pędzi mocz, y na rany pożyteczną jest. Roślina ta, osobliwie młoda, lubo gorzka y nieco ostra jest, iednakże wszelkiemu Bydłu daie paszę przyjemną, balsamiczną. Rośnie gęsto y wysoko, tym zaś samym mech na łąkach wygubia. Z Kwiatu Pszczofy na Wosk zbierają.

333.

CHRYSANTHEMUM SEGETUM: ZEOTO KWIAT ZWYCZAYNY. U Theodora *Chrysanthemum arvense*. Pod imieniem *Chrysanthemum* namięnia o nim y Syreniusz. Ma Korzeń roczny. Liście od wierzchu poroździerane, od spodu zaś zębate, pręt otulające. Kwiaty żółte.

Rośnie

Rośnie pospolicie na Roli między Zbożem, y czasem na Łąkach. Kwitnie w Maiu y Czerwcu. Namienia Syreniusz, że tey Rośliny miejscami używano zamiast ogrodowiny.

334.

CHRYSANTHEMUM CORONARIUM : ŻŁOTOKWIAT OGRODOWY. U Kluzyusza *Chrysanthemum creticum*: u Teodora *Chalcitis*: u J. Bauhina *Chrysanthemum majus*: u innych *Chrysanthemum segetum*. Ma Korzeń roczny. Liście pierzaste, wcinane, zewnątrz szersze: wcinania zaś są częścią głębsze, częścią płytsze.

Daie się widzieć w niektórych zabawnych Ogrodach. Kwiaty są pojedyncze lub pełne, żółte lub białe, albo mieszane: promieniste, albo bez promieni: mniejsze albo większe. Nasienie zbierając od pełnych, wiele się znowu z niego pełnych urodzi. Sieie się corocznie naylepiey w iesieni, a na wiosnę rozsadza.

L. G. 939.

CHRYSOCOMA: ŻŁOTA CZUPRYNA. Rodzay ten ma także Kwiaty składane. Głównki pyłkowe są przerosłe. Kwiatki wszystkie dwu-płciowe rodzajne. Kielich puł-okrągły, z łusek iak dachowka za siebie zachodzących. Dno owocowe nagie. Szyki na owocach ledwie dłuższe od Kwiatkow. Koronka na ziarnie nasiennym pojedyn-

cza. Dwa Gatunki mi tylko w Kraiu są wiadome.

335.

CHRYSOCOMA LINOSYRIS: ŻŁOTA CZUPRYNA LNIANO-LISTOWA. U Ronyena *Chrysocoma calicibus laxis*. Ma Korzeń trwały. Pręt zielny. Liście gładkie, równo-szerokie, długie, blado-zielone, stoią bez porządku na pręcie około łokciowym, okrągłym, y tęgim. Kielicha łuski rzadkie. Kwiaty żółte, lśniące, w główkę zakupione, stoią pojedynczo na wierzchołkach gałązkow.

Rośnie na miejscach zgorzstych, osobiwie gdzie w bliskości wapno kopią. Lubi grunta suche, pulchne, gdzie z korzeni znacznie się rozmnaża. Życie inne nie wiadome, tylko że Pszczoły pyłek z Kwiatow noszą.

336.

CHRYSOCOMA BI-FLORA: ŻŁOTA CZUPRYNA DWU-KWIATOWA. Ma Korzeń trwały. Pręt zielny, wiechowaty. Liście płaskie, równo-szerokie, trzy-żyłowe, nagie, kropkowane. Kwiaty żółte, większe iak na Gatunku poprzedzającym; czasem promieniste.

Naydowałem ją na suchych pagorkach, kwitnącą w Lipcu, gdzie się z korzeni obszernie rozrasta.

L. G. 558.

CHRYSOSPENIUM: SLE-DZIENICA. Jest Rodzay ma-
iący

iący *Nitek* pyłkowych dziesięć: *Otworow* dwa. *Korony* niedostaie. *Kielich* farbowany, cztery lub pięć razy przedzielony. *Torebka* nasienna dwu-dziubowa, jedno-komorkowa, wielo-ziarnowa. Dwa są tylko *Gatunki*, y oba się u nas znajdują.

337.

CHRYSOSPLENIUM ALTERNI-FOLIUM: SLEDZIENICA PRZEMIANY-LISCIOWA. U *Royena* zowie się jednym słowem tylko *Chrysosplenium*. *Korzeń* jest długi, czasem gruby, knotowaty, rozłazący się, blado-czerwony, kruchy, z wielą włosienkami. Z korzenia puszcza wiele *Liści* do *Bluszczu* poziomego (*Glechocoma*) podobne, okrągłe, zębate. *Prętki* drobne, gałązkowate, listkami na przemiany osadzone. *Kwiatki* na wierzchołkach drobne, żółte; z których pierwszy tylko na wierzchołku ma *nitek* 10. drugie po 8.

Rośnie na błotach, mokrych a ciemnych miejscach: czasem nad łądami strumyczek. Kwitnie w Kwietniu y Maiu. Smak ma gorzki y ściągający: ma mieć skutki na zamulenie *Sledziony* y wątroby.

338.

CHRYSOSPLENIUM OPPOSITI-FOLIUM: SLEDZIENICA PRZECIWKOLISCIOWA. Małą ma różnicę od poprzedzającej. *Liście* stoją naprzeciwko siebie, y różney są wielkość. Rośnie podobnie

na miejscach ciemnych, błotnych, y mokrych.

L. S. 875.

CICER: CIECIORKA. Jest *Rodzaj* strąkowy, mający dziesięć *Nitek* pyłkowych na dwie kupki podzielonych. *Kielich* pięć razy przedzielony, tak długi jak *Korona*, którego cztery zwierzchnie części leżą na *Chorągiewce*. *Strąk* romboidalny, nabrzmiały, dwu-ziarnowy.

339 *

CICER ARIETINUM: CIECIORKA SIEWNA. U *Syreniusza* y dawniejszych zowie się t lko jednym słowem *Cicer*: u *Fuehsa* *Cicer nigrum*: u innych *Cicer sativum*. Ma *Pręty*, albo *Witeczki* około łokcia wysokie, kosmate. *Liście* pierzaste, z siedmiu lub dziewięciu par okrągławych, małych, popylonych listeczek złożone, z jednym na końcu nie dopary. *Kwiaty* białe lub czerwone stoją w Czerwcu na bokach gałązek, na zakrzywionych szypułkach. *Ziarna* czarne, czerwone, żółto-czerwone, dojrzewiają w Sierpniu.

Nie widziałem dotąd, aby ią gdzie u nas w Kraiu zasiewano: ale w Hiszpanii, Francji, y Włoszech obficie ią zasiewają. Innego starania nie potrzebuje, tylko jak *Groch* pospolity. Włosi ziarna, poki są zielone, za osobliwość iadają, a Hiszpani gotowanych na *Stołach* zająwiają. Niektórzy palą,

y zażywaią iak Kawę, która ma być skuteczna na choroby Nerka y Pęcherza.

Ziarna Cieciorkowe, osobiłwie czerwone, za zdaniem Pisarza Dykcyonarza ekonomicznego, mają wzmacniać, tuczyć, karmiacym Mleko pomnażać, chrapliwość głosu ugładzać, Kamień moszenkowy rozvodzić, y służyć piersiom.

L. G. 921.

CICHOREUM: PODROZNIK. Jest Rodzay mający Kwiaty składane. *Główki* pyłkowe są przerosłe. *Kwiatki* wszystkie dwu - płciowe rodzajne. *Dno* owocowe nieco liściowate. *Korzonka* ziarnowa ma ząbki y ciemne włoski. Te Gatunki mi są wiadome.

340.

CICHOREUM INTYBUS: PODROZNIK POSPOLITY.

Zowie się u *Lonicera Cichoreum agreste*: u *Bauchinow* obu, *Cichoreum sylvestre*: u *Syreniusza* tylko iednym słowem *Cichoreum*. Ma *Korzeń* trwały. *Liście* długie, po brzegach łapkowato-wzniesione. *Kwiaty* pospolicie iasno-błękitne, po dwa razem na prętach bez szypułek osadzone. *Pręc* wysoki.

Roślina ta pożyteczna rośnie dziko wszędzie na miedzach między Zbożami, przy drogach y ścieżkach. Ta, która się chowa w Ogrodach, w niwczym nie jest lepsza od dzikiej, tylko, że bywa w kolorach Kwiatów

odmienna: owszem do lekarstw pożyteczniejsza dzika, do stołowego zaś używania nieco łagodniejsza ogrodowa.

Do zasiania *Podroznika*, nie potrzeba koniecznie gruntu przedniego: ieżeliby przecięż bardzo podły był, poprawi się trochę gnoiem, lub popiołem. Nasienie posieie się w Kwietniu obrzędnie, aby *Korzenie* w grubsze rość mogły. Jak *Korzenie*, tak liście biorą się na potrzeby, nim w pręty wyrosną.

Korzenie gdy mają być na Stoł zażyte, ochędożą się, pokraią w podłuż, drdzeń śródkowy się wybierze y wyrzuci: a potem się gotuią w Supach do Sztuki mięsa; albo iak *Scorzoner*a: albo się na Sałatę zaprawiają oliwą, octem, y pieprzem. Podobnież zażywaią się y *Liście*, a osobiłwie młode na wiosnę wypustki.

Ab y *Korzenie* na zimową potrzebę dostarczały, chowają się w piwnicach zagrzebane w piasku: z których niektóre przesadzią się na wiosnę dla otrzymania nasienia. Gdy nasienie doyrzewać pocznie, nie trzeba czekać aż wszystko doyrzeie, boby go wiele zginęło: ale gdy przez puł doydzie, oberznie się, na Słońcu wysuszy, y wymłoci.

Dla dostarczenia listków młodych przez zimę, w beczosce na bokach powiercą się gęste dziury na palec wielkie; późno w iesieni położą się wykopane korzenie, y przesypią ziemią z piaskiem mieższaną tak, aby każde-

każdego korzonka wierzchołek leżał prosto dziury. Wierzch się deską przykryje. Beczółka postawi się w ciepłym miejscu, y wilgotno utrzyma: a przez całą zimę dziurami listeczki wyrastać będą, które na potrzeby obrzynać można.

Korzenie w kostki pokraiane, pierwey na powietrzu, a potem w piecu ususzone, palą się, y zażywają zamiast Kawy: z przydatkiem albo nie, prawdziwey Kawy. Wiadomo, że Lekarze doskonali, a między niemi y *Tysor*, nie wielką Kawie dałą pochwałę: ta zaś z Podroźniku nierownie znośniejsza iest zdrowiu ludzkiemu: tych przecięż skutkow z niey spodziewać się nie można, które mają świeże korzenie, ile spalone.

Korzenie bowiem tey Rośliny są wysnienitym y szacownym lekarstwem: otwierają, czyśczą, rozdziałają flegmę, y zwolna wzmacniają. Ztąd zażywają się w flegmistości piersi y żołądka: oraz w chorobach Wątroby, Sledziony, y Nerek, pochodzących z flegmistych zamuleń. Naypospoliciey zażywiają się trunkiem. Na piersi, powlekają się Cukrem. *Geoffroy* widział długie, y uporne Febry uleczone, długim zażywaniem Sałaty z Listkow podroźnikowych: a *van Swieten* mocnym trunkiem z korzeni leczył wkorzeniałe Żółtaczkę.

34: *

CICHOREUM ENDIVIA:
PODROZNIK SZCZER-

BAK. U Syreniusza y dawnieyszych *Endivia*: u Teodora *Cichorium domesticum*: u Gesnera *Cichorium sativum*: u innych *Cichorium latifolium*. Ma Korzeń roczny. Pręty niższe od Podroźnikowych. Liście szersze iak na Podroźniku, niedzielone, karbowane. Kwiaty pojedynczo stoją na szypułkach, pospolicie błękitne, czasem różne.

W Ogrodach kilkorakie są odmiany. *a. Zimowy*. Ma Liście podługno-jaiowo-okrągłe, zębkowane. *b. Wielki kędzierzawy Zimowy*. Liście podobne są do pierzastych, z szerokimi łapkami. *c. Mały kędzierzawy zimowy*. Tylko się mnieyszością różni, y ma żebra liściowe znacznie się na gałązki dzielące. *d. Turecki*: iest podobny do wielkiego, ale nayprzedniejszy, ile że nie ma tak wiele w sobie goryczy.

Szczerbak potrzebuie gruntu dobrego, ale nie konskim gnoiem nawiezonego. Sieie się od Maja począwszy różnych czasow przez lato: z naypierwszych zostawia się na nasienie, które pierwey na pręcie zupełnie doyrzec powinno, anizeli się zbierze.

Liście zażywają się na zdrową Sałatę, ale dla swey goryczy pierwey się blechować muszą: to iest: zwiążą się wierzchołki w kupę, y tak zostawią na korzeniu w Ogrodzie, aż zbieleją. Na zimową potrzebę posadzą się korzenie albo w piwnicy, albo gdzie pod murem w ciepłym miejscu, okrywając

gro-

grochowinami. Kto chce prędko blechować, niech nakryje gar-kiem, y gorącym gnoiem otuli.

Roślina ta też same ma skutki, które Podrożnik. Sałata jest chłodząca y orzeźwiająca, ktorey zażycie y w gorączkach pozwolić się może.

L. G. 354.

CICUTA: SZALEN. Dawnieysi pod imieniem *Cicuta*, rozumieli *Swinia wesz*, o ktorey mówić się będzie pod Artykułem *Conium*. Ten zaś Rodzay ma Kwiaty w *Okołkach*. *Nitek* pyłkowych pięć. *Otworów* dwa. *Pokrywki* powszechney niedostaie: szczególne są. *Owoc* iaiowo okrągły, bruzdowany. Jeden tylko iest u nas gatunek.

342.

CICUTA VIROSA: SZALEN JADOWITY. U Gesnera y Wepfera, *Cicuta aquatica*: u Royena iednym słowem *Cicuta*. Roślina ta iest iedna z naywiększych trucizn dla ludzi y zwierząt. *Korzeń* iest trwały, częstokroć bardzo wielki, wewnątrz pełen dętych Komorek ściankami przegrodzonych: od niego wiele korzonków włosiennikowych pochodzi, częstokroć iak sieć zplątanych: zapachu nieco pasternakowego, ale obrzydliwego: po wierzchu ma wiele wypukłych obrączek: wewnątrz iest biały, y latem zupełniejszy: sok iego zimny y na wiosnę iest żółty, ale gdy przez noc po- stoi, czerwienieie: smak z po-

czątku słodkawy powoli ostrzeie.

Z wierzchołka Korzenia wyrasta wiele *Prętów*: te są pełne wodnistego y lipkiego soku: od spodu są białe, y czerwono bręgowane, od wierzchu zielonawe. Wyrastają do dwu - lokciowej wysokości, y są znacznie kolankami oddzielone. Z kolanków wyrastają gałęzie, które iak ramiona się rozkładają, y znowu się na mnieysze dzielą.

Liście są gładkie, lśniące, iasnzielone; stoją na tępych y prostych ogonkach, naprzeciwko okołkom kwiatowym są składowane. *Listeczki* ich stoją naprzeciw siebie, kończą się iednym nie do pary; a te się znowu dzielą czasem na 15. drobniejszych, które są iaiowo-okrągłe, zębkowane, czasem pojedyncze, czasem 2. 3. 5. razy przedzielone.

Kwiatowy *Okołek* wielki stoi naprzeciw Liściom: pospolicie nie ma Pokrywy. Dzieli się na 12. 16 18. okołeczek w Kwiaty obfitych. Każdy *Okołeczek* ma pokryweczkę od 3. do 5. listków wązkich, które gdy Kwiaty powiędną, odkładają się. *Kwiaty* są rodzajne, wzystkie iednakowej wielkości, białe, a listki ich nieco serduszkowate.

Owoc iest bardzo małym Kielichem uwieńczony, y składa się z dwóch Ziarn; te są iaiowo-okrągłe y bręgowane, nieco włosiste, bruzdowane, białe-obwodzone, y mają wiele podobieństwa do nasienia Pietruszki.

Z umysłu najmniejsze odrobiny tej Rośliny opisuję, aby ją każdy dostatecznie poznawszy, mógł wygubiać wykopując z korzeniem. Jeszcze teraz ludem różnicę od podobnych Roślin, zwłaszcza użytecznych, aby omyłne iey zażycie nie czyniło nieszczęśliwych przypadków.

Pietruszka różni się tym, że ma swoy własny zapach przyjemny, y że iey liście nie są tak drobno dzielone. *Pietruszka* jeszcze ma Pokrywkę powszechną z listkow wszystkim listkom podobnych: nasienie na iey jest bardziey okrążone, ma drobniejsze brązki, y iey okółeczki nie mają pokrywczek.

Trzebula różni się tym, że ma swoy własny zapach: że we wszystkich częściach jest drobniejsza: że tylko jest roczna: że ma drobne korzenie: że jest niska, y ma nasienie długie, zastrzone, y lśniące.

Pasternak różni się tym, że ma Korzeń mniejszy y wrzecionowaty: że we wszystkich swoich częściach ma nieiaką korzenność y sfodkawość, osobliwie w nasieniu: że ma liście długie, nie tak drobno podzielone: że nie ma żadnych Pokrywek, y że ma Kwiaty żółte.

Marchew różni się tym, że ma Korzeń mniejszy, wrzecionowaty, bez Komorek wewnątrz, y bez obrączkow po wierzchu: że wszystkie iey, części są kosmate, liście drobniey podzielone, nieślniące: że Okółek

wielki ma zawsze pokrywę wielką: i że na nasieniu są szczecinki.

Dzięgiel dziki różni się korzennym smakiem wszystkich swoich części: przez nieiaką kosmatość Pręta y Liści: przez wielkość y brzuchatość pochwow na prętach: przez wielkość y grubość Okółkow: przez okrągłość okółeczek, gdy nasiona doyrzewać poczynają: przez rogatę, y szyką odziane nasiona.

Rośnie ta zdradliwa Roślina w stojących wodach, na błotach, w rowach. Kwitnie w Czerwcu. Już od dawnych czasow ta Roślina za najjadowitszą truciznę uznana jest. Atenczykowie iey sokiem więźniow śmierci godnych umarzali, iako doświadczył y Sokrates: z kąd urosło przysłowie: *Cicutam bibere*; iezeli tylko wtedy *Cicuta* nie co innego znaczyło.

Korzeń, osobliwie od ludzi zażyty, czyni zawrot, nieprzełamaną skłonność do spania, sen śmiertelny, przechodzące utracenie zmysłów, bardzo wielkie osłabienie, pomieszanie, szaleństwo, łamanie w członkach, padającą niemoc, usiłowania na womity, womity krwawe, szczkawki, rozpalenia, nabrzmienia, dziury w żołądku, czarne plamy na ciele, suchość w gardle, śmierć. Po śmierci ciało, osobliwie podbrzusze, y twarz, nadzwyczajnie brzmieie, y czernieie, a z ust piana wypływa.

Nieszczęśliwy przypadek zażycia tej Rośliny wczśnie postrzegłszy, ratunkiem jest danie na womity, Dryakiew z octem,

octem, albo Mleko obficie zażyte, albo letnia woda, albo Miod przasny.

Y Zwierzętom ta Roślina szkodliwa iest. Owce od niey zdychają. Konie y Woły nie tykają iey wprawdzie, gdy przecięż głodem będą przymuszone, zaraźliwych dostają chorob. Swiniom, Kozom, Gęsiom, truczinną iest.

W Kamczadalii, za świadectwem Gmelina, zażywają tego Ziela w bolu pleców: nacierają nim w bardzo ciepłej izbie plecy chorego, wystrzegając się tykać Łędzwiów. Niektorzy zachwalają Korzeń z miodem pieczony, na okładanie wrzodów, które się stają po poprzedzających przechodzących bolach członków.

L. G. 228.

CINCHONA: KINA. Jest Rodzay mający pięć *Nitek* pyłkowych, *Otwor* ieden. *Korona* iest z iedney sztuki, leykowata, na końcu welnista. *Torebka* nasienna pod Koroną dwukomorkowa.

CINCHONA OFFICINALIS: KINA LEKARSKA. Rośnie wprawdzie obficie w *Peru* około *Loxa*, ale zawsze poe dynczo y rozproszono. *Pień* rośnie prosto w górę, y gdy mu się rość pozwoli, bywa bardzo gruby. *Liście* stoją na ogonkach naprzeciw siebie, są niezębko wane, od spodu kosmate. *Kwiaty*

stoją na osobnych szypułkach zkupione w wiechę. *Kielich* z iedney sztuki, bardzo mały, dzwonkowaty, cztery lub pięć tępo, zębaty. *Torebka* nasienna na dwoie się rozpada.

Kora tego Drzewa, iest iedna z najsławniejszych lekarstw, y w niektórych okolicznościach iedna z najsukuteczniejszych. Była ona długo tajemnicą pod imieniem, proszku iuż to *Hrabiny Cinchon*, iuż *Kardynała de Lugo*, iuż *Jezuickiego*. Jest ona podług starości, mieysca, y części drzewa, różna: najlepsza pochodzi z gor *Kaianauma*, y drzew średniej starości. Ma słaby nieco przytęchły korzenny zapach: smak ściągający, nieprzyjemny, balzamiczno-gorzk: zewnątrz iest siwa, wewnątrz żółto-czerwona: czasem brunatna, rdzawa, mchem obrosła.

Jey skutki, podług Lekarzów, pochodzą z cząstek żywicznych y ziemnych. Skutknie nie tylko w tęgich częściach ciała, które wzmacnia: ale przez swoię balzamiczność y w płynnych, które albo od zgnilizny zachowuje, albo iuż się psującym, gorzej psować zabrania. Ruchawość życia orzeźwia. Ztąd zażywa się w Proszku, *Extrakcie*, *Essencji*, *Syropie*, &c. podług widzianej potrzeby od doskonałych Lekarzów: y ma prawo być w ręku doskonałych Lekarzów najsukuteczniejszym lekarstwem.

Wysoka iey w Aptekach cena, pobudziła Lekarzów misłujących bli-

blizniego, do szukania jakiej innej Rośliny, ktoraby to mieysce zupełnie zastępowała. Jedni zażywali Kory iesionowej, dębowey, wierzbowej : drudzy innych gorzkich Roślin : inni czynili mieszaniny z Salamoniku, proszku żelaznego. Prawda, że to wszystko w niektórych okolicznościach skutkowało : nie pokazało się przecięż, aby tak powszechnie, iak Kora Kiny.

L. G. 957.

CINERARIA : POPIELEC.

Jest Rodzay mający Kwiaty składowane : *Główki* pyłkowe są przerosłe. Kwiaty *Dwu-płciowe*, y *Samice*, są rodzajne. *Kielich* pojedynczy, wielo-listkowy, y rowny. *Dno* owocowe nagie. *Koronka* na ziarnie nasiennym pojedyncza. O dwu tylko wiem Gatunkach.

343.

CINERARIA PALUSTRIS : POPIELEC BŁOTNY. Ma *Pręt* kosmaty, aż do samych Kwiatów liśćmi okryty. Kwiaty w płaskie kupki skupione. *Liście* szeroko dzidowate, wydrążone, zębkowane. *Korzeń* trwały. Rośnie na błotach trawą zarastających.

344.

CINERARIA ALPINA : POPIELEC GORNY. Ma *Okołek* kwiatowy ukapturzony. *Pręt* kwiatowy dość nagi. *Okołki* podługne, kosmate. U Linneusza troiaka się pokazuje od-

miana. Ta, którą znajdowałem na mieyscach pagorkowatych, miała *liście* dzidowate, kosmate, y zębkowane.

L. G. 24.

CIRCÆA : CZAROWNICA. Jest Rodzay mający dwie *Nirki* pyłkowe : *Otwor* ieden. *Korona* y *Kielich* dwu-listkowe. *Guzik* owocowy pod *Kielichem*. *Ziarno* nasienne iedno, dwukomorkowe. Rodzay ten ma dwa Gatunki, y oba znalazłem.

345.

CIRCÆA LUTETIARIA : CZAROWNICA PARYZKA. Ma *Pręt* podniesiony, około łokcia wysoki. *Liście* iaiowo-okrągłe, na długich ogonkach, stoją naprzeciw siebie, od wierzchu ciemne, od spodu blade. Kwiaty białe, w gronach, na boku y wierzchołku *Pręta*.

Rośnie w Zaroślach podleśnych. Kwitnie w Lipcu. W potrzebie *Korzenie*, które są trwałe, przesadzać się mogą w iesieni do Ogroda. *Liście* potarte, świeże, mają być skuteczne na ślepe hemorroidy.

346.

CIRCÆA ALPINA : CZAROWNICA GORNA. U innych *Circea minima* ; albo *sylvatica*. Ma *Pręt* położony drobny, niski. *Głowa* kwiatowa pojedyncza. *Liście* serduszkowate. *Korzeń* trwały. *Kielich* kwiatowy farbowany. Rośnie na pagorkach w lasach.

L. G.

L. G. 673.

CISTUS: CZYSTEK. Jest Rodzaj mający wiele *Nitek* pyłkowych na dnie owocowym osadzonych. *Otwor* ieden. *Korona* pięć listkowa. *Kielich* z pięciu listków, między ktoremi dwa krotsze są. *Nasienie* w Torebce. Z liczego tego Rodzaju niektore widzieć się dają Gatunki w Ogrodach, a dwa tylko postrzegłem dziko rosnące.

347.

CISTUS CRETICUS: CZYSTEK KRETYJSKI. U innych *Cistus Ladanifera*. Jest Krzewina na dwa łokcie wysoko wyrastająca. *Liście* są włosiste, łopatkowato-iaowo-okrągłe, po brzegach się kędzierzące. *Kielich* dzidowy. *Kwiaty* różyczkowe, ciemno-purpurowe, na krotkich włosistych szypułkach, na wierzchołkach gałązkow, kwitną w Czerwcu y Lipcu.

Roślina ta obawia się wprawdzie bardzo wielkiej zimy, nie jest przecięż bardzo pieszczona. Może stać na ciepłym miejscu w Ogrodzie zimą otulona; a ieżeli na zimę zaniesie się do schowania, nie potrzebuie ciepła. *Nasienie* posieie się wczesnie na Jnspekcie: rozsadki się potym rozsada iedne w Ogrodzie, drugie w naczynia: aby, ieżeliby tęgość zimy w Ogrodzie wygubiła, w naczyniach się utrzymały.

Ta Roślina daie *Gummi Ladanum*. Gorących dni wierzchnia płaszczyna liści poci nieiaką

gumnę, ktora zebrana ma przezroczystość Terpentyny: robią się z niej placuszki: świeża iest gorzka, siwa, czarna, albo czarno-czerwona, miękka, zapalona, przyjemny wydaie zapach. Naywięcey pochodzi z Kandyi, ale rzadko czysta. Zażywa się do Lekarstw zewnętrzných na wzmocnienie Nerwow.

348.

CISTUS FUMANA: CZYSTEK WRZOSOWY. Ma *Pręt* chrościnkowaty, na ziemi położony. *Liście* rowno-szerokie, na przemiany stojące, po brzegach kosmate. *Szypułki* tylko iedno-kwiatowe. *Kwiaty* żółte, ledwie większe od Kielicha. Naydowałem w suchych, czystych lasach.

349.

CISTUS HELIANTHEMUM: CZYSTEK SŁONECZNY. Jest Pod-krzewiną. Ma *Pręt* położony. *Liście* podługne, zakręcone, nieco włosiste, z przysadkami dzidkowemi. *Grono* kwiatowe; poki się żółtawe *Kwiaty* nie rozwiną, iest na doł obrocone.

Rośnie na suchych, pagorkowatych, Słońcu wystawionych pastwiskach. Kwitnie w Maiu y Czerwcu. *Liście* mają moc zciągającą, y świeże na ran goienie zażywać się mogą. Z Kwiatu Pszczoły noszą na Wosk ciemno-żółty.

L. 9. 901.

CITRUS : CYTRYNA. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych, na Kielichu w iednym okręgu osadzonych, na więcey iak dwie kupki podzielonych. *Kielich* na pięć części podzielony. *Korona* z pięciu podłużnych listeczkow. Owoc dziesięcio-komórkowy.

350.*

CITRUS MEDICA : CYTRYNA ZWYCZAYNA. Jest to Drzewo pospoliciey nam z Owocu tylko znane: w wielu przecież Oranżeryach u nas utrzymywane. Rożni się botanicznie od innych swoich współgatunkow, że ma *Ogonki liściowe* równo-szerokie. Oyczyzną iego właściwą jest osobiłwie w Azyi Medya: tych wieków zaś tak się zapomogła Europa, że Włochy, Hiszpania, Portugalia, całe Okręty mogłyby Cytrynami ładować.

Cytryny wielorakie są odmiany: o niektórych tylko wspomnę z opisania P. Münchhausen.

a. Cytronaty. Maią liście kędzierzawe, nadęte, y suchowate niby uschłe: naywiększym zaś znakiem iest Owoc słodki.

b. Bergamotty. Maią Ogonki liściowe łapkowane. Owoc gdy dojrzeie, okrągłe: otwor słupekowy się na nim zostaje, y ma smak gorzki, korzenny.

c. Peretty. Których liście ostro się ku ogonkowi ściśniają.

Owoc blado-żółty, gruszkowaty, smaku słodkiego.

d. Lumie. Liście są grubomięsiste, od przodu tępe: Owoc okrągły, ciemny, gorzki.

e. Limy. Owoc iest mały, okrągłuchny iak kulka, iasno-żółty, na wierzchołku brodawkę mający.

f. Poncyny. Maią okrągły, od przodu przedłużony, zastrzony owoc: to zaś zaostrenie nie iest tak długie, iak u właściwych Cytryn, ale za to większe y grubsze. Maią smak przyjemnie korzenny.

g. Cytryny. Owoc iest podłużny, z obu końcow zastrzony, iasno-żółty, chudo-mięsisty. Są iedne kwaśne, drugie słodkie.

h. Limonie. Rosną gęsto-krzaczyste; gałązki są pełne kolcow. Liście karbowane, a ich ogonki łapkowane. Owoc drobny, nie-mięsisty, pełen soku kwaśnego.

Ci zaś, którzy właściwie Cytrynami handlują, już to od miejsca, już od iakowey odmiany, nierownie inne znowu ponadawali przedaynym Owocom nazwiska. Tak u nas usłyszymy, procz pospolitych Cytryn: *Agro dolce: S. Benedicti: Rayskie iabłka: Cedrato pojedyncze y dubeltowe: Cedrato de Costa, de Fiorenza, falzo: Lumia de Valenza, de Caserta: Ponzino maggiore: Spongino: Spada falza: Fora grande: &c.*

Drzewka Cytrynowe z posadzonych ziarn albo nie rodzą, albo dzikie tylko wydaia owoce: na takich oczkuią się dobre odmiany. W dragim roku Drzewko

z ziarna dobrze pielęgnowane, już jest zdadne do oczkowania. Utrzymują się zawsze w naczyniach, y na zimę nie potrzebują przechowania ciepłego, dosyć mają, aby tylko nie marzły.

Dobra Cytryna powinna mieć wiele soku, a mało mięsiwa. Mięiste y grubo-skorkowe, iak-kiemi są te, które my tureckimi nazywamy, są wprawdzie większe, ale dla skąpości soku, mniej szacowne. Przechowuje się długo w izbie suchej, gdzie wolne powietrze przechodzi, albo między rozczkami brzo-zowemi co tydzień odmienianemi, albo obwiązać każdą osobno w papier.

Zażycie stołowe Cytryn y soku ich, dobrze jest wiadome: namienię tylko o lekarskim. Nie są pożyteczne mającym słabe piersi, żołądek skażony, cierpiącym kolki, kaszlącym, Hipokondryakom, Dzieciom, y którzy w żołądku wiele mają kwasu. Przeciwnym sposobem dla cholerycznych y gorących, w gorączkach, w burzeniu się krwi, w zgniliznie sokow, w zgnitych Febrach, w gorącym Szkorbucie, w rozpaloney żołąci: Kwas cytrynowy jest ieden z najsukuteczniejszych.

Sok cytrynowy jest gwałtownie chłodzący we wszystkich gorączkach, w tych y zgnitych chorobach, albo się daie Cytryna w talerzyki pokraiana y Cukrem posypana: albo soku dostatkem w napoy mieszanego. Turcy w czasie pomoru niczym się bar-

dziej nie zachowują od zarazy, iak obfitym zażywaniem Cytryn.

Ci, którzy sobie zażyciem Bedlek zaszkodzili, zażyciem soku cytrynowego uleczyć się mogą. Połową filizanki harbaty z połową soku, można leczyć Febrę, zażywając naczczo z rana tych dni, których nie przypada. Wiadoma Limonada z Wody, Cukru, Soku, y tartych skerek cytrynowych, jest trunek chłodzący dla zdrowych y chorych.

Kwiaty cytrynowe tak się mogą do lekarstw zażywać, iak pomarańczowe. Skorka z Owocu jest korzenna, ostra, rozgrzewająca: zażywa się do Potraw, Wodki; a Cukrem polekana zaostża appetyt, y rozpędza wiatry. Ziarna cytrynowe pędzą Robaki z Dzieci, osobliwie *Ascarides* zwane: potłucze się około 12. Ziarn, zmiejsza się z 8. łotow krowiego Mleka, y nieco Cukru: odgotowawszy przeciska się przez płotno. Trunek ten daie się przez trzy dni, codzień naczczo zrana.

Naostatek cytrynowy Kompot, Galareta, Syrop, Cukier, y tym podobne: są wiadome Aptekarzom, Cukiernikom, Kucharzom.

351.*

CITRUS AURANTIUM: CYTRYNA POMARANCZA.

Botanicznie różni się od Cytryny, że ma *Ogonki* liściowe skrzydełkowane, y że *liście* są ostro-zaostżone. Y to Drzewo pośpo-

pospoliciey nam z Owocu znane, daie się widzieć w naszych Oranżeryach.

Powszechnie Pomarańcze dwoiaką tylko mają odmianę. *a. Pomarańcze właściwe.* Owoc ich iest okrągły, ciemno-żółty: łupina gorzka: liście gorzkie, korzenne. Są iedne kwaśne, drugie słodkie.

b. Apalcyny: to iest Chinskie iabłko. Owoc ich ma smak kwaskowato-cukrowy. Łupina iest korzenna y słodka. Liście są z obu stron zagięte.

Procz tych, szczególniejszych ieszcze wiele liczy się odmian. *Muszkatołowa* rośnie nisko. *Turecka* ma liście wąskie. *Karłowa* ma Owoc wielkości muszkatołowej gałki. &c.

Gatunki Pomarańczy oczkuia się na Drzewkach z sadzonych Ziarn cytrynowych, lub pomarańczowych, wyrastających. Utrzymuią się zawsze w naczyniach, y na zimę więcey potrzebuią ciepła iak Cytryny. Ziemia naylepsza pod Pomarańcze będzie, gdy się weźmie dwie trzecich części dobrej miernie ziemi, zmieszna z iedną częścią bydlęcego gnoiu, y przez rok co miesiąc przemieszna.

Pomarańcze właściwe początkowo z tych pochodzą Kraiow, z których Cytryny: teraz ciepleysze Kraie Europy mają ich dosyć. Ci, którzy niemi handluia, pod różnym imieniem ich czynią różnicę. Procz pospolitych, są: *Bella di Galta*: *di Genua*, *Ruberti*, *Puncino*, *Cedrato*, &c.

Apalcyny pochodzą początkowo z Chin: teraz także w Europie są rozmnożone, a osobliwie w Portugalii, które przecięż za świadectwem wiadomych z prawdziwemi Chińskimi, co do przyiemności, porównać się nie mogą.

Sok pomarańczowy słodki, nie ma wprawdzie tak wiele zalety iak cytrynowy: nie iest przecięż wzgardzony. Zażywa się do potrzeb stołowych. Dla słodczy iest przyiemniejszy od cytrynowego, y ma skutki osładzające, otwierające, rzeźwiące, zgniliźnie się sprzeciwiające.

Łupiny przyprawione, pędz wiatry, ale są bardzo gorące: Oleiek z nich, albo Kwiat iak Herbata zażywany, bardzo są skuteczne na żołądek. Skorki pomarańczowe zażywaią się do pomarańczowego Likworu: z Skorką lub Kwiatem pędzi się Wodka pomarańczowa. Apalcyny są wielkim orzeźwieniem w gorączkach.

352.

CITRUS DECUMANA:
CYTRYNA RAYSKIE FA-
BŁKO. Różni się botanicznie od poprzedzających Gatunkow, że ma *Ogonki* liściowe skrzydełkowane: *Liście* są tępe y wyrzynane. Owoc y liście nad wszystkie Gatunki są większe. *Kwiaty* tylko mają cztery listki.

Właściwą Oycyzną są Chiny, Assyrya, y Indya wschodnia: teraz rozmnożone w niektórych Europy cieplejszych Kraiach.

Są,

Są, którzy mniemają, iż to ten Owoc był pierwszym naszym Rodzicom zakazany. W naszych Oranżeryach rzadko gdzie się znajduje.

Utrzymanie Rayskiego jabłka jest iednakowe z Pomarańczą, więcey przecięż pieszczot potrzebuie: ztąd rzadko u nas dojrzewa, y nie dochodzi przyzwolitey sobie dobroci.

Owoc ma wszystkie własności Pomarańczy, gdy doskonale dojrzeie, ale jest nierownie większy. Skora jest gruba, bladżółta, y bardzo gorzka, dlatego tym nożem, którym się przeryna skora, nie trzeba przerynać mięsiwa. Mięsiwo jest skorkowatemi przedziałami na komorki podzielone, gdy zupełnie dojrzeie, purpurowe. Sok obfity, przyjemny, kwasowato-słodki, winny. Owoc ten bardzo długo chować się może, y czasem bywa wielkości dziecinney głowy.

L. 9. 1213.

CLATHRUS: **BEDŁKA KRATKOWA**. Jest Rodzay Bedłek, a tym samym Roślin z niewiadomemi ieszcze Płciami. Są okrągławe, y kratkowane. Jeden mi się tylko Gatunek widzieć zdarzyło.

353.

CLATHRUS NUDUS: **BEDŁKA KRATKOWA NAGA**. Ma Trzonek bardzo cienki, szciekinkowaty, purpurowy. Głowka podłużna, w podłuż do osi

przyrosła. Powłoczka lśniaca purpurowa. Rośnie gromadnie na gnijącym drzewie. Ja widziałem na starych podwalinach Domow na wilgotnym mieyscu stojących.

L. 9. 1216.

CLAVARIA: **BEDŁKA PAŁECZKOWA**. Jest Rodzay także Bedłek gładkich y podłużnych, których Trzon cienki zamiast głowy w grubą pałkę, albo całą, albo podzieloną się rozchodzi. O następujących tylko wiem Gatunkach.

354.

CLAVARIA PISTILLARIS: **BEDŁKA PAŁECZKOWA STĘPLOWA** U Gledytscha zowie się *Clavaria erecta, corpore simplici, obtuso, integro*. U Royena *Clavaria clavata, integerrima, obtusa, erecta*. Ze wszystkim ma kształt pałki u spodu zcieśnionej. Rośnie w ciemnych lasach, y zażywać iey można. Te, które mnie się widzieć dały, były żółte, gładkie: ale procz tego wielorakie ich mają być odmiany: białżółtawe, żółto-brunatne, czarne: kędzierzawe: płaskie: pojedynczo lub gromadnie: mnieysze lub większe.

355.

CLAVARIA HYPOXYLON: **BEDŁKA PAŁECZKOWA DRZEWNA**. Jest płaskościśniona, w rozki albo gałązki u wierzchu się rozchodząca: czarna.

czarna. Rośnie osobliwie w piwnicach drzewem odyłowanych.

356.

CLAVARIA CORALLOIDES: BEDKA PAŁECZKOWA KOZIA BRODKA. U Royena *Clavaria ramosissima*. U Gledytscha *Clavaria corpore multifido, inaequali, & ramosissimo, in apices graciles terminato*. Rozchodzi się w gałązki ściśnione, nierowne. Rośnie w lasach. Jest Wieśniaczkom naszym dobrze znaioma. Można iey zażywać, y wiadomi więcej ią szacują iak Smarżę. Odmiany iey wielorakie są: żółte, czerwone, te tylko do Kuchni zdadne: inne zaś nie zażywają się, iako to białawe, czerwone, brunatne, y pstrokate.

357.

CLAVARIA MUSCOIDES: BEDKA PAŁECZKOWA MCHOWA. Rozchodzi się w gałązki nierowne, ostro-zaostrzone, żółte. Y ten Gatunek od niektórych więcej nad Smarżę na Stole poważany bywa. Rośnie między Mchem.

L. G. 696.

CLEMATIS: POWOY MOTYLI. Jest Rodzay Roślin, mający wiele Nitek pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych: Otworów wiele. Kielicha nie ma. Korona cztery lub pięć-listkowa. Ziarna nasienne mają ogonki. Z dwunastu Gatunków te mi są wiadome.

Tim 1.

358.

CLEMATIS VITALBA: POWOY MOTYLI ŻYWICZAYNY. Ma Liście pierzaste, listeczki serduszkowate, do góry się wspinające. Pręty, albo Wicie, wyrastają czasem do dzieściu łokci długości, z wielą gałązkami. Wąsów nie ma, ale się w górę okręca o poblizsze Rośliny tak gęsto zarastając, że czasem y Drzewa okręcone usychać muszą. Kwiat pachnący w kątach liści. Ziarna nasienne iaiowo-okrągłe z piorkowatym ogonkiem.

Dziko rosnącej tej Rośliny blisko siebie nie widziałem: iest na Rusi y Podolu. Kwitnie w Lipcu. Zdatna iest do okrycia Altan w Ogrodach: gdzie ci cę ią rozmnożyć, w iesieni się Korzenie porozdzieraia, y rozsądzą: albo na wiosnę nieoderżnięte rosączki głęboko w ziemię powtykają.

W lekarstwie nie zażywa się, dla iey ostrości y gorącości. Doświadczali niektórzy zażycia farbierskiego, lecz y to dotąd jeszcze pomyślnie się nie udało.

359.

CLEMATIS FLAMMULA: POWOY MOTYLI PRY-SZCZENICA. Namienia tylko o niey Syrenusz pod imieniem *Flammula*: a ta Roślina, którą on *Flammula* nazywa, iest następująca *Clematis erecta*. U niektórych innych zowie się *Clematis urens*.

Ma Pręty ciągnące się. Liście
K dolne

dolne pierzaste y poroździerane : wierzchowe pojedyncze , dzidkowe , niezębkowane. *Kwiaty białe.*

Rośnie w Zaroślach pod lasami , y kwitnie w Lipcu. Ma bardzo wielką ostrość tak dalece , że przyłożona na ciało , czyni przyszcze : czego obłudnie zażywając niektorzy Zebracy , przykładają sobie , aby okazanemi wrzodami do miłosierdzia nad sobą ludzi nakłaniali.

360.

CLEMATIS ERECTA: POŁY MOTYLI NIEWIĄCY SIĘ. Jest ten sam , którego Syreniusz nazywa *Flammula*. U Royena *Clematis foliis pinnatis: foliolis lanceolato-ovatis, integerrimis, caule erecto*. Ma *Pręt* prosto w górę stojący. *Kwiaty* y cztery , y pięcio-listkowe białe , w okółkach na bok zpłaszczonych. *Liście* pierzaste : *Listeczki* iaiowo-okrągłe , dzidkowate , niezębkowane. *Korzeń* trwały.

Rośnie w Zaroślach podleśnych. Kwitnie w iesieni. Jeżeliby wypadła potrzeba , można tę Roślinę mieć w Ogrodzie albo z posianego nasienia , albo z przesadzonego późno w iesieni Korzenia.

Sławny Cesarski Lekarz *Storck* , odkrył w tej Roślinie bardzo wielkie skutki. Dawał ją w najwyższym stopniu Wielkiej Choroby , w wkorzenionym bólu głowy ; w wielu chorobach kości , osobliwie z nieczysteju rozpusty pochodzących : w

powszechnym zepsuciu Sokow : dawał zaś wewnątrznie *Extraktem* , zewnątrznie proszkiem lub naparzanism. Z tym wszystkim trzeba na to doskonałego Lekarza , y niemałej ostrożności , kiedy cały ten Rodzay ma wielką w sobie ostrość , która przez nierozumne zażycie szkodzićby wiele mogła.

L. G. 725.

CLINOPODIUM: STORZYSZEK. Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych dwie dłuższych , a dwie krótszych. *Ziarna* nasienne nagie. *Okrążki* kwiatowe mają wiele szczecinek. O jednym tylko wiem Gatunku.

361.

CLINOPODIUM VULGARE: STORZYSZEK POŁPOLITY. U Royena *Clinopodium foliis ovatis, capitulis verticillatis*. Ma *Główki* kwiatowe szczecinkami przerosłe , w okrążkach stojące. *Pręt* tęgi , czworograniasty , u wierzchu w gałązki się rozchodzący , okółko łokcia wysoki. *Kwiaty* purpurowe na wierzchołkach. *Korzeń* trwały.

Rośnie na miejscach kamienistych , Słońcu wystawionych. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu. Z Kwiatu Pszczoły na Miod noszą. Jeżeli potrzeba , posieie się nasienie , albo w iesieni posadzą Korzenie na gruncie suchym.

L. G.

L. G. 1140.

361.

CLUTIA: KLUCYA. Jest Rodzay z *wcale*, oddzielenemi płciami, mający przerosłe tak *Niski* pyłkowe, iak *Otwory*. Kwiaty *Samce* y *Samice* mają *Wieniec* y *Kielich* pięć-listkowy: nadto *Samice* mają trzy *Szyki*, y nasienną *Torebkę* trzy komorkową, a w każdej Komorce po jednym ziarnie. Jeden Gatunek wypiszę.

* *

CLUTIA ELUTERIA: KLUCYA KASKARYLLA.

Brown policzył ią do Gatunkow *Croton*: Plukenet do *Ricinus*. Pomieszanie to poszło ztąd, że lubo ma wszystkie inne znaki Rodzaiowe, ale *Nitek* pyłkowych ma dziesięć.

Jest Roślina na dziesięć łokci wysoko wyrastająca. *Liście* są jasno-zielone, na przemiany stojące, na cienkich ogonkach. Kora tego drzewa po wierzchu nieco siwa, wewnątrz ciemno-brunatna, gorzka, zapalona pachnąca, iest ową sławną w Aptekach naszych *Kaskaryllą*, ktorey zażycie Lekarze w niektórych chorobach przepisują.

L. G. 807.

CLYPEOLA: TARCZYK. Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie zaś krotszych. *Strączek* iest wyrzynany, zpłaszczony, odpadający. Z trzech Gatunkow ieden się tylko u nas znajduje.

CLYPEOLA JONTHIASPI: TARCZYK POSPOLITY. J. Bauhin liczy go do Rodzaiu *Thlaspi*. Ma *Korzeń* roczny. Rzaiko wyżej nad cztery cale wyrasta. *Gałązki* leżą na ziemi. *Kwiatki* żółte, w krotkich, gęstych kłoskach. *Strączki* są iedno ziarniste. Rośnie na polach. Kwitnie w Lipcu. Można go mieć w Ogrodzie z posianego w iesieni nasienia.

L. G. 926.

CNICUS: DRAPACZ. Jest Rodzay mający Kwiaty składowane. *Główki* pyłkowe są przerosłe. Kwiatki wszystkie *Dwupłciowe* rodzajne. *Kielich* jajowokrągły, ktorego gałązkowe kołące łuski iak dachowka za siebie zachodzą. *Koronki* kwiatowe wszystkie są sobie podobne. O jednym tylko wiem w Kraiu Gatunku.

363.

CNICUS OLIERACEUS: DRAPACZ ZIELENINOWY. Ma *Liście* łodkowate, w poprzecz podzielone. *Pokrywki* liściowe wydrążone niedzielné, y nieco farbowane. *Kielichy* stoją na bokach: czasem są dwa, a we śródku ieden na bardzo krotkiey szypulce. W podłuż łodkowatego, ostrego brzegu łuski kielichowych, iest biała kreska. *Korzeń* trwały.

C. Bauhin liczy ten Gatunek do Rodzaiu *Carduus*. Rośnie na łąkach

łakach blisko lasow. Liści młodych zażywać można na zieleń. Z Kwiatow pachnących Pszczoły na Miod y Wosk zbierają.

L. G. 805.

COCHLEARIA: WARZĘCHA. Jest Rodzay mający Nitek pyłkowych czterech dłuższych, dwie krótszych. Strączek jest nabrzmiały, wyrzynany, kłosmaty, garbaty. Trzy gatunki mi w Kraiu są wiadome.

364.

COCHLEARIA OFFICINALIS: WARZĘCHA LEKARSKA U Syreniusza *Cochlearia*: u Gesnera *Britannica*. Ma Liście prętowe podługne, nieco wydłużone: korzeniowe zaś okrągławe. Korzeń pospolicie roczny. Kwiat biały.

Rośnie dziko w pułnocnych Kraiach Europy nad morzem: u nas w niektórych Ogrodach dla lekarstw, z posianego corocznie nasienia utrzymywana bywa. Liście tej Rośliny słone, ostre y gorzkie, są najsukcesowniejszym lekarstwem na flegmiste przypadki szkorbutowe, ale świeże: suche bowiem nie mają nic procz goryczy. Zażywają się gotowane w polewkach, albo świeże z Sałatą mięszane, albo sok świeżo wyciśnięty. W Islandyi kiszą w fasach nasolone, a polewka od tego nie tylko jest zdrowa do zażycia, ale y potrawom niejakaś przyjemność daje.

365.

COCHLEARIA CORONOPUS: WARZĘCHA SWINIA RZEUCHA. U Kame-rera *Pseudo-Ambrosia*: u Cæsalpina *Carara*: u Boerhava y Turneforta *Nasturtium*: u innych *Ambrosia*. Ma Korzeń roczny. Liście w poprzecz na części podzielone.

Rośnie na trawnych miejscach Słońcu wystawionych. Ma w sobie ostrość y smak Rzeżuchy. W zachodniej części Anglii, mięszają ją do Sałaty. Z Kwiatu Pszczoły na Wosk zbierają.

366.

COCHLEARIA ARMORACIA: WARZĘCHA CHRZAN. U Syreniusza *Armoracia*: u wielu innych *Raphanus* albo *Raphanis*. Ma Korzeń długi, głęboko w ziemię idący, biały, trwały, tak ostry, że gdy go kto skrobie, łzy z oczu wyciska. Liście korzeniowe są wielkie, dzidowe, karbowane: prętowe wyrzynane. Pręt wysoki; Kwiaty białe.

Rośnie dziko na wilgotnych czarnych gruntach, a częstokroć y w Ogrodach, gdzie go ciężko przychodzi wykorzenieć: najmniejsza bowiem częśćka korzenia w ziemi zostawiona, znów się rozrasta. Miejscami korzenie na części podzielone, umyślnie sadzą w Ogrodach: takowe bowiem są daleko łagodniejsze do stołowego używania.

Korzenie tarte w iesieni, y przez zimę zażywaią się osobliwie do sztuki mięsa, albo surowe z octem, albo rożnie pripraviane. Z tartemi Migdałami nayłagodniejszy iest. Latem na nic się niezdaf: trzeba więc wczesnie natrzeć, w butelkach zatkanych, na suchym mieyscu przechować na potrzeby.

Chrzan z octem pomaga do strawności. W Lekarstwie ma skutki mocno rozwalniające, rozcieśniające, mocz pędzące: na Szkorbut, Wodnicę, zimną puchlinę, wilgotną dychawicę, y Kamień. Ma ieszcze być skuteczny na wypędzenie Robaków, y pobudzenie miesięcznego. Na to wszystko zażywa się albo surowo z Octem y Cukrem, albo sok wyciśniony z przasnym Miodem, albo Wino chrzanowe.

Korzeniem tartym wycierane dziąsła, zachowuią się czyste od zgnilizny. Liście potarte, ogrzane, y przykładane, rozpędzaią rożę, y czerwone plamy na ciele. Korzeń na popioł spalony, goi gnijące rany y wrzody. Wino lub Serwatka, w którychby mokł świeży Korzeń, albo sok wyciśniony w Mleku lub Piwie, zażywane rano y w wieczor, leczą Szkorbut. Niektorzy zbytniego zażywania Chrzanu odradzaią: ma bowiem szkodzić głowie y oczom.

L. 9. 1225.

COCOS: KOKOWE DRZEWO. Jest Rodzay Palmow z Liśćiami pierzastemi, y Płciami w paś oddzielonemi. Samce muią Kielich trzy razy przedzielony; Koronę trzylistkową; Nitek pyłkowych sześć. U Samic: Kielich pięć razy przedzielony; Korona trzylistkowa: trzy Bliżny na słupek. Owoc pestkowy, skorowaty. Z dwu Gatunkow, o iednym napiszę.

* *

COCOS NUCIFERA: KOKOWE DRZEWO ORZECHOWE. U dawniejszych popolicie *Palma*. Ma Liście pierzaste: Listki mieczykowe, odgięte. Owoc nieznacznie trzyboczny, częstokroć wielkości dziecinney głowy.

Rosnie w wstłodniej Indyj, na ciemnych y błotnych mieyscach: wyrasta do mierney grubości y wysokości. Gdyby kto u nas chciał mieć to drzewo, ale tylko dla ciekawego widoku, trzeba mu nie stare Orzechy na bok położone zagrzebać na Inspekcie, y przynajmniey na sześć calow okryć ziemią: około osmego tygodnia gdy powschodzą, wybiorą się, y posadzą w naczynia ogrodową ziemią napełnione. Przez zimę przechowaią się w ciepley Oranżeryi. W czasie, ile większe podrosną, tyle w większe z nieruszoną przy korzeniu ziemią przesadzą się naczynia.

Gdzie dziko rośnie, tam jest Drzewem iednym z naypożytecznieyszych. Korzeni zażywaią w Febrach y Biegunkach. Pnie wyrabiaią na budowę, odzienie, y inne domowe narzędzia. Liśćiami nakrywaią Dachy, zażywaią ich do pisania, na Zagle, Miotły, Koszyki, Kapelusze, Materace, Parasole, Nicie, Płotno, Wory: a ich Żebra na Jgły y Szpilki.

Lecz nayosobliwiey pożytecznym iest Owoc. Z wierzchney włoknowatey łupiny, robią suknie: z drugiey twardey wyrabiaią różne rzeczy, Łyżki, Koszyki, y iak wiadome u nas kokowe paciorki. Wewnętrzna skorupę, która ma smak słodkich Migdałów, albo iedzą surowo, albo z niey z Cynamonem robią Mleko, nakształt iak u nas z Migdałów: albo obracaią na Sałatę z Ocetem, Pieprzem, y Oliwą: albo robią Oley przezroczysty, słodki, którego zamiast Masła zażywaią, y który z Syropem siatkowym zażyty, ma być skuteczny na Kaszel y Dychawicę: albo ciepło smarowany, ma być użytecznym na Chiragrę y Podagrę.

W śródku Orzechow znajduje się biała słodka woda, która prędko kwaśnieie, y z ktorey pędzą wodkę *Arrak* zwaną. Z suchych Orzechow wyciskaią Oley, który między innemi przymiotami ma to do siebie, że Żelazo od rdzy zachowuie. Sok z Drzewa, iak u nas z Brzeziny, zbieraią, y robią z

niego Wino, Ocet, Wodkę, Cukier.

L. 9. 250.

COFFEA: KAWA. Jest Rodzay maiący pięć *Nitek* pyłkowych: *Otwor* ieden. *Kielich* tacowy iest nad Jagodą. *Nitki* pyłkowe są nad rurką Korony. *Ziarna* nasienne maią obwiniecie.

COFFEA ARABICA: KAWA ARABSKA. Ma *Kwiaty* pięć razy przedzielone. *Jagody* dwu-ziarnowe. Oyczyzną iey właściwą iest szczęśliwa Arabia, y Kray Murzyński; lecz teraz iuż y w innych stronach rozmnożona.

Wyrasta w *Drzewo* około dziewięciu łokci wysokie. *Pień* ma prosty: *Korę* iasno-brunatną. *Gałęzie* rosną na krzyż: dolne są dłuższe, ku wierzchowi zaś coraz krotsze. *Liście* stoią naprzeciwko siebie, po brzegach się nieco kędzierzawia, iasno-zielone. *Kwiaty* białe, pachnące. *Jagody* gdy doyrzeią, czerwone, smaczne do zażycia: ale osobliwiey zażywaią się z nich *Ziarna*, które się palą, mielą, gotuią, y polewka z nich się piie z Cukrem y Mlekiem, lub bez Mleka.

Trunek ten, osobliwie w tym wieku, do takiego przyszedł zbytku, że rzadko znajdzie się y z podleyszych domow, z ktoregoby corocznie znaczne na niego nie wychodziły pieniądze

za granicę. Niektorzy Monarchowie szukali zapobiedz temu Kraiowi szkodliwemu zbytkowi: Lekarze wynaleźli nierownie pożyteczniejsze na to kraiowe Rośliny, naprzykład Podroźnik, Marchew, któreby się przynajmniej z iaką częścią prawdziwej Kawy mieszały: ale zwyczaj y moda pomiarkować się w tym nie może.

Nie możemy się po Kawie, tak nieuważnie zażywaney, żadnych pomyślnych spodziewać skutków. Możnaby przeczytać sławnego Tysseta, co o niey rozumie. Jest zdanie Lekarzów doskonałych, że codzienne, osobliwie mocne iey zażywanie, czyni burzenie krwi, nudności, drżenie członków, bicie serca, krew zgęśłą y flegmistą, a osobliwie szkodzi Nerwom. Szkodzi także Melancholicznym, Hipokondryakom, do różnego gatunku Kurczu skłonny. Cały pożytek iest, że rzadko iak na lekarstwo zażyta, wzmacnia żołądek, uśmierza ból głowy, biegunkę y Dyarreę uspokaia. Fusy od gotowaney Kawy wysuszone, są dobrym proszkiem na chędożenie zębów, nim wycieraiąc.

W Arabii naywięcey piia Kawę z samych tylko Łupin, na które leia gorącą wodę, y zażywaią iak Harbatę: albo łupiny pierwey palą y tłuką: nazywaią oni to *Kiszër*, a Francuzi *Caffè à la Sultane*. P. Andry Towarzysz Akademii Paryzkiey, podał następujący sposob zażywania Kawy, który może być

zdrowszy, a przynajmniej na kładu znacznieby umniejszył.

Kawa niepalona, tylko z zwierchney skorki ochędożona, gotuje się w wodzie nie dłużej nad puł kwadransa; a woda cytrynowo zafarbowana piie się z Cukrem. Też same Ziarna do kilku razy tak się gotować mogą. Takowy trunek ma być nierownie zdrowszy na głowę y żołądek: *a mybardziey na work.*

W Kraiu przedayną mamy dwoiaką Kawę: prawdziwą Arabską, którą zowiemy Turecką, a ta droższa: y pospolitą, która pochodzi z Ameryki, osobliwie Wyspy *Martinique*, y iest tańsza. Turecką mamy prawdziwą, ile ledwie nie z pierwszey ręki przez Ormianow, Grekow, y Turkow: ta bowiem, która przechodzi Europę, iest z Amerykańską pomieszana.

Naygłówniejsze składy Kawy Arabskiey są w Miastach portowych *Mocca* y *Beitelschich*, z kąd iey niezmierną moc ładuia. Nayprzedniejsza zowie się *Baboury*, y iest tylko samemu Sułtanowi zachowana: gatunki zaś *Fabih* y *Salabi* idą na sprzedaż.

Błądem iest, co powiadaia, że ziarna Kawy sadzone, dla tego u nas wschodzić nie mogą, iż dla złości handluiających Arabow są pierwey suszone. Nie wschodzą, to prawda, ale dlatego, że nie są świeże; jeżeli zaś będą niestare, nietylko powschodzą, ale y w naszych Kraiach utrzymaćby się mogły, iako pokazały doświadczenia w zi-

wnych Kraiach czynione. Kto-
by chciał wiedzieć sposob utrzy-
mywania, niech czyta w Mül-
lera *Gärtners lexicon*, także w
22. Tomie *Abhandlungen der
Königlichen schwedischen Aca-
demie der Wissenschaften*: y jeszcze
w trzeciej Części *Versuchen und
Abhandlungen der Naturforschen-
den Gesellschaft in Dantzig*.

W ciepłej Ameryce *Jacquin*
nalazł drugi Gatunek Kawy
dziko rosnący, która się różni
tym, że ma Kwiaty cztery razy
przedzielone: *Jagody* iedno ziar-
nowe. Ziarna iey są wprawdzie
nierównie większe, ale ieżeli
nie będą świeże, są bardzo nie-
przyjemne.

L. G. 1043.

COIX: ŁZA. Jest Rodzay
z wpół-oddzielonemi płciami. Ni-
tek pyłkowych dwie. Kwiaty
Samce są nieiako w kłosa zku-
pione: *Kielich* dwu-płewkowy,
nie kolący, dwu-kwiatowy: *Ko-
rona* dwu-łuszczkowa, niekolą-
ca. U *Samic* takowyż *Kielich* y
Korona, a nad to *Szyka* na
dwoie przedzielona: *Ziarno* na-
sienne zkościąłym *Kielichem* o-
kryte. *Linneusz* ma tylko ie-
den Gatunek.

367. *

COIX LACHRYMA JOBI:
ŁZA JOBOWA. Nazywa się
u *Dyoskorydesa* y *Pliniusza* *Li-
thospermum arundinaceum*: u
Tragusa y *Gesnera* *Lachryma
Christi*: także u *Gesnera* *Arundo*
Lithospermes: u *J. Bauhina* *Mi-*

lium arundinaceum: u *Rumpfa*
Ova piscium.

Ma Korzeń trwały. Pręty gru-
be, kolankowate. Liście nieco
trzcinnym podobne. Kwitnie
wszęd latą, w iesieni doyrze-
wając ziarna białe-siwe, lśniące,
twarde, od wierzchu ostrego
dziurkę, y podobieństwo do
łzy zkamieniałej mające.

Nayduie się osobiłwie w O-
grodach u XX. Kapucynów.
Sieie się wczesnie na Inspekcję,
y rozsadza w Ogrodzie. Zimy
naszey na wolnym powietrzu
nie wytrzyma, ale za to co
rok nasienie doyrzewa, ieżeli
lato będzie piękne y ciepłe. U
nas nie ma innego pożytku,
tylko że się Ziarna na Rożance
y Koronki samorodne zażywają.
Dziko rośnie w Indyach, a w
Hiszpanii y Portugalii obficie
ią sieją, z łupin twardych otłu-
kują, mielą na mąkę, y Chleb
pieką.

L. G. 457.

COLCHICUM: ZIMOWIT.
Jest Rodzay mający sześć Nitek
pyłkowych: *Otworów* trzy. Za-
miast *Kielicha* iest *Pochew* kwia-
towa. *Korona* sześć razy prze-
dzielona, y ma rurę wypuszcza-
jącą korzenie. *Torebek* nasien-
nych iest trzy, z sobą spoio-
nych y nadętych O iednym tyl-
ko z trzech wiadomy iestem
Gatunku.

368.

COLCHICUM AUTU-
MNALE: ZIMOWIT JE-
SIENNY. U *Syreniusza* *Col-
chicum*;

chicum: u Mesue y Serapiona *Hermodactylus niger*: u Brunfelsa *Primula veris*: u innych *Colchicum vulgare*, albo *commune*.

Ma Korzeń cebulowaty, nakształt iak u Tulipanow, corocznie się odnawiający, y na wierzchu rozmnażający. W iesieni na prątku niskim kwitną Kwiaty pospolicie białe. Na wiosnę dopiero wyrastają Liście nieci. Konwalliowym podobne, płaskie, dziłowate, w górę stojące, pospolicie cztery: w Lipcu nasienie dojrzewa.

Rosnie na soczystych łąkach, a kwitnąć w iesieni, jest ich ostatnią przedzimową ozdobą. W Ogrodach widzieć się dają różne odmiany, pełne y poiedyncze, gdzie się utrzymują y rozmnażają iak Tulipany.

Lubo ta Roślina wtedy obficie się znajduje na niektórych łąkach, kiedy już pospolicie innej zieloney paszy niedostaje, Bydło iey przecięż nie rusza: co ją czyni podeyrzaną. Jakoż Korzeń, albo Cebulka, osobliwie na początku lata wykopana, ma smak bardzo ostry y obrzydliwy: sok z niej trętwi zęby, y czyni ślinę bardzo gorzką. Trzymając długo w palcach Cebulę, palce na czas trętwieją.

Nie tylko Bydło, Psom, y innym Zwierzętom, ale y Ludziom jest trucizną wewnątrznie zażyta; po niej szczeka się kurczy, ięzyk trętwieje, wargi się rozpalają, ślina znacznie płynie, mocz gwałtownie y z bólem odchodzi, żołądek pali, wewnętrzności, głowa, nadzwyczajnie

boleją: szczkawka, pragnienie wielkie, apetyt zepsowany, biegunka wielka, co wszystko częstokroć się śmiercią kończy. Podobnież się dzieie od Kwiatow y nasienia. Raturkiem tu jest Ocet, albo inny Kwas obficie zażyty, także Mleko: oraz Enemy obfite oleyne, mleczone.

Z łąk nie ma innego sposobu wygubienia, iako wykopywać w czasie kwitnienia: a gdy nie wszystkie, osobliwie młodsze, iednego roku kwitną, musiałaby się ta robota kilkakrotnie powtórzyć, co pewnie nie mało zatrudnia.

Mimo tych szkodliwych własności, zażywano ją przecięż dawniey na lekarstwo, osobliwie zewnętrzne w Podagrze, Kamieniu. Owszem z nowych Lekarzow sławny *Storck* dawał ją różnie przyprawioną z Octem albo Miodem, wewnątrznie w Wodnicach y chorobach piersi, kiedy żadne inne lekarstwa pomagać nie chciały. Ale na to trzeba y wielkiej ostrożności, y doskonałego Lekarza.

L. 9. 880.

COLLUTEA: MOSZENKI.
Jest Rodzay mający dziesięć *Nitek* pyłkowych, na dwie kupki zrosłych; *Kielich* pięć razy podzielony. *Strąk* dużo nadęty otwiera się na wierzchu. O iednym w Ogrodach wiadomy iestem Gatunku.

369. *

COLLUTEA ARBORESCENS: MOSZENKI KRZEWINOWE. U dawniejszych *Collutea vesicaria*: a niewiadomi Ogrodnicy nazywają Senesem. Jest Chrościna na trzy łokcie wysoko wyrastająca z czernięjącymi gałązkami. Ma *Liście* pierzaste: *Listeczki* prawie iaiowo-okrągłe. *Kwiaty* żółte. *Strąki* okrągłe, zaostrome, nadęte, z początku zielone, potem brunatne, ściśnione pękają, y cały rok nie odpadają. W tych ziarna czarne, twarde, gorzkie.

Oczyzną jest Francya y Włochy. U nas z posianego nasienia łatwo rośnie, y bez trudności się utrzymuje: iednakże widziałem wymarżłe tegiey zimy: lecz na to ten jest sposób, zerznąć wszystko nad ziemią, a z korzenia znówu ożyje. Niewiadomi zażywają liści na miejsce senesowych.

L. G. 638.

COMARUM: SIEDMPALECZNIK. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych na Kielichu w Okrążku osadzonych, y *Orworow* wiele. *Kielich* farbowany, dziesięć razy podzielony. *Korony* listeczki są mniejsze od Kielicha. *Dno* owocowe iaiowo-okrągłe, pulchne y trwałe. Cały Rodzay ma tylko ieden Gatunek.

370.

COMARUM PALUSTRE: SIEDMPALECZNIK BŁO-

TNY. Ma *Korzen* trwałe, włosienkowate, drzewiaste, włączający się. *Liście* pierzaste, siedmłapkowe, zębkowane, od spodu popylone, od wierzchu gładkie, iasno-zielone. *Owoc* jest mięsisty, nieco płaski, do jagody poziomkowej podobny.

Rośnie na błotnych łąkach. Kwitnie w Lipcu ciemnopurpurowo, w iesieni nasienie dojrzuwa. Po okwitnieniu Roślina ta zdalna jest Garbarzom do garbowania skor. Od Korzeni gotowanych farbuje się wełna czerwono, ale nie żywą czerwonością.

L. G. 1207.

CONFERRA: WODNE NICIE. Jest Rodzay Roślin z nieznaczniemi piciami: Składa się z *włosienkowych* długich nici, z odmiennemi *guziezkami*. Nie mało ich jest Gatunkow.

371.

CONFERRA RIVULARIS: WODNE NICIE STRUMYKOWE. U Royena *Conserua capillaris*, *simplicissima*, *enodis*. Ma *Nitki* nie składane, równe, bardzo długie, czasem pięć łokci długości mające. Nayduje się w małych Strumykach, y spokojnych Rzekach.

372.

CONFERRA FONTINALIS: WODNE NICIE ZDROIOWE. Ma *Nitki* nie składane, równe, ale nad cał krotsze. Nayduje się przy Zdroiach.

373.

373.

CONFERRA BULLOSA: *WODNE NICIE NADĘTE.* Ma *Nitki* równe, w gałązki się rozchodzące, między kłotkami są nadęte pęcherzyczki. Nayduie się w stojących wodach.

374.

CONFERRA CANALICULATA: *WODNE NICIE RYNNOWE.* Ma *Nitki* równe, które na dolnym końcu są bardzo gałązkowate. Nayduie się w Rynnach y Korytach, kłotkami woda bieżą na Kółka młynskie.

375.

CONFERRA AMPHIBIA: *WODNE NICIE MIENIĄCE SIĘ.* Ma *Nitki* równe, gałązkowe, które po ususzeniu w Kółce się obracają. Nayduie się w Rowach y takich miejscach, gdzie woda niestateczna czasem wysycha.

376.

CONFERRA RETICULATA: *WODNE NICIE SIATKOWE.* Ma *Nitki*, których dolne części są siatkowo przerosłe. Nayduie się przy łądach Rzek.

377.

CONFERRA FLUVIATILIS: *WODNE NICIE RZECZNE.* Ma *Nitki* nie składane, proste, szczecinkowate: *Guziki* grube, rogate. Nayduie się w Rzekach.

378.

CONFERRA GELATINOSA: *WODNE NICIE GALARETOWE.* Ma *Nitki* gałązkowe, nakształt Bransoletek Damskich: *Guziki* okrągłe, galaretowate. Dwoiaką tu widzieć można odmianę: jedna jest większa y brunatna, druga mniejsza y zielona. Niewiadomemu patrząc na tę Roślinę, zdawałoby mu się być Żabim skrzakiem. Nayduie się w Zdrojach iak nacyściejszych.

379.

CONFERRA CAPILLARIS: *WODNE NICIE WŁOSOWE.* Ma *Nitki* pojedyncze, a na nich *Guziki*, które na przemiany są spłaszczone. Nayduie się w Jeziorach, Stawach, Rowach, y małych wodach.

380.

CONFERRA GLOMERATA: *WODNE NICIE ZKUPIONE.* Ma *Nitki* z kłotkami, na wiele części podzielonymi gałązkami: *Guzikami* dzieli się na kolanka. *Haller* nie chce uznawać za prawdziwą Roślinę, ale z Schreberem pociąga tylko za iakoweś na nitki przez wodę podzielone korzoneczki. Nayduie się w Zdrojach, Rowach, Strumykach. Ta to jest sama Roślina, która rury wodociągowe czasem aż zupełnie zatyka.

L. 9. 336.

CONIUM: SWINIA WESZ.

Jest Rodzay mający Kwiaty w Okółkach. Nitek pyłkowych pięć: Otworów dwa. Są Pokrywy powszechne: szczegúlne pokrywki są tylko połowkowe, y pospolicie trzy-listkowe. Owoc jest prawie okrągły, z obu stron karbowany. Jeden tylko u nas jest Gatunek.

381.

CONIUM MACULATUM;

SWINIA WESZ PLAMI-

STA. Ta to jest sama Roślina, którą prawie wszyscy, y nasz Syreniusz nazywają *Cicuta*, *Cicutaria*. Jest jedna z szkodliwych, a częstokroć w Ogrodach y śród podwórza rosnąca: trzeba więc dla poznania, y naydrobnieysze iey opisać części.

Korzeń ma dwuletni, zmarszczony, średniey grubości y długości: ma podobieństwo do wrzeciona, z wielą włosienkowemi korzonkami, które się znowu na drobnieysze dzielą. Zapach zbliża się do pasternakowego. Kolor z białego w żółty wpada.

Pręt podług gruntu, wyżej lub niżej wyrasta; czasem bywa pułtora-fokcia wysoki, na cał gruby. Jest gładki, okrągławy, dęty, y pospolicie od spodu do wierzchu krwawemi plamamiznaczony. Ma wiele Knotów, z których wyrastają gałęzie, od pochwów liściowych otulone: te gałęzie mają zapach

pasternakowy, a z ich knotów wyrastają Prątki okółkowe.

Liście mają iadowity y obrzydliwy zapach. Sok z nich wy ciśniony ma smród podobny do Muchow hiszpańskich na Węzykatorya się zażywających. Na powierzchni są gładkie y lśniące, a kolor ich z zielonego wpada w czarny. Stoją bez osobnych Prętów, na przemiany, y wyrastają z czerwonawey pochewki tam będącey, z kąd wyrastają gałęzie. Listeczki stoją na małych ogonkach, ukośnie na przeciw siebie, na powszechnym Pręcie liściowym: te się znowu dzieli na mnieysze, ale bez ogonków, y mają ząbki.

Okółek wielki kwiatowy ma Pokrywę od trzech do ośmiu listków małych, wązkich, odgiętych, które odpadają, gdy nasiona dojrzewają. Okółek ten dzieli się na Okółczkow od 9. do 14. y więcej, z których zewnętrzne pospolicie stoją na dłuższych Szypułkach. Te okółeczki pospolicie tylko na iedney stronie Pręta mają Pokryweczki z trzech listków, lub iednego trzy razy przedzielonego. Kwiatki wszystkie białe, y wszystkie rodzajne. Listeczki kwiatowe Kwiatów zewnętrznych są wcale różne od innych: wszystkie zaś mają wpodłuż środka kreskę, są na końcach nieznacznie wcinane, y wginane.

Każdy Kwiat zostawia dwa Ziarna nasienne, które są nagie, kropkowane, na iedney stronie gładkie, na drugiej wypukłe, y ztulone czynią okrągłą kule-

kuleczką : na powierzchni mają pięć brzegów poprzecznie przeplatanych , że się zdają być karbowane : zapachu pospolicie obrzydłego.

Bardzo często trafia się , że ta Roślina za inną pożyteczną poczytana , wielu przypadków była przyczyną : podam więc , czym się od innych różni , osobliwie pospolicie żązywanych.

Od *Kopru* różni się tym , że ma zapach przykry , albo przynajmniej nie koprowy : że liście ma długie , nie tak drobno podzielone : że ma Koronę białą , ziarna wcale okrągłe , nie zaś iaiowate.

Od *Pietruszki* różni się , że we wszystkich swoich częściach nie ma pietruszczanego zapachu : że ma liście drobniej podzielone y ciemniejsze : że ma Okółki większe , y w nich więcej Kwiatków : że Kwiatki zewnętrzne mają listki nie równej wielkości : że ma nasiona bardziej okrągłe iak iaiowe.

Od *Pasternaku* różni się , że ma zapach nierownie nieprzyjemniejszy : że ma Korzeń większy , grubszy , bardziej soczysty , i nie tak gałązkowaty , iak osobliwie u Pasternaku dzikiego : że ma w Korzeniu więcej ostrości , a mniej słodczy , iak Pasternak : że ma Liście drobniej podzielone y ciemniejsze : że ma Pokrywki kwiatowe : że ma Kwiaty białe , y ziarna nasienne okrągłe , nie zaś owalne y zpłaszczone.

Od *Trzebuli* różni się , że nie ma ani zapachu , ani drobnosci

trzebulowej : że ma Korzeń większy , Pręt plamisty , Okółki większe y w Kwiaty obfitsze , y że ziarna nasienne nie są podługne.

Rośnie na Pastwiskach , Łąkach , w Ogrodach , na Podwozrach. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. Żąycie tej Rośliny wewnętrzne , iest Ludziom bardzo szkodliwe : Korzeń , Ziele , y nasienie , prawie te wszystkie nieszczęśliwe czynią przypadki , które się napisały o Szaleniu , (*Cicuta*.) Wcześniej postrzegłszy przypadek żąycia , ratować trzeba daniem na womity , słodkim ciepłym Mlekiem , y Olejkiem Migdałów słodkich.

Zewnętrznie Korzeń przykładany plastrzem , młęczy gruchoły , rakowe wrzody : owszem *Störck* skutecznie dawał , co y *Tyssot* z wielu innemi potwierdza , wewnętrznie w wielu chorobach , które miano za nieuleczone : ale na to trzeba dosko
nałego Lekarza.

Y *Zwierzętom* ta Roślina szkodliwa. Konie dostają zawrotu : Swinie szaleją y zdychają : Gęsiom y Gąsiętom iest śmiertelna. Bydło rogate iey nie ruszy. Owcom y Kozom iest mniemanie , że nie szkodzi. Orzechami włoskiemi z tym Korzeniem gotowanemi , y w dziury wpuszczonemi , można w Ogrodach wytruć Krety.

L. G. 425.

CONVALLARIA : KONWALLIA. Jest Rodzay mający *Nitek*

Nitek pyłkowych sześć: Otwor jeden. Korona na sześć części przedzielona. Jagoda plamista, trzy-komorkowa. Gatunki te się u nas znajdują.

382.

CONVALLARIA MAJALIS: KONWALIA LANUSZKA. U Syreniusza y dawniejszych *Lilium Convallium*. Ma Korzeń drobny, włoskowy, trwały. Liście stoją w parze, są podługne, zaostrome, wielo-żyłowe. Pręt kwiatowy wyrasta z Korzenia, jest nagi, rzadko wyższy nad liście. Kwiaty białe pospolicie, czasem czerwone, pachnące. Jagody czerwone, biało-plamiste.

Rośnie w Gaiach, Lasach nieco przyćmionych. Kwitnie na końcu Maia, y początku Czerwca. Do Ogrodów w iesieni przesadzać można Korzonki.

Korzeń ma gorycz, zapachu nie ma, proszkiem w nos zażyty, lekkie czyni kichanie: w niektórych Kraiach Korzeniem y Liśćmi farbują żółto. Kwiaty mają gorycz, y zapach bardzo przyjemny orzeźwiający, y nerwy wzmacniający: wchodzi między innemi do Wodki Węgierskiej. Moczą się w occie winnym, kilka razy świeże odmieniając, który jest skuteczny do maczania w gwałtownym bólu głowy, y niejakim maśczeniem.

Kwiaty suszone y ztarte, czynią lekkie kichanie. Też Kwiaty nalewają się pomiarkowanie Oliwą, y w zatkanym naczyniu

gotują w wodzie: wycisnąwszy w tęż Oliwę kładą się świeże, y znowu gotują: czyni się to kilkakrotnie. Nakoniec włożwszy świeże Kwiaty, niegotując wystawia się kilkanaście dni na Słońce po wycisnieniu, przydawszy Muszkatołowej gąski, Kubebow, y Goździków kramnych, chowa się od potrzeby. Tym się namazują skronie przeciwko bólu głowy z zimnych flusów, y na wzmocnienie pamięci.

383.

CONVALLARIA VERTICILLATA: KONWALIA OKRĄŻKOWA. Ma Pręt prosty, około łokcia wysoki. Liście podługne, żyłowate, od wierzchu jasno-zielone, od spodu blade. Kwiaty blado-żółte, stoją w okrążkach, y są na wierzchołku Pręta w obrzedni Kłos zakupione. Korzeń trwały.

Rośnie w Zaroślach podleśnych. Kwitnie w Maiu y Czerwcu. Do Ogroda mogą się w iesieni przesadzać korzenie. Korzeń ususzony, y na mąkę zmiełony, może być w potrzebie na Chleb obrocony.

384.

CONVALLARIA POLYGONATUM: KONWALIA KOKORYCZKA. U Syreniusza y dawnych *Polygonatum*, albo *Stegillum Salomonis*. Ma Korzeń mięsisty, biały, knotowaty. Pręt około łokcia wysoki dwu-ostrzy. Liście od wierzchu ciemno-zielone, od spodu blado-błękitnawe, wielo-

wielo - żyłowate , na przemiany stojące , pręt otulające. Kwiaty na osobnych szypułkach , naprzeciwko liściom , po dwa lub trzy zakupione , białawe , z zieloną obwódką. Jagody gdy dojrzeją , są czarne.

Rośnie w lasach. Kwitnie w Maiu. Korzenie mogą się w iesieni przesadzać do Ogrodu. Korzeń nieco ostry , flegmisty , świeży kichanie czyniący , y ślinę pomnażający , może się w czasie nieurodzaju przesuszony zażywać na pokarm. Krochmal z niego dobry : na to trze się na tartce w naczyniu wody , zamącona woda się zlewa , a obsiadłe wysuszone męty są Krochmallem.

Tenże Korzeń ma być skuteczny na rany , uderzenia , skazy skory. Sok wyciśniony skórę na twarzy y ręku gładzi. Korzeń w winie lub w wodzie odgotowawszy , maczając płotna , y okładając , goi strupy , y blizny po ospie. Kwintla utłuczonego Korzenia w winie zażyta , ma pędzić mocz zatrzymany. Wódka z korzeniem dystylłowana , czyni skórę gładką , zpędza piegi y ogorzeliżnę. Liście czynią kichanie. Po zażytych kilkunastu jagodach następują womity. Kwiaty Pszczołom przyjemne.

385.

CONVALLARIA MULTIFLORA : KONWALIA LICZYDŁO. Ma Korzeń trwały. Pręt około pułtora łokcia wysoki , okrągławy. Liście stoją na przemiany , pręt otulają.

Kwiaty w kątach liści na iedney rozchodzący się szypułce , po kilka zakupione. Jagoda gdy dojrzeie , iest błękitna.

Rośnie w lasach na wilgotnych , ciemnych , y urodzajnych miejscach. Do Ogrodow w iesieni przesadzać się mogą Korzenie. Kwiaty mają zapach , y są Pszczołom przyjemne : Kwitną w Maiu. Z Korzenia można mieć Krochmal , iak z Gatunku poprzedzającego.

386.

CONVALLARIA TRIFOLIA : KONWALIA TRZYLISTOWA. Ta Roślina , którą Gmelin widział w Syberyi , daie się widzieć y w lasach naszych. Roźni się od innych Gatunkow tym , że Liście po trzy razem Pręt otulają : y że Kwiaty są na wierzchołkach Prętow w Kłos zakupione. Ja znajdowałem w lasach ciemnych y wilgotnych , kwitnącą na początku Czerwca.

L. 9. 215.

CONVOLVULUS WILEC. Jest Rodzay mający Nitek pękowych pięć. Otwor ieden. Korona z iedney sztuki dzwonkowata , fałdowana. Blizny są podwoyne : Torebka nasienna dwukomorkowa , a w kaźdey Komorce po dwa ziarna nasienne. Są y u nas niektore Gatunki.

387.

CONVOLVULUS ARVENSIS : WILEC POWOYKA. U Syre-

Syreniusza *Helxine* albo *Volubilis minor*: u Royna *Convolvulus foliis sagittatis, utrinque acutis*: u innych *Convolvulus minor*. Ma Korzeń trwały, głęboko w ziemię idący, cienki. Wicie nie zbyt długie, ale gdy się czepiać czego mogą, wiążą się. Liście strzałkowe, z obu stron zastrzone. Szypułki pospolicie jedno-kwiatowe. Kwiaty albo białe, albo różowe, albo różowo-paskowane.

Rośnie wszędzie między Zbożem y w Ogrodach, a osobliwie na gruncie piaszczystym. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu. Ziele, które jest gorzkie, ma być skuteczne na rany, ma otwierać, y bole uśmierzać.

388.

CONVOLVULUS SEPIUM: *WILEC POWOY*. U Syreniusza *Volubilis major*: u innych zaś *Convolvulus major*. Ma Korzeń gruby, biały, trwały. Wicie bardzo długie, czegokolwiek się czepiać może obwiniącą. Liście strzałkowe, od tyłu przytępione. Szypułki czworo-boczne: Kwiat wielki biały.

Rośnie osobliwie między Chrościnami na wilgotnych miejscach. Kwitnie w Lipcu. Korzeń Swiniom jest ulubiony. Z zciętej tej Rośliny płynie sok mleczny, który zgęstwiony, też same ma, ale słabsze skutki, które ma następujące *Scammoneum*. Wino z korzeniem gotowane y zazywane, gwałtownie wyprowadza wodniste wilgoci. Kąpiel

z t m Zielu czyniona, usmierza bole kamienia.

389.

CONVOLVULUS SCAMMONIA: *WILEC LAXUJĄCY*. Ma Korzeń gruby, głęboko w ziemię idący, trwały. Wicie się, jest cienkie. Liście są strzałkowe, w tyle przytępione. Szypułki okrągławe, pospolicie trzy-kwiatowe. Kwiaty bladżółte, kwitną w Czerwcu y Lipcu.

Oczywiście są Kraie wschodnie, lecz do utrzymania się w Kraiach zimnych, nie jest ta Roślina pieczęta. Można ją mieć z posianego na wiosnę nasienia.

Cała ta Roślina jest pełna ostrego mlecznego soku, który zgęstwiony znajduje się w Lekarstwach pod imieniem *Scammoneum*, ale rzadko przychodzi bez zfałszowania, a przynajmniej czysty. Jeżeli jest czysty y prawdziwy: jest suchy, przezroczysty, żółtawy, kruchy, miernie ostry, śliski, śluz rozwolniony mleczny. Bierze się na laxowanie, ale sam przez się czyni prą krości w żywocie, więc umiata go Lekarze różnie przyprowadzać, a tak laxuje bezpiecznie.

390.

CONVOLVULUS NIL: *WILEC BŁĘKITNY*. U Gerarda *Convolvulus caruleus*: u Gesnera *Convolvulus peregrinus*. Gdy według opisanja naszego Syreniusza szukał Powoju błękitnego, mniemając go tylko być taką odmianą

odmianą białego, natrzyszy, zostalem przekonany, że jest osobnym Gatunkiem, ktorego wszystkie znaki zgadzają się z Gatunkiem od Linneusza *Nil* zwanym, y o którym Ziołopisowie dotąd rozumieli, że tylko Ameryka jest jego Oyczyzną.

Ma *Liście* nieco podobne w prawdzie do Bluszczu drzewnego, ale bardziey serduszkowate, na trzy łapki podzielone, nieco wełniste, na długich ogonach. *Korona* nieco na pięć części podzielona: u niektórych ledwie są znaki podzielenia. *Kwiat* ciemno-błękitny na krotkich szypułkach. *Wić* długa, po czymkolwiek się wija. *Torebki* nasienne stoją do gory. *Korzeń* roczny.

Naydowałem między chrostami na wilgotnych miejscach rosnącym. Kwiaty widziałem na końcu Sierpnia. W Ogrodzie, iako Roślina roczna, nie może być tylko z nasienia.

391.

CONVOLVULUS PURPUREUS: *WILEC OGRODOWY.* U Beslera *Convolvulus indicus*. Ma *Korzeń* roczny. *Liście* serduszkowate, niedzielone. *Szypułki* kwiatowe są grubowate, stoją do gory; gałązki zaś szypułkowe stoją na doł. *Kielich* kosmato-kropkowany. *Kwiaty* różne, purpurowe, czerwone, błękitne, białe, lub mięszane.

Utrzymuje się w Ogrodach zabawnych, y nim się okrywają Altany, Pyramidy, &c. Kwitnie od Lipca aż do mrozów, co

Tom I.

rano inne rozwijając Kwiaty: każdy bowiem Kwiat rano rozwiniony, przed południem się ztula, y potym więdnienie. Nasienie trzeba corocznie siać na wiosnę.

* * *

CONVOLVULUS BATATAS: *WILEC BATATAS.* U innych tylko *Batatas*, albo *Patatatas*. Nie opuszczam tej Rośliny z tej przyczyny, że mi się zdarzało słyszeć niewiarygodnych *Batatas* za jedno poczynających z Kartoflami: Kartofle bowiem należą do innego Rodzaju, (*Solanum*.)

Batatas ma *Liście* serduszkowate, halabardowe, pięcio-żyłowe. *Prętow* wiele szpicinkami osadzonych, blisko na trzy łokcie się rozwłóczących, z każdego kolanka Korzenie puszczających, które mają główki nakształt kartoflowych.

Oyczyzną jest ciepła Ameryka, y wschodnia Indya: teraz są rozmnożone nieco w Anglii y Hollandyi, ale naybardziey w Hiszpanii y Portugalii. Ziarnego naszego powietrza w Ogrodzie wytrzymać nie mogą, y musiałby się na zimę chować w Oranżeryach.

Główki korzeniowe czerwone, żółte, lub białe, są miękkie, przyjemnie-słodkie, y nierównie przednieysze od Kartoflow. Zazwyczaj się różnie przyprawiane, albo tylko z octem y oliwą. Są nasycające, y łatwe do strawienia. Chleb z nich nie ma być zły. Sok, osobliwie żółtych,

L

wyci-

wyciśniony, y cukrem przyprawiony, przydawszy tylko nieco soku od czerwonych: po wyroieniu daie trunek *Mobby* zwany. Mnie się zdaje, że gdyby się czyniły doświadczenia, y przyuczenia do krajowego powietrza, możeby się za czasem y u nas udawały iak Kartofle.

CONVOLVULUS JALAPPA: WILEC SALAPPA. Ma *Pręt* wiający się. *Liście* różne: serduszkowate; rogate, podługne: dzidowate: gładkie, na długich ogonkach. *Szypułki* są tylko iedno-kwiatowe. *Korzeń* trwały, gruby, nakształt Rzadkwi, młecznego soku pełny.

Oczyzną iest Ameryka, osobliwie nowa Hiszpania. *Korzeń* tej Rośliny, iest owa *Salappa* w Aptekach, która się zażywa na laxowanie. Niektorzy u nas przez omyłkę mniemali być *Salappę* korzeniem Rośliny w Ogrodach naszych znaiomey, *mirabilis Jalappa*: pokazało się wprawdzie z doświadczeń, że y ta Roślina podobnie czyni skutki, nierownie przecieź słabiej.

Korzeń tej prawdziwey *Salappy* iest po wierzchu czarniawy, wewnątrz, poki świeży, czarniawemi kreskami przeplatany. Pleśnieie prędko, y dlatego pokraiany w talerzyki suszy się y przypieka. Na laxacyą bierze się bez wszelkiego przydatku utarty na proszek, po iednym Szkrupule; dla pieśczo-nych Osob Lekarze różnie przy-
prawiają.

Gdyby się u nas komu zdawało tę Roślinę utrzymywać, trzebaby ją chować w naczyniach, y mieć z posianego nasienia.

L. G. 950.

CONYZA: SZLACHTA-WA. Jest Rodzay mający Kwiaty składowe. *Główki* pyłkowe są przerosłe. *Dwu-płciowe Kwiaty*, y *Samice*, są rodzajne. *Kielich* okrągławy, z łusek iak dachówka za siebie zachodzących. *Korony Kwiatkow* w promieniu są trzydzielne. *Dno* nagie. *Koronka* na nasieniu poiedyncza.

392.

CONYZA SQUARROSA: SZLACHTAWA ZWYCZAYNA. U Kordusa *Conyza belemnitis*: u Royena *Conyza foliis lanceolatis acutis*, *caule annuo corymboso*: u wielu innych *Conyza major*. Ma *Korzeń* tylko dwuletni. *Pręt* zielny około łokcia wysoki, na wierzchołku w gałązki się dzielący. *Liście* są dzidowate, zaostrome, stoją na przemiany. *Kielich* rozpostarty. *Kwiaty* żółte są w płaskich kupkach na wierzchołkach *Prętów*.

Rośnie na roli, na suchym gruncie, y kwitnie w Lipcu y Sierpniu. Jeżeliby była potrzeba mieć w Ogrodzie, posieie się nasienie. Roślina ta ma nieco zapachu korzennego, y kadząc ją, można Pchły y Komary wygubić.

L. 9. 542.

COPAIFERA: BALZAMOWE DRZEWO. Jest Rodzay mający dziesięć *Nitek* pyłkowych, y *Otwor* ieden. *Kielicha* nie ma. *Kwiat* cztero-listkowy. *Strączek* iaiowo-okrągły, iedne-ziarnowy. *Ziarno* iagodowatą wilgocią otoczone. Jeden tylko ten Rodzay ma Gatunek.

o o

COPAIFERA OFFICINALIS: BALZAMOWE DRZEWO APTEKARSKIE. Drzewo to wyrasta do ośmiu łokci wysokości. Oyczyzną iego iest Brazylia, nowa Hiszpania, y Wyspy Antylijskie. W pośrzedku zacięte wydaie z siebie Balsam *Copaiva*, albo *Balsamus indicus albus* zwany.

Balsam ten iest oleyno-żywicowy, lipki, ostry, mocno pachnący, gorzkawy, korzenny, w płynności Terpentynie podobny: czasem czysty, pachnący, bladey, żółtawy: czasem znacznie żółty, gęścieyszy, y nieprzyjemny.

Ma skutki rozpalające, łechcące, nerwy wzmacniające, y w zewnętrznym zażyciu czynszące. Z lekarską ostrożnością zażywać się może w Gonorrhoei, y podobnych chorobach.

L. 9. 675.

CORCHORUS: SLAZ ZYDOWSKI. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych. *Otwor*

ieden. *Kielich* pięcio-listkowy, odpadający. *Korona* także pięcio-listkowa. *Torebka* nasienna wielo-łupinowa. O iednym tylko u nas wiem Gatunku.

393.

CORCHORUS OLITORIUS: SLAZ ZYDOWSKI ZIELENINOWY. U dawniejszych *Melochia*. Ma *Korzen* roczny. *Pręt* około łokcia wysoki, na wiele gałązkow się dzielący. *Liście* na długich cienkich ogonkach iasno-zielone y różne: iuż dzidowate, iuż iaiowo-okrągłe, iuż serduszkowate. *Kwiaty* drobne, rożyczkowe, żółte, stoją pojedynczo na gałązkach, na przeciwko liściom. Liście dolne są zębkowane, y szczecinowane. *Torebka* nasienna wałeczkowata, ostra, na pięć się dzieląca. *Ziarna* nasienne siwe, rogate, cienkie.

Rośnie w Ogrodach, y na gruntach nawoźnych. Kwitnie w Sierpniu. W wschodnich Kraiach iest naypospolitszą do używania zieleniną, y bardzo, osobliwie na piersi, zdrową. Chcąc ją rozmnożyć, trzeba corocznie siać nasienie.

L. 9. 981.

COREOPSIS: PEŁUSKIEWNIAK. Jest Rodzay mający Kwiaty składane. *Główki* pyłkowe są przerosłe. Kwiaty *Dwupłciowe* rodzajne, *Samice* nierodzące. *Kielich* iest podniesiony, wielo-listkowy, na dnie promieniami otoczony. *Dno* owo-

L z

cove

cowe listkowane. Ziarno nasienne dwu-rogate. Jeden mi tylko w Kraiu Gatunek iest wiadomy.

394.

COREOPSIS BIDENS : **PLUSKIEWNIK DWU ZĘBNY.** Ma Korzeń roczny. Liście dzidowate, zębkowane, pręt otulające, stoją na przeciwko siebie. Rośnie w wodach. Niektórzy nie rozumieją, ażeby ta Roślina osobnym miała być Gatunkiem, tylko, że iest odmianą Dwu-zębu, (*Bidens cernua.*)

L. 9. 356.

CORIANDRUM : KOLE-DRA. Jest Rodzay mający Kwiaty w Okółkach. Nitek pyłkowych pięć, Otworów dwa. Korona promienista. Listeczki kwiatowe wgięte, wycinane. Pokrywa powszechna iedno-listkowa: Pokryweczki s czegulne półowkowe. Owoc okrągły. Z dwu Gatunków ieden u nas znaiomy.

395.

CORIANDRUM SATIVUM : KOLE-DRA OGRODOWA. Ma Korzeń roczny. Liście pierzaste albo składane. Pręt okrągły, lśniący, w gałązki się rozchodzący. Kwiaty białe, drobne.

Oyczyzną tej Rośliny są Włochy, Francya, Hiszpania, Szwajcary: u nas corocznie sieie się w Ogrodach. We wszystkich swoich częściach, poki świeża iest, ma smród nieprzyjemny, pluskiewnemu podobny, głowę

zabierający: lecz osobliwie ziarna nasienne, które różnie bywają potrzebowane, gdy się wysuszą, nabierają zapachu przyjemniejszego, y mają smak korzenny, słodkawy, y nieco ostry.

Dawnieysi poczytali tę Roślinę za iadowitą: teraz temu nikt nie wierzy, owszem różnie się zażywa. Radzą niektorzy, aby go kilka dni moczyć w occie, a potem wysuszyć, mniemając, że tym sposobem iad się z niego wyciąga: lecz tego wcale nie potrzeba, chybaby się przez to moczenie smak iego poprawiał. Sypie się do ciasta żytnego, lub pszennego, z którego chleb ma być pieczony. Bierze się y do mięsa na Pekielejsz solonego: y tym podobne. W Lekarstwie Ziarna Kolendry Cukrem powleczone zażyte po iedzeniu, przytłumiają odbijanie Żołądka. Na proszek utłuczone, mają być skuteczne przeciwko biegunkom.

L. 9. 12.

CORISPERMUM : PLUSKWA. Jest Rodzay mający Nitkę pyłkową iedną: Otworów dwa. Kielicha nie dostaie. Korona dwu-listkowa. Ziarno nasienne iedno, nagie, owalne. Dwa są Gatunki.

396.

CORISPERMUM HYSSOPIFOLIUM : PLUSKWA JZOPOLISTOWA. U Róyena *Corispermum floribus alternis.* Ma Liście

Liście długie, podobne Jzopowym. *Kwiaty* stoją na bokach na przemiany. *Ziarno* nasienne ma podobieństwo do Pluskwy. *Korzeń* roczny.

Rośnie w niektórych miejscach, na gruncie szczeropiaszystym. Kwitnie w Lipcu. W Ogrodzie można mieć z posianego w jesieni nasienia.

397.

CORISPERMUM SQUARROSUM: PLUSKWA KROKIEWKOWA. Tym się tylko różni, że ma Kwiaty w gronach krokiewkowych: dlatego niektórzy za odmianę tylko Gatunku poprzedzającego poczytują. Rośnie na błotach.

L. 9. 149.

CORNUS: DEREN. Jest Rodzaj mający cztery *Nirki* pyłkowe: *Otwor* ieden. *Pokrywa* y *Korona* są cztery-listkowe, y *Korona* stoi na guziku owocowym. *Owoc* pestkowy: *Ziarno* dwu-komórkowe. Z sześciu Gatunków tego Rodzaju, te się u nas znajdują.

398.

CORNUS MASCULA: DEREN WŁASCIWY. U *Kordusa* *Cornus femina*: u *J. Camera* y *C. Bauhina* *Cornus sylvestris*. Jest Drzewo, około dziesięciu łokci wysoko wyrastające. Ma *Liście* owalne, zaostrome, od wierzchu iasno-zielone, od spodu białawe, a czasem upstrzone. *Kwiaty* żółte

wcześnie się na wiosnę pokazują, na cienkich, zielonawych, włosistych szypułkach. *Owoc* w jesieni dojrzewa, ma podobieństwo Oliwki, czasem dłuższy y cieńszy, lub krótszy y grubszy: względem pestki mało mięsisty: na wierzchołku ma dołek. Gdy dojrzeje łąni się, jest albo różnie czerwony, albo żółty.

Jm dojrzałszy jest *Owoc* y większy, tym przyjemniejszy jego zapach, y smak kwaśno-słodkawy. Dawniej go bardzo zalecano do Lekarstw: teraz bardziej się różnie przyprawia do stołowego zażywania. Smaży się w Cukrze lub Miodzie. Wytłoczwszy można mieć trunek do wina bardzo podobny. *Owoc* zaś ten osobiwie odgotowany, y nasolony, tak wyśmienicie zastępuje zagraniczne Oliwki, iżby się bez nich nasze Kuchnie wcale obejść mogły.

Rośnie na Podolu: w Ogrodach może być rozmnożony z nasienia, gdzie nietylko w piękne wyrasta Drzewo, ale bardzo jest zdalny na Szpalery y kryte Ulice, którym Kwiat, Liście, y *Owoc* wiele przyjemności dodają. Drzewo jest twarde, brunatne, do różnych mniejszych robót zdadne. Gałązki y Liście są bardzo dobre do garbowania skor.

399.

CORNUS SANGUINEA: DEREN ŚWIDWA. U *Lonicera* *Cornus sylvestris*: u *Royena* *Cornus umbellis involucro multoties longioribus*: u innych

zaś pospolicie *Cornus femina*. Jest Krzew czasem do pięciu łokci wysokości wyrastający. Ma Liście owalne, od wierzchu jasno-zielone, od spodu białawe, włosiste y żyłowane, w jesieni iak krwią napoione. Gałęzie są proste, kończą się bez Liści: kora na nich białosiwa. Kwiaty białe w Okółkach. Jagody gdy dojrzeją w jesieni, są czarne, drobne, okrągłe, od wierzchu dołek mające, smaku gorzkiego, obrzydliwego.

Rośnie w Zaroślach pod lasami, osobliwie na gruncie lekkim y nieco wilgotnym. Kwitnie w Maiu, a czasem powtórnie w jesieni. Drogi w lasach mokrych Swidwą obsadzone, gruntuia się iak groble. Korę Amerykanie mięszają do Tytuniu, który palą. W Trydentskim z Jagod gotują olej, który w Lampach palą. Rozmnożenie łatwo się z ziarn staie.

L. G. 883.

CORONILLA: CIECIORECZKA. Jest Rodzay rodzący Strączki. Ma Nitek pyłkowych dziesięć, na dwie kupki zrosłych. Kielich ma dwie wargi, z których zwierzchna ma dwa ząbki zrosłe. Chorągiewka ledwie co dłuższa od skrzydełek. Strączek na osobne przegrodki podzielony. Gatunki te mi są wiadome.

400.

CORONILLA CORONATA: CIECIORECZKA ZWY-

CZAYNA. U Rywina *Coronilla montana*. Ma Pręt podobny do podkrzewinowego. Listeczkow po dziewięć, które są przewrotnie iaiowo okrągłe, y z których dolne są znacznie do pręta przybliżone, y prosto naprzeciwko siebie mają Przysadkę liściową przedzieloną. Rośnie w końcach Roli, osobliwie przy zaroślach podleśnych.

401.

CORONILLA MINIMA: CIECIORECZKA NAY-MNIEYSZA. U Hallera *Coronilla humillima*. Ma Korzeń trwały; Pręt niski, łązący, podobny do podkrzewinowego. Listeczkow dziewięć dzidkowatych, które przeciwko siebie mają Przysadkę liściową wyrzynaną. Strączki mają rogi y knoaty. Kwiat żółty, na długich szypułkach, w gęstych kupkach. Rośnie na podobnych miejscach iak poprzedzająca. Kwitnie w Maiu.

402.

CORONILLA VARIA: CIECIORECZKA UPSTRZONA. U Royena *Coronilla leguminibus teretibus, torosis, unguibus corolla brevibus, caule herbaceo*. Ma Korzeń trwały. Pręt zielny na ziemi leżący, czasem na trzy łokcie długi. Listeczki, których jest bardzo wiele, częścią stoją na przeciw siebie, częścią na przemiany. Kwiaty białe y purpurowo mięszane stoją na długich szypułkach w kątach liści, w nieiaką Koronę zkupione.

Rośnie

Rośnie między Zbożem, a osobliwie na miedzach. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu. Niektorzy zachwalają ją bardzo na paszę dla Bydła.

L. G. 1074.

CORYLUS: LESZCZYNA.

Jest Rodzaj z wpuł-oddzielone-
mi pfciami. Korony nie ma. Kwiaty Samce jedno-listkowe, trzy razy przedzielone; *Kielich* łuskowaty, jedno - kwiatowy: *Nitek* pyłkowych ośm. *Samice* zaś ma; *Kielich* dwu-listkowy, rozpięzony: *Szyiek* dwie: *Orzech* jajowo-okrągły. Linneusz ma tylko dwa Gatunki, inne poczytując za odmiany; dla stateczności iednakże znaków, z Müllerem więcej Gatunkow uczynić trzeba.

403.

CORYLUS AVELLANA: LESZCZYNA POSPOLITA.

U dawniejszych pospolicie *Corylus sylvestris*. Jest Krzew. Ma *Liście* prawie okrągłe, po brzegach wyrzynane, a w tych wyrzynaniach są wycinania ieszcze drobniejsze: stoją na przemian, są od spodu nieco wełniste.

Z iednego Korzenia puszcza wiele Pienków, które pospolicie tylko do sześciu lat są trwałe, ale na to miast corocznie młode wypuszczają. Kora na nich lekka, cienka, brunatno-czerwona, białemi plamkami upstrzona. W niektórych miejscach w Ogrodach niedopuszczając z iednego Korzenia rość wię-

cey iak iednemu pienkowi, stało się wielkim y znacznym Drzewem, co niektórym dało pochop do uczynienia Gatunku drzewnego.

Owoc iest twardą łupiną pokryty: łupina ma nadto zieloną niby pokrywkę, w ktorej siedzi aż do zupełney dojrzałości: w łupinie iest ziarno cienuchną skoreczką powleczone. Rożność tego Owocu czyni rożną odmianę. *A. Pospolita*, która rośnie wszędzie w lasach. *B. Gronista*, na ktorej orzechy stoją w gronach: iak zaś ta, tak y następujące, są ogrodowe. *C. Funtowa*: tak się zowie dla wielkości orzechow: inni zowią Hollenderską, a Niemcy *Zellernus*: ma Orzechy wielkie, okrągłe, od wierzchu przypłaszczone, y same się nieco otwierające: łupina na nich brunatna, biało - bęgowana: ziarno bardzo smaczne. *D. Migdałowa*: ma Orzechy długie, cienkie, zastrzone; łupina na nich iasno - brunatna: ziarno słodkie. Orzech prawie cały pokrywą iest pokryty.

Każda odmiana Leszczyny rozmnożyć się może z posadzonych Orzechow: a z takiego posadzenia iuż y same dzikie w Ogrodach się poprawiają. Sadzą się na wiosnę, przechowywszy przez zimę w wilgotnym Piasku. Grunt naylepszy tłusty, nieco wilgotny.

Drzewa naywiększa zdatność u nas wiadoma na Obręcze. Węgle z niego wysmienite dla Malarzow rysujących: ulepi się

rura z gliny, gdy wyschnie, powtykaia się na pręty poszcpane drewnienka, a zaprawiwszy otwory gliną, spala się na węgle. Z korą postępuiać tak, iak się pod Klonem, (*Acer*) napisało, można mieć farbę do malowania ziemnego koloru.

Orzechy do zażycia ludzom są bardzo żywiące, tuczające, Migdałom bardzo bliskie, nieco przecieź zamulające. Można z nich mieć Chleb, Mięko chłodzące, y Czekoladę bardzo podobną iak z Kakao. Olej wyśmienity, Migdałowemu rowny, tylko iednym zapachem się różniący: z funta ziarn powiano być puł funta Oleju: Malarzom do Pokostow iest bardzo zdatny, osobliwie do farb białych.

Drzewu dawni Lekarze przyznawali skutki, poty y mocz pędzące. Kora, Kotki, ściągająca, y są skuteczne w biegunkach. Kora z korzenia wodą nalana, ma być pomocna na Febrę. Czekolata z Orzechow ma być pomocna przeciwko kamieniowi. Jemioła na Leszczynie rosnąca, była zachwalona na wielką chorobę.

Poki gusła y zabobony wiele ważyły, sławna była u Gornikow z leszczyny wieszczą rozga, (*Virga divinatoria*) teraz nie łatwo kto rozum zachowa do kieszeni, aby temu wierzył. Wiory Leszczynowe wrzucone w Wino, czyszczą go, gdy iest mętne. Kwiaty ile że wcześniej na wiosnę kwitną, są Pszczółom bardzo pożyteczne.

404.

CORYLUS COLUMNNA : LESZCZYNA TURECKA. U Boerhawe *Corylus byzantina*. Tym się różni. Ma *Przysadki* liściowe równo-szerokie, zaostrome. *Pokrywa* na Orzechach iest większa od Orzecha, głęboko wcinana. *Orzechy* ieszcze raz większe od pospolitych.

Oczyzną są Kraie Tureckie: pospolicie Orzechy widziemy przedayne, w niektórych tylko kraiovych Ogrodach rozmnożone. Można mieć z posadzonych Orzechow, które we wszystkich przymiotach zgadzają się z pospolitemi.

405.

CORYLUS MAXIMA: LESZCZYNA NAJWIĘKSZA. Müller poczyta ją za osobny Gatunek dla nieodmienności y stateczności znakow. Ma *Przysadki* liściowe podługne, tępe. *Gałęzie* rosną nierownie prościej w górę. *Pokrywa* na Orzechu iest nierownie dłuższa od niego, mało co ma wcinania. *Orzech* iest podługny, od wierzchu ostry, na ostrzu częstokroć wełnisty. Ziarno ma smak przedni, łupinę cienką.

Dwoiaka iest odmiana. *A. Czerwona*: ma Liście nieco brunatniejące: Ziarno iest skoreczką ciemno czerwoną powleczone. *B. Biała*: Skoreczka na ziarnie iest biała: *Pokrywy* na Orzechach nie są zbyt długie. Orzechy te pospolicie kupuiemy, z których moglibyśmy w Ogrodach mieć rozmnożone.

L. G.

L. 9. 578.

COTYLEDON: ROZŁOG.

Jest Rodzay mający dziesięć *Nitek* pyłkowych. *Otworow* pięć. *Kielich* pięć razy przedzielony. *Korona* iedno-listkowa. Na dnie guzika owocowego iest pięć *tu-sek* miodowych. *Torebkow* nasiennych pięć. Z ośmiu Gatunkow tego Rodzaju, dwa mi tylko są wiadome.

406.

COTYLEDON SERRATA:

ROZŁOG ZĘBKOWANY. U

Royena *Cotyledon foliis radicalibus lanceolatis, crenatis: caulinis subulatis*. Ma *Korzeń* włosienkowy. *Pręt* pojedynczy, soczysty. *Liście* owalne, karbowane. *Kwiaty* po dwa, lub trzy na iedney szypulce, purpurowe, w kłos zakupione. Rośnie na starych murach. Kwitnie w Lipcu.

407.

COTYLEDON UMBILICUS

VENERIS: ROZŁOG

RZĄSA WIETRZNA. U

Syreniusza *Umbiculus Veneris*. Ma *Korzeń* dwuletni tak, iak y *Gatunek* poprzedzający. *Liście* są soczyste, mają podobieństwo do *Tarczy*, od wierzchu wpukłe. *Prętow* wiele. *Kwiaty* biało-żółtawe. Rośnie także na starych murach. Kwitnie w Czerwcu.

L. 9. 622.

CRATÆGUS: *Głóg*. Jest Rodzay mający wiele *Nitek* pył-

kowych, na *Kielichu* osadzonych. *Otworow* dwa. *Kielich* na pięć przedzielony. *Korona* pięciolistkowa na iagodzie stojąca *Jagoda* dwu-ziarnowa. O iednym tylko wiem w Kraiu *Gatunku*.

408.

CRATÆGUS OXYACANTHA:

GŁÓG POSPOLITY.

Jest Krzew, czasem do dziesięciu łokci wysokości wyrastający, y do znaczney grubości. *Kora*, osobliwie na gałęziach, iest popielata. *Łączie* mają ogonki od wierzchu ciemno-zielone, lśniące, od spodu iśnieysze, ale mniej się lśniące, co do wielkości różne, na trzy przedziały przedzielone, zębkowane. *Kwiaty* białe czynią okółki, pachną. *Jagody* podługne, okrągłe, gdy dojrzeją czerwone, mięzyste, suchowate, y wewnątrz żółtawe.

Rośnie prawie wszędzie. Kwitnie w Maiu, a w iesieni *Jagody* dojrzewiają. Gruntem żadnym nie gardzi, aby tylko nie był piaszczysty, y bardzo suchy, albo bardzo mokry. Rozmnożyć się z ziarn może. Są w innych Kraiach odmiany ogrodowe, które się szczepią.

Roślina ta iest iedna z najlepszych na żywe płoty: obcinana bowiem rośnie gęsto, y nie rozchodzi się w korzeniach daleko. Drzewo iest bardzo podobne do bukszpanowego, twarde y trwałe, do różney roboty zdadne. Z *Kwiatow* *Pszczoły* zbierają *Wosk* biały. Z tychże pędzona

dzona Wodka ma być pomocna na Kamień y Kolki.

Jagody, które prości ludzie iadaia, są słodkawe: można niemi karmić Wieprze: uspokaiia, biegunki: na proch utfuczone są pomocne na Kamień. Można z nich tłoczyć trunek podobny do wina: a w Szwy-carach robią napoy podobny do Piwa. Liśćmi leczą się dzikie Zwierzęta oparszywiałe. Niektorzy Ogrodnicy szczepią Gruszki y Jabłka na pieńkach głogowych, aby były Karłami.

L. G. 914.

CREPIS: PĘPAWA. Jest Rodzay mający Kwiaty składane. *Główki* pyłkowe są przerosłe. *Płec* pomieszana, a wszystkie Kwiatki *Dwu-płciowe* rodzajne. *Dno* owocowe nagie. *Kielich* ma na spodzie rząd odpadających łusek. *Ziarno* nasienne jest piorkowate, y ma szypułczkę. Z wielu Gatunkow tego Rodzaju, te mi tylko są wiadome.

409.

CREPIS DIOSCORIDIS: *PĘPAWA WIELKA.* Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* około łokcia wysoki, rogaty, nieco gładki, mający kilka gószkow okrągławych y odstawaiających. *Liście* korzeniowe są lirowate, drobno zębikowane; nagie, gładkie, drobnemi włoskami obwodzone: *prętowe* zaś otulają pręt, są równo-szerokie dzidowate, na spodzie w pośrodku mają czerwoną

plamkę, y od pręta bardzo zębikowane przysadki liściowe: liście *gałzdkowe* są równo-szerokie, z zębem od pręta. *Szypułki* kwiatowe są długie, nagie, iedno-kwiatowe, zawsze w górę stoiaące. *Kielich* kosmaty, mączny, z drugim pobocznym równo-szerokim. *Kwiaty* żółte, nim się rozwiną, czerwienieją.

Rośnie na mieyscach piaszczystych. Ma w sobie gorycz, y wypuszcza sok mleczny. Dopokita Roślina młoda iest, ma być Owcom y przyjemna, y pożyteczna.

410.

CREPIS TECTORUM: *PĘPAWA DACHOWA.* Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* rogaty, bruzdowany, z wielą gałzdkami, które w długości równiają się Prętowi. Liście *prętowe* mają od pręta długie zęby: *gałzdkowe* są niedzielone, równo-szerokie, nieco strzałkowate, z zakrzywionym wierzchem. *Kwiaty* zawsze stoia w górę. *Kielich* bruzdowany, ma drugi poboczny, y w podług lipkie włoski.

Rośnie na suchych Gruntach, Łakach, y częstokroć na Dachach. Kwitnie w Czerwcu.

411.

CREPIS BIENNIS: *PĘPAWA DWU-ROZNA.* Ma *Korzeń* dwu-roczny. *Pręt* rogaty, kosmaty, kruchy, czasem do trzech łokci wysoki. *Liście* wszystkie są lirowato-pierzaste, od spodu szczecinkami osadzone.

Kielich

Kielich ma drugi poboczny, iest bruzdowany, w podłuż miękkimi kolcami osadzony.

Rośnie na łąkach y w lasach, na miejscach trawnych y otworzystych. Kwitnie w Maiu y Czerwcu. Roślina ta Pszczołom iest pożyteczna: z Kwiatu bowiem na Miod y Wosk zbierają.

L. 9. 55.

CROCUS: SZAFRAN. Jest Rodzay mający trzy *Nitki* pyłkowe: *Otwor* ieden. *Korona* sześć razy podzielona, równa. *Blizny* na otworze są zwinięte. Lubo Linneusz ieden tylko czyni *Gatunek*, wszystkie inne za odmiany poczytując; słusznie przecięż dwa *Gatunki* uczynić należy.

412. *

CROCUS SATIVUS: SZAFRAN PRAWDZIWY. U *Rozena* *Crocus floribus fructui impositis tubo longissimo*: u innych niektórych *Crocus autumnalis*. Ma *Cybulkę* okrągłą, od spodu nieco płaską, pokrytą skorką brunatną, grubą, siatkową: puszcza wiele włosienkowych korzonkow. Od wierzchu wypuszcza *Pochewkę* iedno-listkową, a z tej *Kwiat* z długą kwiatową rurką.

Dziko rośnie w Francyi, Szwaycarach, Portugalii: rozmnożony teraz iest w Niemczech, Anglii, &c. y kiedy się zimna nie boi, bez wątpienia, że y u nas mogłby być pożytecznie rozmnożony. Dawniej

Szafran z Azyi był najsławniejszy: teraz Austryacki tamtemu w niwczym nie ustępuje.

Chcąc go mieć obficie, obiera się grunt, z ktorego w poprzedzającym roku zebrano ięciemień, a teraz leży ugorem. Grunt powinien być równy, mierny y suchy. W Kwietniu przeorze się: zagony dadzą się wąskie. W Maiu potrząśnie się krótkim gnoiem, y powtornie się przeorze, a trzeci raz ku końcowi Czerwca. Po trzecim przeoraniu posadzą się Cebule rzędami, po trzy cale daleko od siebie, y tyleż głęboko.

Kwitną w iesieni: wtedy z rana zrywają się całe Kwiaty, a przyniosłszy do Domu, wybierają się tylko same blizny z częścią szyki, które są Szafranem. Szafran ten świeży suszy się. Rozpościera się na sitach trzy cale grubo, podłożywszy, y nakrywszy białym papierem: a gdy tak postoi w gorącym piecu, przyłoży się deską y ciężarem. Po godzinie wyimie się z pieca, y ostrożnie przewróciwszy, znowu do pieca wsunie. Powtorzy się to kilkakrotnie: aż nakoniec zakropi się piwem, y zupełnie dosuszy.

Po zebranych na roli Szafranie, wybierają się Cybule, chędożą z łupin y korzonkow, y znowu w ziemię sadzą.

Prawdziwy y dobry Szafran powinien być purpurowy, lśniący, ale nie mażący, ani wilgotny. Ma swoy własny przenikający zapach, smak gorzkawo korzenny, y farbuie wodę żółto.

Nie

Nie zdał się ten, który w palcach jest tłusty y wilgotny, który palców nie farbuje, który mało co ma zapachu, y który z wielą blademi nitkami jest pomieszany.

Zażywa się do Potraw, Ciast, y niektórych lekarstw. Ma skutki rozgrzewające, rozwalniające, bole uśmierzaające, y sen sprawujące: y w takich potrzebach daje się różnym sposobem wewnątrznie y zewnątrznie. Bardzo zdrowy jest Piersiom, posila głowę y Serce, czyści Macicę, uspokaja bicie serca, czyni wesołym: ale go zbyt nie zażywać nie trzeba; Duchy bowiem żywotne czyni leniwe, y zawrot głowy sprawuje.

Z tym wszystkim, jeżeliby z iakowey mógł szkodzić okolicności, odbierają mu się złe przywary przez gorącość potraw, lub pieczenie ciasta. Wszakże wschodnie Narody obficie go zażywają bez szkody. Nie utwierdza się y owych zdanie, którzy mniemali, że śmiertelnego śmiechu bywał przyczyną. Nie zaręczam za prawdą tych, którzy każą Sućce szczenney bonońskiej często dawać Szafran, aby się Pieski podobne do Lwow udawały.

Woda Szafranem podług upodobania zafarbowana, farbuje pięknie żółto, lecz ta farba na podłe rzeczy przykosztownaby była. Nie przydam już więcej nic, tylko to: że aby się Szafran długo nie psował, chować się powinien dobrze upchany w woreczkach wełnianych lub ie-

dwabnych, y skrzyneczkach na mieyscu suchym.

413.

CROCUS VERNALIS: SZA-FRAN WIOSNOWY. Linneusz poczytał go tylko za odmianę, ale stateczność różniących go znaków każe mieć za osobny gatunek. Ma *Cebulkę* podobną do poprzedzającej, ale bardziej zpłaszczoną. *Poczekwa* składa się z dwóch części. *Nitki* pyłkowe krotsze od poprzedzających, y kwiaty nie są tak głęboko wcinane. *Kwiaty* różnego koloru.

Nayduie się w Ogrodach: jest bardzo trwały: żadnym gruntem nie gardzi, y w Cebulach obficie się rozmnaża. Gatunek ten nie daje Szafranu, ale się tym przymila, że kwitnie zaraz po śniegach, y wtedy, kiedy jeszcze żadnych innych Kwiatów widzieć nie można. Wczesny iego Kwiat jest pożyteczny Pszczołom, z którego na Wosk noszą.

Co trzeci tylko rok, gdy liście powiędną, wykopią się Cebule, y suchą przechowają: w iesieni zaś posadzą się na swoje mieysca.

L. G. 1083.

CROTON: KROCIEŃ. Jest Rodzay z wpół oddzielonemi Pfciami. Kwiaty *Samce* mają *Kielich* wałeczkiowaty, pięć zęb-kowy: *Koronę* pięcio-listkową: *Nitek* pyłkowych od 10. do 15. na kupki podzielonych. *Samice*

zas mają *Kielich* wielo-listkowy : *Korony* nie mają : *Szyka* na troje podzielona : *Torebka* nasienna trzy-komorkowa, iedno-ziarnowa. Jest wiele Gatunkow, ale w Kraiu naszym żadnego nie widziałem : wspomnę więc tylko o tym iednym, z ktorego mamy *Farbę Lakmus* zwaną.

414.

CROTON TINCTORIUM:
KROCIEN LAKMUS. U Royena *Croton foliis ovatis, plicatis, scabris, capsulis e pedunculo ramoso pendulis.* Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* zielny, nie wysoki, krzaczysty. *Liście* na cienkich y długich ogonkach, są romboidalne, wykrawane. *Kwiaty* w gronach, wierzchołkowe *Samice*, dolne *Samice* : mają ośm tylko *Nitek* pyłkowych w kupce, *Kielich* y *Koronę* pięc-listkową.

Dziko rośnie w ciepłych Kraiach Europy, ale w Francyi umyślnie zasiewają. Nie widzę ia przyczyny, dla ktoreyby ta Roślina u nas być nie mogła, gdyby z niey iaki był pożytek widziany : możnaby ją corocznie siać wcześniej na inspekie, y potem rozsadzać.

Dawni Lekarze zażywali soku y Liści tej Rośliny zewnątrznie na gubienie Brodawek. Naywiększy z niey pożytek czyni *Farba błękitna*, *Lakmus* zwana, *Malarzom* znaioma. Między *Kielichem* y *ziarnami* nayduiący się sok, zaprawuie się moczem y wapnem, a wysuszony jest *Lakmusem*.

Farbę tą płotno natarte, pierwey zielenieie, a potym błękitnieie. Przedayna widzieć się daie w tabliczkach : powinna być lekka, czysta, y pięknie błękitna. Od kwasu każdego czerwienieie, a od ługowey *Soli* zielenieie : ztąd się zażywa na doświadczenie wod mineralnych.

L. 9. 566.

CUCUBALUS: KUKUBA.
Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych 10. *Otworow* trzy. *Kielich* nadęty. *Korona* pięc-listkowa, ktorey listki mają paznogcie. *Torebka* nasienna trzy-komorkowa. Są u nas niektore Gatunki.

415.

CUCUBALUS BEHEN:
KUKUBA MAK PIENISTY.
U dawniejszych y Syreniusza *Papaver spumeum*: u Royena *Cucubalus floribus trigynis, calicibus glabris, capsulis trilocularibus.* Ma *Korzeń* trwały, głęboko w ziemię idący. *Kielich* okrągły, gładki, siatkowo żyłkowany, nadęty. *Torebka* nasienna trzy-komorkowa. *Kwiat* u nas biały.

Rośnie na suchych łąkach, w trawnych Ogrodach, na gruntach kamienistych. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu. Liście młode na wiosnę zażywać się mogą na zieleninę. Z Kwiatu Pszczoły na Wosk noszą.

416.

416.

CUCUBALUS TARTARICUS: KUKUBA TATARSKA.

Ma *Pręt* bardzo poideńczy. *Liście* podobne Jzopowym. *Kwiaty* białe, stoią naprzeciw siebie na poideńczych y podniesionych szypułkach, mają listeczki przedzielone. Naydowałem w prawdzie nieobficie, ale na miejscach trawnych.

417.

CUCUBALUS CATHOLICUS: KUKUBA SYBERYJSKA.

Ma *Korzeń* trwały, wielki, gruby. *Liście* długie, dzidowo-iaowo-okrągłe: *Pręt* około pułtora łokciowy, w gałęzie się rozchodzący. *Kwiaty* zielono-żółte stoią na szypułkach potroynych lub poczwornych, mają listki przedzielone, y są zkupione w nieiaką wiechę. *Kielich* lśniący, brunatny. Rośnie na trawnych miejscach. Kwitnie w Czerwcu.

418.

CUCUBALUS OTITES:

KUKUBA USZNICA. Należy wprawdzie względem znaków do tego Rodzaju, ale ma *Płec* wcale oddzieloną. *Korzeń* gruby, mięsisty, głęboko w ziemię idący. *Pręt* wysoki. *Liście* wąskie, na swoich początkach lipkie. *Szypułki* kwiatowe równoszerokie, niedzielone. *Kwiaty* drobne, żółte, przy kolankach prętowych w obrzedni. *Kłós* zkupione. Rośnie na pagorkach pia-

szystych między Wrzosami. Kwitnie w Czerwcu.

L. G. 1092.

CUCUMIS: OGOREK. Jest Rodzaj nam dobrze znaiomy, ktorego Botaniczne te są znaki. *Płec* na puł oddzielona. *Główki* pyłkowe przerosłe. *Kielich* pięć zębkowy. *Korona* na pięć części podzielona. *Kwiaty* Samce mają trzy nitki pyłkowe: *Samice* zaś otwor trzydzielny. *Owocem* iest Jabłko. *Ziarna* nasienne mają ostrą obwodkę.

419.*

CUCUMIS MELO: OGOREK MELON. Różni się od innych Gatunków tym, że rogi *Liści* są okrągławe, y że *Owoc* pospolicie iest niegładki. Jak ten, tak wszystkie inne Gatunki mają wic długą, łazącą, y gdy mogą czego, wąsami się czepiającą. Rzadko w którym Ogrodzie, osobliwie Dworskim, Melon iest nieznaomy.

Właściwą Melonów Oyczyzną są Kraie Kałmuków. Kilka mają odmian. *A. Kantalupy:* mają podobieństwo do płasko ściśnionej, brodawkowatej kuli. Są czarne, zielone, y białe. *B. Siatkowe:* Owoc wielki, długi, skorka cienka, siatkowana, wewnątrz zielona: mięsiwo ciemno żółte: *Ziarna* drobne żółte. *C. Zebrowe:* mają 12. rowków: mięsiwo żółte, od ośrodków się dzielące. *D. Ranne:* Owoc mały, okrągły, nieco siatkowany: mięsiwo przednie-
żółte.

żółte. *E. Białe*: Owoc podługny, ku szypułkowi się zcieśniający: skora gładka, mięsivo białe żółtawe.

Pospolicie utrzymują się na Jnspektach, y tak u nas potrzeba, iezeli wcześniej chemy mieć Owoc do zażywania. Jezeli się względ na wczesność opuści, będą w swoim czasie y w Ogrodzie, iako w Litwie na niektórych miejscach widzieć się daie. Jezeli posieją się w Ogrodzie; obierze się na końcu Marca, lub początku Kwietnia miejsce zabudowane, tylko od strony południowej otwarte: przez lato w suche czasy pomoże się polewaniem, y iezeli być może, dla sporniejszego dojrzewania, albo całe miejsce okryje się oknami na utkwionych kołeczkach: albo każdy owoc już bliski dojrzałości, osobnym szklannym dzwonem.

Owoc ten, za zdaniem rozumnych Lekarzow, iest orzeźwiający, zapach iego przyjemny, smak słodko-winny, nieco korzenny. Sok iego prędko się rozchodzi w ciele: chłodzi mocno, y umniejsza przyrodzoną transpiracyą, ale mocz pomnaża. Dla chłodzących własności, można go zalecić Suchotnikom, ile że Żółądka wcale nie obciąża. Zbytne przecięż zażycie, łatwo biegunki być może przyczyną, albo oziębic Żółądek, y zprowadzić Febrę.

Surowo - wodniste Melony, nie powinnyby się zażywać z Cukrem, ale z Pieprzem y Solą. Między wszystkiemi Kantalupy

są nayprzednieysze: a po tych, iak Ogrodnicy nazywają, *Romana Succado*, y Portugalski. Tak doyrzafe, iak niedoyrzafe, smażą się w Cukrze.

Z Kwiatu Pszczoły zbierają Miod y Wosk. Mleko z ziarnow iest chłodzące, można go do Orszady mięszać. Oley z Ziarnow obfity y słodki.

Ziarna Melonowe y czteroletnie zdadzą się do posiania: naylepsze są dwuletnie. Kto nie ma Dzwonow szklannych do nakrywania doyrzewiających Melonow, może sobie zrobić krosienka dzwonkowate z rozek, y pojedynczym okleiwszy Papierem, oliwą napuścić: a będą tak skuteczne iak Dzwony. Wreszcie mięsivo świeżego Melona ztarte, przykładą się na zapalenie oczu; a skora iest Koniom zdrowa.

420. c

CUCUMIS SATIVUS: OGOREK ZWYCZAYNY. Tym się różni, że ma *Liście* z kątami całemi, (*rectanguli*) Owoc podługny, kosmaty. Odmiany są kilkorakie: *A. Pospolita*: Owoc krotki, drobno parchowaty. *B. Hollenderska*: Owoc długi, nie tak parchowaty, y nieznacznie trzyboczny: często się w odmianę pospolitą obraca. *C. Zielona*: na Owocu skorka zielona, gdy doyrzeie żółcieie. *D. Biała*: na Owocu skorka biała: mięsisty Owoc, mało ma ziarn.

Ogorki pospolicie sieją się w Ogrodach gospodarskich, im raniey

raniey można, tym wcześniefy też będą owoce. Na Podlasiu Drohiczyn naywięcey wydaie Ogorkow pospolitych. Ktorzy chcą mieć Owoce bardzo ranne, sieją w Ziemi na Jnspektach. Nasienie naylepsze iest trzy-letnie.

Owoc ten soli się y kwasii do zażywania, przekładając w naczyniu liśćmi winnemi, wiśniowemi, koprowemi gałązkami, y nalewając solową wodą. Gdy się ukwaszą, daią się na Stoły. Ostatnie drobne, niedorosłe, przed zimą marynuią się z przydatkiem winnych liści, Kopru, Pieprzu zwyczajnego tłuczonego, albo Tureckiego całego, bobkowych liści, &c. y podobnie nalewają się słoń wodą: do zażycia przez zimę.

Sok słodkawy owocu tego, y iego ziarna, są wielkim orzeźwieniem ludzkich Żołądkow y Krwi: dlaczego Ogorki, lub ich sok, są osobliwiey skutecznemi w gorączkach, opadaniu ciała, y Febrach wrzodowych. Uleczono tym Hektykow, ale dobry Żołądek mających: w zamulonym bowiem Żołądku, Ogorek wielce iest szkodliwy.

Ogorki kwaszone zdadne są do Pieczeni, ale ktoby ich zażywał do Baraniny, bardzoby się zuchwale na ich beśpieczeństwie zasadzał. Sałata z surowych Ogorkow z Oliwą, Octem y Pieprzem, potrzebuie mocnego żołądka. Marynowane wzbudzaią wprawdzie appetyt, ale dla Korzeni przydanych, bardzo rozpalają.

Z Ziarn nasiennych także

Mleko, także Oley, iak z Melonowych. Kwas ogorkowy dobrym iest napoiem w gorączkach pospolitych ludzi. Z Kwiatu samcowego Pszczoły na Miod zbierają.

421. o

CUCUMIS FLEXUOSUS:
OGOREK TURECKI. U Gesniera *Dalechampa Lacuna*: u Gerarda *Cucumis anguinus*: u Mathiola zaś *Cucumis longus*. Ma Liście z kątami, w ktorych są znaki na łapki: Owoc długi, wątkowaty, gładki, bruzdowany, zakrzywiony, zielony lub biały. Tak się utrzymuie, y tak zażywa, iak Gatunek poprzedzający.

422. o

CUCUMIS ANGUINUS:
OGOREK WĘZOWY. Ma Liście na łapki podzielone. Owoc wątkowaty, bardzo długi, gładki, y kilkakrotnie zakręcony. Tak się może utrzymywać, y zażywać iak inne.

L. G. 1091.

CUCURBITA: BANIA. Jest Rodzay po większey części znaiomy. Zgadza się z poprzedzającym Rodzaiem, że ma Płec w puł oddzieloną: Głowki pyłkowe przerosłe: Kielich pięc-zębaty: Koronę pięć-dzielną: Samce trzy Nitki pyłkowe. Tym się zaś różni, że Samice mają Otwor pięć-dzielny: y że w Jabłku ziarna nasienne mają Obwodkę nabrzmiałą. Gatunki tu nale-

należące mają pospolicie wic rozciągającą się, y wąsami czepiającą.

423. *

CUCURBITA LAGENARIA: BANIA TYKWA. Ma Liście y Pręty białą włną okryte. Owoc drzewiasty. Kwiat biały. Ziarna nasienne na końcu iak ucięte.

Owoc bardzo wielorakie ma odmiany: ma kształt Dzbana, Flaszki, Lewaru, Trąby, &c. gdy uschnie, tak twardnieje, że ziarna y ośrodek wyrzuciwszy trwałym naczyniem, w domu być może. Amerykanie, osobliwie błakający się, rzadko inne znają naczynia.

U nas chcąc aby Tykwy dojrzały, albo trzeba pierwej sadzić na Jnpsekie, a potym rozsadzić w Ogrodzie: albo posadziwszy w zwyczajnym czasie w Ogrodzie na miejscu od południa tylko otwartym, gdy się ieden, drugi Owoc pokaże, resztę wici nadłamać, aby zastawionym tylko przysporzyć dojrzałości. Dobrze jest, gdy się daia kratki do czepiania w górę: tak bowiem Słońce lepiej skutkuje.

424. *

CUCURBITA PEPO: BANIA DYNIA. U Mathiola, Duranta, Theodora, Dalechampa, *Cucurbita indica*: u Włochów *Zucca marina*: u Royena *Cucurbita seminum marginatum*. Ma Liście na łapki podzielone. Owoc gładki, bardzo

Tom I.

rożnego kształtu. Kwiat jest żółty.

Niektóre odmiany bardzo są pospolite w naszych wiejskich gospodarskich ogrodach. Są okrągłe, zpłaszczone owoce, podługne, gładkie, rowkowane, w pośrodku osobno iak czapka wyrastające, białe, zielone, żółte, paskowane, &c. czasem do dwu łokci wielkości wyrastające. Ziarna sadzą się wtedy na wiosnę, kiedy się inne sieie warzyw: Owoc w iesieni dojrzewa.

Wieśniacy Owocu tego rożnie zażywają, z tym wszystkim ich przyprawy są albo ciężkie do strawienia, albo nadymające, y zawsze mięsiwo Bani jest mało żywiące, w słabym żołądku prędko gnijące.

Pieszczeni przecież mogą mieć y dla siebie smaczne y niezłe potrawy. Z przydatkiem dwóch części mąki pszenney, iaiet, y Pietruszki, będą wysmienite klusieczki. Odgotowawszy w sztułkach mięsiwo Bani, y wodę odławszy, przyda się rosół, zetrze się, zmiesza z tartym pszenym chlebem, iaiami, imbierelem, pieprzem, y upiecze na tort. Część iedną Bani, z dwiema częściami mąki rozprawiwszy kwasem, iak zwyczajnie na Chleb, będzie Chleb wysmienity. Pręty, osobliwie wierzchołkowe, obfupione, y dobrze odparzone, zażywać się mogą na Sałatę z Oliwą, Octem, Solą y Pieprzem.

Na bardzo długie chowanie, odgotują się Banie, przebiż przez durszałak, y płasko w na-

M

czy-

czyniach iak Placki wysuszają. Przed zażyciem sztuczka takowego Placka odparzona, nadzwyczajnie pęcznieie.

Z ziarn Mleko chłodzące, pożyteczne iest w gorączkach, może się przydawać do Orszady. Z nich Oley słodki y obfity. Ośrzodki świeże z Bań kładą się na boiejącą y rozpaloną głowę.

425. *

CUBURBITA VERRUCOSA : *BANIA BRODAWKOWA.* Ma Liście na łapki podzielone. Owoc guzikami, iakby brodawkami, osadzony. We wszystkim ten Gatunek ma podobieństwo do poprzedzającego, tylko że Owoc mniejszy, łupina twarda.

Odmiany bardzo są wielorakie. Ziarna sadzą się w Ogrodzie na wiosnę : w iesieni Owoc dojrzewa. Z owocu tak, iak z Tykwow, można mieć małe naczynia.

426. *

CUCURBITA CITRULUS : *BANIA ARBUZ* U Ronyena *Cucurbita seminum marginata basi dilatata.* Ma Liście na wiele części podzielone. Owoc gładki.

Co do Owocu, bardzo wielorakie być mają odmiany : ia nie widziałem tylko iedne z mięsiwem białawym, drugie z czerwonym. Utrzymywania takiego potrzebuia iak Melony. Podole y Ukraina nasza ma ich podobieństwem : Oyczyzną zaś właści-

wą iest Apulia, Kalabrya, y Sycylia.

Pod gładką, cienką y zieloną skorką, iest mięsiwo bardzo soczyste, słodkie, które surowo się zażywa. Arabowie z soku czynią sobie napoy na podróż. W Egipcie dopoki ten Owoc iest, rzadko innym pokarmem żyją ludzie. U nas nie dochodzi tej przedniej dobroci, którą ma w ciepłych Kraiach, y od zbytniego zażycia wstrzymywać się trzeba, dlatego, że gwałtownie chłodzi, y prędko w żołądku gnieie.

W Kuchni Owoc może się zażywać do chłodzących Potażiow. Ciasto z mąki y Arbuza pieczone, iest żółte, smaczne, y tym zdatne, ktorzy ochłodzenia potrzebuia. Ziarna nasienne tak są zdatne, iak wszystkim innym gatunkow tego Rodzaju.

427. *

CUCURBITA OVIFERA : *BANIA JAJOWA.* Ma Liście na łapki podzielone. Wąsy niby na siedm palcow podzielone. Owoc przewrotnie jajowy.

Dziko rośnie około Astrakanu; u nas sadzą się ziarna na wiosnę w Ogrodzie, dając tyczki, po ktorychby się Wicie wąsami czepiały. Kwiat y Liście zgadzają się z pospolitemi Dyniami, tylko nie są tak kosmate, y Liście nie tak bardzo podzielone. Wąsy są proste, y kończą się ślimakowato - kręcone, częstokroć na siedm wąsikow podzielone.

Owoc

Owoc gładki, wielkości iaja, mający bręgi białe, y tak twar-
dą łupinę, że z wielką chyba
trudnością nożem przebita być
może. Owoc tylko się chowa
dla przyjemności widoku, sta-
wiając go na Kominach, O-
knach, &c.

Jest jeszcze ieden Gatunek
tego Rodzaju, *Cucurbita Melo-
pepo*, ale u nas podobno wcale
nieznajomy. Nie kładzie się ani
w iwie, ale ma Pręt stojący, mo-
cny, gałęzisty, a przy tym wą-
sy. Ziarna tak można w Ogro-
dzie sadzić iak pospolitych Dyni.
Owoc częścią może być zaży-
wany iak innych Dyni; częścią
iak Tykwy na naczynia obro-
cony.

L. G. 351.

CUMINUM: KMIN. Jest
Rodzaj mający Kwiaty w O-
kołkach. *Nitek* pyłkowych pięć.
Orworow dwa. *Okółek* kwiatow-
y na cztery mniejszych po-
dzielony. *Pokrywy*, tak powsze-
chne iak szczegulne, są na cztery
części podzielone, długie, szcze-
cinkowate. *Kwiatki* wszystkie
rodzayne, a listeczki ich serdu-
szkowate. Owoc iaiowo-okrągły,
bręgowany. Rodzaj ten, tylko
ma ieden Gatunek.

428. 6

CUMINUM CYMINUM:
KMIN WŁOSKI. Ma Korzeń
biały, cienki. Pręt około dwu
piedzi wysoki, gałęzisty. *Liście*
koprowym podobne, ale dro-
bniejsze y krotsze. *Kwiaty* blado-

czerwone. *Ziarna* nasienne po-
długne, bręgowane, siwo-żółte.

Nasienie, które jest większe
od krajowego Karolku, ma smak
neco korzenny, ale słabszy od
Karolkowego. Zżywa się wię-
cey do Lekarstw iak do Kuchni:
ma skutki wiatry pędzić, y na
czyszczenie Macicy.

Rośnie dziko w Egipcie y
Murzyńskim Kraiu: w Sycylii
y Malcie zasiewają go obficie,
zkąd mamy przedayny. Można-
by go mieć y u nas z posia-
nego na wiosnę nasienia.

L. G. 1079.

CUPRESSUS: CYPRYS. Jest
Rodzaj z wpół oddzielonemi
Piciami. *Nitki* pyłkowe są w
kupki zrosłe. *Korony* niedostate.
Kwiaty Samce mają cztery *Gło-
wki* pyłkowe bez nitek, w łus-
kach kotkowych siedzące. *Kwia-
ty Samce* mają Szyszki: pod
każdą łuską jest kwiatek, kro-
rego cząstki ledwie widziane być
mogą. *Owocem* Orzech rogaty.
Gatunki tu należące, są Drzewa.

429. *

**CUPRESSUS SEMPER VI-
RENS: CYPRYS ZAW'SZB
ZIELONY** U Turnetorta y nie-
których *Cupressus famina*: u
Royena. *Cupressus foliis imbr-
catis erectis.* Jest Drzewo zna-
czney wysokości. Mniemają, że
w Hebrayskim texcie Pisma S.
jest pod imieniem *Gopher*. Ma
Listeczki iak Dachowka za siebie
zachodzące: *Gałązki* czworo-
rogate, w okrągach stojące. *Kora*

na Drzewie kasztanowo-brunatna. Orzechy włoskim w wielkości się równające, z czerwona-
wami wewnątrz ziarnami.

Drzewo to jest iedno z najpożyteczniejszych. Ma zapach bardzo długo trwający, jest gęste, mocne, marmurkowane, lśniące, czerwona-
we, y plamkami upstrzone; a co mu największą czyni zaletę, jest to: że go żaden robak nie tyka. Różne rzeczy z niego robione, mogą się swoim sposobem nazywać wieczyste. Budowa nad wszystkie inne naytrwalsza. Płynię z niego żywica naksztaft Terpentyny, przyjemnego zapachu.

Ogrody, Podworza, Ulice, &c. tym Drzewem obsadzone, bar-
dzoby zdrowiu ludzkiemu wiele pomagały: obfite bowiem balzamiczne y korzenne cząstki, które to Drzewo wypuszcza, tak naprawiają powietrze, że już dawnych czasow ztąd Wyspa Kandy sławna była, do ktorey Lekarze nieuleczonych Suchotników odsyłali. Drzewo y Orzechy zażywają się do ściągających y wysuszających zewnętrznych lekarstw. Balzam z Szyzkow ma być bardzo skuteczny na rany. Są, którzy mniemają, że w czasie powszechnego Potopu Korab był z tego Drzewa budowany.

U nas dotąd dla osobliwości tylko to Drzewo duszono w Oranżeryach, utrzymując w naczyniach: nic zaś pewniejszego z doświadczeń y w zimnych krajach czynionych, iako, że na wolnym

powietrzu dobrze wytrzymaie, byleby tylko w młodości ochra-
niane było. Nie lepiejzeby było, co się zapomagamy w muiey pożyteczne Topole włoskie, y podobne Drzewa, abyśmy się zapomogli w Cyprys, y nimi Dwory, Ogrody, &c. obsadzali? Pofudniowe strony Kraiu, mogłyby zasiewać całe Gaie Cyprysowe.

Rozmnożenie y utrzymywanie tak się uczyni. Orzechy zapiszą się z Francyi: nie wiem dlaczego Pisarze Leśnictwa Francuzi, bardziey zalecają z Langwedocyi y Prowancyi nasienie, iak z okolicy Paryża. Pospolicie dostanie się już tylko z Orzechach nasienie, które bez musu samo się z Orzechow wypruszyć powinno.

Mieysce do posiania zrobi się naksztaft Inspektu: odkopawszy, nakładzie się gnoiu, y nasypie ziemi. Nasienie na wiosnę posieie się gęsto, ale nie głęboko. Przed zimą to mieysce całe otoczy się bitemi kołami y Żerdziami: na zimę po Żerdziach otuli się zewsząd y z wierzchu matami, słomą: pięknych dni Zimą odkrywać można od strony południowej. W czwartym roku na wiosnę przesadzą się Drzewka, gdzie się podoba, ile można z bryłką ziemi około korzenia. Przesadzone Drzewka iedney y drugiej zimy otulą się słomą, daley potym niczego potrzebować nie będą.

430. *

CUPRESSUS DISTICHA:
CYPRYS DWUDZIELNY.

U innych *Cupressus Americana*, albo *Virginiana*. Ma Listki dwudzielne, rozpostarte, na zimę odpadające.

Jest to Drzewo iedno z największych, co do pożytku z poprzedzającym się równiające. W Ameryce wyrasta do 70. stop wysokości, a 30. grubości. Nie gardzi gruntem ani mokrym, ani suchym: na suchym przecięż lepiej się udaie. Pokazały doświadczenia, że na zimna trwalszy iest od poprzedzającego, ale o nasienie trudniej, ile że go z Ameryki zapisać potrzeba.

L. G. 6.

CURCUMA: OSTRYZ. Jest Rodzay mający wprawdzie pięć *Nitek*, iedna przecięż tylko pyłkowa iest, a cztery próżnych. *Otwor* ieden. Z dwu Gatunkow, iednego Korzeń nam iest znaiomy.

CURCUMA LONGA: OSTRYZ ZOŁCIEN. U Rojena *Curcuma foliis lanceolatis, utrinque acuminatis: nervis lateralibus numerosissimis*. Ma Korzeń podłużny, główkowy, knotowaty, ciężki, zewnątrz ciemno żółty, wewnątrz zaś poki świeży szafranowy, gdy się zastarzeie czerwony. *Pręt* około puł łokcia wysoki. *Liście* dziadowate, na długich ogonach,

iasno-zielone, z wielą pobocznymi Żeberkami. *Kwiaty* żółtawo-czerwone, w Kłos zakupione.

Korzeń iest u nas przedayny: który w Aptekach zowie się *Terra merita*, a u naszych Wieśniaczek Jmbierem żółtym. Ma zapach korzenny, balsamiczny, nie bardzo przyjemny: smak nieco ostry, gorzkawy. Już dawno od Lekarzew poczytany iest za środek rozwalniający, czyszczący, y rozdzielaający. Rzadko ktore iest *Rhabarbarum*, ktoremuby tym Korzeniem przyjemniejszego nie dano koloru.

W Farbierni iest ieden z bar dziey zażywanych na żółtą farbę. Nasze Wieśniaczki w niektórych mieyscach mocząc go w wodzie nie tylko dla Dzieci na Wielkanoc iaia, dla siebie Nicie y Płotna farbią: ale nad to zażywaią go do Ciasta y Potraw zamiast Szafranu. Wyrosłby u nas z świeżego Korzenia na Wiosnę posadzonego w naczyniu, ale pieszczonogo potrzebowalby w cieple utrzymywania. Dziko rośnie w Wschodniej Jndyi.

L. G. 170.

CUSCUTA: KANIANKA. Jest Rodzay Roślin *Podszewnicznych*, albo nie mających prawdziw go Korzenia, tylko się z innych Roślin żywiący. Ma *Nitek* pyłkowych cztery, *Otworow* dwa. *Kielich* cztery razy przedzielony. *Korona* z iedney sztuki. *Torebka* nasienna dwukomorkowa. Jest u nas ieden Gatunek.

431.

CUSCUTA EUROPEA:
KANIAŃKA POSPOLITA.

Nie ma *Korzenia*, lecz nasienie wypuszcza nitkę ślimakowato-kręconą, która się okręca o Rośliny blisko stojące, y one niszczy, sok z nich sobie przywłaszczaiać. *Liści* nie ma, tylko w niektórych miejscach drobne, wąskie, skorkowate łuseczki. Kwitnie w Sierpniu.

Wiedzą nasze Wieśniaczki, że naypospoliciey się znayduje między Lnem, który wniwecz obroci, ieżeli się nie zapobieży. Wczesne wypielenie naywiększym jest ratunkiem. Ziele to zwolna laxuje. Bydłu jest przyjemne, lecz Konie go nie ruszą.

L. M. II. p. 166.

CYCAS: SAGOWE DRZEWO. Jest Rodzay Palmow mający Owoc suchy, pestkowy. Gatunek tylko jest jeden.

CYCAS CIRCINALIS: SAGOWE DRZEWO OKRĘGOWE. U Royena *Cycas frondibus pinnatis: foliolis linearilanceolatis, stipitibus spinosis.* Jest Drzewo w wielu stronach wschodniey Indyi rosnące, którego *Gałęzie* grzebieniaste, stoją w okręgach. U nas możnaby go mieć z posadzonych wierzchołków, ale trzebaby go zimą trzymać w cieple, a latem więcej mu przydać ciepła, iak jest zwyctayne nasze kraiowe.

Z tego Drzewa mamy *Sago* na Stołach znaiome, które są ziarna do perłowych Krupek podobne. Indyanie wiercą dziurę w drzewo, dla obaczenia czyli drdzeń ma doyrzały: ieżeli doyrzały iest, ścinaia go, wybrany drdzeń tłuką, od nitek czyszczą, płoczą, suszą, y przesiewaią na mąkę do używania na chleb.

Mąkę taką gorącą wodą na ciasto rozprawiaia: ciasto przez dziurkowate naczynia na ziarna przetłaczaią: te ziarna ususzone są *Sago*. Ziarna te są zewnątrz biało-żółtawe, wewnątrz białe, bez zapachu, maią smak lipko-flegmisty. Anglicy, Francuzi, y Hollendrzy, wielki niemi handel prowadzą: upakowane w skrzynie y fasy, daleko rozwożą. Trwaią wiele lat bez zepsucia, im zaś są świeższe, tym bielsze, y miększe do gotowania. Jeżeliby nadpleśniały, tylko się kilka razy w czystey wodzie opłoczą, y wysuszą, a staną się odświeżonemi.

Niektorzy tym Ziarnom bardzo wielkie daią pochwały: całe przecięż ziarna zażyte, w słabym żołądku są niestrawne, mało żywią, nadymaią, zamulaia. Naypożytecznieysze są, gdy się z wodą lub rosołem na nieiaką obrocą galaretę, lecz na to długo gotować się muszą.

P. *Malouin*, który w wielu chorobach zaleca *Sago*, podaię sposob miękkiego gotowania. Każe on twarde z ziarn skorupki ocierać, potym w ciepłej wodzie płokać, y łyżkę ziarn, do funta wody włożywszy, trzy-

mać

mac gorąco przez godzinę przy ogniu, ale bez gotowania. Po godzinie pozwoli się gotować przez półgodziny, łyżką ziarna rozgniatając. Przebił się przez sito, albo wygniotł przez chustę, y przydawszy rosolu lub Mleka, powtornie się przez półgodziny gotuje. Na misie potrząśnie się Cynamonem, Szafrańcem, Cukrem, y obłoży cytrynowemi skorkami.

Takie Sagowe polewki, za świadectwem tegoż P. Malouin, mają być bardzo pożytecznym lekarskim pożywieniem w Hektyce, Suchotach, Reumatyzmie, Katarach.

Są, którzy Ryż więcey szacują iak Sago; a niektorzy pospolitą mannę nad wszystko przekładają. Wierzchołkow Drzewa Sagowego zażywają także Indyjanie na pokarm. Z kory robią Pancerze, które tak są mocne, że onych prawie żadna Kula nie przeszyje. Młode pąki liściowe przędą na Nicie.

L. G. 201.

CYCLAMEN: GDULA. Jest Rodzay mający pięć Nitek pyłkowych. Otwor ieden. Korona kotkowa, odgięta, guzik owocowy otaczająca. Rurka korony bardzo krótka. Gardziel wystawiająca. Blizna na słupku zaostrzona. Jagoda iedno-komorową torebką otulona.

432.

CYCLAMEN EUROPAEUM: GDULA ZIEMNA. U Syre-

nusza *Cyclamen*: u Royena podobnież: u C. Bauhina *Cyclamen hedera folio*. Ma Korzeń wielki, okrągły, ściśniony, trwały. Liście rogate, serduszkowate, na pojedynczych ogonkach, w pośrodku czarną plamę mające. Szypułki kwiatowe długie, soczyste, prosto wyrastają z korzenia, które po opadnięciu Kwiatu, w nieiaką szrubę się skręcają. Kwiat pierwey kwitnie, nim się liście rozwinią, y ma listeczki odgięte.

Za świadectwem Syreniusza ma się u nas naydować w lasach ciemnych, osobliwie dębowych, dotąd przecięż nie widziałem, tylko w niektórych kwiatowych Ogrodach, gdzie się naydują wielorakie Kwiatow odmiany, osobliwie białe y purpurowe. Kwitnie w Sierpniu y Wrześniu. Można mieć w Ogrodzie z posianego nasienia.

Korzeń, osobliwie w iesieni, wykopany, ma z początku wolny y flegmisty, a potym ostry, gryzący smak, y gwałtownie laxuje: ztąd niebezpieczny. Dawniey zalecano go na wypędzenie robaków: teraz się nie zażywa.

L. G. 928.

CYNARA: KARCZOCH. Jest Rodzay mający Kwiaty składowane; Główniki nitkowe przerosłe; Płec pomieszana: wszystkie dwu-płciowe Kwiatki rodzajne. Kielich rozszerzony, którego łuski iak dachowka zachodzą: są mięsiste, wyrzynane, y ostro się koń-

kończące. Ogrody nasze dwa małą Gatunki.

433. *

CYNARA SCOLYMUS: KARCZOCH WŁASCIWY. U Syreniusza iest pod tymże imieniem: u Royena *Cynara foliis pinnatis, laciniis serratis*. Linneusz mniema, że ogrodowy iest tylko odmianą dzikiego: Müller zaś czyni dwa Gatunki: opiszę znaki obydwóch.

A. Karczoch dziki. Ma Korzeń trwały. Pręt wysoki. Liście częścią pierzaste, częścią niedzielone, kolące. Kielich z iaiowokrągłych łuskow. Dno owocowe smaczne, ale nie bardzo mięsiste. Kwiaty błękitne albo białe. Rośnie dziko w Francyi y w Sy-cylii. W Ogrodach nazywa się Karczochem Francuzkim

B. Karczoch ogrodowy. Ma Liście pierzaste, nie kolące. Łuski kielichowe tępe, wyrzynane. Dno owocowe znacznie mięsiste: y tym się tylko różni. U Ogrodników nazywa się Karczochem Angielskim.

Dno owocowe z miękkimi cząstkami łuskow kielichowych, zażywają się różnie przyprawione na pokarm zdrowy y łatwy do trawienia; lecz jeżeli takimi być mają, sos do nich iak najprościejszy być powinien. Francuzi tą Rośliną leczą wodnicę: biorą po rowney części Wina de Madera, y soku wyciśnionego z liści prętowych, to zażywać każą po trzy łyżki na raz co rano y wieczor.

U nas Karczochy najsławniejsze są Krakowskie. Rozmnożenie ich początkowe czyni się z nasienia. Nasienie wybiera się krotkie, pękate: długie bowiem y smagłe dają odmianę podłą. Sieie się na wiosnę na wilgotnym y tłustym gruncie: na takimże przesadza się, upatrując miejsca tylko od południowej strony otworzystego. Na zimę otoczy się miejsce kółkami, y grochowinami okryie tyn bardziej, im większe są mrozy.

Na wiosnę oddziela się wypustki młode z korzenia, y rozsadzają: co corocznie czynić potrzeba, ile że stary Korzeń po trzecim roku pospolicie nikczemne zwykł wydawać główki. Dla zachowania, rozmnożenia, w przypadku nadzwyczajney zimy, można iaką liczbę korzeni posadzić w piasek na zimę do piwnicy. Z Puchu, który po okwitnieniu na główkach się znajduje, można robić bardzo przednie płotna.

434 *

CYNARA CARDUNCULUS: KARCZOCH KARDA. Ma Korzeń trwały. Liście kolące, na poprzeczne części podzielone. Kwiat dobrze błękitny.

Dziko rośnie w Kandyi; u nas tak może być rozmnożona y utrzymywana, iak poprzedzające Karczochy. Zażywają się tylko różnym sposobem przyprawiane Żebra liściowe, y młode Pręty, które aby były smaczniejsze, blechuią się pierwej. Blechowanie zaś to tak się czyni.

Gdy

Gdy już Pręty przyzwolicie podrosną, lekko łyczkami lub słomą okręca się y przytula liście do pręta: cała Roślina obysypie się ziemią, wierzchołek tylko zostawiwszy. W ośmiu tygodniach są wyblechowane. Y z tej Rośliny puchu kwiatowego może być przednie płożno.

L. G. 183.

CYNOGLOSSUM: PSI JEZYK. Jest Rodzay mający pięć Nitek pyłkowych: Otwor ieden. Liście kosmate. Korona leykowata, iedno-listkowa, z zamkniętą gardzielą, guzik owocowy otaczająca. Ziarna nasienne płasko-ściśnione, na wewnętrznej stronie szyki osadzone. Z siedmiu Gatunkow ieden mi tylko wiadomy.

435.

CYNOGLOSSUM OFFICINALE: PSI JEZYK ZWYCZAYNY. U innych wielu *Cynoglossum vulgare*: u Royena *Cynoglossum foliis lanceolato ovatis, corollis calicem aquantibus*. Ma Liście szeroko-dziadowate, bezogonkowe, kosmate. Korzeń trwały. Kwiat ciemno-czerwony. Nitki pyłkowe krotsze od Korony.

Rośnie na odłogach y gruntach nieuprawnych. Kwitnie w Maiu y Czerwcu. Korzeń na wiosnę wykopany, nim się liście znacznie powiększą, wyciśniętym swoim sokiem, ma skutki bole uśmierzające: ususzony

zaś traci swoje skutki. W Aptekach niektórych znayduie się *Massa pillularum de Cynogloss*, która ma sen sprawować, y służyć na zimne flusy.

L. G. 87.

CYNOSURUS: GRZEBIENICA. Jest Rodzay Trawy mający trzy Nitki pyłkowe. Otworow dwa. Kielich dwu-łuskowy, iedno-kwiatowy. Na iednej stronie kłoska iest Listek osobnego kształtu, miejsce niby Pokrywy zastępujący. Te mi tylko Gatunki dotąd są wiadome.

436.

CYNOSURUS CRISTATUS: GRZEBIENICA TĘGA. Ma Korzeń trwały. Listek pokrywkowy iest na poprzeczne części podzielony. Rośnie prawie na wszystkich Łakach, osobliwie na niskich, gliniastych, y nieco wilgotnych. Kwitnie pospolicie w Czerwcu.

Do zasiewania na łąki ta Trawa nie ma zalety, ile że nie rośnie gęsto: gdzie przecięż iest potrzeba ukarmienia Skopow, tam pożytecznoby było zasiał iakie miejsce, y wypaść Skopami: przedziwnie się bowiem tuczą, y mięso ich osobliwszego nabiera smaku.

437.

CYNOSURUS DURUS: GRZEBIENICA TWARDA. Ma Kłoski na iednej stronie zdźbła na przemiany, bez szypkowskie stojące, przyciśnione, tegie,

tęgie, tępe. *Zdźbło* niskie. *Liście* gładkie. *Kłoski* kwiatowe są bez *Listka* pokrywkowego, trzykwiatowe, równo-szerokie, tępe, gładkie, iak Dachówka za siebie zachodzące. *Kwiatki* ściśnione bez ości. Rośnie na łąkach. Jest to Trawa bardzo chuda y nikczemna.

438.

CYNOSURUS CÆRULEUS:
GRZEBIENICA BŁĘKITNA. Ma *Listek* pokrywkowy nie dzielony. *Liście* błękitniejące. Rozkłada się w nieiakie Okręgi. Nayduie się na wielu mokrych łąkach, które poki są wodą zalane, przebiiając przez wodę błękitne okręgi, nadzwyczajny łąkowyś czynią widok.

L. 9. 66.

CYPERUS: CIBORA. Jest Rodzay Trawy mający trzy *Nitki* pyłkowe. *Otwor* ieden. *Korony* nie ma, ale na to miejsce dwa rzędy plewkowych łusek, iak Dachówka za siebie zachodzących. *Ziarno* nasienne iedno, nagie.

439.*

CYPERUS ESCULENTUS:
CIBORA KASZTANKI ZIEMNE. Ma *Pręt* trzyboczny, nagi. *Okółki* kwiatowe obfite w listki. *Główki* korzeniowe iaiowo-okrągłe, których paski iedne za drugie zachodzą. *Korzeń* trwały.

Syreniusz zdaie się namieniać, że się u nas nayduią na wil-

gotnych y wodnistych miejscach: nigdzie przecież dotąd nie znalazłem. Mniemam, iżby nie powinno być trudno utrzymywać umyślnie w Ogrodach. Rośnie dziko w Arabii, Syrii; we Włoszech, Hiszpanii, y Francyi umyślnie rozmnażają.

Główki korzeniowe, czerwone, łuskowate, mięsiste, mączne, słodyczy Kasztanom podobne, są dobrym pokarmem dla ludzi. W Weronie y Wenecyi, pełnemi Koszykami się przedają, pod imieniem *Dolci Thrasi*. Gotują się, albo surowo zażywają.

440.

CYPERUS FLAVESCENS:
CIBORA BLADO-ZOŁTA. Ma *Pręt* trzyboczny, nagi. *Okółek* trzylistkowy. *Szypułki* kwiatowe pojedyncze, nie równe. *Kłoski* ściśnione, dzidkowate, żółto-brunatne. Rośnie na błotnych miejscach.

L. 9. 1015.

CYPRIPEDIUM: TRZEWIK. Ma ten Rodzay *Nitki* pyłkowe, y *Otwory* przerosłe, których ma dwa. *Miodownik* jest brzuchaty y nadęty. Jeden mi tylko Gatunek iest wiadomy.

441.

CYPRIPEDIUM CALCEOLUS: TRZEWIK TRZEWICZEK. *Korzeń* ma wiele mięsistych Nitek. *Prętów* puszcza kilka,około puł łokcia wysokich. *Liście* prętowe są iaiowo-dzidowate.

wate. Kwiaty żółte, lub czerwone, stoją na cienkich szypułkach.

Rośnie na gruntach gliniastych. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. W Ogrodzie utrzymując wystrzegać się potrzeba częstego przysadzania, od którego pospolicie niszczeje.

L. G. 877.

CYTISUS: SZCZODRZENICA. Jest Rodzaj mający dziecięć *Nitek* pyłkowych na dwie kupki zrosłych. *Kielich* jest na dwie łapki podzielony. Z pomiędzy iedenastu Gatunkow tego Rodzaju, te mi tylko są wiadome.

442.

CYTISUS SUPINUS: SZCZODRZENICA LEŻĄCA. Ma *Korzeń* trwały. *Gałęzki* słabe, włosiste, leżące. *Liście* gładkie na kosmatych ogon-

kach iaiowo-okrągłe. Kwiaty ciemno-żółte, stoją w okółkach na wierzchołkach *Prętow* y *Gałęzi*, mają *Kielich* rurkowaty, brzuchaty, włosisty, na dwie łapki podzielony. Pod Kwiatami jest kupka *Liści*.

Naydowałem w Zaroślach pod lasami, skąpo wprawdzie y nie obficie. Kwitnie w Czerwcu.

443.

CYTISUS AUSTRIACUS: SZCZODRZENICA NAWROT. Ma *Liście* dzidowate, gładkie, popylone. *Pręty* stojące, krzaczyste, wiechowate, krzewinkowate, częstokroć około łokcia wysokie: poki młode, zieloną skorką okryte. Kwiaty blade-żółte, stoją w Okółkach, y mają kupkę *liści* pod sobą.

Naydowałem w otworzystych trawnych lasach, częścicy iak Gatunek poprzedzający. Kwitnie w początkach *Maia*.

D.

D.

L. G. 86.

DACTYLIS: PSIA TRAWA. Jest Rodzaj właściwej Trawy, mającej trzy *Nitki* pyłkowe, *Otworow* dwa. *Kielich* jest ściśniony, dwuluskowy, z których łusk iedna jest więksi, y ma ostrze na grzbiecie.

Z Gatunkow tego Rodzaju ieden tylko mi jest wiadomy.

444.

DACTYLIS GLOMERATA: PSIA TRAWA KUPOWA. Ma *Korzeń* trwały. *Zdźbła*, albo *Słoma*, okrągłe, gładkie, bęgowane, ciemnozielone.

zielone, w liście obfite, w górę stojące pospolicie, częstokroć na trzy łokcie wysokie. *Liście* stoją na przemiany, są ciemno-zielone, mają pochwęki ściśnione, zewnątrz kosmate, z ostrzem, y długą, tępą, a częstokroć dzieloną skoreczką. *Pręt* główny wiechy iest kręcony, y ma kosmate ostrza. *Wiecha* iest na kupki podzielona. *Kłoski* iednoboczne, owalne, ściśnione. *Plewki* cztery, czasem mniej Kwiatowe.

Rośnie wszędzie, naybuyniej iednak w cieniu y wilgoci. Kwitnie w Czerwcu. Pasza z tey trawy iest twarda, y tylko Konie iey używają. Psy tey trawy czasem szukają, y nią się do womitow pobudzają.

L. 9. 485.

DAPHNE: WILCZE ŁYKO. Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych ośm, *Otwor* ieden. *Kielicha* nie ma. *Korona* na cztery części rozdarta, niby zwiędła, nitki pyłkowe otula. Owocem iest *Jagoda* iedno-ziarnowa. Gatunki te mi są wiadome.

445.

DAPHNE MEZEREUM: WILCZE ŁYKO POSPOLITE. U *Royena* *Daphne floribus sessilibus infra folia elliptico-lanceolata*. U *Syreniusza* y dawniejszych *Chamaelea*. Jest Krzewina gałęzista; gałązki mają korę siwą lśniącą. *Liście* są lśniące, gładkie, lancetowe, prędko od-

padające, przez szrodek wpozdłuż mają żyłkę zn czną; nie pokazują się aż po owiednieniu Kwiatow. *Kwiaty* czerwone stoją po trzy, y razem wzięte czynią nieiaki Kłos: opadają prędko, mają zapach przyjemny. *Jagoda* okrągła, iasno-czerwona: *Ziarno* w niej nakształt iaja, ale zaostrome.

Rośnie w lasach ciemnych. Kwitnie wcześniej na wiosnę zaraz po śniegach: *Jagody* w Sierpniu dojrzewają. Krzewina ta w lasach niska, w Ogrodach dla pachnącego y wczesnego Kwiatu, do znaczney wyrasta wysokości. W iesieni się w lasach wykopią młode Krzewinki, y do Ogrodu przesadzą.

Wszystkie części tey Rośliny, Korzeń, Kora, Liście, a osobliwie *Jagody*, mają wielką ostrość: y na ciało przyłożone pryszczą. Połknięte rozpalają usta, gardło, y szczokę, czynią nadzwyczajne pragnienie, womity, płynienie żołądka, niespanie, małaczenie, niewymowne osłabienie, y częstokroć śmierć. Ktoby zażył, ratunkiem iest iak nayprędsze danie na womity, dla zupełnego wyrzucenia zażytych części. *Kwiaty*, lubo przyjemnie pachną, w zamkniętey przecięż izbie wiele szkodzić mogą. Nie tylko zaś ta Roślina iest niebezpieczna ludziom, ale y innym Zwierzętom: *Krowy* y *Woły* od jagod krwią gnoją: *Psy* y *Wilki* zdychają, tak dalece, że szczęścią jagodami *Wilka* otruć można.

Nie-

Niektorzy Szynekarze mają niegodziwy zwyczaj moczyć iagody w gorzałce, dla dania iey większey ostrości. Lekarze starali się y tey Rośliny zażyć na ratunek chorych ludzi. *Barbeirac* przewióką uczynioną z korzenia przez uszy, dawał ratunek oczom. Wodą z korzeniem gotowaną wymywiąc *Perry*, leczył rakowe wrzody; *Hill* zaś Podagrę. Dawnieysi dawali wewnętrznie Dekokt na wodnicę, y nieczyste guzy: lecz zawsze iest przywiązane niebezpieczeństwo. Z Soku wygniecionego z Kwiatow, może być czerwona farba do malowania. Nasi Bartnicy w niektórych miejscach dłuźnie u Barci wilczym iykiem otykają: zagraniczni zaś Gospodarze twierdzą, że Pszczoły od tey Rośliny uciekają.

446.

DAPHNE LAUREOLA: *WILCZE ŁYKO MNIEYSZE.* Jest Krzewina podobna poprzedzającej, ale zawsze niższa. *Liście* grube, od spodu blade, stoją bez znacznych ogonków na około gałązkow, są podługne, lśniące, y trwałe. *Kwiaty* żółte, po kilkanaście w kupce między liśćmi. *Jagody* małe, podługno-okrągłe, gdy dojrzeją czarne.

Rośnie na podobnych miejscach iak y poprzedzające, ale rzadziej. Kwitnie zaraz po śniegach. Jagody dojrzewiają w Sierpniu. Co do swoich własności, zgadza się z poprzedzającym.

L. G. 246.

DATURA: BIELUN. Jest Rodzay mający pięć *Nitek* pyłkowych: *Otwor* ieden. *Kielich* rurkowaty, rogaty, y odpadający. *Korona* leykowata, tasdowana. *Torebka* nasienna czterylupinowa. Gatunek u nas ieden iest znaiomy.

447.

DATURA STRAMONIUM: *BIELUN DZIĘDZIERAWA.* U niektórych *Datura Turcarum.* Roślina ta początkowo z Ameryki pochodząca, teraz tak iest pospolita, iż wszędzie dziko rośnie.

Korzeń ma gruby, nierowny, z wielą włosienkowemi, roczny. *Pręt* rozdzielaący się w liczne gałęzie nieporządne, dęte, ku wierzchołkom się na dwa mniejsze dzielące. *Liście* są nie małe, gładkie, ciemno-zielone, płaskie, żyłkowane; co do kształtu iaiowe, na około mają buchty puł-miesiączkowe: stoją w kątach między gałązkami y prętem naprzeciw siebie, na długich ogonkach. *Kwiat* nie mały, biały, leykowaty, na krotkich szypułkach, między gałęziami y prętem, lub między gałązkami w kątach, albo między liśćmi y gałązkami. *Kielich* ma pięć ostrza. *Korony* ostrza giną w miękki kolczyk. *Torebka* nasienna nie mała, iaiowo-okrągła, kolcami okryta, cztero-komorowa. *Ziarn* nasiennych wiele: są czarne, tym się od zażywaney *Czerpnuski* różniące, że są

wieg-

większe, szersze, y korzennego zapachu nie mają. W reszcie cała ta Roślina ma zapach odrażający.

Rosnie osobliwie przy parkanach, na podwórzach, y dziedzińcach. Kwitnie od Maja aż do jesieni. Chcąc ją zgubić, potrzeba kilka razy przez lato wykosić, niedopuszczając do związania się nasienia: w drugim roku koszenie się powtórzy, a czasem y w trzecim, ile że nasienie w ziemi pozostałe, nie każde w jednym roku wschodzi.

Od dawnych czasów ta Roślina jest uznana za truciznę. Jest to ta, z której skutków dawniej mniemane wypadały czary, którą Złodzieje zasypiali Strożów, aby bezpiecznie kraśli; a nierządne Osoby, Nierządnicę, aby tym bezwstydniej żądze swoje wypełniali. Znali oni miarę y wagę bez przesadzenia.

Liście, Kwiaty, a osobliwie nasienie na proch utłuczone, w wodzie, w winie, lub mleku zażyte, sam smrodek z tego w zamkniętej izbie, a jeszcze bardziej kadzenie, rzucając nasienie na węgle, bardzo złe za sobą niesie skutki, podług ich wielości, y okoliczności ciał ludzkich.

Nieostrożne zażycie przynosi utratę pamięci, pomieszanie rozumu, nieczułość zmysłów, szaleństwo: zda się tym, którzy zażyli, że się z niemi to dzieje, co mówią o Czarownicach: stają się iak najgorzej bezwstydnymi: napada na nich drżenie, łamanie, zimny pot, czę-

stokroć paraliz: pragnienie wielkie, osłabienie serca, zawrót głowy, drętwienie oczu, utrata mowy, nadzwyczajna w całym ciele gorącość, czasem zimno: Żywot brzmie, ból głowy nadzwyczajny: zgrzytanie zębów: zupełna utrata sposobności do sprawy małżeńskiej. Częstokroć śmierć wszystko kończy. Po śmierci za świadectwem Hallera, pokazuje się mózg być pomieszany kawałkami krwi piekłej.

Wszystko się to dzieje mniej więcej, podług wielości zażycia, y okoliczności Osoby, która zażyła. Ratunkiem jest iak najszybsze lekarstwo na wómitę, a potem ocet, lub bardzo wiele kwaśnej Serwatki: przytym częste enemy solą, mydłem, lub Tabaką.

Y tey tak szkodliwej przez się Rośliny, umieli ale doskonali Lekarze, zażyć na ratunek ludzi. P. Störck wyciśnionym y wygotowanym sokiem, dając od puł grana aż do trzech, leczyl najtrudniejsze łamanie, zamulenia wnętrzości, nawet y szaleństwa. O Liściach dawno wiadomo, że świeżo przykładane na miejsca bolejące, ból uśmierzają: tylko na oczy przykładając się nie mają, którym bardzo szkodzą.

L. 9. 333.

DAUCUS MARCHEW. Jest Rodzaj mający Kwiaty w okolkach. Znaki są te: Nitek pyłkowych pięć: Otworów dwa. Pokrywka powszechna pierzasta, y

szcze-

szczegulna. Kwiaty promieniste, wyiąwszy środkowe, wszystkie dwupłciowe. Owoc szczerinkowatemi włoskami osadzony. Z pięciu Gatunkow, ieden nam znaiomy.

448.

DAUCUS CAROTA: MARCHEW POSPOLITA. U Galena *Daucus agrestis*: u Kluzyusza *Daucus vulgaris*: u C. Bauhina *Daucus officinarum*: u Syreniusza *Sisyr luteum*. Ma Korzeń wrzecionowaty, mięsisty, dwulitni. Pręt wysoki; Liście podwoyno-pierzaste, z listeczkami głęboko wcinanemi, y ostremi ząbkami. *Okołek* kwiatowy iest wielo-szypułkowy, gdy nasiona dojrzewaią, ztula się niby w nieiakie gniazdo. *Pokrywa powszechna* składa się z czterech pierzastych liści. *Okołeczki* stoią na twardych szypułkach, a ich *Pokrywki szczegulne*, są wielkie, y składaią się z wielu równo-szerokich dzidkowatych liści. *Kwiatki* wszystkie rodzajne, pospolicie białe, procz średniego, który iest purpurowy. *Korona* nie równa, pięćlistkowa. *Ziarna* nasienne kosmate.

Marchwi dwoiaka naygłówniejsza iest odmiana. *Dzika*, która inaczej nazywa się *Ptasim gniazdem*. *Müller* ią wprawdzie chce mieć za osobny gatunek: słusznie przecież z *Linneuszem* y innemi za odmianę poczytana tylko być powinna: cała bowiem iey różnica od ogrodowej, zawisła na tym, że dla

swey dzikości iest na weyrzenie kosmatsza, że Korzeń ma chudszy, twardy, y do zażycia niezdatny: że nie ma żadnego za pachu korzennego. Rośnie na rolach, osobiwie na międzach, y w Ogrodach przy płotach. Kwitnie w Lipcu. Ziele z niey poki nie zakwitnie, tak świeże, iak ususzone, iest Bydłu przyjemne.

Druga odmiana iest *ogrodowa*, która się w Ogrodach utrzymuie do Stołowego używania, y która się osobiwiey różni Korzeniem przez pielegnowanie wydoskonalonym. Ta znowu ma swoje pod-odmiany: iedna ma Korzeń *biały*, druga *pospolicie żółty*, trzecia *gorąco-żółty*, czwarta *czerwony*.

Pożyteczna ta y zdrowa do Stołowego używania *Korzeni* Roślina, iak się utrzymuie w Ogrodach, wiadomo wieśniakom. Świeżego gnoiu nie lubi tak, iak wszystkie Rośliny, których *Korzeni* zażywamy. Pospolicie sieie się na wiosnę: w iesieni wykopuie się: na zimę do używania *Korzenie* się zakopuia w suchym piasku, na miejscu suchym, y od mrozow ubeśpieczonym: na wiosnę niektóre z przechowanych *Korzeni* sadzą się na nasienie. Z tym wszystkim wiem z własnego doświadczenia, że nie ruszana przed zimą *Marchew*, albo wcześniej przesadzona, zimy się nie lęka: umnieyszą sobie więc trudow Gospodarze w szukaniu sposobności chowania na zimę, gdy część, ktorey dopiero przyszłego

lata zażywać maia, nie ruszając w Ogrodzie zostawiwszy, na wiosnę dopiero wcześniej wykopią, poki Pręta na nasienie nie puści. Podobnym sposobem przed śrzedkiem Września przesadzają się niektóre Korzenie, aby na przyszłe lato nasienie wydały. Nasienie do siania najlepsze jest trzecieletnie.

Marchew ogrodowa jest pożywieniem dla ludzi bardzo zdrowym, y nie naprzykrzonym: nadyma przecięż: biała jest nayspodlejsza. Wielu chorym bardzo zdrową jest potrawą. Sok iey do zgęstwienia przyzwoitego gotowany, zdatnym do zażycia staie się Syropem. Z Marchwi daie się mocna y dobra gorzalka pędzić. Z śrędkowych Kwiatkow purpurowych, osobliwiey z dzikiey Marchwi wyciśnionych, można mieć przednią czerwoną farbę do farbowania. Ziele świeże Krowom Mleko pomnaża: Korzenie Bydło y Swinie tuczą. Z nasieniem Piwo roione, nabiera przyjemnego smaku, y skuteczności na Kamień.

Sok wyciśniony z Korzenia, zewnątrznie y wewnątrznie zażywany, ma skutki odmiękczenia, pomocny iest w dysenteryi. Korzeń pognieciony, za świadectwem wielu Lekarzow, osobliwszym sposobem leczy Rakę, y stare wrzody. Korzenia wewnętrzne zażycie zaleca *Ponnet* Suchotnikom. Nasienie zażywaiąc iak Harbatę, pędzi wiatry y moczu. Surowy Korzeń albo sok z niego, wypędza z Dzieci

robaki. Syrop z Marchwi, usunie-
rza Kaszel.

L. 9. 681.

DELPHINIUM: OSTROZKA. Jest Rodzay maiający wiele *Nitek* pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych: *Otworow* trzy. *Kielicha* nie ma. *Korona* więcey iak cztery-listkowa. *Miodownik* rozszczepany, y w tyle ostrogowaty. *Owocem* mieszek nasienny. Gatunki w Kraiu te mi są wiadome.

449.

DELPHINIUM CONSOLIDIDA: OSTROZKA POLNA. U *Gesnera Delphinium sylvestre*: u *Kluzyusza Delphinium vulgare*: u *Turneforyusza Delphinium segetum*: u *Syrenusza Consolidida regalis*. Ma *Korzeń* roczny, cienki, drzewiasty, kręcony, y nieco kręgielkowaty. *Pręt* gęzisty, w liście obfity. *Liście* do koprowych podobne, dolne stoia na ogonkach, wyższe są bez ogonkow. *Kwiat* błękitny. *Miodownik* jedno-listkowy.

Rośnie na polach, osobliwie między Żytem. Kwitnie w Lipcu. *Boerhave* y *Linneusz* poczytują tę Roślinę za truciznę, niemasz przecięż doświadczeń, ktoreby to mniemanie potwierdziły. Owszem dawnieysi zażywali Korzenia na Kamień, Ziele na rany, a z Kwiatu *Konserwę*, *Wodkę*, albo *Extrakt*, na Kamień, rany, y oczy rozpalone.

Cukier-

Cukiernicy sokiem z Kwiatów wyciśnionym farbują cukry błękitno. Tenże sok z Ałunem gotowany daje farbę błękitną do farbowania. Pszczocom Kwiat jest ulubiony, y bardzo wiele z niego na Miod noszą.

450.

DELPHINIUM AIACIS:
OSTROZKA OGRODOWA.
U Rywina *Delphinium sativum*:
u Turneforcyusza *Delphinium hortense*. Ma Korzeń, Liście, Miodownik, Kwiat, Owoc, podobne iak u poprzedzającej: lecz Pręt jest pojedynczy, nie gałęzisty.

Utrzymuje się, osobliwie pełna, w Ogrodach zabawnych, dla Kwiatów przyjemnych, lubo nie pachnących. Sieie się obrzednie na wiosnę bez przesadzania. Kwitnie w Lipcu. Kwiaty są różnego koloru: błękitne, białe, różnie czerwone, mięszane, bręgowane, kropkowane: pełne, lub pojedyncze.

451.

DELPHINIUM ELATUM:
OSTROZKA WYNIOSŁA. U innych *Delphinium perenne*. Ma Korzeń trwały, główkowy. Pręt około dwóch łokci wysoki. Liście stoją na długich ogonkach, wcinane, włosiste. Kwiaty ciemno-błękitne. Miodownik dwulistkowy, z przedzielonemi, y na ostrzu brodatemi wargami.

Naydowałem w zaroślach, na końcu pol będących. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu. W Ogrodzie można ią mieć z posianego

Tom I.

N

na wiosnę nasienia: przesadza się dopiero w trzecim Roku. Z Kwiatu Pszczofy na Miod zbierają. Za świadectwem *Müllera* Roślina ta ma być Wołom śmiertelną trucizną.

L. G. 811.

DENTARIA: ZYWIEC.
Jest Rodzay mający cztery *Nirki* pyłkowe dłuższe, dwie krotsze. Listki *kielichowe* wpozdłuż się z sobą ztykają. *Blizna* na słupku jest wycinana. *Stręk* podłużny, sprężynowato się otwierający, ma dwie łuski zakręcone. Z trzech Gatunków tego Rodzaju, wszystkie mi są w Kraiu wiadome.

452.

DENTARIA ENNEAPHYLLOS: ZYWIEC DZIEWIĘCIOLISTKOWY. U Teodora *Dentaria trifolia*: u Royena *Dentaria foliis omnibus ternatis*. U Syreniusza *Sanicula quinquefolia*, y w tym Rozdziale opisuje pięć gatunków, które podług terażniejszych Botanistów są tylko odmianami, y z których odmian tylko następująca widzieć mi się dała.

Ma Korzeń trwały, niby z knotków, albo iakich białych zębów złożony. Liście potrojne stoją po trzy: są podługne, zastrzone, karbowane. Pręt około pułłokcia wysoki. Kwiat brudno-czerwony.

Rośnie na pagorkach w ciemnych y nieco wilgotnych lasach. Kwitnie w Maiu. Jeżeliby

była

była potrzeba mieć w Ogrodzie, można na wiosnę posiać nasienie, albo w iesi ni przesadzić korzenie w mieyscu przyémionym. Niektorzy Lekarze przypisywali korzeniowi tej Rośliny moc czyszczącą; przyznawali mu skuteczność na wielką chorobę y flusy: nazywali oraz *Malus Henricus*, albo *Lathraea squamaria*.

453.

DENTARIA BULBIFERA: ŻYWIEC GŁOW KORODNY. U Cezalpina *Dentaria minor*: u Kluzynsza *Dentaria Baccifera*: u C. Bauhina y Morysona *Dentaria heptaphyllos*. Ma Korzeń trwały podobnie z knotow złożony. *Liście* dolne pierzaste, wierzchowe poiedyncze.

Rośnie na podobnychże mieyscach, y kwitnie tegoż czasu. Między liśćiami y gałązkami naydują się główeczki iak cebulki, przez ktorych rozsazanie można rozmnożyć, ieżeli potrzeba.

454.

DENTARIA PENTAPHYLLOS: ŻYWIEC BABIE ZĘBY. Korzeń iest trwały, bardziej od wszystkich z drobnych ząbkow złożony. *Liście* innym podobne, kosmate, karbowane, ale dolne stoją po siedm, wierzchowe po pięć, y są palczaste.

Gatunek ten iest w ciemnych lasach naypospolitszy. Kwitnie w Maiu. Rozmnożyć się może sposobem gatunku pierwszego. Dawniej z tym zielelem pędzoną

wodkę zachwalano na niemoc padającą.

L. 9. 565.

DIANTHUS: GWOZDZIK. Jest Rodzay mający dziesięć *Nitek* pyłkowych, *Otworow* dwa. *Kielich* wałeczkowy z iedney sztuki, ma u spodu cztery łuski. *Korona* pięć-listkowa, ktorey płatki mają u spodu paznogcie. *Torebka* nasienna iednokomorkowa, wałeczkowa. Dawniej wszystkie gatunki Gwozdzikow, były pod imieniem *Cariophyllus*. Z ośmnastu Gatunkow, następujące w Kraiu mi są wiadome, częścią dzikie, częścią w Ogrodach.

455.

DIANTHUS BARBATUS: GWOZDZIK BRODATY. Ma Korzeń trwały. *Liście* dzidkowate. *Kwiaty* zkupione. Łuski u Kielicha iaiowo-okrągło-szydłowate, rowney długości z rurką Kielicha.

Rośnie w wesółych lasach, w mieyscach trawiastych. Kwitnie w Lipcu. Kwiat ma zapach przyjemny, dziki iest pospolicie czerwony: lecz w Ogrodach zabawnych utrzymywane, różnych są kolorow, częścią poiedyncze, częścią pełne. Nasienie sieie się na wiosnę: w Maiu rozsadzki się rozsadzają: w iesieni powtornie się przesadzają. Dalszych potym lat rozmnażać można przez rozdzieranie y rozsazanie wcześniej w iesieni korszonkow.

456. *

456.

**DIANTHUS CARTHUSI-
ANORUM :** *GWOZDZIK
KARTUZEK.* Ma *Korzeń* trwa-
ły. *Liście* wąsko - dzidkowate,
tęgic, trzy-żyłowe. *Pręt* nieco
kosmaty. *Kwiaty* zakupione. Na
Kielichu przysadki łuskowe ia-
iowo-okrągłe, ościste, y pra-
wie rowney długości z rurką
Kielichową.

Utrzymuje się w Ogrodach za-
bawnych. Kwitnie w Lipcu. Na-
sienie się sieie na wiosnę, w ie-
sieni się rozsadki rozsadzają, y
zostają bez dalszego przesadza-
nia. Z Kwiatów Pszczoły na
wosk zbierają.

457.

DIANTHUS ARMERIA :
GWOZDZIK DZIKI. Ma
Korzeń roczny. *Kwiaty* w kupki
zakupione czerwone, łapki ich
zaostrzone z iednym lub dwoma
ząbkami. Na *Kielichu* przysadki
łuskowe są dzidkowe, kosmate,
długością równające się rurce
Kielichowej.

Rośnie na miejscach urodzay-
nych. Kwitnie w Lipcu. Chcąc
go mieć w Ogrodzie, posieie
się wcześniej na wiosnę nasienie,
a w Maiu rozsadki się rozsadzają.

458.

DIANTHUS PROLIFER :
GWOZDZIK GŁÓWKOWY.
Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* około
puł łokcia wysoki. *Liście* wą-
skie. *Kwiaty* w główkę zku-
pione. Na *Kielichu* przysadki
łuskowe są iaiowo-okrągłe, tę-

pe, y dłuższe od rurki Kieli-
chowey.

Rośnie na nieurodzaynych łą-
kach. Kwitnie w Sierpniu, y
ma nieco zapachu. Rozmnożenie
dziać się może iak u Gatunku
poprzedzającego.

459.

**DIANTHUS DIMINU-
TUS :** *GWOZDZIK MAŁY.*
Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* niski,
ledwie do ćwierci łokcia wy-
rastający, gałęzisty. *Liście* wą-
zkie. *Kwiaty* stoją pojedynczo.
Korona iest bardzo krótka. *Kie-
lich* ma cztery pary łusek, które
są dłuższe od Kwiatu, y z kto-
rych wewnętrzne stopniami są
większe, y bardziey przytępione.

Rośnie na piaskowatych grun-
tach. Kwitnie w Lipcu kwia-
tem blade-czerwonym. W Ogro-
dzie można mieć z posianego na
wiosnę nasienie.

460.

**DIANTHUS CARYOPHYL-
LUS :** *GWOZDZIK OGRO-
DOWY.* Naypospolitszy w O-
gradach zabawnych : nayprzy-
iemniejszy, częścią dla zapachu,
częścią dla różności kolorów, y
rzadko komu nieznaomy.

Ma *Korzeń* trwały. *Pręt*
kwiatowy w niektórych mie-
scach knotowaty, albo kolan-
kowaty. *Liście* wązkie, długie :
dolne dłuższe od wyższych. *Pła-
tki* korony karbowane. *Kwiaty*
stoją pojedynczo. Na *Kielichu*
przysadki łuskowe są krótkie,
iaiowo - okrągłe.

W Ogrodach kwitną w Lipcu: nierownie wcześnię te, które przez zimę w naczyniach są przechowane. Kwiaty są pojedyncze, lub pełne, czasem bardzo znaczney wielkości, y tak listkami napełnione, że aż Kielich na boku rozdzieraia. Kolory y pojedyncze y mieszane, mogą być prawie wszystkie, o których tylko pomyśleć można: nayradszy przecięż czarny y żółty.

Ogrodnicy zagraniczni dzielą te Gwoździki na cztery główne odmiany. *Płomieniste*, które są bręgowane, y mają dwa kolory wciąż przez listki idące. *Bizarty* mają trzy lub cztery kolory różne, y są bręgowane, albo cieniowane. *Pikoty* mają dno białe, a na tym szkarłatowe, purpurowe, lub inne plamki y kropki. *Królowny*, których płatki kwiatowe od wierzchu są czerwone, od spodu białe. Jch zdaniem Gwóźdik jest tym piękniejszy, im jest zupełniejszy, im dłuższe ma listki, szersze, tęższe, y dobrze się rozkładające: kiedy średnia część kwiatu nie przewyższa okolney: kiedy kolory są przednie, y w całym Kwiecie iednakowo podzielone.

Zamnożenie dzieie się z nasienia: rozmnożenie zaś przez odkładanie. Nasienie zebrane z odmian nayprzedniejszych posieie się w Kwietniu. Ziemia, czyli to do posiania, czyli potym przesadzenia, powinna być mieszana z połowy dobrej lekkiey ziemi, połowy dobrze prze-

gnięłego bydłęcego gnoiu, y nieco piasku. Zasiane miejsce powinno być od południowey y zachodowey strony zasłonięne.

W Czerwcu rozsadzają się na podobnym miejscu y gruncie, po trzy cale od siebie daleko. W Sierpniu powtornie się przesadzają, po łokciu między każdą sztuką zostawiając miejsca. Na zimę, ale tylko w czasie wielkich mrozow, otulają się grochowinami. W drugim roku gdy zakwitną: pojedyncze, y które niewarte pielęgnowania będą, powyrywają się: pełne niepekające, zostawiają się w Ogrodzie: te zaś, które pękają, w Wrześniu przesadzają się w naczynia dla chowania na zimę. Nie trzeba zaś przez zimę chować w miejscu ciepłym, dosyć tylko będzie, aby nie marzły.

Odmiany bardzo przednie chcąc rozmnożyć, czyni się odkładanie: iakoż to jest potrzebne, ile że pospolicie Korzeń stary w czwartym roku zwykł się psować. Na to w Czerwcu obiorą się odnożki prętowe naybliższe Korzenia, nie odrzynają się, ale tylko zarznawszy wpuł, rozszczepiają się od iednego knotka do drugiego: wierzchołki potym liści oberznawszy, miejsce rozszczepiania obsypuie się ziemią, wierzchołek tylko odnożki zostawiwszy. Zasłonią się od upału: poleią się często, a po sześciu tygodniach gdy Korzenie puszczą, przesadzają się.

Gwoździki zapachem swoim mają osobliwszą moc wzmacniania nerwow. Wodka z nich jest bardzo

bardzo wzmacniająca. Wodkę trunkową, albo iak zowią Likwor, bardzo od nich może być przyjemny, a prostym sposobem robiony. Naskubawszy listeczkow kwiatowych, nalecie się Wodki francuzkiej, y w zatkanym szklannym naczyniu wystawi się na słońce: drugiego dnia odmienia się świeże listeczki: odmiana ta czyni się poty, aż Wodka do upodobania napoiona będzie: wtedy się cukrem osłodzi y schowa.

461.

DIANTHUS DELTOIDES:
GWOZDZIK TRAWNY. Ma Korzeń trwały. Pręt niski, łazący. Liście wąskie, ciemnozielone, lipkie, pręt otulające. Kwiat pojedynczy, na wierzchołkach Korona karbowana. Na Kielichu przysadki łuskowe dzidkowate stoją po dwa.

Rośnie na łąkach. Kwitnie w Lipcu: Kwiaty nie mają żadnego zapachu: z nich Pszczoły pyłek noszą.

462.*

DIANTHUS CHINENSIS:
GWOZDZIK CHINSKI. Korzeń różnie trwały: u iednych ginie w roku, u drugich dwuletni, u innych trzy-letni. Kwiaty stoją pojedynczo. Korona karbowana. Na Kielichu przysadki łuskowe są, sztyfowate, odłożyste, długością rurce się kielichowey równające.

Oyczyzną właściwą są Chiny: u nas w niektórych naydują się zabawnych Ogrodach.

Kwitnie w Lipcu. Kwiaty nie mają żadnego zapachu, ale są różnego koloru tak pełne, iak pojedyncze. Nasienie sieie się na widsię: potym się rozsadki rozsadzają. Zima nasza bynajmniej im nie szkodzi.

463.

DIANTHUS SUPERBUS:
GWOZDZIK PYSZNY. Ma Korzeń dwuletni. Pręt prosty. Kwiaty w wiechach. Korona na drobne włoski podzielona. Przysadki łuskowe na Kielichu są krotkie, bardzo zaostrome.

Mowiono mi wprawdzie, że się w niektórych stronach dziko nayduje: nie miałem przecięż sposobności widzenia. W Ogrodach niektórych zabawnych widzieć się daie różnych kolorow, pojedynczy y pełny. Zapach ma przyjemny. Zamnożenie, y rozmnożenie czyni się iak Gwoździkow ogrodowych.

464.

DIANTHUS PLUMARIUS
GWOZDZIK PIOROWY U Royena *Dianthus petalis multifidis*. Ma Korzeń trwały. Liście są niby błękitno-zieloną rosą powleczone. Kwiaty stoją pojedyncze. Korona na wiele części podarta, ma otwor nieco włosisty. Przysadki łuskowe na Kielichu są bardzo krotkie, iaiowo-okrągłe.

Rośnie dziko w trawnych łąkach. Kwitnie w Sierpniu. W Ogrodach są różne kolorow odmiany, pełne y pojedyncze. Roz-

mnąza się iak Gwoździk ogrodowy.

465.

DIANTHUS ARENARIUS: **GWOZDZIK PŁASKOWY.** Ma Korzeń trwały. Liście rowno-szerokie. Pręt pospolicie iedno-kwiatowy. Korona na wiele części głęboko podzielona, ma na spodzie plamkę błękitną, oraz tu y owdzie purpurowe włoski. Na Kielichu przysadki łuskowe są iaiowo-okrągłe, tpe.

Rośnie dziko na szczerych piaskach. Kwitnie w Sierpniu. W Ogrodach zabawnych różne kolorow odmiany, pełne lub poiedyncze, z słabym, ale przyjemnym zapachem, naydłuż się. Pszczoły z Kwiatow na wosk noszą.

L. 9. 522.

DICTAMNUS: DYPTAN. Jest Rodzay mający dziesięć Nitrek pyłkowych, Orwor ieden. Kielich pięć-listkowy. Korona także pięć-listkowa, z listkami odstawaiaćcami. Nitki pyłkowe mają kropki gruczołikowate. Torebka nasienna z pięciu w iedno-zrosła.

466.

DICTAMNUS ALBUS: DYPTAN BIAŁY. U Gesnera y Lonicera *Dictamnus vulgaris*: u Kordusa *Dictamnus nostras*: w niektórych Aptekach *Fraxinella*. Korzeń ma trwały, długi, biały. Pręt wysoki. Liście pie-

rzaste, iesionowym podobne. Kwiat blade - brunatny, nieco pachnący.

Ze między gorami rośnie, o tym wiem: żeby zaś miał gdzie rość dziko w pośrodku Kraiu; iak mię upewniano, ieszcze o tym wątpię, ile ze sam nie widziałem: sążę iednak tę Roślinę być godną utrzymywania w Ogrodach dla skutkow lekarskich. Gruntu potrzebuie lekkiego, nieco gliniastego. Nasienie posieie się na wiosnę: w iesieni rozsadki się rozsadzają: daley potym rozmnązać się może przez rozdzieranie co trzeci rok Korzeni, y rozsadzenie w iesieni.

Korzeń iego gorzki, a osobliwie skorka z niego zewnętrzna, ma wielką skuteczność na zgniliznę. Zażywa się na żółtaczkę, osobliwie od robakow pochodzącą: na niemoc padaiającą, na białe upławy, na wielką chorobę, na nieporządek miesięcznego: bierze się w proszku, essencya w Winie lub Wodce francuzkiey, albo w Extrakcie. Pędzi mocz, pot: y P. Storcć wielorakie mu daie zalety. Z Kwiatu Pszczoły Miod y Wosk noszą. Gorących dni w Lipcu sączy się z Kielicha kwiatowego czysta y pachnąca żywica, która ma skutki mocz pędzące.

L. 9. 758.

DIGITALIS: NAPARSTNICA. Jest Rodzay mający dwie Nitki pyłkowe dłuższe, a dwie krotsze. Ziarna nasienne okryte.

okryte. *Kielich* na pięć części podzielony. *Korona* dzwonkowata, brzechwata, na pięć części rozdarta. *Torebka* nasienna iaiowo-okrągła, dwu-komorkowa.

467.

DIGITALIS PURPUREA: NAPARSTNICA CZERWONA. U *Royena* *Digitalis foliolis calicinis ovatis, acuminatis*. Ma *Korzeń* dwuletni. *Pręt* częstokroć wyższy jak łokciowy. *Liście* Boraziowym podobne, ale większe, y nie tak ostre. *Korona* czerwona, pięknie cieniowana, ma zwierzchnią wargę niedzieloną, y tępą. *Kielich* ma listki iaiowo-okrągłe, zaostrome.

Najdowałem ją w lasach ciemnych *Ekonomii Grodzieńskiej*. Kwitnie w *Lipcu*. Chcąc mieć w *Ogrodzie*, posieie się na wiosnę nasienie, w *iesieni* się rozsądzi; drugiego roku kwitnie.

Boerhave policzył tę Roślinę między trucizny: iakoż nieostrożne iey w obfitości zażycie czyni gwałtowne womity, y płynienie żołądka. Ostrożnie iey zażywając w napoju, można leczyć zastarzałe wola y gruczolę. Części iey zgniecione y przykładane, albo maść z niey, ma leczyć podobne przypadki, także wrzody miękkie, podagrę, y angielską chorobę. Z Kwiatu Pszczoły na miód noszą.

468.

DIGITALIS LUTEA: NAPARSTNICA ŻÓŁTA. U *Ge-snera* *Digitalis major*: u *Royena*

Digitalis foliis calicinis subulatis, floribus imbricatis. Ma *Korzeń* trwały. *Pręt* niższy od poprzedzającego. *Liście* podobne do pierwszych. *Kwiat* bladofioletowy, niewielki, ma zwierzchnią wargę rozszczepaną, z kłapeczkami zaostromi. Listki kielichowe są lancetowate.

Gatunek ten jest pospolitszy od poprzedzającego. Rośnie w lasach, na gruntach nieco piaszczystych. Kwitnie w *Lipcu*. W *Ogrodzie* można go mieć z posianego na wiosnę nasienia.

L. M. 1507.

DIONÆA: ZYWOLIST.

Jest Rodzay mający dziesięć *Nitek* pyłkowych, *Otwor* ieden. *Kielich* mniejszy od *Korony*, ma pięć iaiowo-okrągłych, wpukłych, zaostrome listeczek. *Korona* pięcio-listkowa, ma listeczki do środka wgięte. *Torebka* nasienna okrągława, iedno-komorkowa, z wielą na dnie ziarnami. Jeden tylko jest Gatunek od *P. Ellis* odkryty, o którym dla osobliwości namienię.

* *

DIONÆA MUSCIPULA:

ZYWOLIST MUCHOŁOWKA. Rośnie w *Ameryce*, w północnej *Karolinie*, y przyległych *Kraiach*, na miejscach błotnych, y ma mieć wiele podobieństwa do znaney u nas *Rosiczki* okrągło-listney. *Korzeń* trwały, łuskowaty nakształt *Cebulki*, z niektórymi włosienkami. *Liście* z korzenia stoją naokoło,

są odgięte, soczyste, y składają się z dwóch części: dolna część, która zastępuje miejsce ogonka, jest niby przewrotnie serduszkowata, czasem zębkowana: zwierzchnia zaś, albo właściwy liść, składa się z dwóch łapek owalnych, długą szczytką obwodzonych, na zwierzchniej płaszczyźnie lipkich, mających bardzo drobne, czerwone, na słońcu lśniące gruczołki; między któremi w posrodku każdej łapki są trzy małe proste kolce.

Łapki te są bardzo czułe: skoro tylko od czego żyjącego lub nieżyjącego tknięte będą, nagle się mocno ztulają y same, y szczytki okołkowe, kolce wystawiają, y jeżeli jest co żywego, iako się Muchom najczęściej trafia, zabijają. Tak długo zaś, poki cokolwiek między niemi jest, nie otwierają się, y gwałtem otworzone, łamią się.

Pręt kwiatowy ma być okrągły, gładki, około ćwierci łokcia wysoki, y kończy się płaską kwiatową kupką. Kwiaty białe, a na każdym jest mała pokrywka liściowa, zastrzona. Ciekawym mogłoby tę Roślinę u nas utrzymać. Ziemi potrzebuje czarnej, lekkiej, nieco z białym piaskiem mieszanej. Upałów latem nie lubi: a na zimę dosyć będzie, gdy się szklanym dzwonem okryje, y w wielkie mrozy grochowinami otuli.

L. 9. 114.

DIPSACUS: SZCZEC. Jest Rodzaj mający Kwiatki zakupione: Kwiat bowiem, który zdaje się być ieden, jest z wielu Kwiatków złożony, z których każdy ma osobny Kieliszek, y wszystkie razem mają ieden powszechny Kielich. W Kwiatkach jest Nitek pyłkowych po cztery: Otwor ieden. Kielich powszechny wielo-listkowy. Korona kwiatkowa iedno-listkowa, y Kieliszek szczególny, stoi na guziku owocowym. Dno owocowe listkowate, kręgielkowate. Ziarna nasienne słupkowe.

469.

DIPSACUS FULLONUM: SZCZEC WIEKSZA. U Gesniera y Kordusa *Dipsacus sylvestris*: u Royena *Dipsacus capitulis florum concis*: u dawniejszych *Carduus fullonum*, albo *Virga pastoris*, albo *Labrum veneris*. Ma Korzeń dwuletni. Liście z obu stron pręta stojące, łodkowato się z sobą zrastają, a pręt przez szrodek przechodzi. Pręt wysoki, kolący. Główna Kwiatów zakupionych kręgielkowata. Kwiatki błękitne.

Rośnie na polach, osobliwie odłogiem leżących. Kwitnie w Sierpniu. W Kraiach, gdzie są Rękodzieła sukienne, umyślnie się odmianę gatunku tego, która ma oście zakrzywione, u pospolitej bowiem są proste. Sieją nasienie wcześniej na wiosnę, ale bardzo rzadko: jeżeliby gęsto rosły, przerywają się, płockia

łokcia między niemi miejsca zostawiać. W Sierpniu drugiego roku, gdy główki wyrosną, porzynają się, w ciepłe lub na słońcu wysuszają, które potem zażywają się do gręplowania sukien.

Zachwalaia Korzeń z winem gotowany na popadaną skorę, a z miodem przasnym dla Suchotników. Wodę, która stoi w łożkowatych liściach, niektorzy zażywają na choroby oczu: niektorzy całą Roślinę poczytają za skuteczną na ukąszenie Pszczoły wściekłej. Pszczoły z Kwiatu na Miod noszą.

470.

DIPSACUS PILOSUS: SZCZEC MNIEYSZA. U Royena *Dipsacus capitulis florum subglobosis*: u innych *Dipsacus minor*. Ma Korzeń dwuletni. Pręt nie wysoki. Liście nie są zrosłe, ale każdy stoi na osobnym ogonku, y ma przysadki liściowe. Kwiatki białe, a w nich czerwone nitki pyłkowe. Rośnie przy płotach, na miedzach. Kwitnie w Sierpniu.

L. G. 959.

DORONICUM: KOZI KORZEN. Jest Rodzay mający Kwiaty składane. Główki pyłkowe są zrosłe. Kwiaty Dwupłciowe y Samiczki rodzajne. Kielich ma łuski dwu-rzędowe, równe, y dłuższe od Dna kwiatowego. Dno owocowe nagie. Koronka na ziarnie nasiennym pojedyncza, ktorey ziarna po

Kwiatkach promieniowych nie mają.

471.

DORONICUM PARDALIANCHES: KOZI KORZEN OMIEG. U Kluzyusza *Doronicum austriacum*: u obu Bauhinow *Doronicum maximum*: u Royena *Doronicum foliis cordatis, denticulatis: caule ramoso*: u Syreniusza *Aconitum pardalianches*. Ma Korzeń trwały, knotowaty, mięsisty, gruby, z niektórymi mięsistemi włosienkami. Pręt kwiatowy bruzdowany, włosisty, gałęzisty, pospolicie nad łożek wyższy. Liście korzeniowe serduszkowate, tępe, drobno zębkowane, ogonkowe: prętowe zaś bez-ogonkowe, pręt otulające. Kwiaty wielkie, żółte, pojedynczo na wierzchołkach gałązkow.

Rośnie między lasami, osobliwie na nieco błotnistych miejscach. Kwitnie w Sierpniu. Jeżeliby potrzeba była mieć w Ogrodzie, można w jesieni przesadzać korzenie na miejsce wilgotne, z których znacznie się rozmnążają.

Korzeń tej Rośliny dawniej był za szkodliwy poczytany. Mniemają niektorzy, że ma osobliwszą skuteczność na zawrót, y niemoc padającą. Z Kwiatu Pszczoły na Wosk zbierają.

472.

DORONICUM PLANTAGINEUM: KOZI KORZEN BABCZANY. U Kluzyusza *Doronicum angustifolium*: u Lobela

y Dalechampa, *Doronicum minus*: u C. Bauhina *Doronicum plantaginifolium*. Ma Korzeń trwały. Pręt okrągły, pospolicie nagięty, z gałązkami stojącymi na przemiany. Liście korzeniowe są jajowo-okrągłe, zaostrome, nieco zębkowane: prętowe są bez-ogonkowe, stoją na przemiany, są nieco kudłate, dolne równo-szerokie, dzidkowate, wierzchowe równo-szerokie.

Rośnie w lasach. Kwitnie od Czerwca do Sierpnia. Rozmnożyć w potrzebie łatwo można przez rozsadzenie w jesieni rozłazających się Korzeni.

L. G. 800.

DRABA: GŁODEK. Jest Rodzaj mający *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych. *Strączki* są nie dzielone, owalno-podługne z płaskimi łupinami, z równo-podługną przegrodką. *Szyki* nie ma. Trzy Gatunki mi są wiadome.

473.

DRABA VERNA: GŁODEK WIOSNOWY. U Rojena *Draba caulibus nudis, foliis incis.* Ma Korzeń roczny. Pręt niski, nagi. Liście dzidkowate, zębkowane. Kwiaty drobne białe.

Rośnie na łąkach. Kwitnie wcześniej na wiosnę, lecz Kwiatki bardzo prędko opadają. Nasi Gospodarze, gdy wiele Głodka na wiosnę między Żytem widzą: wnoszą sobie o przyszłym

nieurodzaju, co się przecież nie zawsze isci. Roślina ta mała jest dla Owiec przyjemną y zdrową paszą.

474.

DRABA NEMOROSA: GŁODEK GAŁOWY. Ma Korzeń roczny. Pręt gałązkowy. Liście jajowe bez-ogonkowe, zębkowane, nieco pręt otulające. Kwiat żółty. Roślina ta mała rośnie w Gałach. Kwitnie latem.

475.

DRABA CILIARIS: GŁODEK OBWODKOWY. Ma Korzeń trwały. Pręt gałęzisty. Liście równo-szerokie; na ostrzu grzbietowym, y w około obwiedzione włoskami: z których korzeniowe są gładkie, y leżą na około zakupione, y iak dachowka za siebie zachodzące. Rośnie na pagórkach między lasami. Kwitnie latem.

L. M. 1256.

DRACENA: SMOKOWE DRZEWO. Jest Rodzaj mający *Nitek* pyłkowych sześć, *Otwor* ieden. Korona stoi w górę, na sześć części podzielona. *Nitki* pyłkowe są w pośrodku grubsze, iak na końcach. Owocem jest *Jagoda* trzy-komorkowa, jednoziarnowa.

80

DRACENA DRACO: SMOKOWE DRZEWO KRWAWOSOK. Ma Korzeń drzewiasty,

z wielą drobniejszemi. *Pień* policznie pojedynczy, nagi, ku wierzchowi się coraz zcieśniający, około dziesięciu łokci wysoki. *Liście* są mięsiste, na końcu koleczyste. Na wierzchołku pnia jest gęsta Korona z liści, y Kora twarda, popękana, biaława, kosmata, nierowna. Powierzchność kory ma czerwona we blizny od dawniejszych liści. *Liście* są liczne, równo-szerokie, dzidowate, bez-ogonkowe, na doś się spuszczające, ściśnione, spodem iak dachowka za siebie zachodzące: są żółte, z czerwona obwódką.

Kolba kwiatowa wyrasta z pośrodku Korony liściowej: jest naga, bardzo gęstzista, bruzdowana, y bardzo twarda, na iedną stronę nachylona, więcej dwuch łokci długa. Wszystkie na Kolbie gałązki mają kupki kwiatowe. *Kwiaty* są tylko po południu otwarte. *Korona* regularna, liliowata, żółtawa, owoc otulająca. *Owoc* okrągły, gładki, seledynowy, potem żółty, wielkości wiśni, kwaśny y cierpki, po wierzchu kilka szwów mający. *Ziarna* w Owocu słodkie.

Rośnie w Indyi y Ameryce. Na wiosnę gdy się Knoty* na tey Roślinie ponarzynaia, plynie z nich sok obfity czerwony, który zgęstwiony kupujemy do Pokostow y Lekarstw, pod imieniem *Sanguis draconis*. Ten jest żywicowaty, twardy, łatwo się rozcieraiający, na ogniu się topi, nieco przezroczysty, bez smaku y zapachu, *in Spiritu vini* rozpuszcza się. Wewnątrznie do

puł kwintli zażywany ma moc ziągającą y gęstwiącą: zewnątrznie wysusza. Bardzo rzadko się trafia, aby nie był zfałszowany.

L. 9. 729.

DRACOCEPHALUM: SMO-CZA GŁOWA. Jest Rodzay mający *Nirki* pyłkowe dwie dłuższe, dwie krótsze. *Ziarna* nasienne nagie. *Gardziel* u Kwiatu nadęta. *Warga* wyższa dęta. *Kwiat* paszczekowy.

476.

DRACOCEPHALUM RUY-SCHIANUM: SMO-CZA GŁOWA OKRĘGOWA. Ma *Korzeń* trwały. *Prętów* wiele, które w kątach liści wypuszczają gałązki. *Liście* są owalne, zaostrome, po brzegach się kurczące. *Kwiaty* błękitne stoia w okręgach, naywięcej po sześć: u wierzchu w Kłos się zchodzą. *Pokrywki liściowe* są iaiowo-okrągło-dzidowate.

Naydowałem na pagorkach otworzystych w lasach, kwitnącą w Lipcu.

477 *

DRACOCEPHALUM MOL-DÁVICUM: SMO-CZA GŁOWA MELISSA TURECKA. U Royena *Dracocephalum floribus verticillatis, foliis ovato-lanceolatis*. Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* około łokcia wysoki. *Liście* są dzidowate, drobno zębko-wane, stoia naprzeciw siebie. *Kwiaty* błękitne lub białe, pachnące, iako y cała Roślina.

Utrzy-

Utrzymuje się w niektórych Ogrodach. Kwitnie w Lipcu. Nasienie sieie się na wiosnę bez przesadzenia. Skutki tej Rośliny są wzmacniające Nerwy, y w tych samych przypadkach zażywać się może, w których zażywa się pospolita Melissa. W Multańskiej Ziemi rośnie dziko.

L. 9. 391.

DROSERA : ROSICZKA.

Jest Rodzay mający pięć *Nitek* pyłkowych, y tyleż *Orow*. *Kielich* iest na pięć części przedzielony. *Korona* pięć-listkowa. *Torebka* nasienna jednokomorkowa, od wierzchu pięć-lupinowa, z wielą nasieniami ziarnami.

478.

DROSERA ROTUNDIFOLIA : ROSICZKA OKRĄ-

GŁO-LISTOWA. Ma *Korzeń* trwały. *Pręt* korzonki puszczający niski. *Liście* okrągłe leżą na około, mają ogonki włoskami otoczone; od wierzchu gładkie, zielone, od spodu czerwono-włosiste.

Rośnie na błotnistych miejscach. Kwitnie w Lipcu. Dawniej tej Roślinie przypisywano wiele zabobonnych skutków: zażywano iey wewnątrz, ale zawsze ostra iest. Wilgoć na *Liście* występująca ma gubić brodawki y wyrostki. Dla owadu przy korzonkach się znajdujacego, iest Owcom bardzo szkodziwa: na takie więc miejsca, gdzie obficie rośnie, Owce puszczane być nie mają.

E.

E.

L. 9. 895.

EBENUS: HEBAN. Jest Rodzay mający dziesięć *Nitek* pyłkowych na dwie kupki zrosłych. Zęby u *Kielicha* są tak długie jak *Korona*. *Korona* motylkowa prawie nie ma skrzydełek. *Owocem* *Lupina*. *Ziarno* nasienne jedno, odstawiającemi włoskami osadzone.

EBENUS CRETICUS : HEBAN CZARNY. Ma *Pień* gąszczysty, nie wysoki. *Liście* dzidowate, pilśniowe, po trzy lub pięć w kupce stojące. *Kwiaty* są zakupione w *Kłosa*, mają między sobą listki. *Drzewo* czarne.

Oyczyzną właściwą iest *Kandy*. Kwitnie w Lipcu. Drzewo daie się przedziwnie polerować,

y jest nam znanie pod imieniem kosztownego niegdyś Drzewa hebanowego. Ciekawy chcący mieć tę Roślinę u siebie, dostawszy nasienia posieie go w jesieni w naczyniu, przez zimę w Oranżeryi zachowa: gdy powschodzą y przyzwolcie porosną, przesadzą się pojedynczo znowu w naczynia: Latem można naczynia postawić w Ogrodzie, y często polewać: lecz zimą w Oranżeryi polewanie skąpe być powinno.

L. G. 999.

ECHINOPS: OSET KULO-WY. Jest Rodzay mający Kwiatki w okrągłą główkę złożone. Główki pyłkowe są prze-roste. Kwiatki wielokrotnie oddzielone co do płci. Kieliszki kwiatkowe po jednym tylko mają kwiatku. Koronki kwiatkowe są rurkowate, dwu-płciowe. Dno owocowe ma szczetinki. Na Ziarnach nasiennych Koronkę ledwie postrzedz można. O jednym tylko u nas Gatunku iestem wiadomy.

479.

ECHINOPS RITRO: OSET KULO-WY MAŁY. U J Bauhina *Echinops minor*. Ma Korzeń trwały. Pręt nie wysoki, rzadko więcej iak iedno-kwiatowy, kosmaty, biały. Liście są na poprzeczne części podzielone, od wierzchu gładkie, od spodu białą pilśnią odziane. Łuski kielichowe są włoskami obwiedzione. Kwiaty błękitne.

Rosnie na suchych piaszczystych pagorkach. Kwitnie w Sierpniu. Chcącemu mieć w Ogrodzie, trzeba nasienie posiać na wiosnę, a potem rozsadzić.

L. G. 191.

ECHIAM: ZMIOWA GŁOWKA. Jest Rodzay mający pięć Nitek pyłkowych, Otwor ieden. Liście kosmate. Korona iedno-liściowa, nie równa. Gardziel naga. Ziarn nasiennych cztery. Z dziewięciu Gatunkow, dwa mi tylko w Kraiu są wiadome.

480.

ECHIAM ITALICUM: ZMIOWA GŁOWKA WŁOSKA. U Mathiola *Echium flore albo*: u innych *Echium caule erecto*. Korzeń zdaie się być roczny. Pręt prosto stojący, włosisty. Kwiaty białe w kudłatych Kłosach. Korona nieznacznie nierówna.

Rosnie na piaszczystych pagorkach. Kwitnie w Lipcu. Jeżeliby komu potrzeba była mieć w Ogrodzie, może na wiosnę posiać nasienie.

481.

ECHIAM VULGARE: ZMIOWA GŁOWKA PO-SPOLITA. U Dodoneusza *Echium, sive Alcibiacum*: u Pena *Echium buglossum agreste*: u Zannichelli *Echium majus vulgare*. Ma Korzeń dwuletni. Pręt nierówny, z wielą pagorkami, szczecinkami osadzony. Liście prętowe

towe dzidowate, kosmate. Kwiaty błękitne, na boku pręta w Kłos zakupione.

Rośnie przy drogach na miejscach kamienistych. Kwitnie w Czerwcu y Lipcu. W Ogrodzie można mieć z posianego na wiosnę nasienia; kwitnie drugiego lata. Kwiat tej Rośliny jest dla Pszczoł bardzo pożyteczny. Dawniej zażywano jej jako skutecznę przeciwko truciźnie, osobliwie na ukąszenie od Zmii lub Węża. Teraz P. *Lieutaud* bardzo ją zaleca na choroby Piersi.

L. 9. 502.

ELATINE : ELATYNEK. Syreniusz pod tym imieniem wcale inną ma Roślinę, nie tu należącą. Ten zaś Rodzaj ma ośm *Nitek* pyłkowych, *Otworów* cztery. *Kielich* y *Korona* czterylistkowe. *Torebka* nasienna przyciśniona, cztero-komorkowa, cztero-łupinowa. Dwa są Gatunki tego Rodzaju, oba u nas nayduię.

482.

ELATINE HYDROPIPER: ELATYNEK MACIERZOLISTKOWY. Ma *Korzeń* roczny. *Pręty* drobne z rozłożystymi gałązkami. *Liście* owalno-dzidowate, stoją na przeciwko siebie. *Kielich* większy od *Korony*. *Kwiaty* białe. Rośnie pospolicie na takich miejscach, które na wiosnę zalane były. Kwitnie w Lipcu.

483.

ELATINE ALSINASTRUM: ELATYNEK OKRĘGOWY. Rośnie w wyschłych rowach. Kwitnie w Lipcu. Do poki woda nie wyschnie, poty *Korzonki* od *Prętów* niby pływają w wodzie: daley potym w błotnej ziemi osiadają. *Liście* stoją w okręgach pospolicie po ośm: dolne są zaostrome, odgięte: wierzchowe tępe, szersze, odstawaające, owalno-dzidowate. *Kwiaty* białe, na krótkich szypekach.

L. 9. 96.

ELYMUS: ZYTNA TRAWA. Jest Rodzaj Trawy mający trzy *Nitki* pyłkowe. *Otworów* dwa. *Kielich* stoi na boku, ma dwie łuski, y jest więcej iak iedno-kwiatowy. Z dziegięciu Gatunków tylko trzy następujące u nas znalazłem.

484.

ELYMUS ARENARIUS: ZYTNA TRAWA PIASKOWA. Ma *Korzeń* trwały. *Liście* trzcinowate, białawe. *Kłos* podniesiony, długi, pilśniowaty. *Kielichy* dwu-kwiatowe krótsze od *Kwiatków*, pilśniowate.

Rosnie na piaskach, y kórzieniami swemi one wiąże. Kwitnie albo plonuje w Czerwcu. Owce tej trawy nie tykają: inne zaś Bydło nią nie gardzi.

485.

ELYMUS CANINUS: ZYTNA TRAWA PSIA. Ma Korzeń trwały, włosienkowy. Kłosa ościste, których Kłoski dolne stoją po dwa. Kielich sztydłowaty, cztero-kwiatkowy. Rośnie na gruntach piaszczystych.

486.

ELYMUS EUROPÆUS: ZYTNA TRAWA EUROPEJSKA. Ma Korzeń trwały. Kłoski mają pokrywki, są dwu lub trzy-kwiatowe, krotko-ościste. Rośnie na piaszczystych łąkach, y w Czerwcu plonuje.

L. G. 1100.

EMPETRUM: MAŁPIA JAGODA. Jest Rodzay mający Płć wcale oddzieloną. Kielich na trzy części podzielony. Korona trzy-listkowa. Kwiat Samiec ma trzy długie Nitki pyłkowe. Samica zaś ma dziewięć Szyiek. Owocem Jagoda dziesięcio-komorkowa. Z dwu Gatunkow tego Rodzaju jeden mi wiadomy. •

487.

EMPETRUM NIGRUM: MAŁPIA JAGODA BAGNOWKA. U Turneforcjusza *Empetrum montanum*. Jest Krzewinka, ktorey gałęzie po ziemi się rozkładają: zimą y latem zielona. Rośnie na błotach, y w tej stronie gdzie piszę, wielu znałoma. Jadody są czarne. Pospolstwo Jagod zażywa na

pokarm, lubo wabiący przyiemności nie mają, y obfite ich zażycie głowę zawraca. Dawniej z gotowanych liści czyniono suche Katalplazma. Jagody od niektórych są zalecone na Szkorbut. Sok z jagod daje farbę brunatną albo czerwoną, na wełnę lub płótno w Afunie pierwszej moczone. Temiż jagodami z Afunem y rybą tłustością gotowanemi, można Kuny, podobne Sobole, y inne podobne futra farbować.

L. G. 1016.

EPIDENDRUM: PODSZEWNICA. Jest Rodzay mający dwie Nitki pyłkowe z Słupkiem owocowym przerosłe. Miódownik gruszkowaty, ukośny, zgięty. Z trzydziestu Gatunkow, iednego Owoc nam znaiomy.

• •

EPIDENDRUM VANILLA: PODSZEWNICA WANNILIA. Korzenia właściwego, albo przynajmniej w ziemi utkwionego nie ma, ale się tylko czepia drzew, y po nich wieje, czasem do dziesięciu łokci wysokości. Liście są iaiowo-okrągło-podługne, żyłaste, bezogonkowe, z wąsami. Kwiat zielonawo żółty, nieco z białym pomieszany. Strząk długi, wązki, czarno-brunatny, lśniący, mięsisty, drobnoziarnisty.

Rośnie w Jndyi y Ameryce. Strząk jest przyprawą wiadomey Czekolaty: zażywa się oraz od niektórych do przypraw stołowych.

wych. Świeży, ma zapach tak przenikający, że niektórym Osobom głowę zajmuje: y ususzony jeszcze obficie ma zapach y smak balsamiczny, korzenny. Suszą go w cieniu, a że się prędko zwykł psować, więc go dla zachowania Cukrem posypują.

Strąk ten zażyty, ma sposobność soki w ciele nieznacznie a prędko przenikać; pobudzić do gwałtownego poruszania, rozcieńczać, rozpalać: y dlatego słabym osobom Lekarze Cokolaty z *Wanilią* zakazują. Rozumnienie zażyty wzmacnia delikatne części; pędzi wiatry, miesięczne: posila pamięć: naybardziejziey skutkuje w członku rodzajnym.

L. 9. 471.

EPILOBIUM: WIERZBOWKA. Jest Rodzaj mający ośm *Nitek* pyłkowych, *Otwor* ieden. *Kielich* na czworo podzielony. *Korona* cztery-listkowa. *Torebka* nasienna podłużna stoi pod *Koroną*. *Ziarna* nasienne są w węknę obwinione. Gatunki te mi są wiadome.

488.

EPILOBIUM ANGUSTIFOLIUM: WIERZBOWKA WĄZKO-LISCIOWA. U *Gesnera* *Epilobium sextum*; u *Hallera* *Epilobium spicatum*; u *Royena* *Epilobium foliis lanceolatis integerrimis*. Ma *Korzeń* trwały. *Pręt* wysoki, czasem dwu-łokciowy, z wielą tegiemi gałąz-

kami. *Liście* równo-szerokodźidowate, bez porządku. *Kwiaty* pospolicie czerwone, nie równe.

Naydowałem w bliskości *Rzek*. Kwitnie w *Czerwcu*. W *Ogrodzie* można mieć z posadzonego podzielonego *Korzenia*, z którego się bardzo rozszerza y rozmnaża. Na wiosnę wypustki z *Korzenia* zażywać można zamiast *Szparagow*, a młode zielenie na *zieleninę*. Z *liści* y *węlny* nasiennej można robić *Papier*; a z przydatkiem owczej *węlny*, grubsze *Sukna*.

489.

EPILOBIUM HIRSUTUM: WIERZBOWKA KUDŁATA. Ma *Korzeń* trwały. *Pręt* wysoki, gałęzisty. *Liście* stoją naprzeciwko siebie, spuszczaia się po *pręcie*, albo go otulają: są dźidowate, zębkowane. *Kwiaty* pospolicie czerwone. Cała ta *Rosłina* iest kudłata.

Rośnie na mokrych miejscach. Kwitnie w *Lipcu* y *Sierpniu*. Rozmnożyć można iak *Gatunek* poprzedzający.

490.

EPILOBIUM MONTANUM: WIERZBOWKA GORNA. Ma *Korzeń* trwały. *Pręt* soczysty, miękki. *Liście* jajowokrągłe, różney szerokości, zębkowane, stoją naprzeciwko siebie; ku *wierzchowi* bywają po trzy *zkupione* w niejakie *okrążki*. *Kwiat* czerwony: kwitnie w *Lipcu*. Naydowałem na *pagórkach* otworzystych w *lasach* wilgotnych w bliskości *blot*.

491.

491.

EPILOBIUM TETRAGONUM: *WIERZBOWKA CZTERO-BOCZNA*. Ma Korzeń trwały. Pręt czworoboczny, którego wierzchołek poki młody, wietki iest. Liście dzi-dowate, drobno zębkowane, od spodu stoią naprzeciwko siebie. Poki młode, mają na sobie czar-niawą plamę. Kwiat czerwony, kwitnie w Sierpniu y Wrze-sniu. Naydowałem w trawnych miejscach nad rzekami.

492.

EPILOBIUM PALUSTRE: *WIERZBOWKA BŁOTNA*. U Royena *Epilobium foliis linearibus*. Ma Korzeń trwały. Pręt miękkie. Liście są dzi-dowate, nie-zębkowane, stoią naprzeciw sie-bie. Kwiat czerwony, a jego listeczki są wyrzynane.

Rośnie na wilgotnych miey-scach. Kwitnie w Sierpniu. Poki ta Roślina młoda iest, iest By-dłu przyjemna: lecz gdy iuż wyrosnie w nasienie, dla wełny nasienie otulającej, bardzo szko-dliwa.

493.

EPILOBIUM PAUCIFLO-RUM: *WIERZBOWKA DRO-BNO KWIATOWA*. Linneusz ią tylko poczytał za odmianę od kudłaty: lecz *Schreber* y *Haller* za osobny uznają Gatunek. Korzeń ma trwały. Pręt kosmaty. Liście są dzi-dowate, zębkowane, zakrążone, bez-ogonkowe: dolne stoią naprze-

Tom I.

ciwko siebie, wierzchowe na przemiany: są miękkie, kosma-te. Kwiaty drobne czerwone. Guzik owocowy włosisty, lecz w czasie nasienna torebka gładka. Kwitnie w Lipcu. Rośnie na wilgotnych miejscach.

494.

EPILOBIUM SPICATUM: *WIERZBOWKA KŁOSOWA*. Od Linneusza także za odmianę od błotney poczytana: *Haller* zaś uznaje za osobny Gatunek. Ma Korzeń trwały. Liście wązkie, równo-szerokie, twarde, stoią w kupkach. Pręt prawie z każdego kąta liści pu-szcza gałązki. Kwiaty czerwone w kłos zakupione. Rośnie na mokrych piaskach.

L. G. 1169.

EQUISETUM: **KONSKI OGON**. Jest Rodzay Roślin z niewiadomemi płciami, u ktor-yh części owocowania są tarcz-ykowe, u spodu się otwierające. Z siedmiu Gatunkow tego Ro-dzaju, sześć u nas nayduię.

495.

EQUISETUM SYLVATI-CUM: **KONSKI OGON PRZĘSTKA**. U Royena *Equisetum setis ramosis internodio multoties longioribus*. Ma Korzeń trwały. Pręt kolankowaty, kłosowy, z gałązkami także kolankowatemi. Pochełki pręt otu-lające są wielkie. Liście cien-kie, liczne, stoią na około. Kłosy owocowe są szypułkowe, dłu-gie,

gie, y pstrokate. Rosnie na łąkach leśnych.

496.

EQUISETUM ARVENSE:
KONSKI OGON STRZĘPKA. U Lobela *Equisetum al-
terum*: U Gerarda *Equisetum se-
getale*: u Fuchsa *Equisetum mi-
nus*: u Royena *Equisetum setis
simplicibus internodio multoties
longioribus*. Ma Korzeń trwały. Pręt owocowy nagi, nieowo-
cowy zaś gałęzisty, ostry. Li-
ście stoją pospolicie po dwana-
ście w okręgach, mają wielkie
pochewki.

Rośnie na roli. Części owo-
cowania pokazują się w Maiu. Torebki nasienne mają osobi-
wszą sprężynowatość, y wypru-
szony z nich pyłek nasienny
właśnie iak tańcuie.

Na łąkach Strzępka bardzo
jest szkodliwa, ale mimo wszel-
kich sposobow trudna do wy-
gubienia. Od zażycia obfitego
tey Rośliny przypadaia między
rogatym bydlęm śmiertelne pły-
nienia żołądka: Koniom, O-
wcom, y Swiniom nie szkodzi
wprawdzie tak bardzo, ale iey
też pospolicie nie chcą zaży-
wać. Gdzie są Garbarze, mogą
w Wrześniu nazbieraney tey
Rośliny zażyć do skor garbo-
wania.

497.

EQUISETUM PALUSTRE:
KONSKI OGON SKRZYP.
U Royena *Equisetum setis sim-
plicibus internodia vix superan-
tibus*. Ma Korzeń trwały. Pręt

w podszu bruzdowany. Liście
bruzdowane stoją po ośm, lub
dziewięć w okręgach: *Pochew-
ki* liściowe mają oście, są
czarne z białą obwódką.

Rośnie na wodnistych miey-
scach. Części owocowania po-
kazują się w Maiu. Szkodzi
bydlu, nie tak bardzo przecięż
iak poprzedzająca. Z tym wszy-
stkim od każdego Gatunku tego
Rodzaju, wygłodniałe bydlę
wstrzymywać potrzeba.

498.

**EQUISETUM FLUVIA-
TILE:** **KONSKI OGON
PRZYBUS.** U Mathiola, Du-
ranta, Dalechampa, *Equisetum
primum*: u Lobela, Gerarda,
Equisetum majus: u C. Bau-
hina *Equisetum palustre*: u J.
Bauhina *Equisetum aquaticum*.
Ma Korzeń roczny. Pręt często-
kroć wyższy nad dwa łokcie,
bęgowany: *Gałęzie* pospolicie
nieskładane. *Liście* są cztero-
graniaste, głęboko bruzdowane,
stoją częstokroć po 40. w okrę-
gach, znacznie na pręcie od
siebie oddalone.

Rośnie w Rzekach, osobi-
wie takich zatokach, gdzie wo-
da od płynącej spokojną się
bwać zdaie. Części owocowania
pokazują się w Maiu. Roślina
ta świeża Krowom cielnym, y
Owcom kotnym bardzo jest szko-
dliwa; ususzona zaś Koniom jest
przyjemna.

499.

EQUISETUM LIMOSUM:
**KONSKI OGON STRZĘ-
PE.**

PECZKA. U Royena *Equisetum scapo nudo simplicissimo*. Ma Korzeń trwały. Pręt cienki, gładki, nagi, pospolicie bez gałązków.

Rośnie na błotach, osobliwie gliniastych. Procz iednych Koni, żadne inne Bydło zażywać iey nie chce. Jeżeli się z trawą nasiano zkosi, jest przyczyną przytęgnięcia siana, y obrzydzenia Bydła. Gdzie obficie rośnie, jest pospolicie znakiem naydującego się Torfu.

500.

EQUISETUM HYEMALE:
KONSKI OGON CHWOSZCZKA. U Mathiola y Dalechampa, *Equisetum tertium*: u Royena *Equisetum scapo nudo asperimo, vaginis caulinis indivisis, ramis, ciliatis*. Ma Korzeń trwały. Pręt bruzdowany, ostry, od spodu nieco gałęzisty. Pochwki krotkie, y których konce są czarne.

Rośnie w lasach wilgotnych. Części owocowania pokazują się prędko na wiosnę po zginieniu śniegów. Lubo wszystkie Gatunki tego Rodzaju zdać się mogą, naybardziej iednak Chwoszczka do polerowania Miedzi, Żelaza, &c. Potrzebują iey Malarze, Tokarze, y Stolarze do gładzenia swoich robot.

W niedostatku innych, można przez zimę żywić nią Swinie. Ususzoną można mięszyć z słomą lub sianem dla Wołów, Krow, Owiec, y Koz. W Lekarstwie dawniej przyznawano iey skuteczność na biegunki:

z tym wszystkim procz płokania gardła wodą z nią gotowaną, inne iey skutki są bardzo niepewne.

L. G. 484.

ERICA: WRZOS. Jest Rodzay Roślin, mający. Nitki pyłkowych ośm, Otwor ieden. Kielich cztero-listkowy. Korona na czworo przedzielona. Nitki pyłkowe są na dnie owocowym osadzone. Głównki pyłkowe są przedzielone. Torebka nasienna czterekomorkowa. Z czterdziestu czterech Gatunków tego Rodzaju, następujące mi się tylko widzieć dały.

501.

ERICA VULGARIS:
WRZOS POSPOLITY. U Mathiola y Dalechampa, *Erica prima*: u Peny, Lobela, *Erica myrica folio*: u Royena *Erica foliis quadrifariam imbricatis, triquetris, glabris, erectis: corollis inaequalibus calice brevioribus*. Ma Korzeń trwały. Pręt krzewinkowaty. Liście trzypalczne, nieco strzałkowe, stoją naprzeciwko siebie. Korona nierówna, dzwonkowata, więcej iak do połowy przedzielona; biała, lub też czerwona. Głównki pyłkowe dwu-rogate, zamknięte.

Rośnie na naynieurodzayniejszych miejscach, znaczne okolicę, osobliwie w lasach, zajmując: y niewiem komuby był nieznaomy. Kwitnie ku koncowi Sierpnia y w Wrześniu.

Rolnikom ta Roślina jest wprawdzie nieprzyjemna, ale gospodarującym około Pszczół, jedna z najpożyteczniejszych. Kiedy Wrzosa obficie y długo kwitną, wtedy z poblizszych Pszczół obfite bywa żniwo: Miod wrzosowy jest czerwony. Zagraniczni Gospodarze w Sierpniu Ule na Wrzosa wywożą.

Wrzosem, osobliwie młodym, można żywić Konie, y w potrzebie Bydło. Zdany jest do garbowania skor. W niektórych Kraiach, gdzie jest niedostatek Chmielu, zażywają go zamiast Chmielu do Piwa. W Lapponii nim Dachy okrywają: a w Szkocyi posłania sobie wytykają. W Lekarstwie niektórzy przypisywali mu moc wysuszającą, y zwolna zciągającą.

502.

ERICA HERBACEA: WRZOS ZIELNY. U Kluzyusza *Erica tertia*: u C. Bauhina *Erica procumbens*: u J. Bauhina *Erica parva*. Naydowałem ją na niektórych miejscach między pospolitą. Kwiat podobny do pospolitey, iednoboczny. Głównki pyłkowe rozszczepane, zamknięte. Liście są po trzy zakupione, nieprzytulone, ale od Pręta odstawaiające.

503.

ERICA CINEREA: WRZOS POPIELATY. U Dalechampa, Teodora, y Kluzyusza *Erica sexta*: u Pény y Lobela *Erica pumila*: u C. Bauhina *Erica humilis*: Miejsca nim zarosłe,

gdyby się Kwiatem nie różniły, zdawałyby się, że są jakim Ga-tunkiem Mchu zarosłe. Prętki ma niskie, krzewinkowate, popielatą korą pokryte. Liście są gładkie, równo-szerokie, y stoja po trzy w kupkach. Kwiatki są czerwone; Głównki pyłkowe są dwu-rogate, zamknięte.

504.

ERICA TETRALIX: WRZOS BŁOTNY. U Kluzyusza *Erica decima tertia*: u Dalechampa *Erica nona*: u Royena *Erica foliis subulatis, ciliatis, quaternis: corollis globoso-ovatis, terminalibus, consertis*. Jest niska Krzewineczka. Ma Liście po cztery zakupione, od pręta odstawaiające, włoskami obwiedzione. Korona okrągła. Głównki pyłkowe dwu-rogate, zamknięte. Kwiaty ciemno-czerwone, zakupione. Rośnie na błotach. Kwitnie w Sierpniu y Wrześniu. Z tego Wrzosa daia się robić Miotełki do chędzenia sukien.

505.

ERICA PURPURASCENS: WRZOS CZERWONY. U C. Bauhina *Erica procumbens*. Ma Pręt krzewinkowaty leżący, a na jego wierzchołkach liście po pięć stojaące. Kwiaty są bladoczerwone. Naydowałem w lasach na gruntach piaszczystych z białym Kwiatem.

506.

**ERICA MULTIFLORA: WRZOS WIELO-KWIATO-
WY.**

WY. U Mathiola, Teodora, y niektórych innych, *Erica secunda*: u C. Bauhina *Erica maxima*. Jest Krzewinka gałęzista. Ma *Liście* równo-szerokie, po pięć w kuppe stojące, od pręta odstawaiające. *Korona* walczkowata. *Główki* pyłkowe przedzielone. *Kwiat* czerwony. Mnie się zdarzało tu y owdzie widzieć między Wrzosem pospolitym.

507.

ERICA CARNEA: WRZOS CIELISTY. U Kluzyusza *Erica quarta*: u J. Bauhina *Erica parva pannonica*. Jest Krzewinka. *Liście* stoja po cztery zakupione: od pręta odstawaia: są gładkie, trzyboczne. *Korona* iaiowo-okrągła. *Główki* pyłkowe przedzielone. *Kwiaty* czerwone. Raz mi się tylko ieden zdarzyło widzieć w bliskości kilka takich Roślin rosnących.

L. G. 952.

ERIGERON: STARE ZIELE. Jest Rodzay mający Kwiaty składowe. *Główki* pyłkowe są przerosłe. Kwiatki tak *Dwupłciowe*, iak *Samice*, są rodzajne. *Korony* promieniowe są bardzo wazkie, równo-szerokie. *Dno* owocowe nagie. *Koronka* na nasieniu włosista.

508.

ERIGERON VISCOSUM: STARE ZIELE LIPKIE. Ma *Korzeń* trwały. *Pręt* pospolicie wyższy iak *fokciowy*. *Liście*

dzidowate, zębkowane, włoskami y lipkimi gruczołkami osadzone. *Kwiaty* stoja pojedynczo, na bokach na osobnych szypułkach, są żółte, nieco pachnące. *Kielich* krokiewkowy.

Naydowałem na odłogach leżących w końcu pol. Kwitnie w Lipcu. Roślina ta ma w sobie ostrość, y ma być Kozom śmiertelna.

509.

ERIGERON GRAVEOLENS: STARE ZIELE PACHNĄCE. Ma *Korzeń* tylko roczny. *Pręt* tęgi, około fokcia wysoki. *Liście* równo-szerokie, niezębkowane, lipkie, pachnące. *Gałęzie* poboczne wielokwiatowe. *Kwiaty* żółtawe. *Kielich* krokiewkowy.

Naydowałem między zbożami iarzynnemi. Kwitnie w Sierpniu.

510.

ERIGERON ACRE: STARE ZIELE OSTRE. U niektórych *Erigeron vulgare*. Zda się, że jest ta sama Roślina, którą Syreniusz nazywa Szlachtawą najmniejszą: (*Conyza*) Ma *Korzeń* trwały. *Liście* równo-szeroko-dzidowate. *Pręt* niewysoki. *Kwiat* blado-błękitny.

Rośnie na suchych, y słońcu otworzystych miejscach. Kwitnie od Lipca aż do iesieni. Lubo ta Roślina ma w sobie nieco ostrości, jest przecięż zalecona na choroby piersi. Dawniej mniemano ją być skuteczną przeciwko czarom.

O 3

L. G.

L. 9. 68.

L. 9. 874.

**ERIOPHORUM : WEE-
NIANKA.** Jest Rodzay Trawy
mającej *Nitek* pyłkowych trzy.
Otwor ieden. *Korony* nie ma.
Plewki są drobne, y iak *Da-
chowka* za siebie zachodzą. *Ziar-
no* nasienne iedno długą wężną
okryte.

§ 11.

**ERIOPHORUM VAGINA-
TUM : WEE NIANKA PO-
CHEWKOWA.** U Royena *Eri-
ophorum spica erecta, caule tereti.*
Ma *Korzeń* trwały. *Zdźbło* okrą-
głe, pochewkami liściowemi o-
kryte. *Kłos* niby uschły. *Wiechę*
pojedynczą. Rośnie na zimnych
y nieurodzajnych gruntach.

§ 12.

**ERIOPHORUM POLY-
STACHYON : WEE NIANKA
WIELOKŁOSOWA.** U Ro-
yena *Eriophorum spicis pendulis.*
Ma *Korzeń* trwały. *Zdźbło* okrą-
gławe. *Liście* płaskie. *Kłoski*
szypułkowe, niby wiszące.

Rośnie na błotnych miej-
scach. Płohuie w Maiu y Czer-
wcu. Bydło y Owce tej Trawy
nie tyka, y gdy się między Sia-
nem nayduie, dla wężny na-
siennej iest bardzo szkodliwa.
Drdzeń z zdźbła wyięty ma być
skutecznie przykładany na miej-
sca oparzone. Wężna nasien-
na zdalna iest do wytykania Krze-
seł, Kanapow, &c. można z
niej robić Papier, Kapelusze,
y z przydatkiem owczey wężny
lub Jedwabiu, Sukna y Ma-
terye.

ERVUM : GĘSIA WYKA.
Jest Rodzay mający Kwiaty m-
tyłkowe. Ma *Nitek* pyłkowych
dziesięć na dwie kupki zrosłych.
Kielich na pięćoro przedzielony
rownasie długością *Koronie*.

§ 13.

**ERVUM LENS : GĘSIA
WYKA SOCZEWICA.** Roczna
ta Roślina znaioma wielu, w
niektorych miejscach u nas za-
siewa się w polach. Ma *Liście*
pierzaste, wąsowe. *Pręt* wi-
ciowy. *Szypułki* kwiatowe po-
spolicie rozdwojone. *Kwiaty* bia-
ławe. *Ziarna* nasienne w łu-
pinach, zpłaszczone. Procz po-
spolitej drobnej, iest druga od-
miana większa, ktorej ziarna
znaczney są wielkości.

Sieie się na Wiosnę. Gruntu
przedniego nie potrzebuie. Je-
żeli ziarna mają być na pokarm
dla ludzi, sieie się sama: ie-
żeli zaś na żywienie Zwierząt
domowych, naylepiey iest po-
siać z ięczmieniem. Wymło-
cone razem ziarna zdadzą się na
utuczenie różnego Bydła, a sło-
ma na pospolite żywienie.

Soczewica do częstego uży-
wania dla osob pieyszczonych nie-
zdalna: iest ciężka do strawie-
nia, y nadyma. Gołębie ją lu-
bią. Koniom ziarna mają szko-
dzić. Z ięczmieniem mieszana,
dobrą datę Gorzałkę. Mąka z
Soczewicy przykładana, odmię-
kcza Wrzody.

§ 14.

514.

ERVUM TETRASPERMUM: GEŚIA WYKACZTERY-ZIARNOWA. Ma Korzeń roczny. *Pręt* wiciowy prawie cztero-boczny, dwu-ostrzy. *Liście* pierzaste, mające pospolicie po 10. listeczkow na przemiany stojących: *Szypułki* kwiatowe pospolicie rozdwojone dwukwiatowe. *Ziarna* nasienne niezpłaszczone, okrągłe, po cztery w każdej łupinie. Rośnie dziko między Zbożem: w niektórych miejscach nazywają Groszkiem. Kwitnie w Czerwcu.

515.

ERVUM HIRSUTUM: GEŚIA WYKA KUDEŁATA. Różni się tym od innych, że ma *Szypułki* wiele - kwiatowe: że w każdej łupinie są dwa ziarna okrągłe: że jest mała y kosmata. Rośnie dziko w Zbożu. Ta y poprzedzająca, są dobrą paszą dla Bydła.

L. G. 324.

ERYNGIUM: MIKOŁAJEK. Jest Rodzaj mający Kwiaty w *Okołkach*, których *Kwiateczki* są w główki zakupione. *Dno* owocowe ma plewki. Z dziewięciu Gatunkow tego Rodzaju te mi tylko są wiadome.

516.

ERYNGIUM PLANUM: MIKOŁAJEK PŁASKI. U Gerarda, Teodora, *Eryngium caeruleum*: u Dodoneusza *Eryngium*

spurium: u Kluzyusza *Eryngium pannonicum*: u obu Bauhinow *Eryngium latifolium*. Ma Korzeń trwały. *Liście* korzeniowe owalne, płaskie, karbowane. *Główki* kwiatowe stoją na szypułkach. *Pręt* pospolicie czerwony, a *Kwiaty* białe w błękitne wpadające.

Rośnie na gruntach piaszczystych przy drogach. Kwitnie w Lipcu. Chcąc go mieć w Ogrodzie, albo się wcześniej na wiosnę przesadzą korzenie, albo posieie się nasienie.

517.

ERYNGIUM CAMPESTRE: MIKOŁAJEK POLNY. U Gesnera *Eryngium mediterraneum*: u Mathiola y niektórych *Eryngium montanum*: u obu Bauhinow *Eryngium vulgare*. Ma Korzeń trwały, długi. *Pręt* niewysoki, ramienisty, y pospolicie bez liści. *Liście* korzeniowe otulają *Pręt*, są pierzasto rozpięzione. *Okołkow* jest wiele. *Listeczki* *Pokrywek* szczególnych są sztyfłowate, y dłuższe od główki kwiatowej. *Kwiatki* są białe, a ich *Kieliszki* mają oście.

Rośnie na miejscach nieuprawnych. Kwitnie w Lipcu. Korzeń ma nieco ostrości, ale jest przecież słodki y przyjemny: w niektórych Kraiach idzie na pokarm dla ludzi. W zagranicznych Aptekach chowają tenże Korzeń suszony, jako skuteczny do otwierania, rozdzielania, y moczu pędzenia. Cukrem przyprawiony, ma uży-

wiać do sprawy Małżeńskiej, posilać Żołądek, hypokondryczne zamulenia rozdzielać; Kamień, Szkorbut, Febrę kwartanę leczyć, y miesięczną poruszać.

L. 9. 814.

ERYSIMUM: GORCZYCZNIK. Jest Rodzay mający *Nitki* pyłkowe cztery dłuższe, dwie krotsze. *Stręki* długie, słupekowate, zupełnie cztero-boczne. Z sześciu Gatunkow tego Rodzaju, cztery mi są wiadome.

§18.

ERYSIMUM OFFICINALE: GORCZYCZNIK POSPOLITY. U Ruelliusza *Erysimum Irio*: u Taliusza *Erysimum nostras*: u C. Bauhina *Erysimum vulgare*: u niektórych *Synapi sylvestris*. Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* prosty, gałęzisty. *Liście* pierzaste, łapkowe, kuddate. *Kwiaty* małe, żółte. *Stręki* do pręta przyciśnione.

Rośnie na nieuprawnych miejscach y pogorzeliiskach. Kwitnie w Lipcu y Sierpniu. Roślina ta ma smak Rzezuchy, nie jest przecież tak bardzo ostra. Ma skutki rozwalniające, y służy na Szkorbut, na długie choroby piersi, które nie mają przyłączoney Febrы: flegmę z płuc wyprowadza. Na gruncie wilgotnym y urodzaynym Roślina ta nabiera soczystości y słodyczy, a wtedy, dopoki młoda, jest bardzo zdrową paszą dla Owiec.

§19.

ERYSIMUM BARBAREA: GORCZYCZNIK RZEUCHA ZIMOWA. U Royena *Erysimum foliis basi pinnatodentatis, apice subrotundis*. Ma *Korzeń* trwały. *Pręt* rogaty. *Liście* lirowate, których końcowa łapka jest okrągława. *Kwiaty* żółty.

Rośnie na wilgotnych miejscach, y kwitnie w Maiu. Roślina ta jest nieco ostra, y może się na wiosnę zażywać zamiast innej Rzezuchy. Ma skuteczność na Szkorbut y Wodnicę. Sok wyciśniony jest zewnętrźnie pożyteczny na rany, y stare wrzody. Nasienie kruszy Kamień. Z Kwiatu Pszczoły na Miod y Wosk noszą. W Ogrodzie można mieć z posianego nesienia.

§20.

ERYSIMUM ALLIARIA: GORCZYCZNIK CZOSNACZEK. Ma *Korzeń* trwały; u niektórych ma tylko być dwuletni. *Pręt* prosty. *Liście* serduszkowate, dolne stoją na ogonkach, wyższe zaś są bezogonkowe. *Kwiaty*, Kielichy, y Korony mają białe.

Rośnie na miedzach, y w Zaroślach niskich. Kwitnie w Maiu. *Liście* mają nieco goryczy: ztarte dają zapach Czosnku. Mleko od Krow przymuszonych paść się tą Rośliną, daje smrodek czosnkowy. *Liście* y nasienie mają skutki pędzenia potu, moczu, robaków, wiatrow
ot wie-

otwierają, rozdzielają, zgniliznie y truciznie są przeciwne. Zażywią się albo suszone iako Herbata, albo świeże gotowane: albo sok z nich wyciśniony.

521.

ERYSIMUM CHEIRANTHOIDES: GORCZYCZNIK LEWKONIOWY. U Royena *Erysimum foliis lanceolatis integerrimis*. Ma wielkie podobieństwo do Lewkonii, (*Cheiranthus*.) Korzeń roczny. Liście dzidowate, niezębkowane. Pręt bardzo gałęzisty. Strąki są od Pręta odstawiające.

Rośnie na odfogach. Kwiat żółty; kwitnie w Maiu. W Ogrodzie z nasienia utrzymując na suchym, chudym gruncie, Korzeń trwać może lat kilka.

L. S. 444.

ERYTHRONIUM: PSI ZĄB. Jest Rodzay mający sześć *Nitek* pyłkowych, *Otwor* ieden. *Korona* dzwoneczkowa sześciolistkowa. *Miodownik* czynią dwa pagorki, które u spodu listków kwiatowych są na przemiany przyrosłe. Całego Rodzaju ieden tylko iest Gatunek.

522.

ERYTHRONIUM DENS CANIS: PSI ZĄB ZWY- CZAYNY. Ma Korzeń trwały, cebulkowaty. Pręt pospolicie iednokwiatowy. Liście u różnych odmian różne: te, które widziałem, były wązkie.

Ja wprawdzie nie widziałem tylko w Ogrodach, u których Kwiaty różnego były koloru: byłem przecież upewniony od wiary godnego, a kochającego Ogród kwiatowy, iż naydował dziko rosnący w bliskości gór, y do Ogroda swego przesadzał.

W Ogrodzie w Czerwcu rozdziela się Korzenie, y rozsada się. Ziemi nie potrzebuje tłustey. Tatarowie korzenie tej Rośliny suszą, tłuką, y rozcierając w Mleku gotują na pożywienie. Nie złe są do wytykania pieczonych Gęsi.

L. S. 271.

EVONYMUS: MONTWA. Jest Rodzay Krzewu, mający *Nitek* pyłkowych cztery lub pięć, *Otwor* ieden. *Korona* pięćlistkowa. *Torebka* nasienna pięćrogata, pięć-komorkowa, pięćłupinowa, farbowana. *Ziarna* nasienne mają Czepek.

523.

EVONYMUS EUROPÆUS: MONTWA TRZMIEL. Jest Krzew. U C. Bauhina, Parkinsona, y Raia, *Evonymus vulgaris*: u niektórych *Tetragonia*: u Royena *Evonymus foliis oblongo-ovatis*. Ma *Pień* na osobności pielęgnowany do 10. łokci wyrastający: w lasach zaś pospolicie nieco niższy. *Kora* na młodych gałązkach iest zielona z czterema wyższemi, siwemi, wpodłuż ciągnionemi bręgami, które na starym drzewie giną: iakoż y *Kora* stara siwa iest.

Liście

Liście są podługne, zastrzone, drobno-zębkowane, jasno-zielone, od spodu mają znaczną żyłę: w jesieni czerwienieją. *Torebka* nasienna jest różowa, ma nieiaki kształt Bireta kaznodziejskiego: *Czepki* nasienne są pomarańczowe: *Ziarna* nasienne zielonawe.

Rośnie w Lasach. Kwitnie na końcu Maja: Kwiaty są bladżółtawe, y stoją w kątach między liśćmi na gałązkach. Krzewina ta ma smak y zapach nieprzyjemny: Konie y Bydło iey nienawidzą. Drzewo ma żółtawe, gęste, mocne, szczepne, bukszpanowemu bardzo bliskie: potrzebuia go Tokarze: robią się z niego Wrzeciona, Szachy, Piszczałki do Organów, Spinety, Prątki do wykafania żębów, &c. Węgla z niego upalone są nayprzedniejsze dla rysujących, y na proch do strzelania.

Owoc Sikorom ulubiony, Owcom zaś śmiertelny, w ludziach sprawnie gwałtowny womity, y płynienie żołądka. W Trydentskim Biskupstwie wytłaczają z niego Oley do palenia. Łupinkami torebkowemi ususzonymi, utłuczonymi, posypuiąc, wszy się wygubiaią. Owoc zielony w Czerwcu zebrany, krotko z Ałunem gotowany, farbuie żółto.

524.

EVONYMUS VERRUCOSUS: MONTANA TRZMIELINA. Niektórzy za odmianę tylko od pierwszej poczytuia: *Du Roi* zaś poczytuie za osobny

Gatunek. Y iabym mniemał, że tylko sama nikczemność uczynia odmianę. Jest pospolita w ciemnych lasach: rośnie nisko, gałęzie krotkie, popłątane. *Liście* mniejsze iak u poprzedzającej, na krotszych ogonkach. *Kwiat* brunatniejszy, a iego listeczki okrągławe. *Gałązki y Szypułki* są pełne brodawek brunatnych. Mnie się zdaie, że Trzmielina przesadzona na wygodne miejsce, stałaby się Trzmielcem

L. G. 955.

EUPATORIUM: UPATREK. Jest Rodzay mający Kwiaty składane. *Płd* jest pomieszana. *Kwiaty* same dwupłciowe rodzajne. *Kielich* podługny, łuski iego iak dachówka za siebie zachodzą. *Szyka* długa, w puł przedzielona. *Dno* owocowe nagie. *Koronka* na ziarnie nasiennym piorkowata. Z dwudziestu dwóch Garunków tego Rodzaju, ieden mi tylko jest wiadomy.

525.

EUPATORIUM CANNA-BINUM: UPATREK KONOPNICA. U Mathiola, Dalechampa, Dodoneusza, *Eupatorium vulgare*: u Gesnera *Eupatorium aquaticum*: u Fuchsa *Eupatorium adulterinum*. Ma Korzeń trwały. *Prer* czasem dwulokciowy. *Liście* konopnym podobne, palczaste, pospolicie o trzech listkach. *Kwiaty* czerwone.

Rośnie

Rośnie w wielu miejscach nad wodami. Kwitnie w Sierpniu. Ma ostry zapach, y smak gorzki, gryzący. Z łak wyko-rzenie potrzeba, wykopując w Maiu korzenie, ile że żadne Bydło na pożywienie tej Ro-sliny nie ruszy.

Dawniej Ziele y Kwiat w Herbacie lub Extrakcie zachwa-lano w zepsuciu sokow, w żół-taczce, wodnicy, Szkorbutcie, Febrach. Jeszcze w niektórych Aptekach mają z tej Rośliny Kośaczki na zamulenie Wątro-by y Sledziny. Dzikie Pszczoły Kwiaty Konopnicy często od-wiedzaia.

L. 9. 609.

EUPHORBIA: EUPHORBIA.

Jest Rodzay mający Nitek pi-łkowych dwanaście, Otworow trzy. *Kielich* jedno - listkowy, brzuchaty. *Korona* na *Kielichu* stoi trzy, lub cztery listkowa. *Torebka* nasienna trzy-ziarnowa. Z sześciudziesiąt y czterech Ga-tunkow tego Rodzaju, nastę-pujące mi tylko są wiadome.

EUPHORBIA OFFICINA-RUM: EUPHORBIA APTE-KARSKA. Rośnie w ciepły-szych Kraiach Afryki. Puszcz-a wiele, prostych, grubych, so-czystych, okrągławych *Prętow*; które poki są młode, mają ośm, aż do dziesięciu rogów. *Gałęzie* są rozpostarte, y mają na rogach krzywe ciernie, a na wierzchoł-kach żółtawe Kwiaty.

Cała ta Roślina jest pełna mlecznego soku, ostrego, który z niej płynie, gdy będzie za-rznięta, tak iak y z wszyst-kich Gatunkow następujących. Ten na pieszczonym miejscu ciała czyni pryszczenie; płotno psunie. W Aptekach nayduie się pod imieniem *Gummi Euphorbiae*. Ususzony, jest żółtawy, ale rzadko kiedy bez przymieszania czysty. Wewnętrznie dla ostro-ści nigdy się nie zażywa: ze-wnątrznie zaś z ostrożnością bie-rze się do plastrow pryszczą-cych.

526.

EUPHORBIA CHAMÆ-SYCE EUPHORBIA WILCZE MLEKO. U Royena *Euphor-bia inermis*, *foliis oblique cor-datis*, *serrulatis*, *uniformibus*: *ramis alternis*: *floribus solitariis*. U Syreniusza niektóre Gatunki z następujących są pod imieniem *Tythyimalus*.

Gatunek ten ma *Korzeń* ro-czny. *Pręt* niski, leżący. *Liście* gładkie, okrągławe, drobno-karbowane. Kwiaty stoia w kątach liści pojedynczo. Owoc nieco kudłaty. Rośnie na pło-nych miejscach. Kwitnie w Lipcu.

527.

EUPHORBIA PEPLUS: E-UPHORBIA SPORYSZ MLE-CZNY. U Royena *Euphorbia foliis obverse ovatis*, *integerri-mis*: *umbella universali-trifida*, *triphylla*: *partialibus dichotomis*, *diphyllis*. Ma *Korzeń* roczny.

Pręt

Pręt niewysoki. Liście przewrotno-iaiiowo-okrągłe. Kwiaty w okółkach. Pokryweczki okółkowe iaaiowo-okrągłe. Okółek trzydzielny. Rośnie w Ogrodach między Warzywem. Kwitnie przez całe lato.

528.

EUPHORBIA LATHYRIS: **EUFORBIA PRZECIWKO-LISTKOWA.** U Royena *Euphorbia inermis: foliis oppositis, lanceolatis: umbella universali trifida, polyphylla: partialibus triphyllis: reliquis diphyllis:* u dawniejszych pospolicie *Cataputia minor.* Ma Korzeń dwuletni. Pręt soczysty, prosty, czasem na dwa łokcie wysoki. Liście podługne, gładkie, stoją naprzeciwko siebie. Kwiaty w okółkach żółtawe, kwitną w Lipcu. Okółek dzieli się na cztery mniejsze, dwu-dzielne.

Widziałem tę Roślinę w niektórych Ogrodach utrzymywaną: lecz ostrzegam, aby się nikt nie uwodził tym, że iey ziarna dawniey zażywano na laxacyą. Lekarstwo to bowiem gwałtowne iest, rozpala, y czyni krwie płynienie.

529.

EUPHORBIA HELIOSCOPIA: **EUFORBIA ROMANEK.** U Royena *Euphorbia foliis crenatis: umbella universali quinquefida, pentaphylla: partialibus trifidis: propriis triphyllis:* u Syreniusza *Tythymatus helioscopius.* Ma Korzeń roczny. Pręt prosty. Liście klinowate, zębko-

wane. Kwiaty w okółkach. Pokryweczki przewrotno-iaiiowo-okrągłe. Rośnie na nieuprawnych miejscach. Kwitnie w Maiu y Czerwcu.

Roślina ta, lubo ma w sobie ostrość, przecież nią Krowy, Owce, y Kozy nie pogardzają. Uważano, że Zwierzęta, które się nią żywią, mają mięso bardzo niesmaczne: y że od niey między Owcami bywają biegunki.

530.

EUPHORBIA PLATYPHYLLA: **EUFORBIACZARTOWE MLEKO.** U Royena *Euphorbia inermis: foliis lanceolatis: umbella universali, partialiumque prima, quinquefidis: secunda trifida: reliquis bifidis:* u Syreniusza *Tythymalus platyphyllus.*

Ma Korzeń roczny. Pręt prosty, gładki, na puł łokcia wysoki. Liście dzidowate, zębko-wane, z ostrym grzbietem, odstawiają od Pręta, y stoją na przemiany: dolne mają krotkie ogonki, y są ku końcom szersze. Kwiaty w okółkach. Pokrywowe Liście są dzidowate: Pokrywkowe zaś iaaiowo-okrągłopodługne, albo iaaiowo-okrągłoserduszkowate. Kwiaty żółte. Owoc brodawkowaty. Rośnie na roli. Kwitnie w Lipcu.

531.

EUPHORBIA ESULA: **EUFORBIA PSIE MLEKO.** Ma Korzeń bardzo ostry y palący. Pręt niewysoki. Liście są wszy-

wszystkie jednakowe, dzidowato-rowno-szerokie, mają smak migdałowy. Kwiaty czterolistkowe, żółtawe, w okółkach. Pokrywki serduszkowate. Owoc gładki.

Rośnie na miejscach nieprawnych. Kwitnie w Lipcu. Mleko od Koz tą Rośliną się żywiących, laxuje. Sokiem z tego ziela ciekącym można gubić brodawki y wyrostki.

532.

EUPHORBIA CYPARISSIAS: EUPHORBIA ROMAN. U Royena *Euphorbia inermis; foliis confertis, linearibus: umbella universali multifida: parvialibus dichotomis: foliolis subrotundis*. Roślina ta, ile ją nayałem, ma Pręt wysoki, częstokroć dwu-łokciowy. Liście prętowe dzidowate. Okółek dwudzielny. Pokrywy serduszkowate. Kwiaty żółtawe, na gałązkach mierodżayne. Rośnie na gruntach kamienistych przy drogach. Kwitnie w Maiu y Lipcu.

533.

EUPHORBIA MYRSINITES: EUPHORBIA OPAT. U Syreniusza *Tyrtymalus myrsinites*. Ma Korzeń trwały. Prętów wiele, około puł łokciowych, łączących, mających blizny na miejscu opadłych liści. Liście stoją na przemiany: są rydelkowate, z tęgim ostrzem y komsną obwódką: odstawiają od pręta. Okółki mają sześć lub siedm promieni, które znowu są przedzielone. Pokrywa ma

listki iaiowo-okrągłe, cienkie, zaostrome: u Pokrywek zaś są serduszkowate. Kwiaty żółte w pierwszej y drugiej pokrywie są Samce, inne dwupłciowe. Rośnie na gruntach płonnych. Kwitnie w Czerwcu.

534.

EUPHORBIA PALUSTRIS: EUPHORBIA BŁOTNA. Ma Korzeń trwały. Pręt podkrzewinowy. Liście dzidowate. Okółek wielodzielny. Pokrywki iaiowo-okrągłe. Rośnie na błotach. Kwitnie w Lipcu.

535.

EUPHORBIA HYBERNA: EUPHORBIA ZINOWA. Ma Korzeń trwały, gruby. Pręt pojedynczy, około puł-łokciowy. Liście podługne stoją na przemiany. Okółek sześciudzielny. Pokrywki owalne. Kwiaty żółte. Owoc brodawkowaty. Rośnie na pagorkach. Kwitnie w Lipcu.

536.

EUPHORBIA DENDROIDES: EUPHORBIA KRZEWINKOWA. W innych Kraiach ma być znacznym Krzewem, ia w Lasach kamienistych nayałem tylko iako Krzewinę około łokcia wysoką. Liście są podługne zaostrome. Okółek wielodzielny. Pokrywki serduszkowate. Kwiaty żółte. Kwitnie w Czerwcu.

537.

EUPHORBIA CHARACIAS: EUPHORBIA FRANCUSKA.

U Royena *Euphorbia inermis*; *foliis lanceolatis*; *umbella univ-
sali multifida*, *partialibus dichotomis*; *involucris semibifidis per-
foliatis*. U Syreniusza *Tythymalus Characias*. Korzeń wypuszcza
Pręty wysokie podkrzewinowe,
czerwone, na palec grube. Ga-
łęzie roczne ku końcom grubsze.
Liście skorkowate, pilśniowate,
odgięte. Okółki małe, ściśnione,
wielo-promieniste. Pokrywa ma
listki dzidowate. Korona czer-
wona. Naydowałem na groblach
przy Młynach. Kwitnie w Czer-
wcu.

L. 9. 741.

EUPHRASIA: ŚWIETLIK.

Jest Rodzay mający Nitek pył-
kowych dwie dłuższych, dwie
krotszych: Ziarna nasienne o-
kryte. Kielich wałeczkowaty na
czworo przedzielony. Torebka
nasienna iaiowo - okrągło - po-
dłużna, dwu komorkowa. Gło-
wki pyłkowe niższe na dnie ie-
dnej łapki, są ościste.

538.

EUPHRASIA OFFICINA-
LIS: ŚWIETLIK POSPO-
LITY. U Dyllena *Euphrasia*

minor: u Lonicera *Euphrasia*
vulgaris: u Syreniusza *Euphra-
gia*: u dawniejszych *Opthalmi-
ca*. Ma Korzeń roczny. Pręt ro-
żney wysokości. Listeczki dro-
bne, dzidkowate. Kwiaty, ile
widziałem, czerwone.

Rośnie na łąkach y w Lasach.
Kwitnie w Sierpniu y Wrze-
śniu. Dawniej przypisywano tej
Roślinie wielką skuteczność na
przypadki Oczu. Pszczoły z
Kwiatu Miod noszą.

539.

EUPHRASIA ODONTI-
TES: ŚWIETLIK ZĘBNY.
U Dalechampa *Euphrasia altera*;
u J. Bauhina *Euphrasia parva*;
u C. Bauhina *Euphrasia pra-
tensis*: u Royena *Euphrasia fo-
liis lanceolatis*. Ma Korzeń ro-
czny. Liście dzidkowate. Pręt
niewysoki. Kwiaty czerwone.

Rośnie na polach nieurodzay-
nych. Kwitnie od Lipca do ie-
sieni. Pliniusz zachwala tę Ro-
ślinę na ból Zębów. Są doświad-
czenia, że pognieciona y w trze-
wiki włożona, wstrzymuje mie-
siączne. Tak ten, iako y po-
przedzający gatunek, jest Bydłu
przyjemny y nieszkodliwy.

K O N I E C T O M U

P I E R W S Z E G O.

O M Y Ł K I

w W S T Ę P I E:

Karta VI. Kolumna 1. wiersz 9. sztychomanych, czytaj sztychowanych.

Karta XXII. Kolumna 1. od wiersza 17. Denkonitkowa, zrosłonitkowa, Zrosłogłowkowa &c. czytaj Denkonitkowy, Zrosłogłowkowy, &c.

Karta XXVI. Kolumna 1. wiersz 9. A różnych, czytaj U różnych.

Karta XXXVII. Kolumna 2. wiersz 3. *Figmora*, nie potrzebne.

w D Y K C Y O N A R Z U:

Karta 2. Kolumna 2. wiersz 3. *sulgato*, czytaj *sulcato*.

Karta 41. Kolumna 1. wiersz 16. z Kwitami, czytaj z Kwiatami.

Karta 70. Kolumna 1. wiersz 24. Kosteczki, czytaj Koteczki.

Karta 77. Kolumna 1. wiersz 38. pyłkowemi dłuższemi, czytaj y dłuższemi.

Omyłki zaś mniejsze, które rozumienia nie psują, Czytelnik sam łatwo poprawi.

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

1841

Tabella do Wstepu.

80,000

435/34

2d Flammberg